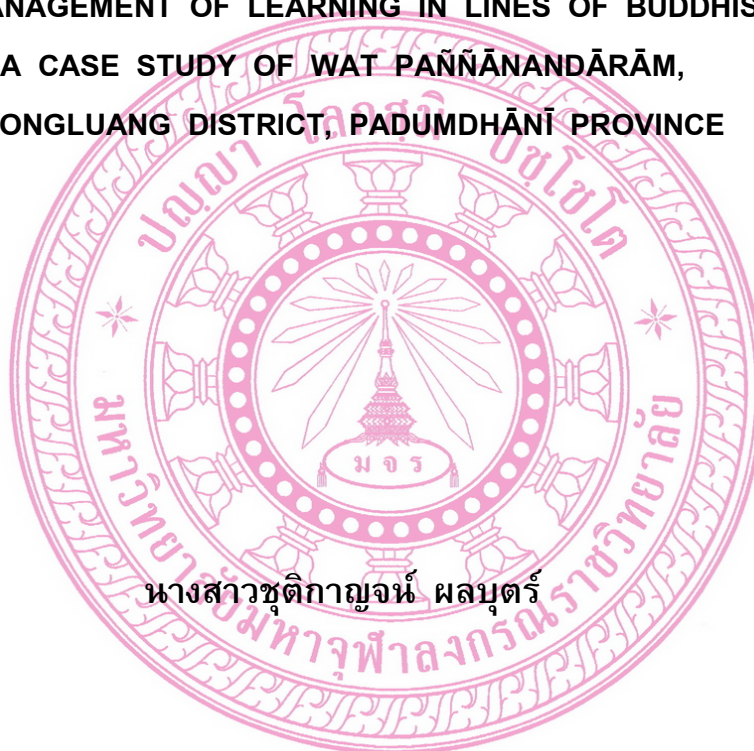

การจัดการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา : ศึกษาเฉพาะกรณี
วัดปัญญานันทาราม อำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี

THE MANAGEMENT OF LEARNING IN LINES OF BUDDHISM :
A CASE STUDY OF WAT PAÑÑĀNANDĀRĀM,
KLONGLUANG DISTRICT, PADUMDHĀNĪ PROVINCE

นางสาวชุตติกาญจน์ ผลบุตร

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๕

การจัดการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา : ศึกษาเฉพาะกรณี
วัดปัญญาบันทาราม อำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี

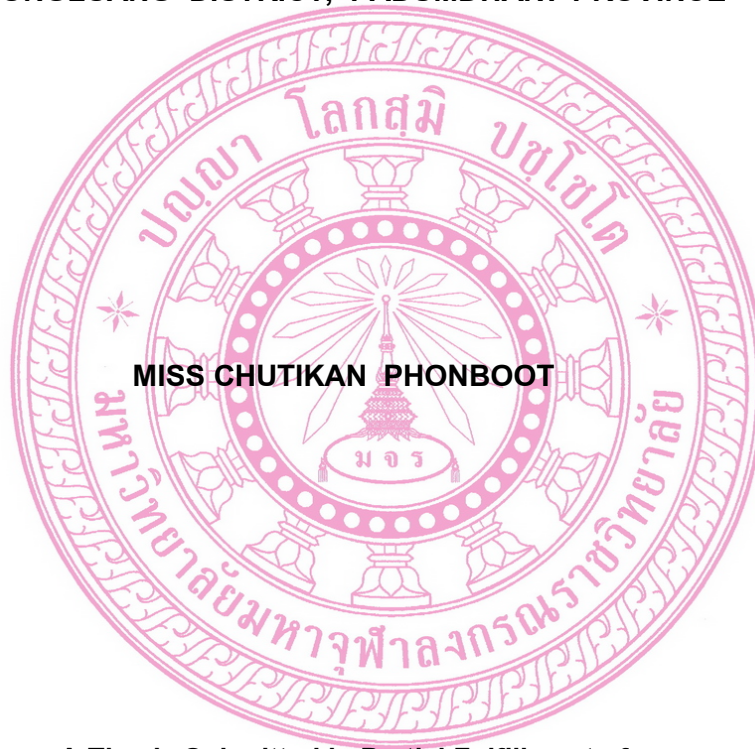

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๕

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

**THE MANAGEMENT OF LEARNING IN LINES OF BUDDHISM :
A CASE STUDY OF WAT PAÑÑĀNANDĀRĀM,
KLONGLUANG DISTRICT, PADUMDHĀNĪ PROVINCE**

**A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of
The Requirement for the Degree of
Master of Arts
(Buddhist Studies)**

**Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Bangkok, Thailand
C.E. 2012**

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้นับ
วิทยานิพนธ์เรื่อง “การจัดการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา : ศึกษาเฉพาะกรณี วัดปัญญา
นันทาราม อำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี” เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

(พระสุธีธรรมานุวัตร, ผศ.ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์

ประธานกรรมการ

(พระครูปลัดमारุต วรมงคล, ผศ.ดร.)

กรรมการ

(พระมหาทวี มหาปัญญา, ผศ.ดร.)

กรรมการ

(ผศ.ดร.สมิทธิพล เนตรนิมิตร)

กรรมการ

(ดร. พุทธชาติ แผนสมบูรณ์)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

พระมหาทวี มหาปัญญา, ผศ.ดร. ประธานกรรมการ

ผศ.ดร.สมิทธิพล เนตรนิมิตร

กรรมการ

ผู้วิจัย

(นางสาวชฎิกาญจน์ ผลบุตร)

ชื่อวิทยานิพนธ์ : การจัดการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา : ศึกษาเฉพาะกรณี
วัดปัญญานันทาราม อำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี

ผู้วิจัย : นางสาวชุตติกาญจน์ ผลบุตร

ปริญญา : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

: พระมหาทวี มหาปัญญา (ละลง), ผศ.ดร., ป.ธ. ๙, พธ.บ., ศน.ม.,
M.Phil., Ph.D. (Buddhist Studies)

: ผศ.ดร.สมิทธิพล เนตรนิมิตร, ป.ธ.๙, พ.ม., พธ.บ., พธ.ม.,
Ph.D. (Pali & Buddhist Studies)

วันสำเร็จการศึกษา : ๒๗ มีนาคม ๒๕๕๖

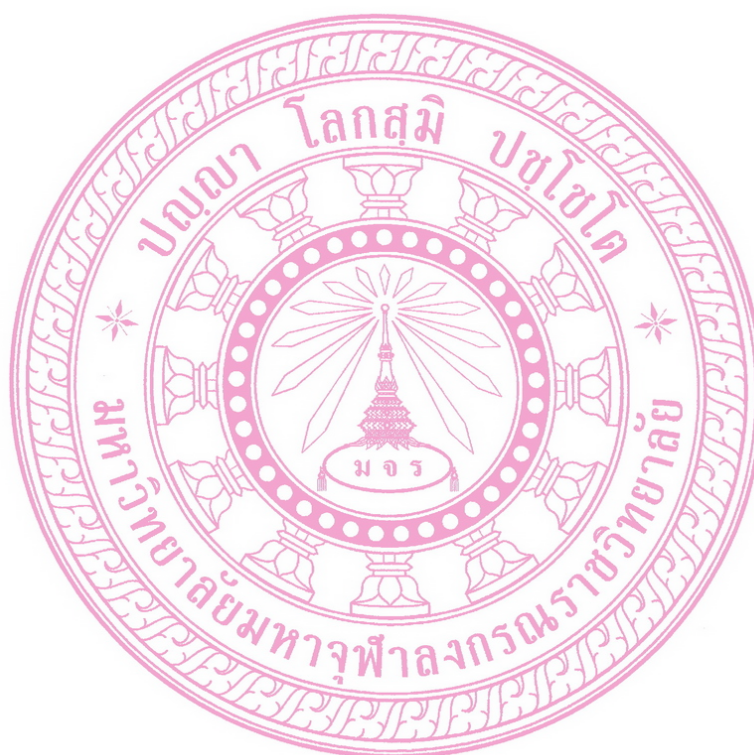
บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ ๑) เพื่อศึกษาแนวคิด ทฤษฎีการเรียนรู้ ๒) เพื่อศึกษาการจัดการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาของวัดปัญญานันทาราม อำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี และ ๓) เพื่อศึกษาผลการจัดการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาของวัดปัญญานันทาราม อำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี

ผลการศึกษาพบว่า การเรียนรู้ตามแนวตะวันตกมีแนวคิดสำคัญคือการมองแบบแยกส่วนของธรรมชาติและพฤติกรรมมนุษย์ ซึ่งถือเป็นพื้นฐานของทฤษฎีการเรียนรู้ การเรียนรู้จึงหมายถึงความต้องการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมไปในทางที่ดีขึ้นอันเป็นผลมาจากประสบการณ์ โดยเน้นให้ความสำคัญที่การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมให้สามารถแก้ไขหรือเผชิญปัญหาต่างๆ ได้ เป้าหมายของการเรียนรู้จึงเน้นการพัฒนาที่สัมพันธ์กับวัตถุประสงค์เพื่อตอบสนองความต้องการของตน ในการดำเนินชีวิต ส่วนการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนามีแนวคิดสำคัญคือการมองว่ามนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ ซึ่งถือเป็นพื้นฐานของหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา การเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาจึงหมายถึงการฝึกฝนพัฒนามนุษย์ให้มีชีวิตที่ถูกต้องดีงาม เน้นความสำคัญที่การพัฒนามนุษย์ทั้งพฤติกรรม จิตใจ และสติปัญญา โดยมีเป้าหมายคือความเข้าใจในสิ่งที่ตนเป็นและเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กับระบบธรรมชาติตามความเป็นจริง จนสามารถพัฒนาตนสู่ความเป็นอิสระจากทุกข์ทั้งหลายกลายเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ได้ในที่สุด

การจัดการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาของวัดปัญญานันทาราม ซึ่งเป็นองค์กรวัดที่มีความโดดเด่นด้านการเผยแผ่ศาสนาธรรม โดยมีแนวคิดการจัดการเรียนรู้คือการสร้างความดีเพื่อควบคุมคนเก่ง และทุกคนพัฒนาได้ถ้าให้โอกาส การจัดการเรียนรู้จัดในรูปแบบของโครงการเข้าค่ายฝึกอบรม โดยมีเป้าหมายคือการสร้างคนให้เป็นมนุษย์ การสร้างมนุษย์ให้เป็นพุทธบริษัทที่สมบูรณ์ตามหลักพระพุทธศาสนา

ผลการจัดการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาของวัดปัญญานันทารามนั้น ในด้านปริมาณประเมินผลได้จากจำนวนภาระงานของวัดเพิ่มขึ้นและจากจำนวนของผู้สนใจทั่วไปที่เข้าร่วมฝึกอบรมในโครงการที่เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง ส่วนในด้านคุณภาพประเมินผลได้จากการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของผู้เข้าฝึกอบรมมีพัฒนาการเป็นไปในทางที่ดีขึ้น สรุปผลโดยภาพรวมวัดปัญญานันทารามถือได้ว่าเป็นองค์กรวัดที่ประสบผลสำเร็จในการจัดการเรียนรู้และเผยแผ่ศาสนาธรรมเพื่อปลูกสร้างคุณธรรมจริยธรรมให้กับผู้เข้ารับการฝึกอบรมได้อย่างมีประสิทธิภาพ

Thesis Title : The Management Of Learning In Lines of Buddhism :
A Case Study Of Wat Paññānandārām,
Klongluang District, Padumdhānī Province

Researcher : Miss Chutikan Phonboot

Degree : Master of Arts (Buddhist Studies)

Thesis Supervisory Committee

: Asst. Prof. Dr. Phramahā Tawee Mahāpañño (Lalong),
Pali IX., B.A., M.A., M.Phil, Ph.D. (Buddhist Studies)

: Asst. Prof. Dr. Samiddhipol Netnimit, Pali IX., B.A., M.A.,
Ph.D. (Pali & Buddhist Studies)

Date of Graduation : 27 March 2013

ABSTRACT

This thesis is of 3 purposes :- 1. to study the viewpoint and the theory of learning, 2. to study the management of learning in lines of Buddhism at Wat Paññānandārām, Klongluang District, Padumdhānī Province. And 3. to study the result of the management of learning in lines of Buddhism at Wat Paññānandārām, Klongluang District, Padumdhānī Province.

From the study, it is found that the learning in the Western lines viewpoint is of the important ideology which is the separated part of the nature and the human beings' behaviours the fact of which is regarded as the base of the theory of learning. Thus, the learning means the requirement for changing the behaviour to the better ways. This is the result of the experience emphasizing the importance of changing the behaviour to able to solve or to come across various problems. Thus, the aim of learning emphasizes the development relative to the materials to respond to one's need in carrying out the life. Regarding the learning according to the Buddhist lines, there is the important viewpoint which is to look at the human being as one part of the nature which is regarded as base of the Buddhist teaching. Thus, learning in lines of Buddhism means the training and the developing of human beings to help them to have the right and good lives. It is to emphasize the importance of developing the human beings on the side of the behaviour. the mind, the mindfulness and the wisdom with the target of

understanding the state of oneself and of relationship with the real nature up to the state of developing oneself to the state of freedom from all kinds suffering and of being the complete person in the end.

The management of learning and knowing according to the lines of Buddhism at Wat Paññānandārām, the temple excellent in spreading the Buddhist Doctrines with the ideal in managing the learning and knowing, which is the way of building up the goodness to control the wise men. Move over, every body can develop oneself, if he or she is given the opportunity. The management of learning is to set up in the pattern of learning and knowing the project of attending the training camp with the aim to cause the human beings to be the human ones and to be the complete Buddhist Assembly according the Buddhist principles.

The result of the management of learning according to the Buddhist lines at Wat Paññānandārām on the side of the result quantity can be estimated that the numbers the work at Wat Paññānandārām are increased and the numbers of these who are interested to join the project of training are also increased continually. Regarding the quality, it can be estimated from the change of the behavior possessed by those who attended that it is better. In conclusive result, it can be said that Wat Paññānandārām is the temple which is of success in managing the learning and the knowing including the spread of the Doctrinal quality to those who joined the training course.

กิตติกรรมประกาศ

ขอนอบน้อม แด่สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ซึ่งเป็นผู้ไกลจากกิเลส ตรัสรู้ชอบได้โดยพระองค์เอง ขอนอบน้อมแด่พระธรรมคำสอนของสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ที่ได้ตรัสไว้ดีแล้ว ขอนอบน้อมแด่พระสงฆ์สาวกของสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ที่ได้ปฏิบัติดีแล้ว ด้วยคุณแห่งพระศรีรัตนตรัยอันเป็นที่พึ่งของชาวพุทธ จึงทำให้ข้าพเจ้าได้เข้ามาพบกับพระพุทธศาสนา และได้มีโอกาสเข้ามาศึกษาในมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ทำให้ข้าพเจ้าได้มีความรู้ความเข้าใจในพระพุทธศาสนามากยิ่งขึ้น ประกอบกับการมีโอกาสจัดทำวิทยานิพนธ์ให้สำเร็จลงด้วยดี เพราะได้รับความเมตตากรุณาจากท่านทั้งหลาย จึงขอกล่าวรายชื่อไว้ ณ ที่นี้

กราบขอบพระคุณ พระมหาทวี มหาลาภ (ละลง), ผศ.ดร. ผู้เป็นประธานกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ ผศ.ดร.สมิทธิพล เนตรนิมิตร ผู้เป็นกรรมการที่ปรึกษา ที่กรุณาให้คำแนะนำและข้อเสนอแนะต่อการทำงานวิจัยครั้งนี้ให้สมบูรณ์ด้วยดี

กราบขอบพระคุณ พระสุธีธรรมาวัตร, ผศ.ดร. คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย และครูบาอาจารย์ทุกๆ ท่าน ตลอดจนเจ้าหน้าที่จากบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่ได้ให้ความอนุเคราะห์และอำนวยความสะดวกด้านการดำเนินงาน

กราบขอบพระคุณ พระปัญญาอันหมณี (ส.ณ. สุภโร) เจ้าอาวาสวัดปัญญาบันทาราม พระมหาสมพงษ์ กนฺตธมฺโม ผู้ช่วยเจ้าอาวาสฝ่ายการศึกษา พระมหาเฉลิม ปิยะสาลี ผู้ช่วยเจ้าอาวาสฝ่ายเผยแผ่ พร้อมทั้งสามเณรทั้ง ๗ รูป ที่ได้ข้อมูลตอบแบบสัมภาษณ์ และขอขอบคุณพุทธศาสนิกชนทั้ง ๘ ท่าน ที่ได้เสียสละเวลาอันมีค่าให้ข้อมูลตอบแบบสัมภาษณ์ที่มีประโยชน์อย่างมากต่องานวิจัยในครั้งนี้ รวมถึง กราบขอบพระคุณ พระอภิรักษ์ กิตติปัญญา และพระมหาสมพร ลุนบัว (กนฺตวิโร) ที่ได้เมตตาช่วยเหลือด้านเอกสารประกอบการดำเนินงานค้นคว้าข้อมูลการทำวิจัยในครั้งนี้ด้วย

ขอขอบคุณเพื่อนนิสิตปริญญาโท รุ่นที่ ๒๐ ทุกท่าน ที่ทำให้ผู้วิจัยได้เปิดทัศนะการเรียนรู้ให้กว้างไกล และมีหลักการในวิชาการมากขึ้น ตลอดจนเจ้าหน้าที่ห้องสมุดของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยที่ให้ความสะดวกในการค้นคว้าหาข้อมูลทำวิทยานิพนธ์

กราบขอบพระคุณ บิดา มารดา ญาติพี่น้อง ครู อาจารย์ และผู้มีพระคุณทุกท่าน ผู้วิจัยมีความซาบซึ้งในความกรุณาอันดีจากทุกท่าน ที่ให้เมตตาสนับสนุน เป็นกำลังใจให้ผู้วิจัยได้เข้ารับการศึกษาจนจบหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิตจนลุล่วงไปด้วยดี

นางสาวชุติกัญจน์ ผลบุตร

๒๗ มีนาคม ๒๕๕๖

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	จ
สารบัญ	ฉ
สารบัญตาราง	ณ
สารบัญแผนภาพ	ญ
สารบัญแผนภูมิ	ฎ
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ฏ
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๕
๑.๓ ขอบเขตของการวิจัย	๕
๑.๔ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย	๗
๑.๕ ทบทวนเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๗
๑.๖ วิธีดำเนินการวิจัย	๑๒
๑.๗ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๑๔
บทที่ ๒ แนวคิด ทฤษฎีการเรียนรู้	๑๕
๒.๑ การเรียนรู้ตามแนวตะวันตก	๑๕
๒.๑.๑ แนวคิดของการเรียนรู้	๑๕
๒.๑.๒ ความหมายของการเรียนรู้	๑๗
๒.๑.๓ ความสำคัญของการเรียนรู้	๑๙
๒.๑.๔ ทฤษฎีการเรียนรู้	๒๐
ก. ทฤษฎีการเรียนรู้กลุ่มพฤติกรรมนิยม	๒๑
ข. ทฤษฎีการรู้คิด หรือทฤษฎีความรู้ ความเข้าใจ	๓๑
ค. ทฤษฎีการเรียนรู้กลุ่มมนุษยนิยม (Humanism)	๓๗
ง. ทฤษฎีการเรียนรู้กลุ่มผสมผสาน (Eclecticism)	๔๑
๒.๑.๕ เป้าหมายของการเรียนรู้	๔๓

๒.๒ การเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา	๔๖
๒.๒.๑ แนวคิดของการเรียนรู้ในพระพุทธศาสนา	๔๖
๒.๒.๒ ความหมายของการเรียนรู้ในพระพุทธศาสนา	๔๘
๒.๒.๓ ความสำคัญของการเรียนรู้ในพระพุทธศาสนา	๕๑
๒.๒.๔ หลักการเรียนรู้ในพระพุทธศาสนา	๕๒
ก. กระบวนการของการเรียนรู้	๕๓
ข. วิธีการเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขา	๕๘
๒.๒.๕ เป้าหมายของการเรียนรู้ในพระพุทธศาสนา	๖๑
บทที่ ๓ การจัดการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาของวัดปัญญานันทาราม	๗๑
๓.๑ ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับวัดปัญญานันทาราม	๗๑
๓.๑.๑ ประวัติความเป็นมา	๗๑
๓.๑.๒ วัตถุประสงค์ในการสร้างวัด	๗๒
๓.๑.๓ จุดมุ่งหมายของการสร้างวัด	๗๒
๓.๑.๔ แนวคิดและการแบ่งเขตวัด	๗๒
๓.๒ แนวคิดการจัดการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา ของวัดปัญญานันทาราม	๗๔
๓.๓ รูปแบบการจัดการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา ของวัดปัญญานันทาราม	๗๘
๓.๓.๑ รูปแบบโครงการจัดการเรียนรู้และเผยแผ่ศาสนธรรมสำหรับ พระภิกษุ สามเณร	๗๙
๓.๓.๒ รูปแบบโครงการจัดการเรียนรู้และเผยแผ่ศาสนธรรมสำหรับ ฆราวาส	๘๑
๓.๔ เป้าหมายการจัดการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา ของวัดปัญญานันทาราม	๘๗
บทที่ ๔ ผลการจัดการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาของวัดปัญญานันทาราม	๙๐
๔.๑ กระบวนการจัดการเรียนรู้ที่เป็นปัจจัยให้เกิดผลการจัดการเรียนรู้ ตามแนวพระพุทธศาสนาของวัดปัญญานันทาราม	๙๐
๔.๑.๑ กระบวนการจัดการเรียนรู้ด้านธรรมาจริยาการปฏิบัติ	๙๐
๔.๑.๒ กระบวนการจัดการเรียนรู้ด้านธรรมาจริยาของผู้เรียน	๙๕
๔.๑.๓ กระบวนการจัดการเรียนรู้ด้านปัจจัยส่งเสริมการเรียนรู้	๙๘

๔.๒ ผลการจัดการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาของวัดปัญญานันทาราม	๑๑๓
๔.๒.๑ ผลของโครงการจัดการเรียนรู้และเผยแผ่ศาสนธรรมสำหรับ พระภิกษุ สามเณร	๑๑๓
๔.๒.๒ ผลของโครงการจัดการเรียนรู้และเผยแผ่ศาสนธรรมสำหรับ ฆราวาส	๑๒๐
๔.๒.๓ สรุปปัญหาและอุปสรรคของการจัดการเรียนรู้ตามแนว พระพุทธศาสนาของวัดปัญญานันทาราม	๑๒๘
บทที่ ๕ สรุปและข้อเสนอแนะ	๑๓๐
๕.๑ สรุป	๑๓๐
๕.๑.๑ แนวคิด ทฤษฎีการเรียนรู้	๑๓๐
๕.๑.๒ การจัดการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา ของวัดปัญญานันทาราม	๑๓๑
๕.๑.๓ ผลการจัดการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา ของวัดปัญญานันทาราม	๑๓๓
๕.๒ ข้อเสนอแนะ	๑๓๖
๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย	๑๓๗
๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะเชิงการวิจัย	๑๓๘
บรรณานุกรม	๑๓๙
ภาคผนวก	๑๔๖
ภาคผนวก ก หนังสือขออนุญาตสัมภาษณ์	๑๔๗
ภาคผนวก ข ประเด็นปัญหาที่ขอสัมภาษณ์	๑๕๑
ภาคผนวก ค ภาพบรรยากาศและกิจกรรมการจัดการเรียนรู้ วัดปัญญานันทาราม	๑๕๗
ภาคผนวก ง ภาพผู้วิจัยสัมภาษณ์พระปัญญานันทมุนี (ส.ณ. สุขโร) เจ้าอาวาสวัดปัญญานันทาราม	๑๖๐
ประวัติผู้วิจัย	๑๖๒

สารบัญตาราง

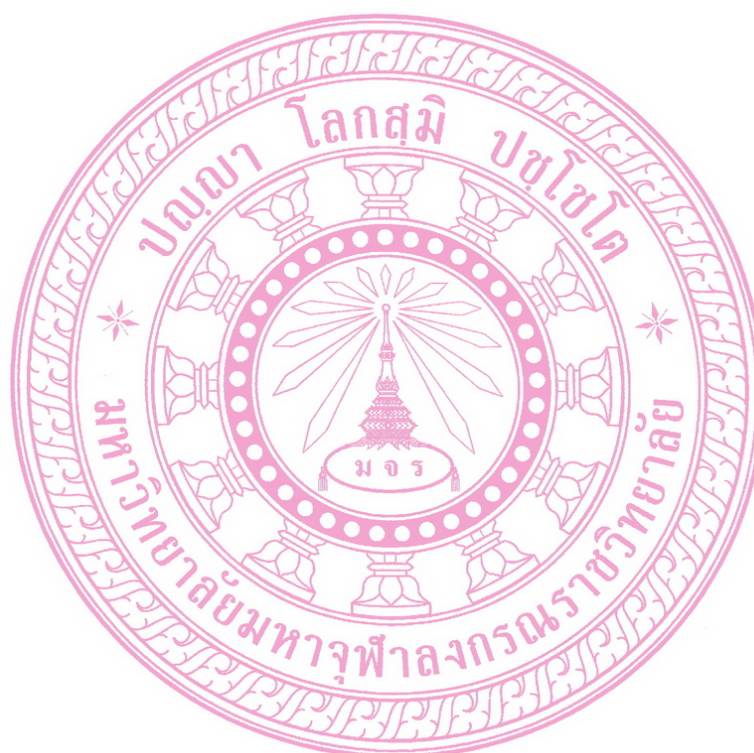
เรื่อง

หน้า

ตารางที่ ๓.๑	รายการ/กิจกรรม ปฏิบัติสมณกิจประจำวัน
ตารางที่ ๓.๒	รายการ/กิจกรรม ปฏิบัติกิจวัตรประจำวัน

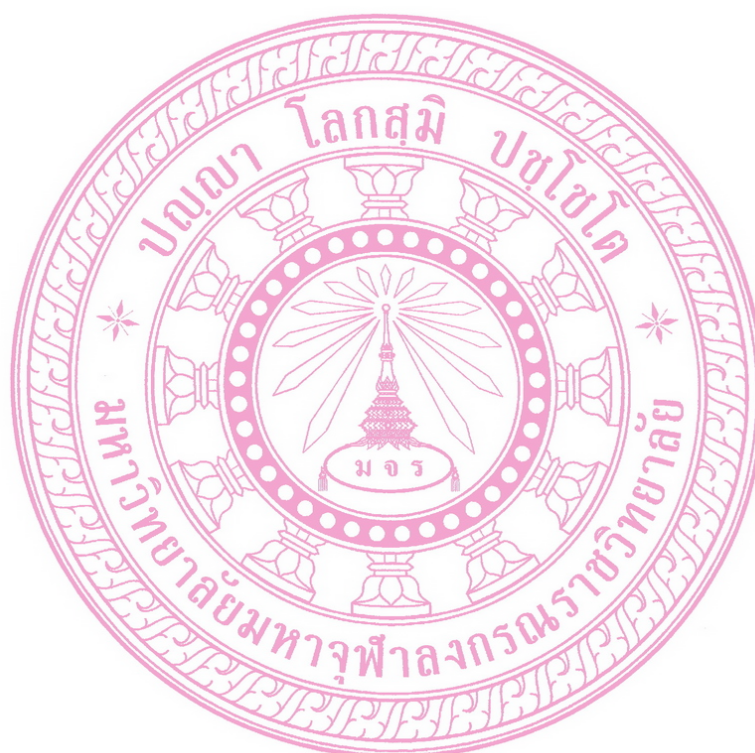
๘๐

๘๒

สารบัญแผนภาพ

เรื่อง		หน้า
แผนภาพที่ ๑.๑	แสดงกรอบแนวคิดในการวิจัย	๖
แผนภาพที่ ๒.๑	แสดงขั้นตอนการทดลองการวางเงื่อนไขแบบคลาสสิก	๒๒
แผนภาพที่ ๒.๒	แสดงขั้นตอนการทดลองทฤษฎีการเชื่อมโยงของธอร์นไดค์	๒๕

สารบัญแผนภูมิ

เรื่อง	หน้า
แผนภูมิที่ ๔.๑ แสดงสถิติข้อมูลการพัฒนาของโครงการจัดการเรียนรู้และ เผยแพร่ศาสนธรรมสำหรับพระภิกษุ สามเณร วัดปัญญานันทาราม	๑๑๕
แผนภูมิที่ ๔.๒ แสดงสถิติข้อมูลการพัฒนาของโครงการจัดการเรียนรู้และ เผยแพร่ศาสนธรรมสำหรับฆราวาส วัดปัญญานันทาราม	๑๒๒

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

๑. คำอธิบายคำย่อในภาษาไทย

ก. คำย่อชื่อคัมภีร์พระไตรปิฎก

ในวิทยานิพนธ์นี้ ผู้วิจัยใช้อ้างอิงจากพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๙ โดยการอ้างอิงชื่อคัมภีร์ เล่ม/ข้อ/หน้า ตามลำดับ เช่น อัง.ติก. (ไทย) ๒๑/๓๕/๑๘๙. หมายถึง อังคุตตรนิกาย ติกนิบาต ภาษาไทย เล่มที่ ๒๑ ข้อที่ ๓๕ หน้า ๑๘๙. และพระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๕. เช่น อัง.ติก. (บาลี) ๒๑/๔๐/๒๓ หมายถึง อังคุตตรนิกาย ติกนิบาต ปาลี ภาษาบาลี เล่มที่ ๒๑ ข้อที่ ๔๐ หน้า ๒๓ เป็นต้น ดังนี้

พระสุตตันตปิฎก

ที.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ปา.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฏิกวรรค	(ภาษาไทย)
ส.ส.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สคาถวรรค	(ภาษาไทย)
อัง.ติก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ติกนิบาต	(ภาษาไทย)
อัง.จตุกก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	จตุกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อัง.ทสก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ทสกนิบาต	(ภาษาไทย)
ขุ.จุ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	จุฬินเทส	(ภาษาไทย)

อรรถกถาพระสุตตันตปิฎก

ที.ม.อ.	(ไทย)	=	ทีฆนิกาย	สมังควลลิสสินี	มหาวคคอฏฐกถา	(ภาษาไทย)
---------	-------	---	----------	----------------	--------------	-----------

พระอภิธรรมปิฎก

อภิ.วิ.อ.	(ไทย)	=	อภิธรรมปิฎก	วิภังค์	สัมโมหวิโนทนีอรรถกถา	(ภาษาไทย)
-----------	-------	---	-------------	---------	----------------------	-----------

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

สังคมโลกในยุคปัจจุบันเป็นยุคแห่งกระแสโลกาภิวัตน์ที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและต่อเนื่องตลอดเวลา มนุษย์ได้คิดค้นเทคโนโลยีใหม่ๆ เกี่ยวกับกระบวนการข่าวสารและข้อมูล ทั้งในด้านคอมพิวเตอร์และในการสื่อสารคมนาคม ทำให้โลกดูแคบเล็กลง และมนุษย์สามารถติดต่อสื่อสารกันได้ง่ายขึ้น วิวัฒนาการทางเทคโนโลยีดังกล่าวนี้ส่งผลให้มนุษย์จำเป็นต้องมีการเรียนรู้ตลอดเวลาเพื่อก้าวทันการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น

มนุษย์เราสามารถที่จะรู้และเข้าใจสิ่งต่างๆ ที่อยู่ล้อมรอบตัวเขาได้ ก็เพราะมนุษย์เรามีการเรียนรู้ตลอดเวลา ซึ่งจะเป็นการเรียนรู้ที่เป็นไปทั้งทางตรงและทางอ้อม การเรียนรู้เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นตลอดช่วงชีวิตของมนุษย์เริ่มตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตาย การเรียนรู้บางอย่างไม่ยุ่งยากเพราะเป็นการเรียนรู้ที่เป็นไปตามธรรมชาติ แต่บางอย่างเป็นการเรียนรู้ที่ต้องอาศัยหลักการและกฎเกณฑ์ แต่ไม่ว่าจะเป็นการเรียนรู้ประเภทไหนหรือเกิดขึ้นในรูปแบบใด การเรียนรู้นั้นๆ ก็เป็นเสมือนเครื่องมือที่ช่วยแก้ปัญหาให้บุคคล ทั้งปัญหาด้านการทำงานและด้านบุคลิกภาพของเขาเอง^๑

กล่าวได้ว่า การเรียนรู้เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นตลอดชีวิต มีวัตถุประสงค์ที่จะพัฒนาชีวิต สังคม และสภาพแวดล้อม เพื่อให้มีการเปลี่ยนแปลงเป็นไปในทางที่ดีขึ้นกว่าเดิม มนุษย์ต้องอาศัยกระบวนการเรียนรู้ที่ถูกต้อง และมีประสิทธิภาพเท่านั้นจึงจะทำให้การปรับตัวและการจัดการเรื่องการเปลี่ยนแปลงของสรรพสิ่งให้เกิดขึ้นในลักษณะสร้างสรรค์และก่อให้เกิดประโยชน์ได้อย่างสูงสุด

มนุษย์จึงควรจะได้ตระหนักถึงการเรียนรู้อย่างถูกวิธี เพื่อนำวิธีการที่ถูกต้องมาใช้ประโยชน์ในการตัดสินใจเพื่อการคัดสรรกลั่นกรองข้อมูลข่าวสารที่มีทั้งคุณและโทษได้อย่างเหมาะสม ทั้งนี้เพื่อการดำเนินชีวิตอย่างสร้างสรรค์และสงบสุข

ประเทศไทยเป็นประเทศหนึ่งในสังคมโลก ที่ได้รับผลกระทบทั้งด้านบวกและด้านลบจากความเปลี่ยนแปลงในยุคโลกาภิวัตน์ คนในสังคมไทยต้องเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงต่างๆ เหมือนกับมนุษย์ส่วนอื่นๆ ปัญหาคือคนไทยยอมรับและชื่นชมกับความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี

^๑ รศ.ถวิล ธาราโกชน, และ ผศ.ศรัณย์ ดำริสุข, จิตวิทยาทั่วไป, (กรุงเทพมหานคร : หจก.ทิพย์วิสุทธิ์, ๒๕๔๘), หน้า ๘๗.

ความรวดเร็วของข้อมูลข่าวสาร วัฒนธรรมวัตถุนิยม และบริโภคนิยม ตกเป็นทาสความอยาก (ตัณหา) อย่างไม่มีที่สิ้นสุด มุ่งเอาเปรียบและแข่งขันกันโดยไม่คำนึงถึงคุณธรรมใดๆ ลุ่มหลงอำนาจและเงินตรา ก่อให้เกิดปัญหานานัปการตามมา เช่น ปัญหายาเสพติด ปัญหาอาชญากรรม ปัญหาฆ่าตัวตาย ไม่เว้นแต่ละวัน คุณภาพชีวิตของประชาชนกลับถดถอย ความสงบสุขในสังคมลดลง ปัจจัยสำคัญที่ทำให้ปัญหาเหล่านี้เกิดขึ้นถั่งและนับวันมีแต่จะทวีความรุนแรงมากขึ้น เพราะคนในสังคมไทยห่างเหินการเรียนรู้หลักการดำเนินชีวิตที่ดีงาม ขาดกระบวนการเรียนรู้ธรรมอย่างถูกต้อง ไม่เท่าทันสภาพความเปลี่ยนแปลงและความเป็นไปของโลก

สภาพดังกล่าวนี้ เราสามารถแก้ไขหรือบรรเทาปัญหาต่างๆ ลงได้ โดยอาศัยการเรียนรู้ให้เท่าทันกระแสความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น

อย่างไรก็ตามสังคมไทยที่คนส่วนใหญ่ยอมรับนับถือคำสอนในพระพุทธศาสนา มาตั้งแต่อดีต การเรียนรู้ตามนัยแห่งพระพุทธศาสนานั้น พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงวางหลักการ และกระบวนการเรียนรู้ไว้อย่างเป็นระบบ ครบกระบวนการ มีองค์ประกอบ และมีขั้นตอนตามลำดับต่อเนื่อง ดังที่พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) กล่าวว่า “มนุษย์ดำเนินชีวิตได้ด้วยการเรียนรู้ และการดำเนินชีวิตของมนุษย์ประกอบด้วยพฤติกรรม จิตใจ และปัญญา เมื่อจะพัฒนาคนก็ต้องพัฒนา ๓ ด้าน คือ พัฒนาพฤติกรรม พัฒนาจิตใจ และพัฒนาปัญญา”^๒

คุณสมบัติที่พึงประสงค์ของการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาก็คือ การฝึกฝนตนเองตามหลักของศีล สมาธิ ปัญญา เป็นผู้ที่มีความรู้ดี รู้จริง รู้แจ้ง (วิชา) และเป็นผู้ที่มีความประพฤติดี (จรณะ) ซึ่งความรู้ที่ดีจะช่วยให้ผู้เรียนสามารถวิเคราะห์ลักษณะของความทุกข์ เหตุของความทุกข์ การดับทุกข์ และทางที่จะนำไปสู่การดับทุกข์ (อริยสัจสี่) ส่วนความประพฤติดี ย่อมนำความเจริญไพบุลย์มาสู่ผู้เรียนทั้งในแง่ของตนเอง และในแง่ของการเป็นสมาชิกที่ดีของสังคม ผู้ที่ถึงพร้อมด้วยวิชาและจรณะ ย่อมมีอิสรภาพทั้งทางกายและทางจิตใจ ดำเนินชีวิตอย่างมีความสุขสงบที่แท้^๓

กล่าวได้ว่า พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญต่อกระบวนการเรียนรู้ ซึ่งเน้นการฝึกอบรมที่ตัวบุคคล เพื่อพัฒนาทุกองค์ประกอบของความเป็นมนุษย์ ทั้งทางกาย จิต และปัญญา โดยยึดมนุษย์เป็นศูนย์กลางการพัฒนา และมีกระบวนการพัฒนามนุษย์อย่างแท้จริง เนื่องจากมีความสมบูรณ์มีความสืบเนื่องเป็นเหตุผลแก่กันและกัน สามารถนำหลักไตรสิกขาไปบูรณาการใช่วิธีการอื่นๆ เช่น การเลี้ยงดูเด็กก็ต้องพัฒนาทั้ง ๓ ด้าน คือ ฝึกอบรมศีล ๕ เพื่อ

^๒ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), จิตวิทยาเพื่อการพัฒนาคนตามแนวธรรมชาติ, (กรุงเทพมหานคร : สมาคมจิตวิทยาแห่งประเทศไทย, ๒๕๓๙), หน้า ๘-๙.

^๓ สุมณ อมรวิวัฒน์, การพัฒนาการเรียนรู้ตามแนวพุทธศาสตร์ : ทักษะกระบวนการเผชิญสถานการณ์, (นนทบุรี : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๔๒), หน้า ๒๘.

ควบคุมกายและวาจา นำไปสู่การพูดดี ทำดี ดำรงชีวิตดี สมาธิฝึกให้เป็นคนมีจิตใจแน่วแน่ นำไปสู่จิตใจที่ตั้งมั่น ด้านปัญญาฝึกให้ใช้เหตุผลคิดวิเคราะห์ให้เห็นตามความเป็นจริง นำไปสู่การเป็นมนุษย์ที่ดีและสมบูรณ์ในสังคมได้

ในสังคมไทย วัดเป็นสถาบันทางสังคมที่มีบทบาทในการจัดการศึกษาให้กับประชาชนมาตั้งแต่อดีต ซึ่งหน้าที่หลักของวัดในพระพุทธศาสนา คือ เป็นสถานที่ปฏิบัติศาสนกิจ และแหล่งเรียนรู้ทางศาสนา มีพระสงฆ์ทำหน้าที่เป็นผู้นำทางจิตใจและสติปัญญา สอนคนให้เป็นคนดี และช่วยให้บุคคลในสังคมมีการประพฤติปฏิบัติธรรมตามหลักของพระพุทธศาสนาให้แผ่ออกไปในสังคมอย่างกว้างขวาง เพื่อความเป็นอยู่อย่างสงบร่มเย็นของคนในสังคม

ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๔๕ มาตรา ๑๒ และมาตรา ๑๔ บัญญัติให้สถาบันศาสนามีสิทธิในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน และมีสิทธิได้รับสิทธิประโยชน์ตามควรแก่กรณีจากรัฐตามที่กฎหมายกำหนด โดยมาตรา ๑๕ ได้บัญญัติให้การจัดการศึกษามี ๓ รูปแบบ คือ การศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาอรรถาศัย ด้านการศาสนาที่เกี่ยวข้องจะต้องสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้ โดยการพัฒนาให้มีความรู้และจริยธรรมเริ่มตั้งแต่เด็กแรกเกิด มุ่งสร้างพื้นฐานที่ดีในวัยเด็ก ปลูกฝังความเป็นสมาชิกที่ดีของสังคมตั้งแต่วัยการศึกษาขั้นพื้นฐาน และพัฒนาความรู้ความสามารถเพื่อการทำงานที่มีคุณภาพ พัฒนาคนให้มีการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต อันเป็นเงื่อนไขไปสู่สังคมเศรษฐกิจฐานความรู้ที่พึงประสงค์ ให้คนไทยมีคุณภาพชีวิตและสังคม “บูรณาการอย่างสมดุลระหว่างปัญญาธรรม คุณธรรม และวัฒนธรรม เป็นคนดี คนเก่ง และมีความสุข”

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ ได้ให้ความสำคัญกับบทบาทของศาสนาที่มีต่อการศึกษาและการเรียนรู้ จึงได้จัดให้มีโครงการศึกษาวิจัยเพื่อพัฒนาการจัดการศึกษาและเผยแผ่ศาสนธรรมของวัดในพระพุทธศาสนา โดยได้สนับสนุนให้มีการศึกษาวิจัยเฉพาะกรณีวัดที่สมควรเป็นแบบอย่างในการปฏิบัติภารกิจ ด้านการจัดการศึกษาและเผยแผ่ศาสนธรรม ทั้งนี้เพื่อส่งเสริมสนับสนุนวัดและพระภิกษุ ที่มีวัตรปฏิบัติในทางสร้างสรรค์เยาวชนและประชาชนให้เป็นคนดีที่พึงประสงค์ของสังคม มีศักยภาพในการจัดการศึกษาอบรมเพิ่มขึ้น^๔

^๔ พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๔๕, ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ ๑๑๙ ตอนที่ ๑๒๓ ก. (ลงวันที่ ๑๙ ธันวาคม ๒๕๔๕), หน้า ๑๑-๑๓.

^๕ ดร.ศิริพร แยมนิล, พระมหาประจวบ ธมฺมธโร, พระสุจินตนิท สุกโร, รายงานการวิจัย เรื่อง รูปแบบการจัดการศึกษาและการเผยแผ่ศาสนธรรมของวัดในพระพุทธศาสนา : ศึกษาเฉพาะกรณีวัดปัญญานันทาราม อำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี, (กรุงเทพมหานคร : หจก.ภาพพิมพ์, ๒๕๔๘), หน้า ๔.

วัดปัญญาบันทาราม อำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี เป็นวัดหนึ่งที่ได้รับคัดเลือกจากคณะกรรมการดำเนินโครงการวิจัย เพื่อพัฒนาจัดการศึกษาและการเผยแผ่ศาสนาของวัดในพระพุทธศาสนาให้เป็นวัดดีเด่นด้านการเผยแผ่ศาสนา เมื่อปี ๒๕๕๗ จากสำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ^๖

วัดปัญญาบันทารามมีจุดมุ่งหมายในทางปฏิบัติที่ชัดเจน คือตั้งขึ้นเพื่อเป็นสถานที่บำเพ็ญบุญ และเพื่อเป็นศูนย์ฝึกอบรมผู้เฝ้าในการศึกษาปฏิบัติและการเผยแผ่ธรรมแก่ประชาชนทั่วไป โดยจุดมุ่งหมายดังกล่าวนี้เป็นไปตามเจตนารมณ์ของพระพรหมมิ่งคลาจารย์ (ปัญญา นันทภิกขุ)^๗ ที่ท่านกล่าวว่า ต้องการให้สถานที่นี้เป็นที่สำหรับ “สร้างพระ สร้างคน สร้างเยาวชนของชาติ สร้างศาสนทายาทให้มีชีวิตอยู่ในโลกอย่างถูกต้อง ให้มีชีวิตเรียบร้อยตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา เพื่อไม่ให้ตกอยู่ในอำนาจวัตถุนิยมมากเกินไป” และปรัชญาการจัดการศึกษาของวัด คือ “การสร้างความคิด เพื่อควบคุมคนเก่ง” และ “ทุกคนพัฒนาได้ถ้าให้โอกาส” หลักสูตรของโครงการจัดการเรียนรู้ของวัดปัญญาบันทารามจึงมุ่งเน้นการเรียนรู้พระพุทธศาสนาเป็นหลัก เพื่อการพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้ และคุณธรรม มีจริยธรรมและวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข

จากความโดดเด่นในการจัดการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาของวัดปัญญาบันทาราม โดยการนำของพระปัญญาบันทามุนี (ส.ณ. สุภโร) และเป็นวัดที่ได้ดำเนินการสืบสานปณิธานตามเจตนารมณ์ของท่านพุทธทาสภิกขุและท่านปัญญาบันทภิกขุ ด้วยการฝึกอบรมหลักธรรมและแนวคิดการเผยแผ่ธรรม โดยมีหลักไตรสิกขาเป็นหลักการใหญ่เพื่อการพัฒนาพุทธบริษัท คือ ให้พุทธศาสนิกชนเข้าถึงวัฒนธรรมศาสนาที่ถูกต้อง ทำกิจกรรมทางศาสนาที่เหมาะสม และเข้าถึงศีลธรรมอันดีงามในการดำเนินชีวิต ตามหลักปฏิบัติ คือ “หลัก ๕ ดีเพื่อชีวิต และหลัก ๕ ดีเพื่อสังคม”

ด้วยเหตุผลดังกล่าวทำให้ผู้วิจัยมีความสนใจที่จะศึกษาวิเคราะห์แนวคิด ทฤษฎีการเรียนรู้ การจัดการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาของวัดปัญญาบันทาราม และผลการจัดการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาของวัดปัญญาบันทาราม เพื่อนำผลการศึกษามาเป็นแบบอย่างในการประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิต ตลอดจนเสนอแนะแนวทางการเรียนรู้เพื่อส่งเสริมคุณธรรมและจริยธรรมของบุคคลในสังคม

^๖ สอดคล้องกับ จงคล้ายกลาง, วัดปัญญาบันทาราม อำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี การเผยแผ่ศาสนาธรรมดีเด่น, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท พิมพ์ดีการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๕๙), หน้า ข.

^๗ เรื่องเดียวกัน, หน้า ค.

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑.๒.๑ เพื่อศึกษาแนวคิด ทฤษฎีการเรียนรู้

๑.๒.๒ เพื่อศึกษาการจัดการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาของ
วัดปัญญานันทาราม อำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี

๑.๒.๓ เพื่อศึกษาผลการจัดการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาของ
วัดปัญญานันทาราม อำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี

๑.๓ ขอบเขตการวิจัย

การศึกษาวิจัยนี้ เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) และการ
สัมภาษณ์ (Interview) โดยผู้วิจัยได้วางขอบเขตการศึกษาวีจยออกเป็น ๓ ส่วน ดังนี้

๑.๓.๑ ศึกษาแนวคิด ทฤษฎีการเรียนรู้ โดยศึกษาจากข้อมูลปฐมภูมิ (Primary
Source) ได้แก่ พระไตรปิฎก อรรถกถาและฎีกา และข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Sources) ได้แก่
ตำราวิชาการ วารสาร บทความ และรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้

๑.๓.๒ ศึกษาการจัดการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาของวัดปัญญานันทาราม
อำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี โดยศึกษาหนังสือการจัดการเรียนการสอน การฝึกอบรม
และการเผยแพร่ศาสนธรรมของวัดปัญญานันทาราม และงานนิพนธ์อื่นๆ

๑.๓.๓ ศึกษาผลการจัดการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาของวัดปัญญานันทาราม
อำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี โดยศึกษาจากรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง และการ
สัมภาษณ์กลุ่มพระภิกษุสงฆ์ผู้บริหารของวัดปัญญานันทาราม จำนวน ๓ รูป และสามเณรที่บวช
เรียนในโครงการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกสามัญ โรงเรียนพระราหุล ๗ รูป และกลุ่มบุคคลผู้
ที่มีส่วนเข้ามาฝึกอบรมในวัดจำนวน ๗ คน จากนั้นจึงนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์เพื่อให้ได้ข้อมูล
ที่สมบูรณ์ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย

จากวัตถุประสงค์ และขอบเขตของการวิจัย สามารถกำหนดเป็นกรอบแนวคิด (Conceptual Framework) ในการตั้งฐานของการวิจัยได้ ดังนี้

แผนภาพที่ ๑.๑ แสดงกรอบแนวคิดในการวิจัย

๑.๔ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

๑.๕.๑ การเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา หมายถึง การศึกษาหรือการเรียนรู้ เพื่อให้เกิดสติปัญญอันสามารถนำไปสู่กระบวนการพัฒนาด้านด้วยความเห็นที่ถูกต้องและดีงาม

๑.๕.๒ การจัดการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา หมายถึง ระบบการศึกษาหรือกระบวนการเรียนรู้ตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ได้แก่ ไตรสิกขา

๑.๕.๓ วัดปัญญานันทาราม หมายถึง วัดในพระพุทธศาสนาที่ทำหน้าที่เป็นแหล่งเรียนรู้และเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้กับพุทธศาสนิกชนอย่างเข้มแข็ง เป็นวัดที่มีรูปแบบการฝึกอบรมและการเผยแผ่ที่หลากหลายรูปแบบ โดยอาศัยหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนา เป็นแนวทางในการฝึกอบรมพุทธศาสนิกชนให้สามารถดำเนินชีวิตตามได้ถูกต้องและดีงาม

๑.๕.๔ ผลการจัดการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา หมายถึง ความสำเร็จที่เกิดขึ้นหลังจากการดำเนินการจัดการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาตามรูปแบบของวัดปัญญานันทาราม ทั้งในด้านประสิทธิภาพ ประสิทธิผล ตลอดจนผลกระทบที่เกิดขึ้น

๑.๖ ทบทวนเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๖.๑ ศ.ดร.เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์^๔ กล่าวว่า “การเรียนรู้” เป็นการสร้างเสถียรภาพให้กับชีวิต เพราะการเรียนรู้จะช่วยให้เกิดการปรับตัวได้อย่างเหมาะสมกับสภาพการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป การเรียนรู้ช่วยให้สามารถใช้ประโยชน์จากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น การเรียนรู้ทำให้เกิดปัญญอันเป็นเหตุให้เกิดการตัดสินใจเรื่องต่าง ๆ สำหรับอนาคตได้อย่างถูกต้องและเหมาะสมมากยิ่งขึ้น อันจะนำไปสู่ชีวิตที่ประสบความสำเร็จของปัจเจกบุคคล และนำไปสู่ความอยู่รอดอย่างสร้างสรรค์ของมนุษยชาติในที่สุด

๑.๖.๒ คณะกรรมการนานาชาติว่าด้วยการศึกษาในศตวรรษที่ ๒๑^๕ กล่าวถึงความสำคัญของการเรียนรู้หรือการศึกษา สรุปได้ว่า การศึกษามีภาระหน้าที่สำคัญ ๒ ประการ คือ การศึกษาจะต้องถ่ายทอดความรู้ที่เพิ่มขึ้นและวิวัฒนาการอยู่ตลอดเวลา รวมทั้ง

^๔ ศ.ดร.เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์, เรียนให้รู้: ใช้ข้อมูลอย่างผู้ชนะ, (กรุงเทพมหานคร : ชัคเชส มีเดีย, ๒๕๕๑), หน้า ๓.

^๕ คณะกรรมการนานาชาติว่าด้วยการศึกษาในศตวรรษที่ ๒๑ ประกอบด้วย ฌาคส์ เดอลลอร์ส, อินัม อัล มุฟติ, อีซาโอะ อามาอิ, โรแบร์โต คาร์เนโร, เฟ ชุง, โปรนิสลอร์วี่ กิริเม็ก, วิลเลียม กอร์แฮม, อเล็กซานดรา คอร์เนาเซอ์, ไมเคิล แมนลีย์, มาร์เวลา ปาดรอน เกาโร, มาร์ที-อังเจลิค ซาวาเน่, การ์รัน ซิงค์, โรดอลโฟ สตาเฟนเนเกน, มยง วอน ซูร์, โจว หนานโจว, รายงานเสนอต่อยูเนสโก เรื่อง การเรียนรู้ : ขุมทรัพย์ในดิน (ฉบับภาษาไทย), (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, ๒๕๔๐), หน้า ๑๐๗-๑๐๘.

ปรับวิธีดำเนินงานให้สอดคล้องกับยุคสมัยแห่งความใฝ่รู้ เพื่อให้การถ่ายทอดเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและกว้างขวาง เพราะสิ่งเหล่านี้ล้วนก่อให้เกิดทักษะที่จำเป็นสำหรับอนาคต ในขณะเดียวกันการศึกษาจะต้องแสวงหาและกำหนดหลักการต่างๆ อีกด้วย หากจะดำเนินงานให้ประสบผลสำเร็จ เราจะต้องจัดการศึกษาโดยอาศัยวิธีเรียนรู้ใน ๔ แบบ ซึ่งจะดำเนินไปตลอดชีวิต มองในอีกแง่หนึ่ง วิธีเรียนรู้ดังกล่าวก็คือเสาหลักแห่งองค์ความรู้มี ๔ ประการ ได้แก่ ๑) การเรียนเพื่อรู้ หมายถึง การฝึกฝนให้รู้วิธีที่จะเข้าใจ ๒) การเรียนรู้เพื่อปฏิบัติได้จริง เพื่อที่จะได้สามารถสร้างสรรค์สิ่งต่างๆ ที่แวดล้อมเราอยู่ ๓) การเรียนรู้เพื่อที่จะอยู่ร่วมกัน โดยมีส่วนร่วมและร่วมมือกับผู้อื่นในกิจการทั้งปวงของมวลมนุษย์ และ ๔) การเรียนรู้เพื่อชีวิต และทิศทางของการศึกษาควรมีวัตถุประสงค์เพื่อที่จะให้ทุกคนค้นหา ขุดค้น และเสริมเติมศักยภาพในเชิงสร้างสรรค์ของตน เพื่อแสดงให้เห็นชุมทรัพย์อันล้ำค่าที่ซ่อนแฝงอยู่ในมนุษย์ทุกผู้ทุกนาม ดังนั้น การศึกษาจึงเป็นเครื่องมือสำคัญในการพัฒนามนุษย์แต่ละคนให้เป็นบุคคลที่เพียบพร้อมและเป็นการเรียนรู้เพื่อชีวิตนั่นเอง

๑.๖.๓ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต)^{๑๑} กล่าวถึงการเรียนรู้ตามหลักพุทธธรรม สรุปได้ว่า พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งการศึกษาที่น่าเอาการศึกษาเข้ามาเป็นสาระสำคัญเป็นเนื้อแท้ของการดำเนินชีวิต และทำให้การดำเนินชีวิตของมนุษย์เป็นการศึกษา หลักการปฏิบัติในพระพุทธศาสนาที่น่ามาเป็นหลักการดำเนินชีวิตอันประเสริฐ เรียกว่ามรรคมีองค์ ๘ ประการ จัดเป็นประเภทได้ ๓ ประการ คือ ศีล สมภาณี ปัญญา ซึ่งเรียกชื่ออย่างหนึ่งว่า “ไตรสิกขา” คำว่า สิกขา นั้นแปลว่าศึกษา สิกขุ เป็นบาลี เป็นคำๆ เดียวกัน ฉะนั้นหลักปฏิบัติในพระพุทธศาสนา จึงเรียกชื่ออย่างหนึ่งว่าการศึกษา ดังนั้นการศึกษานี้มีองค์ประกอบ ๓ ส่วน คือ ศีล สมภาณี ปัญญา ซึ่งก็คือการประมวลองค์ประกอบของมรรคมีองค์ ๘ เพราะฉะนั้น การดำเนินชีวิต หรือหลักการดำเนินชีวิตอันประเสริฐ ก็เป็นอันเดียวกันกับการศึกษา พูดง่ายๆ ว่าชีวิตที่ดีงาม คือ ชีวิตแห่งการศึกษา

๑.๖.๔ พุทธทาสภิกขุ^{๑๒} ได้กล่าวถึงการศึกษาว่า เรามีการศึกษาหลายอย่างแต่ก็มีปัญหามากมาย เพราะมีแต่การศึกษาที่จัดให้คนฉลาด แต่ไม่ควบคุมความฉลาด เป็นยุคเสรีภาพในการที่จะใช้ความฉลาดเพื่อประโยชน์ของตัว การศึกษาเช่นนี้จึงไม่เป็นอิสระ เพราะไม่สามารถสร้างบุตรที่ดีและศิษย์ที่ดี ไม่สามารถทำคนให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ตรงกันข้ามกลับเป็นต้นเหตุของการสร้างความเห็นแก่ตัว มุ่งหาวัตถุนิยม เป็นระบบการศึกษาหมาหวาด้วนคือเรียนแต่

^{๑๑} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), ฐีหลักก่อนแล้วศึกษาและสอนให้ได้ผล, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมสภาและสถาบันบรรลือธรรม, ๒๕๕๑), หน้า ๕๔-๕๗.

^{๑๒} พุทธทาสภิกขุ, ธรรมสำหรับครู, (กรุงเทพมหานคร : การประณตศึกษาแห่งชาติ, ๒๕๒๙), หน้า ๔๘-๔๙.

หนังสือกับเรียนอาชีพ ไม่มีการเรียนเรื่องจิตวิญญาณ ซึ่งก่อให้เกิดปัญหาของสังคมและประเทศชาติ ตัวอย่าง เช่น ปัญหาแหล่งเสื่อมโทรม ปัญหาอาชญากร ปัญหายาเสพติด เป็นต้น

๑.๖.๕ พระราชวรมุนี (ประยูร ธมฺมจิตฺโต)^{๑๒} ให้ความหมายของการศึกษาหรือการเรียนรู้ไว้ว่า เป็นกระบวนการแสวงหาปัญญาและกำจัดอวิชชาไปพร้อมกัน เมื่อปัญญามาอวิชชาก็หายไป เหมือนแสงสว่างเกิดขึ้นมาเพื่อขับไล่ความมืดไปฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงเปรียบปัญญาเหมือนแสงสว่างว่า “นตถิ ปญญาสมา อาภา ไม่มีแสงสว่างใดเสมอด้วยปัญญา”^{๑๓} แสงสว่างคือปัญญาขับไล่ความมืดคืออวิชชา และภารกิจของการศึกษาคือการสร้างปัญญาหรืออวิชชาซึ่งหมายถึงความรู้สภาวะแท้จริงของสรรพสิ่ง คือไม่ว่าจะเรียนเรื่องอะไรก็ตาม ต้องรู้จริงให้ถึงแก่นแท้ของสิ่งทั้งหลายเหล่านั้น ความรู้อย่างนี้ท่านเรียกว่า ยถาภูตญาณทัศนะ คือความรู้เห็นตามความเป็นจริง ดังนั้น การแสวงหาปัญญาจึงมุ่งเน้นที่ความรู้เห็นตามความเป็นจริง และนี่คือภารกิจสำคัญของการศึกษา

๑.๖.๖ สนิท ศรีสำแดง^{๑๔} กล่าวถึงการเรียนรู้เชิงพุทธ สรุปได้ว่า พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งความรู้ ส่งเสริมการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง เป็นการเรียนรู้ตลอดชีวิตที่มีจุดหมายระยะยาวในการพัฒนามนุษย์ให้สมบูรณ์ ไม่ได้มุ่งเน้นให้ผู้เรียน เรียนรู้แต่ประโยชน์ในปัจจุบันซึ่งทำให้เกิดการแข่งขันเอาตัวรอดเอาเปรียบกัน มุ่งแสวงหาแต่ประโยชน์ส่วนตัว ไร้หิริโอตตปัสสะหาวิถิต่างเอาเปรียบผู้อื่นโดยเรียกวิธีการเหล่านี้ว่ากลยุทธ์ แต่การเรียนรู้ทางพระพุทธศาสนานั้นหากเรียนรู้แล้ว “ละชั่วทำดี” ยังไม่ได้ จะไม่เรียกผู้เรียนนั้นว่า “เป็นผู้มีการศึกษา”

๑.๖.๗ สุภาส เครือเนตร^{๑๕} กล่าวถึงการนำหลักไตรสิกขามาผสมผสานกับหลักการศึกษา สรุปได้ว่า การนำหลักการศึกษาแบบ “ไตรสิกขา” ของศาสนา มา “ผสมผสาน” ให้กลมกลืนเป็นกระบวนการเดียวกันกับระบบการศึกษา จะสามารถพัฒนาบุคคลได้สมบูรณ์ยิ่งขึ้นทั้งในด้านการพัฒนาจิตใจ การปลูกฝังวินัยคุณธรรมแก่บุคคลให้เป็นคนดีมีปัญญา มีคุณค่าของความเป็นมนุษย์ให้สูงขึ้น ด้วยแนวความคิดและคำสอนของทุกศาสนาเป็นหลัก “ปรัชญาชีวิต” ที่ใช้เป็น “หลักการของชีวิต” ได้ดียิ่ง เพราะได้วางกฎเกณฑ์และแนวทางปฏิบัติ (กฎศีลธรรม) ไว้อย่างละเอียด ให้บุคคลได้ดำเนินชีวิตตามด้วยความราบรื่น สามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมอย่างมีสันติสุขด้วยความสำนึกรับผิดชอบต่อชีวิตตน สังคม และประเทศชาติ

^{๑๒} พระราชวรมุนี (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), *ขอบฟ้าแห่งความรู้*, (กรุงเทพมหานคร : กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๔๑), หน้า ๒.

^{๑๓} ส.ส. ๑๕/๒๙/๕๔๑.

^{๑๔} สนิท ศรีสำแดง, *พระพุทธศาสนากับการศึกษา*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๔๓-๔๗.

^{๑๕} สุภาส เครือเนตร, *ปฏิรูปการศึกษาผสมผสานหลักศาสนา*, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท เกล็ดไทย จำกัด, ๒๕๔๒), หน้า ๙๓-๙๗.

๑.๖.๘ สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ^{๑๖} ได้กล่าว ยกย่องถึงวัดปัญญานันทารามเกี่ยวกับการเรียนรู้ด้านพระพุทธศาสนาว่า วัดปัญญานันทาราม เป็นวัดตัวอย่างที่มีจุดมุ่งหมายในการสร้างวัดเพื่อเป็นศูนย์ฝึกอบรมแก่พุทธบริษัทที่ชัดเจนโดยการ “สร้างพระ สร้างคน สร้างเยาวชนของชาติ สร้างศาสนทายาทให้มีชีวิตอยู่ในโลกอย่าง ถูกต้อง ให้มีชีวิตเรียบง่ายตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา เพื่อไม่ให้ตกอยู่ในอำนาจของ วัตถุมากเกินไป” แนวทางการจัดการศึกษาและวิธีการจัดการเรียนรู้ของวัดด้วยการฝึกในทุก กิจกรรม จึงจัดให้ผู้เรียนได้เรียนรู้และฝึกปฏิบัติเพื่อพัฒนาตนเองตามหลักไตรสิกขา เพื่อการ ดำเนินชีวิตที่ดีงามก่อให้เกิดประโยชน์แก่ตนและเกิดประโยชน์แก่ผู้อื่น

๑.๖.๙ คณะผู้วิจัยโครงการฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการ หลักสูตร การวิจัยเชิง คุณภาพ รุ่นที่ ๑^{๑๗} ศึกษาวิจัยเรื่อง “การบริหารและการดำเนินงานอบรมศีลธรรมและจริยธรรม ค่ายพุทธบุตร ของวัดปัญญานันทาราม ต.คลองหก อ.คลองหลวง จ.ปทุมธานี” ซึ่งเป็นรายงาน การวิจัยเชิงคุณภาพ ผลการวิจัย พบว่า มียุทธวิธีในการบริหารและดำเนินงานเกี่ยวกับค่ายพุทธ บุตรด้วยการให้ทุกคนมีส่วนร่วม คือ เจ้าอาวาสจะมอบหมายงานให้แก่พระภิกษุและสามเณร ภายในวัดร่วมรับผิดชอบในแต่ละส่วนโดยมุ่งผลสัมฤทธิ์เป็นสำคัญ ทั้งนี้เพื่อให้เยาวชนได้ฝึกการ ดำเนินชีวิตตามแนวพระพุทธศาสนาในระยะสั้นๆ คือ ๓ วัน ๒ คืน การบริหารและการ ดำเนินงานมีปัญหาคือการขาดแคลนพระวิทยากรที่มีความสามารถสูง ซึ่งมีผลสืบเนื่องมาจาก การที่ไม่มีการจัดสรรผลตอบแทนที่เหมาะสมแก่พระวิทยากร ปัญหานี้อาจนำไปสู่การขาดแคลน พระวิทยากรอย่างถาวรของวัดในอนาคต และจากการศึกษาด้านชีวประวัติของเจ้าอาวาส พบว่า เจ้าอาวาสเป็นพระภิกษุที่มีอุดมการณ์สูงด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนาและม ีความสามารถในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาด้วย ซึ่งเป็นผลดีต่อการจัดอบรมค่ายพุทธบุตรให้ ประสบความสำเร็จเรื่อยมาตราบจนปัจจุบัน

^{๑๖} สอาดลักษณ์ จงคล้ายกลาง, วัดปัญญานันทาราม อำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี การเผยแผ่ศาสนาธรรมดีเด่น, หน้า ง-ช.

^{๑๗} คณะผู้วิจัยโครงการฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการ หลักสูตร การวิจัยเชิงคุณภาพ รุ่นที่ ๑ พระครู ปลัดสัมพิพัฒน์วิริยาจารย์ (สุเทพ), พระครูพิศิษฐ์ธรรมนิเทศ (จารุวัฒน์ จันทะพรหม), พระมหาอุบล สัจจญาณ โณ (มุขอาษา), พระครูอดุลสารนิเทศ, พระมหาวัฒนา สุรจิตโต (ขันทะชา), พระมหาบุญสมบัติน ปภากร (บุญ เรือง), พระมหาวิโรจน์ คุตตวิโร (ธาระพุฒ), รายงานการวิจัยเชิงคุณภาพ การบริหารและการดำเนินงาน อบรมศีลธรรมและจริยธรรมค่ายพุทธบุตร ของวัดปัญญานันทาราม ต.คลองหก อ.คลองหลวง จ.ปทุมธานี, (กรุงเทพมหานคร : สถาบันวิจัยญาณสังวร มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘), บทคัดย่อ.

๑.๖.๑๐ ธิติพันธ์ บุญปก^{๑๔} ศึกษาวิจัยเรื่อง “การพัฒนาเยาวชนตามแนวพุทธวิธี : ศึกษาผลสัมฤทธิ์โครงการฝึกอบรมคุณธรรม ค่ายพุทธบุตร ของวัดปัญญานันทาราม ตำบลคลองหก อำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี” ซึ่งเป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพและปริมาณ โดยการประเมินโครงการ ผลการวิจัยพบว่า ความรู้ ความเข้าใจในเนื้อหาการฝึกอบรมในด้าน ๕ ดีเพื่อสังคมพบว่า มีความรู้ความเข้าใจในเนื้อหาด้านเพื่อนที่ดีของเพื่อน มากที่สุดถึงร้อยละ ๖๖.๔ รองลงมา อยู่ระดับปานกลางร้อยละ ๗๑ เป็นด้านลูกที่ดีของพ่อแม่ ร้อยละ ๓๙.๑ เป็นด้านศาสนิกชนที่ดีของศาสนา ร้อยละ ๕๓.๕ เป็นด้านเยาวชนที่ดีของชาติ อยู่ระดับน้อยสุด ร้อยละ ๕๓.๒ เป็นด้านศิษย์ที่ดีของครูอาจารย์ การประยุกต์ใช้หลักธรรมในชีวิตประจำวัน พบว่า ด้านเยาวชนที่ดีของชาติ และด้านศาสนิกชนที่ดีของศาสนาที่แตกต่างกัน มีการผลต่อการประยุกต์ใช้หลักธรรมไปในชีวิต ประจำวันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ .๐๑ และ .๐๕ การทำหน้าที่เป็นธรรมทายาทเผยแผ่ธรรมต่อผู้อื่น พบว่า ด้านเพื่อนที่ดีของเพื่อน ด้านเยาวชนที่ดีของชาติ และด้านศาสนิกชนที่ดีของศาสนาที่แตกต่างกัน มีการผลต่อการทำหน้าที่เป็นธรรมทายาทเผยแผ่ธรรมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ .๐๑ และ .๐๕ และนักเรียนนักศึกษาที่มีระดับการศึกษาและสถาบันการศึกษาที่แตกต่างกัน มีผลกระทบต่อการประยุกต์ใช้หลักธรรมในชีวิตประจำวันและการทำหน้าที่เป็นธรรมทายาทเผยแผ่ธรรมต่อผู้อื่นแตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ .๐๑

๑.๖.๑๑ พระอาทิตย์ ยานันท์^{๑๕} ศึกษาวิจัยเรื่อง “การพัฒนาอุบาสกอุบาสิกาตามแนวพุทธวิธี : ศึกษาผลสัมฤทธิ์โครงการเพิ่มโอกาสเนกขัมมบาริของวัดปัญญานันทาราม ตำบลคลองหก อำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี” ซึ่งเป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพและปริมาณ เป็นการศึกษาวิจัยเชิงประเมิน ผลการวิจัยพบว่า ผู้เข้ามามีความรู้ความเข้าใจในเรื่องศีลมากที่สุด รองลงมาเป็นเรื่องปัญญาและสมาธิตามลำดับ การทดสอบสมมติฐาน ความรู้ความเข้าใจในไตรสิกขาที่แตกต่างกัน ไม่มีผลกระทบต่อการประยุกต์ใช้หลักไตรสิกขาในชีวิตประจำวัน และการทำหน้าที่เป็นธรรมทายาทเผยแผ่ธรรมเพื่อสืบพระศาสนา ไม่พบความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ และผู้บวชเนกขัมมบาริที่มีสถานภาพแตกต่างกันมีผลต่อการประยุกต์ใช้หลักไตรสิกขาในชีวิตประจำวัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ .๐๓ และเมื่อดูข้อมูลส่วนบุคคล

^{๑๔} ธิติพันธ์ บุญปก, การพัฒนาเยาวชนตามแนวพุทธวิธี : ศึกษาผลสัมฤทธิ์โครงการฝึกอบรมคุณธรรม ค่ายพุทธบุตร ของวัดปัญญานันทาราม ตำบลคลองหก อำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (โครงการบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร), ๒๕๕๒, บทคัดย่อ.

^{๑๕} พระอาทิตย์ ยานันท์, การพัฒนาอุบาสกอุบาสิกาตามแนวพุทธวิธี : ศึกษาผลสัมฤทธิ์โครงการเพิ่มโอกาสบวชเนกขัมมบาริของวัดปัญญานันทาราม ตำบลคลองหก อำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (โครงการบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร), ๒๕๕๒, บทคัดย่อ.

ทั้ง ๓ คือ เพศ การศึกษา และสถานภาพ ก็พบว่า เพศ การศึกษา และสถานภาพที่แตกต่างกัน มีผลต่อการประยุกต์ใช้หลักไตรสิกขาในชีวิตประจำวัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติเหมือนกัน ที่ .๐๑ ผู้บวชนิกขัมมบารมีที่มีการศึกษาที่แตกต่างกัน มีผลต่อการทำหน้าที่เป็นธรรมทายาทเผยแผ่ธรรมเพื่อสืบพระศาสนา อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ .๐๕

จากการทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง พบว่ามีการกล่าวถึงการเรียนรู้หรือ การศึกษานั้น มีภาระหน้าที่สำคัญ ๒ ประการ คือ การศึกษาจะต้องถ่ายทอดความรู้ที่เพิ่มขึ้น และวิวัฒนาการอยู่ตลอดเวลา รวมทั้งปรับวิธีดำเนินงานให้สอดคล้องกับยุคสมัยแห่งความใฝ่รู้ เพื่อให้การถ่ายทอดเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและกว้างขวาง ในขณะที่เดียวกันการศึกษาจะต้อง แสวงหาและกำหนดหลักการต่าง ๆ เพื่อสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้ โดยการพัฒนาให้มีความรู้ และจริยธรรมควบคู่กัน ในการเรียนรู้ตามนัยแห่งพระพุทธศาสนานั้น พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ ทรงวางหลักการและกระบวนการเรียนรู้ไว้อย่างเป็นระบบ ด้วยการฝึกฝนตนเองตามหลักของ ศีล สมาธิ ปัญญา ที่เรียกว่า ไตรสิกขา และหากว่าสามารถนำหลักการศึกษารูปแบบไตรสิกขาของ ศาสนาพุทธมาบูรณาการให้กลมกลืนเป็นกระบวนการเดียวกันกับระบบการศึกษาก็จะสามารถพัฒนา บุคคลได้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น ทั้งในด้านการพัฒนาพฤติกรรม จิตใจ และการปลูกฝังวินัยคุณธรรมแก่ บุคคลให้เป็นคนดีมีปัญญา มีคุณค่าของความเป็นมนุษย์ให้สูงขึ้น ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า จาก เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังกล่าวมา เป็นการกล่าวถึงการปฏิบัติการกิจที่จะต้องมืองค์กร ที่เล็งเห็นถึงความสำคัญกับบทบาทของศาสนาที่มีต่อการศึกษาและการเรียนรู้ ซึ่งวัดปัญญานัน ทารามถือได้ว่าสมควรเป็นแบบอย่างในการปฏิบัติการกิจด้านการจัดการเรียนรู้ตามแนว พระพุทธศาสนาเพื่อการฝึกอบรมพุทธศาสนิกชนให้สามารถดำเนินชีวิตได้ถูกต้องและดีงาม

๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยนี้ เป็นงานวิจัยเอกสาร (Documentary Research) ประกอบการ สัมภาษณ์ (Interview) แบบมีโครงสร้าง ซึ่งผู้วิจัยได้วางแนวทางและลำดับขั้นตอนการศึกษาไว้ อย่างเป็นระบบ ดังนี้

๑.๗.๑ การวิจัยเอกสาร ผู้วิจัยกำหนดกฎเกณฑ์การคัดเลือกเอกสาร ดังนี้

ก. เอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary Sources) ได้แก่ พระไตรปิฎก อรรถกถาและฎีกา

ข. เอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary Sources) ได้แก่ ตำราวิชาการ วารสาร บทความ และรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้

๑.๗.๒ การสัมภาษณ์ (Interview) เพื่อนำข้อมูลมาประกอบการวิจัย ประกอบด้วย พระภิกษุสงฆ์ผู้บริหารวัดปัญญานันทาราม จำนวน ๓ รูป สามเณรที่บวชเรียนในโครงการศึกษา พระปริยัติธรรม แผนกสามัญ โรงเรียนพระราหุล จำนวน ๗ รูป และกลุ่มบุคคลผู้ที่มีส่วนเข้ามา ฝึกอบรมในวัดจำนวน ๗ คน โดยมีรายละเอียด ดังนี้

ก. พระภิกษุสงฆ์ผู้บริหารวัดปัญญานันทาราม จำนวน ๓ รูป ได้แก่

๑. พระปัญญานันทมุนี (ส.ณ. สุภโร)

ตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดปัญญานันทาราม

๒. พระมหาสมพงษ์ กนฺตธมฺโม

ตำแหน่งผู้ช่วยเจ้าอาวาสฝ่ายการศึกษา

๓. พระมหาเฉลิม ปิยทสฺสี

ตำแหน่งผู้ช่วยเจ้าอาวาสฝ่ายเผยแผ่

ข. สามเณรที่บวชเรียนโครงการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกสามัญ

โรงเรียนพระราหุล จำนวน ๗ รูป ได้แก่

๑. สามเณรพิทยาธร เดียวกี

๒. สามเณรญาณกร นรินทร์นอก

๓. สามเณรอนุวัตร กรมลคร

๔. สามเณรนครินทร์ ศรีสวัสดิ์

๕. สามเณรณพนธ์ กลิ่นนันทวง

๖. สามเณรปิยะชาติ สายไชยศรี

๗. สามเณรไพรินทร์ สายัณห์

ค. กลุ่มบุคคลทั่วไปที่เข้ารับการฝึกอบรมในโครงการจัดการเรียนรู้และ

เผยแผ่ศาสนาธรรมของวัดปัญญานันทาราม จำนวน ๗ คน ได้แก่

๑. นายกิตติศักดิ์ชัย แนนจันทร์

๒. นางสาวมณีรัตน์ แดงดี

๓. นางเหมือนฝัน เมธสุวรรณ

๔. นางจิรดา ไมลโพธิ์

๕. นางสาวขวัญกัณฑ์สร พรพรหมยงสุข

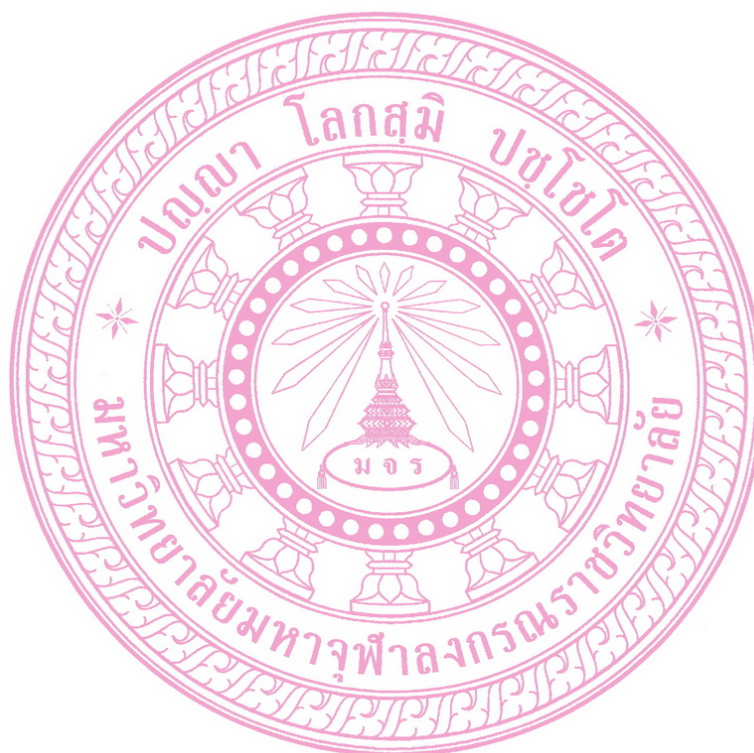
๖. นางอมรรัตน์ กิตติสุนทร

๗. นางอัชชญา วุฑฒิรักษ์

๑.๗.๓ รวบรวมข้อมูลนำมาวิเคราะห์ สรุปผล และนำเสนอผลการวิจัยเป็นรูปเล่ม

๑.๘ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

- ๑.๘.๑ ทำให้ทราบแนวคิด ทฤษฎีการเรียนรู้
- ๑.๘.๒ ทำให้ทราบกระบวนการจัดการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาของ
วัดปัญญานันทาราม อำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี
- ๑.๘.๓ ทำให้ทราบผลการจัดการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาของ
วัดปัญญานันทาราม อำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี

บทที่ ๒

แนวคิด ทฤษฎีการเรียนรู้

ในบทนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าเอกสารเกี่ยวกับแนวคิด ทฤษฎีการเรียนรู้ โดยแยกศึกษาเป็น ๒ ประเด็น มีรายละเอียด ดังนี้

๒.๑ การเรียนรู้ตามแนวตะวันตก

๒.๒ การเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา

๒.๑ การเรียนรู้ตามแนวตะวันตก

การเรียนรู้เป็นกระบวนการในการพัฒนาความสามารถและศักยภาพของมนุษย์ในด้านต่างๆ เช่น ด้านความรู้ ด้านทักษะ ด้านเจตคติ เป็นต้น แนวคิดเกี่ยวกับการเรียนรู้ของมนุษย์ได้รับความสนใจจากนักปรัชญาและนักจิตวิทยามาตั้งแต่ในอดีต ต่างก็มีแนวคิดหรือทัศนะที่หลากหลาย และได้พัฒนาไปเป็นรากฐานในการจัดการศึกษาในปัจจุบัน มีรายละเอียดดังนี้

๒.๑.๑ แนวคิดของการเรียนรู้

โดยกฎธรรมชาติ สรรพสิ่งทั้งหลายมีการเกิดขึ้น ดำรงอยู่ และมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ตั้งแต่เรื่องของวัตถุ บุคคล สังคม เหตุการณ์ ระบบ วัฒนธรรม ชีวิต รวมทั้งสิ่งแวดล้อมรอบตัว มนุษย์ดำรงชีวิตอยู่ท่ามกลางสรรพสิ่งทั้งหลายที่มีคุณลักษณะเช่นนี้ จึงต้องมีการเรียนรู้มีการศึกษาทำความเข้าใจ เพื่อตอบสนองต่อความต้องการสองอย่าง คือ ความต้องการปรับตัวให้เข้ากับสภาวะต่างๆ ที่มีทั้งการเกิดขึ้น ดำรงอยู่ และมีการเปลี่ยนแปลง และอีกอย่างหนึ่งก็คือความต้องการเรียนรู้เพื่อจัดการสรรพสิ่งต่างๆ ให้มีการเปลี่ยนแปลงไปสู่สภาพที่ตนเองต้องการ คือสภาพที่ดีหรือมีความหมายกว่าเดิม การดำเนินชีวิตของมนุษย์ตั้งแต่เกิดจนตาย จะต้องมีการปรับตัวและการจัดการควบคุมกันอย่างนี้เรื่อยไป ดังนั้นมนุษย์จึงต้องมีการเรียนรู้ตลอดชีวิต เพื่อให้ทั้งการปรับตัวและการจัดการสามารถดำเนินไปได้อย่างดีที่สุด และเกิดประโยชน์สูงสุด

ด้วยเหตุนี้ จึงมีแนวคิดที่ได้รับการยอมรับว่าสามารถใช้อธิบายลักษณะของการเกิดการเรียนรู้ หรือการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมได้ โดยมีแนวคิดพื้นฐานที่สำคัญของทฤษฎี

การเรียนรู้ ๒ ประการ^๑ คือ ก) แนวคิดเกี่ยวกับธรรมชาติของมนุษย์ และ ข) แนวคิดเกี่ยวกับพฤติกรรมของมนุษย์หรือการกระทำของมนุษย์ มีสาระสำคัญ ดังนี้

ก. แนวคิดเกี่ยวกับธรรมชาติของมนุษย์

ทฤษฎีการเรียนรู้เริ่มต้นจากแนวคิดของการมองธรรมชาติของมนุษย์ใน ๒ ลักษณะ คือ ด้านจริยธรรมและด้านพฤติกรรมหรือการกระทำ มีแนวคิดที่สำคัญ ๓ ประการ^๒ คือ

แนวคิดที่ ๑ เชื่อว่ามนุษย์เกิดมาพร้อมกับความไม่ดี (innately bad)

แนวคิดที่ ๒ เชื่อว่ามนุษย์เกิดมาพร้อมกับความดี (innately good)

แนวคิดที่ ๓ เชื่อว่ามนุษย์เกิดมาพร้อมกับลักษณะที่เป็นกลาง ไม่ดี ไม่เลว (innately neutral. Neither good nor bad)

ข. แนวคิดเกี่ยวกับพฤติกรรมหรือการกระทำของมนุษย์

นักคิดมีความเชื่อแตกต่างกันเป็น ๓ แนวคิด^๓ ดังนี้

แนวคิดที่ ๑ เชื่อว่าพฤติกรรมหรือการกระทำของมนุษย์ เกิดขึ้นจากแรงกระตุ้นภายในตัวเอง (Active)

แนวคิดที่ ๒ เชื่อว่าพฤติกรรมหรือการกระทำของมนุษย์ เกิดขึ้นจากอิทธิพลของสิ่งแวดล้อม มิใช่มาจากแรงกระตุ้นภายใน (passive or reactive)

แนวคิดที่ ๓ เชื่อว่าพฤติกรรมหรือการกระทำของมนุษย์ เกิดขึ้นทั้งจากสิ่งแวดล้อมและจากแรงกระตุ้นภายในตัวบุคคล (interactive)

สรุปได้ว่า แนวคิดเกี่ยวกับธรรมชาติของมนุษย์นั้นเกิดมาพร้อมกับความดี ความไม่ดี และลักษณะที่เป็นกลางไม่ดี ไม่เลว และแนวคิดเกี่ยวกับพฤติกรรมหรือการกระทำของมนุษย์เกิดขึ้นจากแรงกระตุ้นภายในตัวเอง (Active) และอิทธิพลของสิ่งแวดล้อม ดังนั้น การมอง

^๑ ทิศนา ขัมมณี, ศาสตร์แห่งการสอน : องค์ความรู้เพื่อการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ, พิมพ์ครั้งที่ ๑๔, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๔๔.

^๒ Bigge, M.L., *Learning theories for teachers*, (New York : Harper & Row., 1964), pp. 10-16. อ้างใน ทิศนา ขัมมณี, ศาสตร์แห่งการสอน : องค์ความรู้เพื่อการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ, พิมพ์ครั้งที่ ๑๔, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๔๔.

^๓ ทิศนา ขัมมณี, ศาสตร์แห่งการสอน : องค์ความรู้เพื่อการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ, หน้า ๔๔.

ธรรมชาติและพฤติกรรมของมนุษย์ทางด้านจริยธรรมและพฤติกรรม ถือได้ว่าเป็นพื้นฐานสำคัญของทฤษฎีและหลักการเรียนรู้ต่างๆ ที่สามารถนำไปอธิบายลักษณะของการเกิดการเรียนรู้ หรือการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมได้

๒.๑.๒ ความหมายของการเรียนรู้

การเรียนรู้เป็นกระบวนการที่ซับซ้อนทั้งนักจิตวิทยาและนักการศึกษา ได้ทำการศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับคุณลักษณะและธรรมชาติของการเรียนรู้ แล้วทำการนิยามความหมายของการเรียนรู้เอาไว้มากมายหลายทัศนะ

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒^๔ ได้ให้ความหมายของการเรียนรู้ และคำที่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้ไว้ ดังนี้

การเรียนรู้ หมายถึง การปรับเปลี่ยนทัศนคติ แนวคิด และพฤติกรรมอันเนื่องมาจากการได้รับประสบการณ์ซึ่งควรเป็นการปรับเปลี่ยนในทางที่ดีขึ้น

การรู้ หมายถึง สภาวะของการรับรู้จากการสัมผัสและสัมพันธ์ต่าง ๆ รวมถึงรู้วิธีการแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง

การศึกษา หมายถึง กระบวนการเรียนรู้เพื่อความเจริญงอกงามของบุคคลและสังคม โดยการถ่ายทอด ความรู้ การฝึก การอบรม การสืบสานทางวัฒนธรรม การสร้างสรรค์จรรโลงความก้าวหน้าทางวิชาการ การสร้างองค์ความรู้ขึ้นเกิดจากการจัดสภาพแวดล้อม สังคมการเรียนรู้ การเรียนรู้และปัจจัยเกื้อหนุนให้บุคคลเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต

จะเห็นได้ว่า การเรียนรู้เป็นความหมายหนึ่งของการศึกษา คือการที่จะฝึกตัวเองพัฒนาชีวิตของตนเอง ให้มีความสามารถที่จะเป็นอยู่ได้อย่างดี การศึกษาก็คือการที่จะทำให้ชีวิตเป็นอยู่ได้อย่างดี ซึ่งเราต้องพยายามอยู่ตลอดเวลา^๕

คำว่า “การเรียนรู้” ตามทัศนะนักปราชญ์ชาวตะวันตกได้ให้ความหมายไว้ ดังนี้

คอนบาช (Cronbach)^๖ ได้กล่าวไว้ว่า การเรียนรู้ หมายถึง การเปลี่ยนแปลงอันเป็นผลเนื่องมาจากประสบการณ์

^๔ คณะกรรมการศึกษาแห่งชาติ, ปฏิรูปการเรียนรู้ผู้เรียนสำคัญที่สุด, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๔๓), หน้า ๗.

^๕ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), คู่มือชีวิต, พิมพ์ครั้งที่ ๒๖, (นนทบุรี : สำนักพิมพ์ Awakebooks, ๒๕๕๕), หน้า ๒.

^๖ Cronbach, L.J., **Educational to Psycholgy**, (New York : Harcourt, Brace and World Inc, 1963), p. 71.

คลิฟฟอร์ด ที. มอร์แกน (Clifford T. Morgan)^๗ ได้กล่าวไว้ว่า การเรียนรู้ หมายถึง การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมอย่างถาวร ซึ่งเป็นผลจากประสบการณ์ การเรียนรู้เป็นสถานการณ์ เป็นอุปกรณ์เพื่อใช้ในการกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่ง และเป็นความเข้าใจหรือการรับรู้ในสิ่งใดสิ่งหนึ่ง

คิมเบิลและกาเมซี (Kimble and Gemathy)^๘ ได้กล่าวไว้ว่า การเรียนรู้ หมายถึง เป็นการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมที่ค่อนข้างถาวร โดยเป็นผลมาจากการฝึกฝน เมื่อได้รับการเสริมแรง มิใช่ผลจากวุฒิภาวะหรือการใช้ยา รวมถึงการตอบสนองตามธรรมชาติที่เรียกว่า ปฏิกริยาสะท้อน เช่น การกระพริบตาเมื่อผงเข้าตา

โจเซฟ ดี. โนวัก (Joseph D. Novak)^๙ ได้กล่าวไว้ว่า การเรียนรู้ หมายถึง การเรียนรู้เป็นการให้การศึกษา อันเป็นกระบวนการซึ่งแสวงหาเส้นทางโดยตรงที่จะเปลี่ยนความหมายแห่งประสบการณ์ไปสู่อิสรภาพ

จากความหมายหรือนิยามของการเรียนรู้ตามทัศนะนักปราชญ์ตะวันตกนั้น สรุปความได้ว่า การเรียนรู้เป็นกระบวนการเปลี่ยนพฤติกรรมอย่างถาวรไม่มากนักน้อย การเรียนรู้แต่ละเรื่องเกิดขึ้นจากแรงจูงใจ การสังเกตและการเลียนแบบ ทำให้เกิดการตอบสนองจนเป็นนิสัย เกิดการคิด แก้ปัญหา อันเป็นผลมาจากประสบการณ์

สำหรับนักการศึกษาในประเทศไทยก็ได้ให้ความหมายไว้ในทำนองเดียวกัน ดังนี้

ดร.ชาติชาย พัทธกษณาคม^{๑๐} ได้กล่าวไว้ว่า การเรียนรู้ หมายถึง กระบวนการ (Process) ที่อินทรีย์มีพฤติกรรมเปลี่ยนแปลงไปอย่างถาวรหรือค่อนข้างถาวร อันเนื่องมาจากประสบการณ์หรือการฝึกหัด

ชุตินา เวทการ^{๑๑} ได้กล่าวไว้ว่า การเรียนรู้ หมายถึง การใช้กระบวนการเรียนรู้ ค้นหาองค์ความรู้ และสิ่งประดิษฐ์ หรือชิ้นงาน หรือรวมเรียกว่าผลผลิต

^๗ C. T. Morgan, **Introduction to Psychology**, (United States of America : McGRAW-Hill Book Company, Inc., 1956), p. 635.

^๘ รศ.ดร.ปริยาพร วงศ์อนุตรโรจน์, **จิตวิทยาการศึกษา**, (กรุงเทพมหานคร : ศูนย์สื่อเสริมกรุงเทพ, ๒๕๔๔), หน้า ๓๐.

^๙ โจเซฟ ดี. โนวัก และโกวิน ดี. บ็อบ. **ศิลปะการเรียนรู้**, แปลโดย ดร.สวณิต ยมาภัย และ ดร.สวัสดี ปทุมราช, งานแปลของสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ อันดับที่ ๑๓๖ (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๓๔), หน้า ๖.

^{๑๐} ชาติชาย พัทธกษณาคม, ดร., **จิตวิทยาการเรียนรู้การสอน**, (กรุงเทพมหานคร : ภาควิชาปริยัติธรรมและจริยศึกษา คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๑๔๕.

^{๑๑} ชุตินา เวทการ, **การจัดการเรียนรู้สาระทัศนศิลป์บนพื้นฐานวัฒนธรรมชุมชน**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๑๘.

รัชชชัย ชัยจิรฉายากุล^{๑๒} ได้กล่าวไว้ว่า การเรียนรู้ หมายถึง การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมทั้งสามด้าน คือด้านความรู้ ด้านอารมณ์ และด้านการใช้กล้ามเนื้อปฏิบัติงาน

รศ.ดร.อารี พันธุ์ณี^{๑๓} ได้กล่าวไว้ว่า การเรียนรู้ หมายถึง การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมไปจากเดิมไปสู่พฤติกรรมใหม่ที่ค่อนข้างถาวร อันเป็นผลมาจากประสบการณ์ หรือการฝึกฝน

สรุปความหมายหรือนิยามของการเรียนรู้ตามทัศนะนักการศึกษาไทย สรุปได้ว่าการเรียนรู้เป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมทั้งสามด้าน คือ ด้านความรู้ ด้านอารมณ์ และด้านการใช้กล้ามเนื้อปฏิบัติงาน ทำให้การแสดงพฤติกรรมหรือการกระทำ หรือการดำเนินกิจกรรมบางอย่างเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมในลักษณะที่ค่อนข้างถาวร ซึ่งเป็นผลจากประสบการณ์

จากการศึกษาความหมายของการเรียนรู้นั้นสามารถสรุปความได้ว่า การเรียนรู้เป็นกระบวนการสร้างสมและถ่ายทอดความรู้ ประสบการณ์ของมนุษย์ เพื่อก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมในทางที่ดีขึ้น หรือเป็นการฝึกหัดเพื่อให้พัฒนาการทางอินทรีย์เจริญงอกงาม สามารถแก้ไขปัญหาดังๆ หรือปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์ใหม่ๆ ได้ผลดี ทั้งนี้ผลของการเรียนรู้จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม ๓ ด้าน คือ ด้านความรู้ (Knowledge) ด้านทักษะหรือกระบวนการ (Skill Process) และด้านความรู้สึก (Affective)^{๑๔} ดังนั้น การเรียนรู้ของมนุษย์จึงเป็นไปเพื่อการพัฒนาศักยภาพทางความคิด เพื่อการแก้ปัญหา และการนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดทั้งต่อตนเองและสังคม ตลอดจนสร้างสรรค์สิ่งแวดล้อมให้มีความสมบูรณ์งดงาม ตามศักยภาพของแต่ละบุคคล

๒.๑.๓ ความสำคัญของการเรียนรู้

การเรียนรู้เป็นกระบวนการที่สำคัญที่สุดของชีวิต เกิดขึ้นตลอดชีวิตของมนุษย์โดยมีวัตถุประสงค์ที่จะพัฒนาชีวิต สังคม และสภาพแวดล้อม เพื่อให้มีการเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้นกว่าเดิม ในระยะปฐมวัยแห่งชีวิต กระบวนการเรียนรู้เกิดขึ้นจากการใช้ประสาทสัมผัสทำการสำรวจตรวจสอบและสร้างความสัมพันธ์ ทำความรู้จักกับสิ่งแวดล้อมรอบตัว กระบวนการเรียนรู้จึงเป็นการดูดซับสรรพสิ่ง โดยอาศัยประสาทสัมผัส และเชื่อมโยงเป็นการสร้างองค์ประกอบของ

^{๑๒} รัชชชัย ชัยจิรฉายากุล, จุดหมายสำหรับการเรียนการสอน และพัฒนาหลักสูตร : แนวคิดและแนวปฏิบัติ, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๗), หน้า ๑๑.

^{๑๓} รศ.ดร.อารี พันธุ์ณี, จิตวิทยาการเรียนรู้ การสอน, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ดันอ้อ ๑๙๙๙ จำกัด, ๒๕๔๒), หน้า ๓๓.

^{๑๔} ดร.พรพิมล พรพีระชนม์, การจัดกระบวนการเรียนรู้, (สงขลา : เทมการพิมพ์สงขลา ภาคหลักสูตรและการสอนคณะศึกษาศาสตร์, ๒๕๕๐), หน้า ๓-๕.

สติปัญญา จุดเริ่มต้นขององค์ประกอบของสติปัญญาก็คือการคิด ขณะเดียวกันกระบวนการคิดจะค่อยๆ ปรับเปลี่ยนจากรูปธรรมเป็นนามธรรม^{๑๕}

กล่าวโดยสรุปการเรียนรู้มีความสำคัญต่อบุคคล และสังคมในด้านต่างๆ ได้ ดังนี้

๑. การเรียนรู้มีความสำคัญต่อการมีชีวิตรอด ได้แก่ การเรียนรู้การแสวงหาอาหารและน้ำ เรียนรู้วิธีการรักษาผู้ป่วยด้วยวิธีการที่มีประสิทธิภาพสูง เรียนรู้การหลีกเลี่ยงหรือหลีกเลี่ยงสิ่งที่เป็นอันตรายต่อชีวิตและร่างกาย หรือเรียนรู้การรวมกลุ่มทางสังคมและสร้างความสัมพันธ์อันดีกับผู้อื่นในสังคม เพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกันยามเกิดเหตุการณ์คับขัน หรือเมื่อมีอันตรายเกิดขึ้น เป็นต้น

๒. การเรียนรู้มีความสำคัญต่อการปรับตัวช่วยให้บุคคลสามารถเลือกวิธีการปรับตัวมาใช้ได้อย่างเหมาะสมทำให้บุคคลเลือกได้ว่าเมื่อใดควรปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อม เมื่อใดควรปรับสิ่งแวดล้อมให้เข้ากับตน และเมื่อใดควรปรับทั้งสิ่งแวดล้อมและตัวเราเข้าหากัน

๓. การเรียนรู้ช่วยให้บุคคลไม่ตกเป็นเครื่องมือของบุคคลอื่นหรือไม่ถูกคนอื่นหลอกหลวงหรือหลอกให้ง่าย

๔. การเรียนรู้มีความสำคัญต่อการเกษตร การอุตสาหกรรม การสร้างถนนหนทาง หรือการให้การศึกษาแก่ประชาชนอย่างทั่วถึง เพื่อช่วยให้ประชาชนในประเทศมีคุณภาพชีวิตอยู่ในเกณฑ์ดี เป็นต้น

จากความสำคัญของการเรียนรู้ดังกล่าวข้างต้น สรุปได้ว่า การเรียนรู้มีความสำคัญและเป็นพื้นฐานของการดำเนินชีวิต บุคคลมีการเรียนรู้ตั้งแต่แรกเกิดจนถึงตาย การเรียนรู้จึงเป็นองค์ประกอบสำคัญที่ช่วยให้บุคคลพัฒนาคุณภาพชีวิตได้เป็นอย่างดี และกระบวนการเรียนรู้ที่ถูกต้องและมีประสิทธิภาพเท่านั้น จึงจะทำให้การปรับตัวและการจัดการเรื่องการเปลี่ยนแปลงสรรพสิ่งทั้งหลายให้เกิดขึ้นในลักษณะสร้างสรรค์ ก่อให้เกิดประโยชน์ได้อย่างสูงสุด

๒.๑.๔ ทฤษฎีการเรียนรู้

ทฤษฎีการเรียนรู้ของนักคิด นักจิตวิทยา และนักการศึกษาต่างๆ เป็นแนวความคิดที่ได้รับการยอมรับว่าสามารถใช้อธิบายลักษณะของการเกิดการเรียนรู้ หรือการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมได้ แบ่งออกเป็น ๔ กลุ่ม^{๑๖} ดังนี้

^{๑๕} ผศ.วนิช สุรารัตน์, เอกสารคำสอน รายวิชาการประยุกต์จิตวิทยาเพื่อการเรียนรู้, (พระนครศรีอยุธยา : คณะครุศาสตร์ สถาบันราชภัฏพระนครศรีอยุธยา, ๒๕๕๔), หน้า ๙.

^{๑๖} รศ.ดร.อารี พันธุ์มณี, จิตวิทยาการเรียนรู้ การสอน, หน้า ๙๙-๑๐๑. และ ทิศนา ขัมมณี, ศาสตร์แห่งการสอน : องค์ความรู้เพื่อการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ, พิมพ์ครั้งที่ ๑๔, หน้า ๕๐.

- ก. ทฤษฎีการเรียนรู้กลุ่มพฤติกรรมนิยม
- ข. ทฤษฎีการรู้คิด หรือทฤษฎีความรู้ ความเข้าใจ
- ค. ทฤษฎีการเรียนรู้กลุ่มมนุษยนิยม
- ง. ทฤษฎีการเรียนรู้กลุ่มผสมผสาน

ก. ทฤษฎีการเรียนรู้กลุ่มพฤติกรรมนิยม (Behaviorism หรือ S.R. Association) หรือ ทฤษฎีความสัมพันธ์ต่อเนื่อง (Associative Theory)

นักทฤษฎีกลุ่มนี้มีความเชื่อว่า สิ่งแวดล้อมหรือประสบการณ์ที่เกิดขึ้นกับบุคคลจะเป็นตัวกำหนดเงื่อนไข (Condition) ให้เกิดพฤติกรรม เมื่อใดที่มีการเชื่อมโยงกันได้ระหว่างสิ่งเร้าจากสิ่งแวดล้อมหรือประสบการณ์กับพฤติกรรมหรือการตอบสนองแล้ว การเรียนรู้และการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมจะเกิดขึ้น หากบุคคลได้รับผลคือความพึงพอใจภายหลังจากที่ได้แสดงพฤติกรรมนั้น นักจิตวิทยากลุ่มนี้ ได้แก่ พาฟลอฟ ธอร์นไดค์ และบันดูรา^{๑๗}

๑. ทฤษฎีการวางเงื่อนไขแบบคลาสสิกของ พาฟลอฟ ผู้เป็นเจ้าของทฤษฎีนี้ คือ พาฟลอฟ (Ivan Petrovich Pavlov)^{๑๘} เป็นนักสรีรวิทยาชาวรัสเซีย ได้รับรางวัลโนเบลสาขาสรีรวิทยา เมื่อปี ค.ศ.1904 สิ่งที่เขาค้นพบกลายเป็นทฤษฎีการเรียนรู้ มีชื่อเรียกต่างๆ กัน เช่น Classic Conditioning Theory, Pavlov Conditioning, Respondent Conditioning, Type-S Conditioning. พาฟลอฟได้ศึกษาทำการทดลองโดยการสั่นกระดิ่งก่อนที่จะเอาอาหาร (ผงเนื้อ) ให้แก่สุนัข เวลาระหว่างการสั่นกระดิ่งและให้ผงเนื้อสุนัข จะต้องเป็นเวลาที่กระชั้นชิดมากประมาณ .๒๕ ถึง .๕๐ วินาที ทำซ้ำควบคุมกันหลายครั้ง และในที่สุดหยุดให้อาหารเพียงแต่สั่นกระดิ่งก็ปรากฏว่าสุนัขก็ยังคมีน้ำลายไหลได้ ปรากฏการณ์เช่นนี้เรียกว่า พฤติกรรมของสุนัขถูกวางเงื่อนไข หรือที่เรียกว่าสุนัขเกิดการเรียนรู้แบบการวางเงื่อนไข หรือที่เรียกว่าสุนัขเกิดการเรียนรู้แบบวางเงื่อนไขแบบคลาสสิก การทดลองของพาฟลอฟอาจจะอธิบายได้โดยใช้แผนภูมิต่อไปนี้

^{๑๗} Woolfolk, Anita E., **Educational Psychology**, (Seventh Edition. Boston : Allyn and bacom, 1988), p. 207. อ้างใน ผศ.วนิช สุรารัตน์, เอกสารคำสอน รายวิชาการประยุกต์จิตวิทยาเพื่อการเรียนรู้, หน้า ๑๑๕

^{๑๘} อ้างใน สุรางค์ ไคว่ตระกูล, จิตวิทยาการศึกษา, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๑๘๖-๑๘๘.

สิ่งเร้าที่ต้องวางเงื่อนไข	→	การตอบสนองที่ไม่ต้องวางเงื่อนไข
CS (ผงเนื้อ)		UCR (น้ำลายไหล)
สิ่งเร้าที่ต้องวางเงื่อนไข	→	สิ่งเร้าที่ไม่ต้องวางเงื่อนไข → การตอบสนองที่ไม่ต้องวางเงื่อนไข
CS (กระดิ่ง)		UCR (ผงเนื้อ) UCR (น้ำลายไหล)
สิ่งเร้าที่ต้องวางเงื่อนไข	→	การตอบสนองที่ต้องวางเงื่อนไข
CS (กระดิ่ง)		CR (น้ำลายไหล)

แผนภาพที่ ๒.๑ แสดงขั้นตอนการทดลองการวางเงื่อนไขแบบคลาสสิก

พาฟลอฟเชื่อว่า การเรียนรู้ของสิ่งมีชีวิตเกิดจากการวางเงื่อนไข (Conditioning) กล่าวคือ การตอบสนองหรือการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นต่อสิ่งเร้านั้นๆ ต้องมีเงื่อนไขหรือการสร้างสถานการณ์ให้เกิดขึ้น ซึ่งในธรรมชาติหรือในชีวิตประจำวัน จะไม่ตอบสนองเช่นนั้นเลย เช่นสุนัขได้ยินเสียงกระดิ่งน้ำลายจะไหล เสียงกระดิ่งเป็นสิ่งเร้าที่ต้องการให้เกิดการเรียนรู้จากการวางเงื่อนไข พาฟลอฟเรียกว่า สิ่งเร้าที่วางเงื่อนไข (conditioned stimulus) และปฏิกิริยาน้ำลายไหลเป็นการตอบสนองที่เรียกว่า การตอบสนองที่ถูกวางเงื่อนไข (Conditioned response) ซึ่งเป็นพฤติกรรมเรียนรู้จากการวางเงื่อนไข

สรุปแนวคิดตามทฤษฎีนี้ได้ว่า การเรียนรู้ของสิ่งมีชีวิตเกิดจากการตอบสนองต่อสิ่งเร้าที่วางเงื่อนไข (conditioned stimulus) คือพฤติกรรมตอบสนองของมนุษย์เกิดจากการวางเงื่อนไขที่ตอบสนองต่อความต้องการทางธรรมชาติ จากสิ่งเร้าที่เชื่อมโยงกับสิ่งเร้าตามธรรมชาติ โดยจะลดลงเรื่อยๆ และหยุดลงในที่สุดหากไม่ได้รับการตอบสนองตามธรรมชาติ แต่จะกลับปรากฏขึ้นได้อีกโดยไม่ต้องใช้สิ่งเร้าตามธรรมชาติ

มนุษย์มีแนวโน้มที่จะรับรู้สิ่งเร้าที่มีลักษณะคล้ายๆ กัน และจะตอบสนองเหมือนกัน และมีแนวโน้มที่จะจำแนกลักษณะของสิ่งเร้าให้แตกต่างกันและเลือกตอบสนองได้ถูกต้อง โดยความเข้มข้นของการตอบสนองจะลดลงเรื่อยๆ หากบุคคลได้รับแต่สิ่งเร้าที่วางเงื่อนไขอย่างเดียว หรือความมีสัมพันธะระหว่างสิ่งเร้าที่วางเงื่อนไขกับสิ่งเร้าที่ไม่วางเงื่อนไขห่างออกไปมากขึ้น การตอบสนองที่เกิดจากการวางเงื่อนไขที่ลดลง สามารถเกิดขึ้นได้อีก โดยไม่ต้องใช้สิ่งเร้าที่ไม่วางเงื่อนไขมาเข้าสู่

เมื่อเกิดการเรียนรู้จากการวางเงื่อนไขแล้ว หากมีสิ่งเร้าคล้ายๆ กับสิ่งเร้าที่วางเงื่อนไขมากระตุ้น อาจทำให้เกิดการตอบสนองที่เหมือนกันได้ เรียกว่า การถ่ายโยงการเรียนรู้สู่สถานการณ์อื่นๆ (Law of Generalization) และหากมีการใช้สิ่งเร้าที่วางเงื่อนไขหลายแบบ แต่มีการใช้สิ่งเร้าที่ไม่วางเงื่อนไขเข้าสู่กับสิ่งเร้าที่วางเงื่อนไขอย่างใดอย่างหนึ่งเท่านั้น ก็สามารถช่วยให้เกิดการเรียนรู้ได้โดยสามารถแยกความแตกต่างและเลือกตอบสนองเฉพาะสิ่งเร้าที่วางเงื่อนไขเท่านั้นได้

จากแนวคิดทฤษฎีการวางเงื่อนไขแบบคลาสสิกของ พาฟลอฟ สรุปเป็นหลักการจัดการเรียนรู้และการสอน^{๑๙} ดังนี้

ก) การนำความต้องการทางธรรมชาติของผู้เรียนมาใช้เป็นสิ่งเร้า สามารถช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ได้ดี

ข) การจะสอนให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ในเรื่องใด อาจใช้วิธีเสนอสิ่งที่จะสอนไปพร้อมๆ กับสิ่งเร้าที่ผู้เรียนชอบตามธรรมชาติ

ค) การนำเรื่องที่เคยสอนไปแล้วมาสอนใหม่สามารถช่วยให้เด็กเกิดการเรียนรู้ตามที่ต้องการได้

ง) การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ให้ต่อเนื่องและมีลักษณะคล้ายคลึงกัน สามารถช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ได้ง่ายขึ้น เพราะมีการถ่ายโยงประสบการณ์เดิมกับประสบการณ์ใหม่

จ) การเสนอสิ่งเร้าให้ชัดเจนในการสอน จะสามารถช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้และตอบสนองได้ชัดเจนขึ้น

ฉ) หากต้องการให้ผู้เรียนเกิดพฤติกรรมใด ควรมีการใช้สิ่งเร้าหลายแบบ แต่ต้องมีสิ่งเร้าที่มีการตอบสนองโดยไม่มีเงื่อนไขควบคู่อยู่ด้วย

๒. ทฤษฎีการเชื่อมโยงของธอร์นไดค์ (Connectionism Theory) ผู้เป็นเจ้าของทฤษฎีนี้ คือ ธอร์นไดค์ (Edward L Thorndik)^{๒๐} เป็นนักจิตวิทยาและนักการศึกษาชาวอเมริกัน เกิดที่รัฐแมสซาชูเซต สหรัฐอเมริกา เขาได้ให้กำเนิดทฤษฎีการเรียนรู้ที่เน้นความสัมพันธ์เชื่อมโยงระหว่างสิ่งเร้า (S) กับการตอบสนอง (R) เขาเชื่อว่าการเรียนรู้จะเกิดขึ้นได้ ต้องสร้างสิ่งเชื่อมโยงหรือพันธะ (Bond) ระหว่างสิ่งเร้ากับการตอบสนอง จึงเรียกทฤษฎีนี้ว่า ทฤษฎีพันธะ (Bond) ระหว่างสิ่งเร้ากับการตอบสนอง (Connectionism Theory) หรือทฤษฎีสัมพันธ์เชื่อมโยง (Connectionism Theory)

ก) หลักการเรียนรู้ ทฤษฎีสัมพันธ์เชื่อมโยงของ ธอร์นไดค์ กล่าวถึง การเชื่อมโยงระหว่างสิ่งเร้ากับการตอบสนอง โดยมีหลักพื้นฐานว่า “การเรียนรู้เกิดจากการเชื่อมโยงระหว่างสิ่งเร้ากับการตอบสนองที่มักจะออกมาในรูปแบบต่างๆ หลายรูปแบบ โดยการลองถูกลองผิด (Trial and Error) จนกว่าจะพบรูปแบบที่ดีหรือเหมาะสมที่สุด

การทดลองนั้น ธอร์นไดค์ได้สร้างหีบกล หรือกรงปริศนา หรือ (Puzzle Box) ซึ่งทำด้วยไม้ขนาด ๑ ๑/๔ นิ้ว ดีห่างจากกัน ๑ ๑/๔ นิ้ว เท่ากัน ที่พื้นกลางมีคานไม้ยาว ๖ นิ้ว

^{๑๙} ทิศนา แหม่มณี, ศาสตร์แห่งการสอน : องค์ความรู้เพื่อการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ, หน้า ๕๔.

^{๒๐} อ่างใน รศ.ดร.อารี พันธมณี, จิตวิทยาการเรียนรู้ การสอน, หน้า ๑๒๑-๑๒๙.

วางเอียงแขนไว้กับด้านบน เชือกจากปลายไม้นี้จะต่อไปยังประตู ถ้ากดคันไม้โดยใช้แรงกดเพียงเล็กน้อย ก็จะทำให้ประตูเปิดออกทันที

ธอร์นไดค์ใช้แมวอายุ ๘ เดือน เป็นสัตว์ในการทดลอง โดยก่อนทำการทดลอง สร้างแรงขับให้เกิดกับแมวก่อน คือให้แมวอดอาหารจนหิว แล้วนำแมวที่หิวใส่กล่องหีบกล และที่หน้าประตูกล่องหีบกลก็มีจานวางล่อไว้ในระยะที่เหมาะสม ไม่ให้ไกลนัก จนแมวใช้เท้าเขี่ยปลาได้ และไม่ห่างนักจนแมวมองไม่เห็น ทั้งนี้เพื่อให้แมวมองเห็นปัญหาและพยายามหาทางออกมา กินปลาที่อยู่หน้าประตูหีบกลให้ได้ ธอร์นไดค์ใช้เวลา ๕ วัน ในการทดลอง โดยแบ่งเป็นช่วงเช้าและบ่าย วันละ ๒๐ ครั้ง รวมเป็น ๑๐๐ ครั้ง และเมื่อทดลองครบ ๑๐ ครั้ง แมวจะได้กินอาหารและหยุดพัก ผลการทดลอง พบว่า

- ๑) ระยะแรกๆ ของการทดลอง แมวมีปฏิกิริยาตอบสนองหลายๆ อย่าง เช่น กัด ข่วน ตะกุกตะกวย เดินรอบๆ ตะกุกตะกวยบนผนัง เป็นต้น
- ๒) การทดลองหลายๆ ครั้ง ทำให้แมวไปเหยียบคันโยกโดยบังเอิญ มีผลทำให้ประตูหีบกลเปิดออก และแมวก็กออกไปกินปลาได้ตามต้องการ
- ๓) การทดลองที่เพิ่มมากขึ้นๆ จะทำให้พฤติกรรมการเดาสุ่มของแมวลดลงและในที่สุดแมวสามารถเหยียบคันโยกได้ ทำให้ประตูหีบกลเปิดออก และออกมากินอาหารได้โดยไม่ต้องเสียเวลาลองผิดลองถูกอีกเลย

สรุปผลการทดลอง ธอร์นไดค์อธิบายว่า การตอบสนองของแมวเพื่อแก้ปัญหาในสถานการณ์นั้น เป็นการตอบสนองแบบเดาสุ่มหรือลองผิดลองถูก (Trial and Error) กล่าวคือ การที่แมวเกิดการเรียนรู้การเปิดประตูกล่องออกมากินอาหารได้นั้น ครั้งแรกๆ เป็นการบังเอิญหรือโดยไม่ตั้งใจ หรือไม่ได้วางแผนมาก่อน แต่เป็นการเดาสุ่ม หรือลองผิดลองถูก และเมื่อพบวิธีที่แก้ปัญหาได้ แมวจึงเลือกใช้วิธีนั้นอีกในครั้งต่อไป

ข) กฎการเรียนรู้ จากการทดลองของธอร์นไดค์ สรุปเป็นกฎการเรียนรู้ได้ดังนี้

- ๑) กฎแห่งความพร้อม (Law of Readiness) หมายถึง สภาพความพร้อมหรือความมีวุฒิภาวะของผู้เรียนทั้งทางร่างกาย อวัยวะต่างๆ ในการเรียนรู้และจิตใจ รวมทั้งพื้นฐานประสบการณ์เดิม สภาพความพร้อมของ หู ตา ปะสาท สมอง กล้ามเนื้อ ประสบการณ์เดิมที่จะเชื่อมโยงกับความรู้ใหม่หรือสิ่งใหม่ ตลอดจนความสนใจ ความเข้าใจต่อสิ่งที่จะเรียน ถ้าผู้เรียนมีความพร้อมตามองค์ประกอบต่างๆ ดังกล่าว ก็จะทำให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ได้ ความพร้อมจึงจำแนกออกเป็น ๓ สภาพ ดังนี้

(ก) เมื่อบุคคลพร้อมแล้วได้กระทำ ก็จะทำให้เกิดความพึงพอใจ
ก็จะเกิดการเรียนรู้

พร้อม → ได้กระทำ → พอใจ → เกิดการเรียนรู้

(ข) เมื่อบุคคลพร้อมที่จะทำ แล้วไม่ได้กระทำก็ทำให้ไม่เกิดความ
พอใจ และไม่ทำให้เกิดการเรียนรู้

พร้อม → ไม่ได้กระทำ → ไม่พึงพอใจ → ไม่เกิดการเรียนรู้

(ค) เมื่อบุคคลไม่พร้อมที่จะทำ แล้วต้องกระทำก็ทำให้เกิดความไม่
พอใจ และไม่ทำให้เกิดการเรียนรู้

ไม่พร้อม → ต้องกระทำ → ไม่พอใจ → ไม่เกิดการเรียนรู้

แผนภาพที่ ๒.๒ แสดงขั้นตอนการทดลองทฤษฎีการเชื่อมโยงของธอร์นไดค์

๒) กฎแห่งการฝึกหัด (Law of Exercise) หมายถึง การที่ผู้เรียนได้
ฝึกหัดหรือกระทำซ้ำๆ บ่อยๆ ย่อมจะทำให้เกิดความสมบูรณ์ถูกต้อง ซึ่งกฎนี้เป็นการเน้นความ
มั่นคงระหว่างการเรียนรู้ และการตอบสนองที่ถูกต้องย่อมนำมาซึ่งความสมบูรณ์ กฎแห่งการ
ฝึกหัดแบ่งออกเป็น

(ก) กฎแห่งการใช้ (Law of use) หมายถึง การฝึกฝน การ
ตอบสนองอย่างใดอย่างหนึ่งอยู่เสมอ ย่อมทำให้เกิดพันธะที่แน่นแฟ้นระหว่างสิ่งเร้ากับการ
ตอบสนอง เมื่อบุคคลเกิดการเรียนรู้แล้วได้นำเอาสิ่งได้เรียนรู้ไปใช้อยู่เสมอ ก็จะทำให้เกิดการ
เรียนรู้มั่นคงถาวรขึ้น หรืออาจกล่าวได้ว่า เมื่อได้เรียนรู้สิ่งใดแล้วได้นำไปใช้เป็นประจำ ก็
จะทำให้ความรู้คงอยู่คงทนถาวรและไม่ลืม

(ข) กฎแห่งการไม่ใช้ (Law of Disuse) หมายถึง การไม่ได้ฝึกฝน
หรือไม่ได้ใช้ ไม่ได้ทำบ่อยๆ ย่อมทำให้ความมั่นคงระหว่างสิ่งเร้ากับการตอบสนองอ่อนกำลังลง
หรือลดความเข้มลง เมื่อบุคคลได้เกิดการเรียนรู้แล้ว แต่ไม่ได้นำความรู้ไปใช้หรือไม่เคยใช้ ย่อม
ทำให้การทำการงานนั้นไม่ดีเท่าที่ควร หรืออาจทำให้ความรู้นั้นเสื่อมลงไปได้

๓) กฎแห่งความพอใจ (Law of Effect) กฎนี้เป็นผลที่ทำให้เกิดความ
พอใจ กล่าวคือ เมื่ออินทรีย์ได้รับความพอใจ จะทำให้พันธะหรือสิ่งเชื่อมโยงระหว่างสิ่งเร้ากับ
การตอบสนองมีความเข้มแข็งมั่นคง ในทางกลับกันหากอินทรีย์ได้รับความไม่พอใจ จะทำให้
พันธะหรือสิ่งเชื่อมโยงระหว่างสิ่งเร้ากับการตอบสนองอ่อนกำลังลง หรืออาจกล่าวได้ว่า หาก
อินทรีย์ได้รับความพอใจจากผลของการกระทำกิจกรรม ก็จะเกิดผลดีกับการเรียนรู้ทำให้อินทรีย์
อยากเรียนรู้เพิ่มมากขึ้นอีก และในทางตรงกันข้ามหากอินทรีย์ได้รับผลที่ไม่พอใจ ก็จะทำให้ไม่
อยากเรียนรู้หรือเบื่อหน่ายและเป็นผลเสียต่อการเรียนรู้

ดังนั้น ผู้สอนควรใช้เทคนิคการสอนต่างๆ เพื่อจูงใจให้ผู้เรียนอยากเรียนรู้และพยายามส่งเสริมให้ผู้เรียนประสบความสำเร็จตามความสามารถของแต่ละบุคคลเพื่อเป็นกำลังใจให้ผู้เรียนอยากเรียนรู้ต่อไป

๔) กฎย่อย ๕ กฎ ของธอร์นไคด์ นอกจากกฎการเรียนรู้สำคัญๆ ดังกล่าวมาแล้ว จากผลการทดลองของธอร์นไคด์ ยังมีกฎที่สำคัญเกี่ยวข้องกับการเรียนรู้อีก ๕ กฎย่อย ดังนี้

(ก) การตอบสนองหลายรูปแบบ (Law of Multiple Response หรือ Varied Reaction) เมื่ออินทรีย์เผชิญกับปัญหาที่จะแสดงปฏิกิริยาตอบสนองในหลายรูปแบบ ต่างๆกัน เพื่อแก้ปัญหาจนกว่าจะพบรูปแบบที่แก้ปัญหาได้ ปฏิกิริยาตอบสนองจึงจะลดลง และอินทรีย์ต้องเลือกรูปแบบที่เหมาะสม หรือดีที่สุดที่แก้ปัญหาได้ในครั้งนั้น ไว้สำหรับแก้ปัญหาต่อไป ตัวอย่างเช่น แมวในการทดลองของธอร์นไคด์เมื่อปล่อยเข้าไปในหีบกล ครั้งแรกแมวจะมีปฏิกิริยาตอบสนองต่างๆ เช่น เดินรอบๆ เอาหัวชน ขีดข่วน ตะกายขึ้นบนผนัง เป็นต้น และสุดท้ายโดยบังเอิญสามารถเหยียบคัน ทำให้ประตูหีบกลเปิดได้และแมวออกมากินอาหารหน้าหีบกลได้ และในครั้งต่อไปแมวก็จะใช้วิธีเหยียบคันแล้วเปิดประตูหีบกลได้นั้น ในครั้งต่อไป ฉะนั้น ปฏิกิริยาตอบสนองของแมวครั้งแรกๆ ก็เป็นการตอบสนอง โดยการลองผิดลองถูก ครั้นเมื่อแมวพบวิธีที่ดีที่สุด คือเหยียบคันแล้วประตูเปิดได้ แมวจึงเลือกวิธีนี้ในการแก้ปัญหา

(ข) การตั้งจุดมุ่งหมาย (Law of set of Attitude) เมื่ออินทรีย์มีจุดมุ่งหมายในสิ่งที่ทำ ทำให้เกิดพฤติกรรมนำไปสู่การเรียนรู้ เช่น แมวที่อยู่ในกรงมองเห็นจานปลาอยู่หน้าประตูและเอาเท้าเขี่ยไม่ถึง ทำให้เผชิญปัญหาและวางจุดมุ่งหมายที่จะออกมากินปลาให้ได้

(ค) การเลือกตอบสนอง (Law of Partial Activity) เมื่อเผชิญปัญหาหรือสถานการณ์ใหม่ๆ อินทรีย์จะเลือกตอบสนองต่อสิ่งเร้าที่คิดว่าจะแก้ปัญหาให้ดีที่สุดก่อน ตัวอย่างเช่น แมวที่อยู่ในหีบกล มันจะไม่พุ่งไปสนใจทุกจุดหรือทุกส่วนของหีบกล แต่จะพุ่งสนใจสิ่งเร้าบางอย่างและสิ่งเร้า นั้น จะเร้าให้แมวต้องสนองเพื่อแก้ปัญหาได้

(ง) การนำความรู้เดิมไปใช้ (Law of Assimilation หรือ Analogy) เมื่อเผชิญปัญหาหรือสถานการณ์ใหม่ๆ ซึ่งยังไม่ทราบวิธีแก้ปัญหา อินทรีย์ก็มาสนองตอบต่อสถานการณ์ใหม่ด้วยการนำความรู้ และประสบการณ์เก่ามาใช้ เช่น แมวที่กดคันและเปิดประตูออกได้ เมื่อถูกนำเข้าใส่ไว้ในกรง ก็จะตอบสนองด้วยวิธีการที่คล้ายๆ กับที่เคยกระทำ เป็นต้น

(จ) การย้ายการตอบสนองไปสู่อีกสิ่งเร้าหนึ่ง (Law of Association Shifting) หมายถึง การตอบสนองอาจจะย้ายจากสิ่งเร้าหนึ่งไปสัมพันธ์กับอีกสิ่งเร้าหนึ่งก็ได้ โดยการตอบสนองเหมือนเดิม เช่น ในการทดลองของธอร์นไคด์กับแมวโดยฝึกแมวให้ยีนและมีสิ่งเร้า ๒ ชนิด คือยกปลาขึ้นแล้วพูดว่า ยีนขึ้น ต่อมาทำเช่นนั้นหลายๆ ครั้ง สุดท้ายก็พูดว่า “ยีนขึ้น”

โดยไม่ต้องยกปลาขึ้นล่อ แมวกียื่นขึ้น แสดงว่าแมวย้ายความสัมพันธ์ระหว่างการยื่นจากสิ่งเร้า ๒ อย่าง คือปลาและยื่นขึ้น ไปสู่สิ่งเร้าใหม่คือยื่นขึ้น

ค) การนำแนวคิดไปใช้ในการเรียนการสอน จากการทดลองดังกล่าวมาแล้ว ก็สามารถสรุปเป็นกฎเกณฑ์และพัฒนาใช้ในการเรียนการสอนได้ ทั้งนี้ด้วยเหตุผลที่ว่า เป็นพื้นฐานการเรียนรู้เหมือนกันทั้งคนและสัตว์ แม้ว่าการบวนการเรียนรู้ของมนุษย์จะซับซ้อนมากกว่า อย่างไรก็ตามในเรื่องการนำไปใช้ก็มีนักศึกษาชื่อ ฟิทช์ (Fitch) ได้เสนอแนะในการจัดการเรียงลำดับการสอนไว้ดังนี้

๑) ครูต้องแยกเนื้อหาออกเป็นหน่วยย่อยๆ และเพื่อเป็นการสร้างความพร้อมแก่ผู้เรียน ครูควรจัดทำวางแผนโครงการสอน และแจ้งให้นักเรียนทราบล่วงหน้าถึงกำหนดการเรียน ในแต่ละหัวข้อหรือแต่ละหน่วยย่อย

๒) ครูต้องวางแผนและกำหนดให้ชัดเจนในเรื่องการฝึกฝน หรือให้ผู้เรียนได้ใช้ความรู้ เพื่อให้ผู้เรียนตระหนักถึงความสำคัญ เกิดความพอใจในการเรียนรู้นั้น

๓) ครูต้องจัดกิจกรรม บทเรียน เป็นลำดับขั้นตอนของการสอน กล่าวคือ สอนจากง่ายไปหายาก สอนจากสิ่งใกล้ตัวไปสู่สิ่งไกลตัว สอนจากง่ายไปสู่ความซับซ้อนและพยายามสอนให้ต่อเนื่อง และผสมผสานสอดคล้องในเนื้อหาที่เรียน

ง) การนำทฤษฎีการเรียนรู้ไปใช้ในการเรียนการสอน การนำทฤษฎีการฝึกหัดมาใช้ก็ จะทำให้ผู้เรียนเกิดความมั่นคงแน่นแฟ้นในสิ่งที่เรียน ความรู้คงทนถาวร เพื่อส่งเสริมให้เกิดความพอใจจากการเรียนรู้ ด้วยการรู้จักผู้เรียนอย่างแท้จริงว่า มีความสามารถ ความสนใจ ฯลฯ เพียงใด แค่นั้น และพยายามจัดกิจกรรมการเรียนการสอนให้เหมาะสมกับความสามารถ ความถนัด ความสนใจของผู้เรียน ตลอดจนการมอบหมายงานหรืออื่นๆ โดยยึดผู้เรียนเป็นหลัก ทั้งนี้ เพื่อให้ผู้เรียนสร้างความรู้สึกรักและความสามารถทำได้สำเร็จในงานที่ตนได้รับมอบหมาย ก็จะทำให้ผู้เรียนมีกำลังใจและอยากเรียนรู้เพิ่มขึ้นอีก นอกจากนั้นการจูงใจและการเสริมด้วยวิธีต่างๆ ขึ้น

๑) ส่งเสริมให้ผู้เรียนเรียนโดยการลองผิดลองถูก เพราะในเรื่องการเรียนรู้ผู้เรียนมีแบบของการเรียนรู้ได้หลายแบบ และแบบหนึ่งก็คือ เรียนโดยการลองผิดลองถูก หรือการมีประสบการณ์จริงด้วยตนเอง ก็จะทำให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ และค้นพบวิธีเรียนหรือ การแก้ปัญหาด้วยตนเอง และจะทำให้ผู้เรียนเกิดความพอใจ ความสำเร็จ และความเชื่อมั่น และอยากเรียนรู้ในโอกาสต่อไปอีก นอกจากนั้นผู้เรียนก็ได้เกิดการเรียนรู้ ตระหนักถึงความแตกต่าง ความสำเร็จหรือความล้มเหลว และรู้คุณค่าของสิ่งที่ตนได้สัมผัส เป็นการทำให้ผู้เรียนได้ปรับตัวใหม่ในทางที่เหมาะสมต่อไป

๒) การนำกฎแห่งความพร้อมมาใช้ หมายถึง การเรียนรู้จะมีประสิทธิภาพสูง เมื่อผู้เรียนมีความพร้อม ฉะนั้นจึงควรส่งเสริม จัดสถานการณ์ให้ผู้เรียนมีความพร้อมทั้งสภาพกาย จิต ภูมิหลัง และแรงจูงใจของผู้เรียน เป็นต้น

๓) การนำกฎการฝึกหัดมาใช้ ผู้สอนไม่ควรเน้นการสอนเพียงเพื่อรู้ อย่างเดียวแต่การสอนให้ตระหนักถึงคุณค่า ความสำคัญ และประโยชน์ที่ได้จากการเรียนรู้ นั้นย่อมสำคัญกว่า ดังนั้น การที่จะสอนและให้ผู้เรียนนำความรู้ไปใช้ได้ ก็จะต้องให้ผู้เรียนเกิดความเข้าใจอย่างแจ่มแจ้งชัด ซึ่งอาจต้องหมายรวมถึงการเน้นผู้เรียนให้ลงมือปฏิบัติขณะที่เรียน และนำสิ่งที่ได้เรียนรู้มาใช้ ในการทำกิจกรรมต่าง ๆ ก็จะทำให้ผู้เรียนเกิดความมั่นคงแน่นแฟ้นในสิ่งที่เรียน ความรู้คงทนถาวร เช่น การสอนเลข ผู้เรียนสามารถนำเอาสูตรคูณมาใช้ในการคิดเงินซื้อ-ขาย ในชีวิตประจำวัน เป็นต้น

ซึ่ง เบอร์นาร์ด (Bernard)^{๒๑} ได้อธิบายการนำกฎการฝึกหัดมาใช้ในการเรียนการสอน ตามทัศนะของธอร์ดีโดค และได้เสนอแนะไว้ ดังนี้

๑) เปิดโอกาส ครูต้องเปิดโอกาสหรือหาโอกาสให้นักเรียนใช้ความรู้จากห้องเรียนเสมอ เช่น สอนการนับเลข ก็ให้เด็กนำมาใช้ในการซื้อ-ขายอาหารกลางวันของโรงเรียน เป็นต้น เรียนรู้ดนตรี ก็ให้มีการออกแสดงจริง ๆ ในงานต่าง ๆ ของชุมชน เป็นต้น จัดเป็นการเชื่อมโยงหรือให้เกิดความต่อเนื่องในสิ่งที่เรียนระหว่างในชั้นเรียนและนอกห้องเรียน เป็นต้น

๒) การทดสอบ ครูควรกำหนดให้มีการทดสอบหรือตอบคำถามต่าง ๆ ที่ได้เรียนรู้มา ให้มากหรือบ่อยครั้ง ก็จะทำให้นักเรียนได้ใช้ความรู้อยู่เสมอๆ

๓) เฝ้าติดตามการณ์หรือปัญหาใหม่ ครูควรจัดการเรียนการสอน โดยการสร้างสถานการณ์จำลอง บทบาทสมมุติหรือจัดให้นักเรียน ได้เผชิญกับปัญหาในสถานการณ์จริง ๆ เช่น การเรียนภาษาอังกฤษ แล้วจัดกิจกรรมพบปะกับบุคคลเจ้าของภาษาหรืออื่นๆ ซึ่งจำต้องใช้ภาษาอังกฤษ ก็จะทำให้ไม่ลืมและความรู้ส่วนนั้นก็พัฒนาขึ้นด้วย

๔) การประยุกต์ใช้ในการเรียนการสอน ครูควรเน้นให้ผู้เรียนได้นำความรู้ไปใช้ โดยครูเป็นผู้เริ่มต้นตั้งแต่การถามคำถาม การสมมุติ หรือการให้ผู้เรียนลองนำความรู้ไปทดลองปฏิบัติ แล้วมาแลกเปลี่ยนประสบการณ์ที่ได้รับ เป็นต้น ทั้งนี้เพื่อเน้นให้ผู้เรียนเกิดความเข้าใจ ตรงจุดมุ่งหมายของการเรียนรู้ชัดเจนขึ้นและสามารถปฏิบัติตามได้ด้วย

๕) การเลือกจัดกิจกรรม ครูผู้สอนควรตระหนักถึงความสำคัญของการเรียนการสอน ที่มีใช้เน้นการจำ หรือทำตามแบบเดิมตลอดเวลา แต่ควรจะได้เลือกสรรวิธีการสอนกิจกรรมที่ส่งเสริมให้เกิดความรู้แจ้ง และนำวิธีการสอนและกิจกรรมเหล่านั้นมาสอน เพื่อจะช่วยให้ผู้เรียนได้นำกฎเกณฑ์ วิธีการไปใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด

^{๒๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๗-๑๒๘.

๖) การนำกฎแห่งผลที่พอใจมาใช้ ครูควรส่งเสริมให้เกิดความพอใจจากการเรียนรู้ ด้วยการรู้จักผู้เรียนอย่างแท้จริงว่า มีความสามารถ ความสนใจ ฯลฯ เพียงใด แค่นั้น และพยายามจัดกิจกรรมการเรียนการสอนให้เหมาะสมกับความสามารถ ความถนัด ความสนใจของผู้เรียน ตลอดจนการมอบหมายงานหรืออื่นๆ โดยยึดผู้เรียนเป็นหลัก ทั้งนี้เพื่อให้ผู้เรียนสร้างความรู้สึกรักและความสามารถทำได้สำเร็จในงานที่ตนได้รับมอบหมาย ก็จะทำให้ผู้เรียนมีกำลังใจและอยากเรียนรู้เพิ่มขึ้นอีก นอกจากนั้นการจูงใจและการเสริมด้วยวิธีต่างๆ ก็ควรจะได้นำมาใช้ เพื่อส่งเสริมให้ผู้เรียนเกิดความรู้สึกพอใจ เป็นต้นว่า ผู้สอนสอนอย่างดี ทำให้ผู้เรียนเกิดความเข้าใจเรื่องที่สอน ความสนุกสนานเพลิดเพลิน เหล่านี้ก็เป็นรางวัลสำหรับผู้เรียน ทำให้เกิดความพอใจ เป็นการช่วยเสริมสร้างให้อยากเรียนต่อเนื่องกันไป

๗) บรรยากาศในการเรียนการสอนก็นับเป็นเรื่องสำคัญ ที่ทำให้นักเรียนเกิดความพอใจ ซึ่งผู้สร้างบรรยากาศในชั้นเรียนคือ ผู้สอน และผู้เรียนได้ช่วยกันสร้างสรรค์บรรยากาศอบอุ่นปลอดภัย และเป็นประชาธิปไตย ทั้งผู้สอน ผู้เรียน มีโอกาสแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ก็ทำให้การเรียนการสอนเป็นไปด้วยดีให้เกิดขึ้นบรรยากาศของผู้สอนนั้นควรมีลักษณะดังต่อไปนี้ จึงน่าจะมีส่วนช่วยเสริมสร้างบรรยากาศที่สอดคล้องกับกฎแห่งความพอใจ คือ

(ก) บุคลิกลักษณะของครู ยิ้มแย้ม แจ่มใส อารมณ์คงที่ สนุกกับการทำงานหรือการสอน จริงใจ เป็นกันเอง

(ข) การมอบหมายงาน ควรเน้นความสำคัญของงานให้สอดคล้องกับการดำเนินชีวิตประจำวัน และเหมาะสมกับความสามารถของผู้เรียน ไม่ยากเกินไป และไม่ยากเกินไป แต่ควรให้มีลักษณะท้าทายผู้เรียนและผู้เรียนสามารถทำได้สำเร็จ

(ค) รายงานความก้าวหน้า ครูควรแจ้งผลการเรียน การทำกิจกรรมต่างๆ ให้เด็กได้รับทราบเป็นระยะตลอดเวลาที่เรียน เพื่อเด็กจะได้เกิดกำลังใจรักษามาตรฐานของตนไว้ให้ดียิ่งๆ ขึ้น หรือเด็กได้มีโอกาสปรับปรุงตนให้ดีขึ้นเป็นลำดับ

(ง) แรงเสริมทางบวก ครูควรให้แรงเสริมกำลังใจในผลงานความสำเร็จของนักเรียน ด้วยการแนะนำ ชมเชย ยอมรับ ยกย่อง เพื่อให้เด็กเกิดความพึงพอใจ กำลังใจ และเกิดความรู้สึกอบอุ่นมั่นคง และพร้อมที่จะเรียนรู้ในสิ่งที่ดีต่อไป

(จ) จัดเตรียมอุปกรณ์ ครูควรจัดหาวัสดุ-อุปกรณ์สื่อการสอน และอุปกรณ์อื่นๆ ที่ช่วยเอื้ออำนวยให้เกิดความสะดวก น่าสนใจ และมีผลต่อการเรียนรู้ของเด็ก

สรุปแนวคิดตามทฤษฎีนี้ได้ว่า การเรียนรู้จะเกิดขึ้นได้ดีเมื่อผู้เรียนมีความพร้อมทั้งทางร่างกายและจิตใจ มีการเชื่อมโยงระหว่างสิ่งเร้ากับการตอบสนอง มีการฝึกหัดหรือกระทำซ้ำบ่อยๆ และถูกนำไปใช้ ความคงทนถาวรจะเกิดขึ้น และทำให้เกิดความพึงพอใจจากผลลัพธ์ที่ได้

๓. ทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคม (Social Cognitive Learning Theory)

ผู้เป็นเจ้าของทฤษฎีนี้คือ อัลเบิร์ต บันดูรา (Albert Bandura)^{๒๒} ศาสตราจารย์บันดูรา แห่งมหาวิทยาลัยสแตนฟอร์ด (Stanford) ประเทศสหรัฐอเมริกา มีความเชื่อว่าการเรียนรู้ของมนุษย์ส่วนมากเป็นการเรียนรู้โดยการสังเกตหรือการเลียนแบบ จึงเรียกการเรียนรู้จากการสังเกตว่า “การเรียนรู้โดยการสังเกต” หรือ “การเลียนแบบ” และเนื่องจากมนุษย์มีปฏิสัมพันธ์ (interact) กับสิ่งแวดล้อมที่อยู่รอบๆ ตัวอยู่เสมอ บันดูราอธิบายว่าการเรียนรู้เกิดจากปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้เรียนและสิ่งแวดล้อมในสังคม ซึ่งทั้งผู้เรียนและสิ่งแวดล้อมมีอิทธิพลต่อกันและกัน พฤติกรรมของคนเรา ส่วนมากจะเป็นการเรียนรู้โดยการสังเกต (Observational Learning) หรือการเลียนแบบจากตัวแบบ (Modeling) สำหรับตัวแบบไม่จำเป็นต้องเป็น ตัวแบบที่มีชีวิตเท่านั้น แต่อาจจะเป็นตัวแบบสัญลักษณ์

หลักการสำคัญก็คือ การเรียนรู้ส่วนใหญ่ของมนุษย์เกิดจากการที่มนุษย์ได้สังเกตพฤติกรรมของบุคคลอื่น ซึ่งเริ่มต้นจากพ่อ แม่ เด็กที่โตกว่า เพื่อน ครู ตารา คนเด่นคนดังทั้งหลาย ทั้งหมดนี้เรียกว่าเป็นตัวแบบบุคคล (model) นอกจากนี้มนุษย์สามารถเลียนแบบจากตัวแบบสัญลักษณ์ (Symbolic model) ซึ่งหมายถึงสิ่งที่เป็นตัวแทนของบุคคลซึ่งประกอบด้วยหนังสือ คำพูด ข้อเขียน รูปภาพ ภาพในจินตนาการ การ์ตูน วิดีทัศน์ ภาพยนตร์ โทรทัศน์ คำสอนทางศาสนา เป็นต้น การเรียนรู้ทางสังคมจึงมีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าการเรียนรู้โดยการสังเกต ซึ่งการเรียนรู้ทางสังคมหรือการเรียนรู้โดยการสังเกต ประกอบด้วยกระบวนการ ๔ กระบวนการ ดังนี้

- ก) กระบวนการใส่ใจ (Attentional Processes)
- ข) กระบวนการจดจำ (Retention Processes)
- ค) กระบวนการแสดงพฤติกรรม (Motor Reproduction Processes)
- ง) กระบวนการจูงใจ (Motivational Processes)

สรุปแนวคิดตามทฤษฎีนี้ได้ว่า การจัดการสิ่งแวดล้อมที่ถูกต้องเหมาะสมทั้งตัวบุคคล สังคม วัฒนธรรม ทำให้สามารถควบคุมพฤติกรรมทั้งหลายของมนุษย์ให้เกิดขึ้นในลักษณะที่พึงประสงค์ได้ และจากแนวคิดทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคม และสรุปเป็นหลักการจัดการเรียนรู้และการสอน^{๒๓} ดังนี้

- ก) การสอนพฤติกรรมใหม่ คือ การใช้ตัวแบบสำหรับสอนพฤติกรรมใหม่ ซึ่งเป็นวิธีการที่ครูทั่วๆ ไป ใช้กันมานานแล้ว

^{๒๒} อ่างใน สุรางค์ ไคว่ตระกูล, จิตวิทยาการศึกษา, หน้า ๒๓๗.

^{๒๓} ผศ.วนิช สุธารัตน์, เอกสารประกอบคำสอนรายวิชาการประยุกต์จิตวิทยาการเรียนรู้, หน้า ๑๓๖-๑๓๗.

ข) การชักนำความใส่ใจ คือการให้เด็กในกลุ่มเดียวกันเป็นตัวแทน ในการเลือกทำกิจกรรมต่างๆ ที่ตนชอบ เพื่อที่จะชักนำความใส่ใจให้เกิดขึ้นในเด็กคนอื่นๆ

ค) การกระตุ้นอารมณ์ คือการกระตุ้นอารมณ์อย่างถูกวิธี ได้แก่ การนำตัวแบบที่มีผลงานสร้างสรรค์และมีคุณค่าต่อมนุษยชาติ เช่น เรื่องของวีรบุรุษ วีรสตรี วีรณคดี ต่างๆ นิทาน ประวัตินักปราชญ์ มาให้เด็กได้เห็น ได้ยิน และได้อ่านเพื่อกระตุ้นอารมณ์ในทางบวก ทำให้สามารถชักนำทางอารมณ์ของผู้เรียนเกิดจินตนาการอันมีคุณค่า และเป็นแรงจูงใจเบื้องต้นที่จะทำให้พวกเขาเตรียมพร้อมสำหรับการเป็นคนเก่ง คนดี และคนที่สร้างสรรค์สังคมให้ยั่งยืนต่อไป

ง) ครูในฐานะตัวแทนทางสังคม กล่าวคือ ครูที่ดีจะต้องเป็นตัวแทนทางสังคมที่ถูกต้อง ทั้งบุคลิกภาพ กิริยามารยาท ตลอดจนคุณธรรมจริยธรรมต่างๆ ซึ่งครูคนหนึ่งจะต้องทำการสอนนักเรียนเป็นจำนวนมาก ถ้าครูเป็นตัวแทนที่ถูกต้องก็จะสามารถสร้างแบบที่ถูกต้องเหมาะสมขึ้นมาอีกมากมายในสังคม

จากการศึกษาทฤษฎีการเรียนรู้ของกลุ่มพฤติกรรมนิยม สามารถสรุปได้ว่าทฤษฎีนี้ประกอบด้วยทฤษฎีหลักสองทฤษฎี คือ ทฤษฎีการวางเงื่อนไข กับ ทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคม แนวคิดสำคัญของทฤษฎีการวางเงื่อนไขก็คือพฤติกรรมทั้งหลายของมนุษย์ สามารถจะควบคุมหรือกำหนดขึ้นได้ ซึ่งจะต้องมีความเข้าใจในเรื่องสำคัญสองเรื่อง เรื่องแรกคือเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบทั้งสามตัว ได้แก่ ต้นเหตุของพฤติกรรม ลักษณะของพฤติกรรม และผลที่เกิดขึ้นจากพฤติกรรม และเรื่องที่สองคือเรื่องของการใช้การเสริมแรงให้ถูกต้องเพื่อให้เกิดพฤติกรรมที่พึงประสงค์ สำหรับทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคมพยายามอธิบายขอบข่ายของการเรียนรู้ในลักษณะที่กว้างกว่าทฤษฎีการวางเงื่อนไข โดยให้ความสำคัญในเรื่องของสิ่งแวดล้อมทั้งตัวบุคคล สังคม วัฒนธรรม ที่ทำหน้าที่เป็นตัวแทนของพฤติกรรมให้แก่บุคคล และถือว่าเป็นจุดเริ่มต้นที่ศึกษาพฤติกรรมการเรียนรู้ทางปัญญาของมนุษย์จากการสร้างความสัมพันธ์กันระหว่างเหตุของพฤติกรรม ตัวพฤติกรรมที่เกิดขึ้นและผลของพฤติกรรมโดยมีความเชื่อตรงกันว่า การจัดสิ่งแวดล้อมที่ถูกต้องเหมาะสมทำให้สามารถควบคุมพฤติกรรมทั้งหลายของมนุษย์ได้

ข. ทฤษฎีการรู้คิด หรือทฤษฎีความรู้ ความเข้าใจ (Cognitive Theory) หรือทฤษฎีการเรียนรู้ของกลุ่มพุทธินิยม (Cognitivism)

กลุ่มพุทธินิยม หรือกลุ่มความรู้ความเข้าใจ หรือกลุ่มที่เน้นกระบวนการทางปัญญาหรือความคิด^{๒๔} ซึ่งเป็นกระบวนการภายในของสมอง นักคิดกลุ่มนี้มีความเชื่อว่าการเรียนรู้ของมนุษย์ไม่ใช่เรื่องของพฤติกรรมที่เกิดจากกระบวนการตอบสนองต่อสิ่งเร้าเพียงเท่านั้น การ

^{๒๔} ทิศนา ขัมมณี, ศาสตร์แห่งการสอน : องค์ความรู้เพื่อการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ, หน้า ๕๙.

เรียนรู้ของมนุษย์มีความซับซ้อนยิ่งไปกว่านั้น การเรียนรู้เป็นกระบวนการทางความคิดที่เกิดจากการสะสมข้อมูล การสร้างความหมายและความสัมพันธ์ของข้อมูลและการดึงข้อมูลออกมาใช้ในการกระทำและการแก้ปัญหาต่างๆ การเรียนรู้เป็นกระบวนการทางสติปัญญาของมนุษย์ในการที่จะสร้างความรู้ความเข้าใจให้แก่ตนเอง นักจิตวิทยาในกลุ่มนี้ ได้แก่ กลุ่มเกสตัลท์ ทฤษฎีการเรียนรู้โดยเครื่องหมายของทอลแมน กลุ่มทฤษฎีสนาม และกลุ่มประมวลสารสนเทศ

๑. ทฤษฎีกลุ่มเกสตัลท์ นักจิตวิทยาคนสำคัญของกลุ่มเกสตัลท์ คือ แมกซ์ เวอร์ไทม์เมอร์ (Max Wertheimer) วูล์ฟแกงค์ โคห์เลอร์ (Wolfgang Kohler) เคิร์ต คอฟฟิกา (Kurt Koffka)^{๒๕} ได้ทำการวิจัยเกี่ยวกับการรับรู้ กล่าวคือ มนุษย์จะรับรู้สิ่งรอบๆ ตัวในลักษณะที่มีความหมาย และในรูปแบบส่วนรวมทั้งหมด ไม่ได้รับรู้เฉพาะส่วนใดส่วนหนึ่งของสิ่งเร้าเฉพาะอย่างในลักษณะที่แตกต่างกัน เช่น การจะรับรู้สิ่งนั้นเป็น คน รถ ต้นไม้ ดอกไม้ ในลักษณะที่มีความหมายทั้งหมด ทั้งรูปร่าง ไม่ได้เลือกรับรู้เฉพาะ เส้น สี หรือส่วนใดส่วนหนึ่งเท่านั้น กล่าวอีกอย่างได้ว่า ส่วนรวมทั้งหมดเป็นสิ่งที่มีความหมายมากกว่า การรวมส่วนย่อยๆ เข้าด้วยกัน และจิตเป็นผู้อกระทำให้เกิดข่าวสาร ความรู้ และกำหนดรูปร่าง และความหมายในสิ่งที่รับรู้ ความรู้ ความคิด เป็นผลมาจากกิจกรรมภายในจิตหรือในสมอง จากความสามารถในการจัดหมวดหมู่ รูปร่างของสิ่งต่างๆ

ความคิดนี้ตรงกันข้ามกับ แนวคิดของกลุ่มพฤติกรรมนิยม ซึ่งถือว่า จิตเป็นผู้อกระทำ และพฤติกรรมทางจิตจะถูกกำหนดโดยปรากฏการณ์ หรือสิ่งเร้าภายนอก ความรู้ ความคิดในทัศนะของกลุ่มพฤติกรรม จะเป็นผลรวมของประสบการณ์ของเราเป็นส่วนใหญ่

ฉะนั้น จึงกล่าวได้ว่า จิตวิทยากลุ่มเกสตัลท์ เป็นพวกเนทีฟิสม์ (Nativism) และเป็นพวกเหตุผลนิยม (Rationalism) ในขณะที่กลุ่มพฤติกรรมจัดเป็นพวกประสบการณ์นิยม (Empiricism) การเรียนรู้ตามแนวคิดของนักจิตวิทยากลุ่มเกสตัลท์ เกิดจากการรับรู้เป็นส่วนรวมมากกว่าส่วนย่อยรวมกัน และประสบการณ์มีส่วนสำคัญในเรื่องของการเรียนรู้ มี ๒ ลักษณะ คือ

ก) การรับรู้ (Perception) นักจิตวิทยากลุ่มเกสตัลท์ ได้สนใจศึกษา ค้นคว้าหลักการเกี่ยวกับการรับรู้อย่างลึกซึ้งและเสนอกฎไว้หลายกฎ ซึ่งมีความสำคัญยิ่งต่อการเรียนรู้ การรับรู้จึงหมายถึง กระบวนการแปลความหมายของสิ่งเร้า ที่มากระทบกับประสาทสัมผัสซึ่งมี หู ตา จมูก ลิ้น และผิวหนัง และการแปลความหมายของสิ่งที่มากระทบสัมผัส ก็ขึ้นอยู่กับประสบการณ์ เป็นการสร้างความหมายเกี่ยวกับสิ่งๆ นั้นให้กับตัวเรา เช่น การรับรู้ทางสายตา ได้แก่ เมื่อมีสิ่งเร้าในลักษณะต่างๆ เช่น ภาพมากระทบสายตา สายตาก็สัมผัสทำให้มองเห็น และแปลความหมายเป็นสวยงาม หรือน่าเกลียด เป็นต้น

^{๒๕} อ่างใน รศ.ดร.อารี พันธุ์ณี, จิตวิทยาการเรียนรู้ การสอน, หน้า ๑๓๙.

ข) การหยั่งเห็น (Insight) หรือการรู้แจ้งตลอด หมายถึง การเกิดความคิดความเข้าใจแวบขึ้นมาทันทีทันใด โดยมีความเข้าใจสาระสำคัญการแก้ปัญหาที่กำลังเผชิญอยู่ กล่าวคือ มองเห็นขั้นตอน กระบวนการ ความสัมพันธ์ ของเหตุการณ์กับปัญหาที่กำลังเกิดขึ้นในการแก้ปัญหอย่างแจ่มแจ้งว่าจะแก้ตรงจุดใดก่อนหลัง การหยั่งเห็นจึงเป็นความเข้าใจที่เกิดขึ้นหลังจากที่มีการคิดแก้ปัญหาด้วยการคิดแก้ด้วยวิธีอื่นมาก่อนระยะหนึ่ง เช่น การลองผิดลองถูก เป็นต้น แล้วจึงเกิดความคิดความเข้าใจแวบขึ้นมา มองเห็นช่องทางตลอดทุกขั้นตอนในการแก้ปัญหานั้นๆ

สรุปแนวคิดตามทฤษฎีนี้ได้ว่า การเรียนรู้เป็นกระบวนการทางความคิดซึ่งเป็นกระบวนการภายในตัวมนุษย์ มนุษย์จะเรียนรู้จากสิ่งเร้าที่เป็นส่วนรวมได้ดีกว่าส่วนย่อย โดยกระบวนการเรียนรู้เกิดจากการรับรู้และการหยั่งเห็น เมื่อเกิดการรับรู้สิ่งใดก็ตาม อินทรีย์ก็มีแนวโน้มที่จะจัดประสบการณ์นั้นๆ ให้มีระเบียบ เป็นหมวดหมู่ ในรูปแบบที่ดีที่สุด คืออย่างมีความหมาย สมบูรณ์ และง่ายต่อจดจำและเรียนรู้ และจากแนวคิดทฤษฎีกลุ่มเกสตัลท์ สรุปเป็นหลักการจัดการเรียนรู้และการสอน^{๒๖} ดังนี้

๑) กระบวนการคิดเป็นกระบวนการสำคัญในการเรียนรู้ การส่งเสริมกระบวนการคิดจึงเป็นสิ่งจำเป็นและสำคัญในการช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้

๒) การสอนโดยการเสนอภาพรวมให้ผู้เรียนเห็นและเข้าใจก่อนการเสนอส่วนย่อยจะช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ได้ดี

๓) การส่งเสริมให้ผู้เรียนมีประสบการณ์มาก ได้รับประสบการณ์ที่หลากหลายจะช่วยให้ผู้เรียนสามารถคิดแก้ปัญหาและคิดริเริ่มได้มากขึ้น

๔) การจัดประสบการณ์ใหม่ ให้มีความสัมพันธ์กับประสบการณ์เดิมของผู้เรียนจะช่วยให้ผู้เรียนสามารถเรียนรู้ได้ดีและง่ายขึ้น

๕) การจัดระเบียบสิ่งเร้าที่ต้องการให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ได้ดีคือการจัดกลุ่มสิ่งเร้าที่เหมือนกันหรือคล้ายคลึงกันไว้เป็นกลุ่มเดียวกัน

๖) ในการสอน ครูไม่จำเป็นต้องเสียเวลาเสนอเนื้อหาทั้งหมดที่สมบูรณ์ ครูสามารถเสนอเนื้อหาแต่เพียงบางส่วนได้ หากผู้เรียนสามารถใช้ประสบการณ์เดิมมาเติมให้สมบูรณ์

๗) การเสนอบทเรียนหรือเนื้อหาควรจัดให้มีความต่อเนื่องกันจะช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ได้ดี และรวดเร็ว

๘) การส่งเสริมให้ผู้เรียนได้รับประสบการณ์ที่หลากหลาย จะช่วยให้นักเรียนเกิดการเรียนรู้แบบหยั่งเห็นได้มากขึ้น

^{๒๖} ทิศนา ขัมมณี, ศาสตร์แห่งการสอน : องค์ความรู้เพื่อการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ, หน้า ๖๒.

๒. ทฤษฎีการเรียนรู้โดยเครื่องหมายของทอลแมน ผู้เป็นเจ้าของทฤษฎีนี้คือ ทอลแมน (Edward C. Tolman)^{๒๗} เป็นนักจิตวิทยาชาวอเมริกัน กล่าวว่า “การเรียนรู้เกิดจากการใช้เครื่องหมายเป็นตัวชี้ทางให้แสดงพฤติกรรมไปสู่จุดหมายปลายทาง”

หลักการเรียนรู้โดยใช้เครื่องหมายของทอลแมน (S-S Learning หรือ Sign Learning Theory) อธิบายว่า การเรียนรู้เกิดจากการใช้เครื่องหมายเป็นสิ่งที่แนะหรือชี้ทาง ให้กระทำพฤติกรรมไปสู่จุดหมายปลายทาง ดังนั้น การเรียนรู้จึงเป็นกระบวนการค้นหาสิ่งที่มุ่งหวัง โดยอาศัยเครื่องหมายบางอย่างเป็นแนวทางไปสู่เป้าหมายหรือเป็นการเรียนรู้เส้นทางไปสู่เป้าหมาย โดยการสร้างความรู้ ความเข้าใจจากความสัมพันธ์ระหว่างเครื่องหมายกับเป้าหมายที่ต้องการ

สรุปแนวคิดตามทฤษฎีนี้ได้ว่า ในการเรียนรู้ต่างๆ ผู้เรียนจะเรียนรู้โดยการคาดหวังที่พอใจหรือรางวัล จึงแสดงพฤติกรรมการเรียนรู้ เพื่อมุ่งสู่สิ่งที่คาดหวัง ซึ่งในกระบวนการเรียนรู้ ผู้เรียนจะเกิดการเรียนรู้เครื่องหมาย สัญลักษณ์ สถานที่ และสิ่งอื่นๆ ที่เป็นเครื่องชี้ทางตามไปด้วย รวมถึงการปรับการเรียนรู้ของตนไปตามสถานการณ์ที่เปลี่ยนไป และจากแนวคิดทฤษฎีการเรียนรู้โดยเครื่องหมายของทอลแมน สรุปเป็นหลักการจัดการเรียนรู้และการสอน ดังนี้

๑) การเรียนรู้เป็นกระบวนการทางความคิด เป็นการสร้างความรู้ ความเข้าใจในสิ่งที่เรียน มากกว่าการตอบสนองต่อสิ่งเร้าเฉพาะอย่าง ที่สร้างขึ้นหรือจัดขึ้น ดังนั้น การสร้างแรงจูงใจ และ/หรือแรงจูงใจให้เกิดขึ้นกับผู้เรียน จะกระตุ้นให้ผู้เรียนพยายามไปถึงจุดหมายที่ต้องการ

๒) ทำสิ่งที่สอนให้มีความสำคัญ และเป็นรางวัลที่ผู้เรียนคาดหวัง จะทำให้ผู้เรียนแสดงพฤติกรรมสู่การเรียนรู้ได้เร็วขึ้น ในการสอนให้ผู้เรียนบรรลุจุดหมายใดๆ นั้น ควรให้เครื่องหมาย สัญลักษณ์ หรือสิ่งอื่นๆ ที่เป็นเครื่องชี้ทางควบคู่ไปด้วย

๓) การเรียนรู้แฝง ครูจะต้องยอมรับว่าระดับความสำเร็จของผู้เรียนแต่ละคนอาจแตกต่างกัน และแสดงผลออกมาได้ชัดเจนแตกต่างกัน การเรียนรู้บางอย่างอาจยังไม่สามารถแสดงผลออกได้ในทันที ในกรณีที่ผู้เรียนไม่ได้แสดงการกระทำ (Performance) ในขณะที่เรียนรู้ออกมาชัดเจน แต่การเรียนรู้ที่เกิดขึ้นก็เป็นการเรียนรู้แฝง ที่เก็บสะสมไว้และจะนำมาใช้เมื่อจำเป็นได้ ดังนั้น การใช้วิธีการทดสอบหลายๆ วิธี ทดสอบบ่อยๆ หรือติดตามผลระยะยาว จึงเป็นสิ่งจำเป็นในการวัดและประเมินผลการเรียนรู้ในลักษณะนี้ และการปรับเปลี่ยนสถานการณ์การเรียนรู้ จะสามารถช่วยให้ผู้เรียนปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของตนเองได้

^{๒๗} อ้างใน รศ.ดร.อารี พันธุ์มี, จิตวิทยาการเรียนรู้ การสอน, หน้า ๑๖๑-๑๖๖.

๓. ทฤษฎีสานาม (Field Theory) ผู้เป็นเจ้าของทฤษฎีนี้ คือเคิร์ท เลวิน (Kurt Lewin)^{๒๘} เป็นนักจิตวิทยาชาวเยอรมัน อยู่ในกลุ่มจิตวิทยาเกสตัลท์ ทฤษฎีของเลวินได้รับอิทธิพลมาจากวิชาฟิสิกส์โดยอธิบายหลักการเรียนรู้ของบุคคลด้วยส่วนประกอบที่สำคัญสองส่วน คือ ทิศทางและรูปแบบของพฤติกรรม กับสิ่งที่เรียกว่าโลกส่วนบุคคลของแต่ละคน หรือ อวกาศชีวิต^{๒๙}

หลักการเรียนรู้ของทฤษฎีสานาม มีดังนี้

ก) พฤติกรรมของคนมีพลังงานและทิศทาง สิ่งใดที่อยู่ในความสนใจและความต้องการของคนจะมีพลังเป็นบวก สิ่งทีนอกเหนือความสนใจและความสนใจ จะมีพลังงานเป็นลบ ในขณะที่ขณะหนึ่งคนทุกคนจะมี “โลก” หรือ “อวกาศชีวิต” (life space) ของตน

ข) การเรียนรู้เกิดขึ้นเมื่อบุคคลมีแรงจูงใจหรือแรงขับที่จะกระทำไปสู่จุดหมายปลายทางที่ตนต้องการ

สรุปแนวคิดตามทฤษฎีนี้ได้ว่า พลังต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในภาวะจิตใจของบุคคลทำให้เกิดแรงขับที่ผลักดันให้ผู้เรียนทำพฤติกรรมอย่างมีเป้าหมายและทิศทาง และจากแนวคิดทฤษฎีสานาม สรุปเป็นหลักการจัดการเรียนรู้ และการสอน^{๓๐} ดังนี้

๑) การช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ จำเป็นต้องอาศัยการทำความเข้าใจ “โลก” ของผู้เรียนว่า ผู้เรียนมีจุดมุ่งหมายและความต้องการอะไร อะไรเป็นพลังบวก และอะไรเป็นพลังลบของเขา และพยายามจัดสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสมที่จะช่วยให้ผู้เรียนไปสู่จุดหมาย

๒) การจัดการเรียนรู้ให้เข้าไปอยู่ใน “โลก” ของผู้เรียน โดยการจัดสิ่งแวดล้อมทั้งทางกายภาพและจิตวิทยาให้ดึงดูดความสนใจและสนองความต้องการของผู้เรียนเป็นสิ่งจำเป็นในการจัดการเรียนการสอน

๓) การสร้างแรงจูงใจ และ/หรือแรงขับที่จะนำให้ผู้เรียนไปสู่ทิศทางหรือจุดหมายที่ต้องการ เป็นสิ่งที่จำเป็นในการช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้

^{๒๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๗.

^{๒๙} อวกาศชีวิต หมายถึง โลกที่แต่ละบุคคลสร้างขึ้นมา เป็นโลกทางความคิดหรือโลกทางจิตที่สัมพันธ์กับโลกที่บุคคลอาศัยอยู่ ประกอบด้วย ๑) ตัวบุคคล ๒) สิ่งแวดล้อม.

^{๓๐} ทิศนา แคมมณี, ศาสตร์แห่งการสอน : องค์ความรู้เพื่อการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ, หน้า ๖๒.

๔. ทฤษฎีกลุ่มประมวลสารสนเทศ (Information Processing) ผู้เป็นเจ้าของทฤษฎีนี้ คือ กาย อาร์.เลอแฟงคอยส์^{๓๑} กล่าวว่า การเรียนรู้ในรูปแบบของการประมวลสารสนเทศเป็นรูปแบบของการเรียนรู้ของนักจิตวิทยา กลุ่มพุทธินิยมกลุ่มหนึ่งที่เรียกว่า กลุ่มพุทธินิยมแนววิทยาศาสตร์ใหม่ (new cognitive science) เกิดขึ้นจากแนวคิดของนักจิตวิทยาสองคนคือ ไค (Chi) และ กลเซอร์ (Glaser) ในปี ค.ศ.1980 ทั้งสองคนพยายามอธิบายกระบวนการเกิดของปัญญาในรูปแบบของการประมวลความรู้ ข่าวสารในสมองนำมาเทียบเคียงกับการทำงานของเครื่องคอมพิวเตอร์ ซึ่งหลักการดังกล่าวนี้ได้พัฒนาเป็นความคิดประมวลสารสนเทศในเวลาต่อมา ไคและกลเซอร์ได้กำหนดองค์ประกอบของการประมวลสารสนเทศไว้ ๓ ส่วน คือ ๑) ฐานของความรู้ (knowledge base) ๒) วิธีการทางปัญญา (cognitive strategies) และ ๓) อภิปัญญา (metacognition)

หลักการเรียนรู้ของกลุ่มประมวลสารสนเทศ มีดังนี้

ก) ในการเรียนรู้สิ่งใดก็ตามผู้เรียนสามารถควบคุมอัตราความเร็วของการเรียนรู้ และขั้นตอนของการเรียนรู้ได้

ข) การเรียนรู้เป็นการเปลี่ยนแปลงความรู้สึของผู้เรียน ทั้งทางด้านปริมาณ และคุณภาพ ซึ่งหมายความว่า นอกจากผู้เรียนจะเพิ่มจำนวนของสิ่งที่เรียนรู้ ผู้เรียนจะสามารถเรียบเรียงและรวบรวมให้เป็นระเบียบ เพื่อจะเรียกใช้ในเวลาที่ต้องการได้

สรุปแนวคิดตามทฤษฎีนี้ได้ว่า ในการเรียนรู้จะต้องทำความเข้าใจกระบวนการทำงานของจิตใจหรือสมองในเรื่องของการรับรู้ข้อมูลข่าวสาร การเก็บสะสม และการที่จะนำความรู้ข้อมูลข่าวสารนั้นออกมาใช้ให้เกิดประโยชน์ตามสถานการณ์ที่เกี่ยวข้อง และจากแนวคิดทฤษฎีกลุ่มประมวลสารสนเทศ สรุปเป็นหลักการจัดการเรียนรู้และการสอน^{๓๒} ดังนี้

๑) การสร้างความใส่ใจ การใส่ใจเป็นพื้นฐานที่สำคัญที่สุดของความจำ ความเข้าใจ และการคิด

๒) ช่วยให้ได้กสามารถแยกแยะส่วนที่สำคัญออกจากส่วนที่ไม่สำคัญ ความสามารถในการแยกแยะสิ่งต่างๆ เป็นความจำเป็นพื้นฐานในการเรียนรู้ข้อมูลข่าวสารและเป็นหลักสำคัญในการทำความเข้าใจสิ่งแวดล้อมเพื่อก่อให้เกิดประโยชน์ในการดำเนินชีวิต

^{๓๑} Lefrancois, Guy R., **Psychology for Teaching**, (Sixth Edition. Belmont, California : Wadsworth, 1988), p. 57. อ้างใน ผศ.วณิช สุรรัตน์, เอกสารประกอบคำสอนรายวิชาการประยุกต์จิตวิทยาการเรียนรู้, หน้า ๑๔๕.

^{๓๒} ทิศนา ขัมมณี, ศาสตร์แห่งการสอน : องค์ความรู้เพื่อการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ, หน้า ๖๒.

๓) ช่วยให้ได้ก็สามารถเชื่อมโยงสิ่งที่รู้มาก่อนแล้วกับข้อมูลใหม่
ความสามารถเชื่อมโยงระหว่างสิ่งที่รู้มาก่อนกับข้อมูลใหม่เป็นการจัดระบบข้อมูลที่มีความสำคัญ
อย่างยิ่งในกระบวนการเรียนรู้ของมนุษย์

๔) ครูมีวิธีการให้นักเรียนได้ทบทวนและตรวจสอบข้อมูลต่าง ๆ จาก
บทเรียน การได้มีโอกาสกระทำซ้ำๆ การทบทวนและการตรวจสอบข้อมูลจากการเรียนอย่าง
สม่ำเสมอ จัดเป็นกระบวนการพัฒนาปัญญาที่สำคัญอีกอย่างหนึ่ง

๕) การสร้างเสริมฐานของความรู้และความจำ การสร้างเสริมฐานของ
ความรู้และความจำ เป็นเรื่องที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง ในกระบวนการพัฒนาปัญญาของมนุษย์

๖) การจัดระบบข้อมูล การจัดระบบข้อมูล หรือบทเรียนให้เป็นระบบจะช่วย
สร้างเสริมฐานของความรู้ และช่วยส่งเสริมกระบวนการทางปัญญาให้พัฒนายิ่งขึ้น

จากการศึกษาทฤษฎีการเรียนรู้ของกลุ่มพุทธินิยม สามารถสรุปได้ว่าทฤษฎีนี้ให้
ความสำคัญในเรื่องของกระบวนการทางปัญญา คือเรื่องของความจำ วิธีการประมวลข้อมูล
ข่าวสาร และกระบวนการคิดว่าเป็นส่วนสำคัญของกระบวนการเรียนรู้ โดยในกลุ่มนี้ได้แบ่ง
ออกเป็นกลุ่มย่อย ๓ กลุ่ม คือ กลุ่มเกสตัลท์ กลุ่มทฤษฎีสนาม และกลุ่มประมวลสารสนเทศ
นักจิตวิทยาในกลุ่มเกสตัลท์มีความคิดว่า กระบวนการเรียนรู้เกิดจากบุคคลสามารถจัดระบบ
หรือรูปแบบของสิ่งเร้าต่างๆ เข้าเป็นระเบียบใหม่ โดยอาศัยความคิดหรือความเข้าใจอันแจ่มแจ้ง
หรือการหยั่งรู้ สิ่งที่มีอิทธิพลต่อความคิดความเข้าใจของมนุษย์ก็คือการรับรู้ บุคคลจะต้องเข้าใจ
ธรรมชาติการรับรู้อย่างแท้จริง จึงจะเข้าใจชีวิต และนำเรื่องการเรียนรู้ไปใช้ประโยชน์ นักจิตวิทยา
ในกลุ่มทฤษฎีสนาม ได้ประยุกต์หลักการเรื่องแรงกับทิศทางในวิชาฟิสิกส์มาอธิบายพฤติกรรม
การเรียนรู้ของมนุษย์ โดยให้ความสำคัญในเรื่องของสภาพแวดล้อมของแต่ละบุคคลว่าเป็น
ต้นเหตุของการเกิดแรงจูงใจ เป้าหมาย และพฤติกรรมการเรียนรู้ สำหรับแนวความคิดของกลุ่ม
ประมวลสารสนเทศเป็นการอธิบายการเรียนรู้ของบุคคลในลักษณะของการทำงาน ๓ ระบบของ
สมอง คือ การรับข้อมูล การจัดระบบหรือการจัดการข้อมูล และการส่งข้อมูลออก ซึ่ง
มีความสัมพันธ์กับความจำและระบบการควบคุมการปฏิบัติการเกี่ยวกับความจำในทุกกระบวนการ
เข้าใจระบบการประมวลสารสนเทศ จะทำให้การจัดการเรียนรู้เกิดขึ้นอย่างถูกต้อง และเกิด
ประโยชน์อย่างสมบูรณ์ตลอดชีวิตของมนุษย์

ค. ทฤษฎีการเรียนรู้กลุ่มมนุษยนิยม (Humanism)

นักจิตกลุ่มมนุษยนิยมให้ความสำคัญของความเป็นมนุษย์และมองมนุษย์ว่ามี
คุณค่า มีความดีงาม มีความสามารถ มีความต้องการ และมีแรงจูงใจภายในที่จะพัฒนาศักยภาพ
ของตน หากบุคคลมีอิสระภาพและเสรีภาพ มนุษย์จะพยายามพัฒนาตนเองไปสู่ความเป็นมนุษย์
ที่สมบูรณ์ นักจิตวิทยากลุ่มนี้ได้แก่ มาสโลว์ รอเจอร์ และโคมส์ ดังนี้

๑. ทฤษฎีการเรียนรู้ของมาสโลว์ (Maslow) ผู้เป็นเจ้าของทฤษฎีนี้ คือ อับราฮัม เอช. มาสโลว์ (Abraham H. Maslow)^{๓๓} เป็นนักจิตวิทยาคนนิยมเชื่อว่า มนุษย์เราเป็นสัตว์ที่ประเสริฐ มีพลังงานภายในที่จะต่อสู้กับความกดดันของสิ่งแวดล้อมและเอาชนะได้ และมนุษย์มีความต้องการขั้นพื้นฐาน ๕ ประเภท คือความต้องการทางสรีระหรือความต้องการทางร่างกาย (Physiological หรือ Physical Needs) ความมั่นคงปลอดภัยหรือสวัสดิภาพ (Safety Needs) ความต้องการความรักและเป็นส่วนหนึ่งของหมู่ (Love & Belonging Needs) ความต้องการที่จะรู้สึกว่ามีค่า (Esteem Needs) และความต้องการรู้จักตนเองอย่างแท้จริงและพัฒนาตนเองที่ตามศักยภาพของตน (Self Actualization) มาสโลว์ได้จัดลำดับขั้นความต้องการจากต่ำไปสูง เริ่มจากความต้องการทางสรีระ ซึ่งมาสโลว์เชื่อว่าเป็นความต้องการพื้นฐานที่มีแรงผลักดันรุนแรงที่สุด ถ้าความต้องการนี้ขาด จะเป็นแรงผลักดันให้บุคคลนั้นมีพฤติกรรมตอบสนองจนเป็นที่น่าพอใจ จึงมีความต้องการขั้นสูงต่อไป

นอกจากความต้องการขั้นพื้นฐาน ๕ ประเภท ดังกล่าวแล้ว มาสโลว์ ยังพบว่ามีความต้องการอีก ๒ ประเภท รวมอยู่ด้วย คือ ความต้องการที่จะรู้และเข้าใจ (Need to Know and Understand) และความต้องการทางสุนทรียภาพ (Aesthetic Needs) เป็นลำดับขั้นที่ ๖ และลำดับขั้นที่ ๗ ตามลำดับ

หลักการเรียนรู้ตามทฤษฎีการเรียนรู้ของมาสโลว์ มีดังนี้

ก) การเรียนรู้จะได้ผลดี เมื่อได้สนองตอบหรือตรงกับความต้องการของผู้เรียน
ข) การเรียนรู้จะได้ผลดีทำให้ผู้เรียนอยากเรียน เมื่อผู้เรียนสามารถเรียนหรือปฏิบัติได้อย่างราบรื่น ปลอดภัยในบรรยากาศที่ปราศจากการข่มขู่

ค) ถ้าการเรียนรู้สิ่งใหม่ทำให้เกิดความพอใจ บุคคลจะต้องการเรียนรู้ต่อไปอีก

สรุปแนวคิดตามทฤษฎีนี้ได้ว่า มนุษย์ทุกคนมีความต้องการพื้นฐานตามธรรมชาติเป็นลำดับขั้น หากความต้องการขั้นพื้นฐานได้รับการตอบสนองอย่างพอเพียงสำหรับตนในแต่ละขั้น มนุษย์จะสามารถพัฒนาตนไปสู่ขั้นที่สูงขึ้น และมนุษย์มีความต้องการที่จะรู้จักตนเองและพัฒนาตนเองไปสู่ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ และจากแนวคิดทฤษฎีการเรียนรู้ของมาสโลว์ สรุปเป็นหลักการจัดการเรียนรู้และการสอน^{๓๔} ดังนี้

๑) การเข้าถึงความต้องการพื้นฐานของมนุษย์ สามารถช่วยให้เข้าใจพฤติกรรมของบุคคลได้ เนื่องจากพฤติกรรมเป็นการแสดงออกของความต้องการของบุคคล

๒) การที่จะช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ได้ดี จำเป็นต้องตอบสนองความต้องการพื้นฐานที่เขาต้องการเสียก่อน

^{๓๓} อังโน สุรางค์ ไคว่ตระกูล, จิตวิทยาการศึกษา, หน้า ๑๕๘-๑๕๙.

^{๓๔} ทิศนา ขัมมณี, ศาสตร์แห่งการสอน : องค์ความรู้เพื่อการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ, หน้า ๖๙.

๓) ในกระบวนการเรียนการสอน หากครูสามารถหาได้ว่าผู้เรียนแต่ละคนมีความต้องการอยู่ในระดับใดขั้นใด ครูสามารถใช้ความต้องการพื้นฐานของผู้เรียนนั้นเป็นแรงจูงใจ ช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ได้

๔) การช่วยให้ผู้เรียนได้รับการตอบสนองความต้องการพื้นฐานของตนเองอย่างพอเพียง การให้อิสราภาพและเสรีภาพแก่ผู้เรียนในการเรียนรู้ มีการจัดบรรยากาศที่เอื้อต่อการเรียนรู้จะช่วยส่งเสริมให้ผู้เรียนเกิดประสบการณ์ในการรู้จักตนเองตามสภาพความเป็นจริง

๒. ทฤษฎีการเรียนรู้ของโรเจอร์ (Rogers) ผู้เป็นเจ้าของทฤษฎีนี้ คือ คาร์ล โรเจอร์ส (Carl Rogers)^{๓๕} เป็นนักจิตวิทยามนุษยนิยมผู้ซึ่งเป็นบิดาของการแนะแนวแบบ Non-Directive เป็นผู้หนึ่งที่เห็นความจำเป็นที่จะให้ความสำคัญแก่ผู้เรียน ว่าเป็นบุคคลที่มีความโน้มเอียงตามธรรมชาติที่จะพัฒนาตนเองทุกๆ ด้าน เพื่อจะรักษาหรือครองไว้ซึ่งความเป็นตัวของตัวเองและพัฒนาให้ดีขึ้น (Actualizing Tendency)

หลักการเรียนรู้ตามทฤษฎีการเรียนรู้ มีดังนี้

- ก) โดยธรรมชาติแล้ว มนุษย์ทุกคนมีศักยภาพที่จะเรียนรู้
- ข) การเรียนรู้จะเกิดขึ้นก็ต่อเมื่อผู้เรียนรับรู้ว่ามีวิชาที่เรียนมีความหมาย และมีความสัมพันธ์ต่อจุดมุ่งหมายของชีวิตของผู้เรียน
- ค) ผู้เรียนจะต่อต้านการเรียนรู้ที่ผู้เรียนรู้สึกว่าเป็นการกระทำที่กระทบกระเทือน ขูเขี่ยความรู้สึกเกี่ยวกับ “ตน” (Self) ของผู้เรียน
- ง) ในกรณีที่มีการขูเขี่ยจากสิ่งภายนอก (External threats) ลดลง ผู้เรียนอาจจะค่อยๆ ยอมรับการเรียนรู้ที่ผู้เรียนรู้สึกว่าเป็นการกระทบกระเทือนต่อ “ตน” (Self) ได้บ้าง
- จ) ผู้เรียนอาจจะยอมรับประสบการณ์ใหม่ๆ และเริ่มเรียนรู้ถ้าหากการขูเขี่ยจากสิ่งภายนอกต่อ “ตน” ต่ำ

ฉ) การเรียนรู้ที่สำคัญมักจะเกิดจากการลงมือกระทำของผู้เรียนเอง (Learning by Doing)

ช) ถ้านักเรียนมีส่วนร่วม และมีความรับผิดชอบในกระบวนการเรียนรู้จะช่วยในการเรียนรู้ของนักเรียนมากขึ้น

ซ) ถ้านักเรียนเป็นผู้ริเริ่มการเรียนรู้ด้วยตนเอง โดยทุ่มเททั้งด้านความรู้สึกและสติปัญญา จะเป็นผลให้นักเรียนอยากเรียนรู้มากขึ้นอยู่ตลอดเวลา

ฌ) การส่งเสริมให้ผู้เรียนประเมินผลสิ่งที่เรียนรู้ด้วยตนเองจะช่วยให้ผู้เรียนมีความคิดอิสระ เป็นตัวของตัวเอง มีความเชื่อมั่นในตนเองและมีความคิดสร้างสรรค์

^{๓๕} อังโน สุรางค์ ไคว่ตระกูล, จิตวิทยาการศึกษา, หน้า ๓๖๐-๓๖๑.

ญ) การเรียนรู้ที่จะเป็นประโยชน์ที่สุดต่อการมีชีวิตอยู่ในสมัยปัจจุบันก็คือ การเรียนรู้เกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้ (Process of Learning) หรือเรียนรู้อย่างไร และผู้เรียนจะต้องกล้าที่จะเปิดโอกาสให้ตนเองมีประสบการณ์ใหม่ และพยายามที่จะรับการเปลี่ยนแปลงที่เข้ามาในชีวิต เป็นส่วนหนึ่งของชีวิต

สรุปแนวคิดตามทฤษฎีนี้ได้ว่า มนุษย์สามารถพัฒนาตนเองได้ดีหากอยู่ในสภาวะที่ผ่อนคลายและเป็นอิสระ การจัดบรรยากาศที่ผ่อนคลายและเอื้อต่อการเรียนรู้ และเน้นให้ผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง โดยครูเป็นผู้ชี้แนะและทำหน้าที่อำนวยความสะดวกในการเรียนรู้ให้แก่ผู้เรียน และการเรียนรู้จะเน้นกระบวนการเป็นสำคัญ และจากแนวคิดทฤษฎีการเรียนรู้ของรอเจอร์สสรุปเป็นหลักการจัดการเรียนรู้และการสอน^{๓๖} ดังนี้

๑) การจัดสภาพแวดล้อมทางการเรียนให้อบอุ่น ปลอดภัย น่าไว้วางใจ จะช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ได้ดี

๒) ผู้เรียนแต่ละคนมีศักยภาพและแรงจูงใจที่จะพัฒนาตนเองอยู่แล้ว ครูจึงควรสอนแบบชี้แนะ โดยให้ผู้เรียนเป็นผู้นำทางในการเรียนรู้ของตน และคอยช่วยเหลือผู้เรียนให้เรียนอย่างสะดวกจนบรรลุผล

๓) ในการจัดการเรียนการสอนควรเน้นการเรียนรู้กระบวนการ (Process learning) เป็นสำคัญ เนื่องจากกระบวนการเรียนรู้เป็นเครื่องมือสำคัญที่บุคคลใช้ในการดำรงชีวิตและแสวงหาความรู้ต่อไป

๓. ทฤษฎีการเรียนรู้ของโคมส์ (Combs) ผู้เป็นเจ้าของทฤษฎีนี้ คือ อาร์เธอร์ โคมส์ (Arthur Combs)^{๓๗} เป็นนักจิตวิทยามนุษยนิยมที่กล่าวว่า ก่อนที่จะเข้าใจพฤติกรรมของบุคคลใดบุคคลหนึ่งจำเป็นที่จะต้องเข้าใจการรับรู้ของบุคคลนั้น ความจริง (Fact) ของแต่ละบุคคลจะเป็นความจริงเฉพาะบุคคลนั้น ตามความเข้าใจความหมาย (Meaning) ของโลกในการรับรู้ (Perceptual World) ของแต่ละบุคคล ดังนั้น “ความจริง” ในสายตาของแต่ละบุคคลก็อาจจะแตกต่างกับ “ความจริง” ที่คนภายนอกหรือคนอื่นเข้าใจ

หลักการเรียนรู้ตามทฤษฎีการเรียนรู้ของโคมส์ คือ การสร้างเจตคติที่ดีต่อการเรียนรู้ และการเข้าใจ Perceptual World ของผู้เรียนแต่ละคน จะช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ได้ดี สามารถบรรลุผลสัมฤทธิ์ได้

^{๓๖} อ่างใน ทิศนา ขัมมณี, ศาสตร์แห่งการสอน : องค์ความรู้เพื่อการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ, หน้า ๗๐.

^{๓๗} อ่างใน สุรางค์ ไคว์ตระกูล, จิตวิทยาการศึกษา, หน้า ๓๖๑.

สรุปแนวคิดตามทฤษฎีนี้ได้ว่า ความรู้สึกของผู้เรียนมีความสำคัญต่อการเรียนรู้มาก เพราะความรู้สึกและเจตคติของผู้เรียนมีอิทธิพลต่อกระบวนการเรียนรู้ของผู้เรียน และจากแนวคิดทฤษฎีการเรียนรู้ของโคมส์ สรุปเป็นหลักการจัดการเรียนรู้และการสอน^{๓๔} ดังนี้

๑) การช่วยผู้เรียนแต่ละคนให้เป็นปัจเจกบุคคล (Individuality)

๒) การช่วยให้ผู้เรียนมีความภูมิใจในตนเองว่าเป็นบุคคลที่พิเศษ มีลักษณะเฉพาะตน และเป็นเอกลักษณ์ (Unique Individual)

๓) การช่วยให้ผู้เรียนแต่ละคนได้พัฒนาตามศักยภาพของตนอย่างเต็มที่

จากการศึกษาทฤษฎีการเรียนรู้กลุ่มมนุษยนิยม สรุปได้ว่าทฤษฎีนี้ให้ความสำคัญเรื่องคุณค่าของความเป็นมนุษย์ ซึ่งประกอบด้วยการรู้จักเข้าใจตนเอง ความเป็นปัจเจกบุคคล ความสามารถในการพัฒนาตนเองทั้งทางด้านสมองหรือสติปัญญา และการยกระดับจิตวิญญาณของมนุษย์เพื่อให้มีอิสระจากอำนาจต่างๆ ทั้งที่มาจากภายนอกและภายในตนเอง นักจิตวิทยามนุษยนิยมได้ให้ความสำคัญแก่การเรียนรู้แบบมีผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง มีความเชื่อเรื่องศักยภาพที่มีอยู่ภายในบุคคลแต่ละคน และเชื่อว่าบรรยากาศการเรียนรู้ที่มีอิสรภาพ ทำให้ผู้เรียนสามารถแสดงศักยภาพของตนออกมาได้มากยิ่งขึ้น ห้องเรียนจึงนิยมจัดเป็นห้องเรียนแบบเปิด และกระบวนการเรียนรู้ให้ความสำคัญในเรื่องของความรู้สึก โดยเฉพาะการเกิดสุนทรียสัมผัส นอกจากนี้การศึกษาจะต้องเป็นเครื่องมือสำหรับสร้างสรรค์สังคมใหม่ คือสังคมภราดรภาพ โดยมีจุดเริ่มต้นจากการที่มนุษย์จะต้องสร้างจิตสำนึกองค์กรร่วมขึ้นมาก่อน แล้วจัดกระบวนการให้มนุษย์ได้พัฒนาศักยภาพทางกาย ศักยภาพทางสมองและปัญญา การพัฒนาสังคมและพัฒนายกระดับจิตวิญญาณเพื่อให้มนุษย์มีอิสรภาพและมีจิตใจที่ประกอบด้วยความรักความเมตตาแล้วมนุษย์ก็จะสามารถสร้างสังคมที่มีความสุขและเกิดดุลยภาพอย่างแท้จริง

ง. ทฤษฎีการเรียนรู้กลุ่มผสมผสาน (Eclecticism)

กานเย (Gagne)^{๓๕} เป็นนักจิตวิทยาและนักการศึกษาในกลุ่มผสมผสานระหว่างพฤติกรรมนิยมกับพุทธินิยม (Behavior Cognitivist) เขาอาศัยทฤษฎีและหลักการที่หลากหลายเนื่องจากความรู้มีหลายประเภท บางประเภทสามารถเข้าใจได้อย่างรวดเร็วไม่ต้องใช้ความคิดที่ลึกซึ้ง บางประเภทมีความซับซ้อนมาก จำเป็นต้องใช้ความสามารถในขั้นสูง กานเย ได้จัดชั้นการเรียนรู้ซึ่งเริ่มจากง่ายไปหายาก โดยผสมผสานทฤษฎีการเรียนรู้ของกลุ่มพฤติกรรมนิยมและพุทธินิยมเข้าด้วยกัน ซึ่งกานเย ได้จัดชั้นการเรียนรู้ซึ่งเริ่มจากง่ายไปหายาก ไว้ ๘ ประเภทดังนี้

^{๓๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๖๑ – ๓๖๒.

^{๓๕} อังโน ทิศนา แคมมณี, ศาสตร์แห่งการสอน : องค์ความรู้เพื่อการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ, หน้า ๗๒.

๑. การเรียนรู้สัญญาณ (signal – learning)
๒. การเรียนรู้สิ่งเร้า – การตอบสนอง (stimulus-response learn)
๓. การเรียนรู้การเชื่อมโยงแบบต่อเนื่อง (chaining)
๔. การเชื่อมโยงทางภาษา (verbal association)
๕. การเรียนรู้ความแตกต่าง (discrimination learning)
๖. การเรียนรู้ความคิดรวบยอด (concept learning)
๗. การเรียนรู้กฎ (rule learning)
๘. การเรียนรู้การแก้ปัญหา (problem solving)

และกานเยได้แบ่งสมรรถภาพการเรียนรู้ของมนุษย์ไว้ ๕ ประการ คือ

๑. สมรรถภาพในการเรียนรู้ข้อเท็จจริง (verbal information)
๒. ทักษะเชาว์ปัญญา (intellectual skills)
๓. ยุทธศาสตร์ในการคิด (cognitive strategies)
๔. ทักษะการเคลื่อนไหว (motor skills)
๕. เจตคติ (Attitudes)

สรุปแนวคิดตามทฤษฎีนี้ได้ว่า การเรียนรู้จะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อภาวะภายนอกและภายในเหมาะสม ภาวะภายนอกหมายถึงสิ่งเร้าภายนอก ส่วนภาวะภายในหมายถึงสิ่งที่ผู้เรียนได้เรียนรู้แล้วเก็บไว้ในความจำระยะยาว และมีลำดับขั้นการเรียนรู้ซึ่งเริ่มจากง่ายไปหายาก และจากแนวคิดทฤษฎีการเรียนรู้ของกานเย สรุปเป็นหลักการจัดการเรียนรู้และการสอน^{๔๐} ดังนี้

๑) กานเย ได้เสนอรูปแบบการสอนอย่างเป็นระบบโดยพยายามเชื่อมโยงการจัดสภาพการเรียนการสอนอันเป็นสภาวะภายนอกตัวผู้เรียนให้สอดคล้องกับกระบวนการเรียนรู้ภายใน ซึ่งเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นภายในสมองของเรา กานเยอธิบายว่า การทำงานของสมองคล้ายกับการทำงานของคอมพิวเตอร์

๒) ในระบบการจัดการเรียนการสอน เพื่อให้สอดคล้องกับกระบวนการเรียนรู้นั้น กานเยได้เสนอระบบการสอน ๙ ขั้น ดังนี้

- ขั้นที่ ๑ สร้างความสนใจ (Gaining attention)
- ขั้นที่ ๒ แจ้งจุดประสงค์ (Informing the learning)
- ขั้นที่ ๓ กระตุ้นให้ผู้เรียนระลึกถึงความรู้เดิมที่จำเป็น
(Stimulating recall of prerequisite learned capabilities)
- ขั้นที่ ๔ เสนอบทเรียนใหม่ (Presenting the stimulus)
- ขั้นที่ ๕ ให้แนวทางการเรียนรู้ (Providing learning guidance)

^{๔๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๕.

ขั้นที่ ๖ ให้ลงมือปฏิบัติ (Eliciting the performance)

ขั้นที่ ๗ ให้ข้อมูลป้อนกลับ(Feedback)

ขั้นที่ ๘ ประเมินพฤติกรรมการเรียนรู้ตามจุดประสงค์
(Assessing the performance)

ขั้นที่ ๙ ส่งเสริมความแม่นยำและการถ่ายโอนการเรียนรู้
(Enhancing retention and transfer)

จากการศึกษาทฤษฎีการเรียนรู้กลุ่มผสมผสาน สรุปได้ว่าทฤษฎีนี้เป็นการผสมผสานแนวคิดทางด้านพฤติกรรมนิยมและปัญญานิยม เพื่ออธิบายกระบวนการเรียนรู้ที่สมบูรณ์ของมนุษย์ คือ ๑) ผลการเรียนรู้หรือความสามารถด้านต่างๆ ของมนุษย์ มีอยู่ ๕ ประเภท คือ ทักษะปัญญา (intellectual skills) ซึ่งประกอบด้วยการจำแนกแยกแยะ การสร้างความคิดรวบยอด การสร้างกฎ การสร้างกระบวนการหรือกฎขั้นสูง ความสามารถด้านต่อไป คือ กลวิธีในการเรียนรู้ (cognitive strategy) ภาษาหรือคำพูด (verbal information) ทักษะการเคลื่อนไหว (motor skills) และเจตคติ (attitudes) และ ๒) กระบวนการเรียนรู้และจดจำของมนุษย์ มนุษย์มีกระบวนการจัดกระทำข้อมูลในสมอง ซึ่งมนุษย์จะอาศัยข้อมูลที่สะสมไว้มาพิจารณาเลือกจัดกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่ง และขณะที่กระบวนการจัดกระทำข้อมูลภายในสมองกำลังเกิดขึ้น เหตุการณ์ภายนอกในร่างกายมนุษย์มีอิทธิพลต่อการส่งเสริมหรือการยับยั้งการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นภายในได้

๒.๑.๕ เป้าหมายของการเรียนรู้

เป้าหมายของการเรียนรู้ หมายถึง การกำหนดจุดมุ่งหมายปลายทางของผู้เรียนว่า จะต้องบรรลุถึงจุดหมายปลายทางอะไรบ้างภายหลังการเรียนรู้^{๔๑}

เป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ของการเรียนรู้ มีความสำคัญต่อกระบวนการเรียนรู้ เนื่องจากเป็นตัวกำหนดให้รู้ว่าคุณลักษณะที่ต้องการให้เกิดขึ้น เปลี่ยนแปลงหรือพัฒนาขึ้นในตัวของผู้เรียนคืออะไร สามารถเกิดขึ้นในลักษณะไหน เพราะเหตุใดจึงต้องกำหนดคุณลักษณะเหล่านั้น

ดังนั้น เป้าหมายของการเรียนรู้ จึงมีอยู่ ๒ ลักษณะ คือ ในลักษณะแรกเป็นเป้าหมายโดยทั่วไป หรือวัตถุประสงค์รวม ซึ่งมีขอบข่ายครอบคลุมพฤติกรรมการเรียนรู้ที่พึงประสงค์ทุกๆ ด้าน กับในลักษณะที่สองคือ เป้าหมายเชิงพฤติกรรม ซึ่งเป็นวัตถุประสงค์ที่มีขอบข่ายครอบคลุมเฉพาะเรื่อง แต่สามารถระบุถึงพฤติกรรมที่ต้องการให้เกิดขึ้น เปลี่ยนแปลงหรือพัฒนาในลักษณะที่สังเกตได้ ตรวจสอบได้ วัดได้อย่างชัดเจน โดยมีสาระสำคัญ ดังนี้

^{๔๑} ภาณุ อดกลั่น, เป้าหมายของการเรียนรู้ของบลูม. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <http://www.researchers.in.th/blogs/posts/4232> (๒๐ ก.พ. ๒๕๕๕)

ก. เป้าหมายโดยทั่วไป (General Objectives)

การเรียนรู้ย่อมอาศัยการเกิดขึ้นซึ่งเกี่ยวเนื่องกับพฤติกรรมหรือคุณลักษณะที่สามารถเกิดขึ้น การเปลี่ยนแปลง และการพัฒนาในตัวของผู้เรียน โดยมีเป้าหมายที่สำคัญ ๓ ด้าน^{๔๒} ดังนี้

๑. ด้านพุทธิพิสัย (Cognitive Domain) เป็นการกำหนดวัตถุประสงค์ทางการศึกษา หรือวัตถุประสงค์ของการเรียนรู้ที่มีขอบข่ายครอบคลุมในเรื่องของความรู้ ความจำ ความคิด รวมทั้งทักษะหรือความสามารถทางด้านสติปัญญา วัตถุประสงค์ในด้านพุทธิพิสัย แบ่งออกเป็น ๖ ระดับ คือ ความรู้ด้านต่างๆ ความเข้าใจ การนำไปใช้ การวิเคราะห์ การสังเคราะห์ และการประเมินค่า

๒. ด้านจิตพิสัย (Affective Domain) เป็นการกำหนดวัตถุประสงค์ของการเรียนรู้ที่มีขอบข่ายครอบคลุมในเรื่องของจิตใจ ซึ่งประกอบด้วย ความรู้สึก ความซาบซึ้ง ความสนใจ เจตคติ และค่านิยม คุณค่าของความเป็นมนุษย์เกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาพฤติกรรมต่างๆ

๓. ด้านทักษะพิสัย (Psychomotor Domain) หมายถึง การกำหนดเป้าหมายของการเรียนรู้ในด้านทักษะการเคลื่อนไหว และการใช้อวัยวะต่างๆ ของร่างกายมนุษย์ โดยจัดลำดับจากง่ายไปหายาก ดังนี้

- ก) ทักษะการเคลื่อนไหวของร่างกายโดยทั่วไป
- ข) การเคลื่อนไหวที่ต้องใช้ประสานกันระหว่างร่างกายกับอวัยวะที่ใช้ในการสัมผัส เช่น การเห็น การได้ยิน กับการเคลื่อนไหวของอวัยวะส่วนอื่นๆ เช่น แขน มือ นิ้ว ลำตัว เป็นต้น
- ค) การสื่อสารโดยใช้ท่าทางแทนคำพูด เช่น การแสดงสีหน้าท่าทางการใช้ภาษาใบ้ เป็นต้น
- ง) พฤติกรรมทางด้านภาษา ได้แก่ การออกเสียง การเปล่งเสียง และการพูดจา เป็นต้น

ดังนั้น พอจะอธิบายความได้ว่าเป้าหมายของการเรียนรู้ คือ การเกิดขึ้น การเปลี่ยนแปลง หรือพัฒนาพฤติกรรมในตัวของผู้เรียน ๓ ด้าน คือ ด้านพุทธิพิสัย ด้านจิตพิสัย และด้านทักษะพิสัย ซึ่งโดยธรรมชาติพฤติกรรมทั้ง ๓ ด้านนี้ จะทำงานในลักษณะที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกัน เช่น บุคคลเกิดความรักในวรรณคดี (หมวดจิตพิสัย) จึงศึกษาวรรณคดีจนมีความรู้ ความคิดแตกฉาน (หมวดพุทธิพิสัย) สามารถพูดหรือเขียนสาระที่เป็น

^{๔๒} อุดม นิลแสง, เอกสารประกอบการสอน รายวิชาการศึกษาไทย, (พระนครศรีอยุธยา : คณะครุศาสตร์ สถาบันราชภัฏพระนครศรีอยุธยา, ๒๕๕๓), หน้า ๑๔-๑๕.

ความสำคัญของวรรณคดีเรื่องต่าง ๆ ได้อย่างน่าสนใจยิ่ง (หมวดทักษะพิสัย) ในการจัดการเรียนรู้จึงต้องกำหนดเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ของการเรียนรู้ให้ครอบคลุมพฤติกรรมทั้ง ๓ ด้าน เพื่อให้ผู้เรียนได้พัฒนาพฤติกรรมหรือคุณลักษณะที่พึงประสงค์ไปพร้อมๆ กันทั้งหมด

ข. เป้าหมายเชิงพฤติกรรม (Behavioral Objective)

กาย อาร์ เลอแฟงคอยส์ (Guy R. Lefrancois)^{๔๓} กล่าวว่า ในการจัดการเรียนการสอน ครูทุกคนจะต้องกำหนดเป้าหมายของการเรียนการสอนในวิชาที่ตนสอน เป้าหมายของการเรียนการสอน หมายถึงข้อความที่ระบุชนิดของพฤติกรรมที่ครูคาดหวังว่าจะเกิดขึ้นในผู้เรียน ภายหลังจากได้เรียนบทเรียนใดบทเรียนหนึ่ง หรือวิชาใดวิชาหนึ่งจนสิ้นสุด ซึ่งโดยเนื้อหาของวัตถุประสงค์จะไม่ให้ความสำคัญแก่นิยามเนื้อหาที่เรียน แต่ให้ความสำคัญแก่พฤติกรรมของผู้เรียนมากกว่า โดยพฤติกรรมที่ให้ความสำคัญได้แก่พฤติกรรมที่แสดงออกอย่างชัดเจนสามารถสังเกตได้ วัดได้โดยหลักวิธีการทางวิทยาศาสตร์ วัตถุประสงค์ของการเรียนการสอนในลักษณะนี้เรียกว่าวัตถุประสงค์เชิงพฤติกรรม

จะเห็นว่า เป้าหมายเชิงพฤติกรรมเป็นวัตถุประสงค์ที่ผู้สอนกำหนดขึ้น เป็นการคาดหวังถึงคุณลักษณะพฤติกรรมของผู้เรียน ซึ่งสามารถเกิดขึ้นได้ในลักษณะที่เป็นรูปธรรมหลังจากที่ได้จัดประสบการณ์การเรียนรู้เรื่องใดเรื่องหนึ่งให้กับผู้เรียนเป็นที่เรียบร้อยแล้ว ตามหลักธรรมชาติของการเรียนรู้ ซึ่งมีอยู่ ๕ ขั้นตอน คือ

๑. การเรียนรู้ต้องเริ่มจากตัวผู้เรียน กล่าวคือ เป็น Self-Activity เป็นการสะสมความรู้ ทักษะ และทัศนคติ เป็นประสบการณ์ที่เกิดขึ้นในตัวผู้เรียน จะเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงโดยตัวผู้เรียนเอง กระบวนการเรียนรู้จึงแตกต่างกันไปตามตัวผู้เรียนแต่ละคน ดังนั้นผู้สอนควรจะเป็นส่วนช่วยให้เกิดสภาพการณ์ที่เอื้อต่อการเรียนรู้ด้วย (Climate Conductive of Learning)

๒. ผู้เรียนแต่ละคนมีอัตราการเรียนรู้ไม่เท่ากัน โดยที่ผู้เรียนแต่ละคนอาจมีสภาพความพร้อมและความไม่พร้อมแตกต่างกันทั้งทางด้านกายภาพและความรู้สึกนึกคิด จิตใจ ด้วยเหตุนี้ผู้สอนจึงต้องให้กำลังใจเสริมหรือให้โอกาสผู้ที่มีสภาพไม่พร้อมที่จะเรียน หรือเกิดภาวะชะงักงัน (Learning Plateaus) เพื่อให้กลับคืนเข้าสู่รูปเข้ารอยอีกครั้ง

๓. การเรียนเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง ซึ่งมีทั้งแบบเป็นทางการและไม่เป็นทางการ เช่น สามารถเรียนรู้และได้รับการถ่ายทอดทักษะการทำงานจากเพื่อนร่วมงาน หรือหัวหน้างาน เป็นต้น

^{๔๓} Lefrancois, Guy R., **Psychology for Teaching**, (Sixth Edition. Belmont, California : Wadsworth, 1998), p.105. อ้างใน ผศ.วณิช สุรารัตน์, เอกสารคำสอน รายวิชาการประยุกต์จิตวิทยาเพื่อการเรียนรู้, หน้า ๑๑.

๔. การเรียนเกิดจากการถูกกระตุ้นทางประสาทสัมผัส ไม่ว่าจะเป็นจากการเห็น ได้ยิน การลงมือทำจริง (Hand-on Experiences หรือ Learning-by doing) ซึ่งจะช่วยให้จำข้อมูลที่เรียนได้มากกว่าด้วย

๕. การให้สิ่งเสริมแรงทางบวกจะช่วยทำให้เกิดการเรียนรู้ โดยผู้เรียนมีแนวโน้มที่จะทำซ้ำในกิจกรรมที่ได้รับสิ่งเสริมแรงทางบวกหรือเมื่อทำให้ตนรู้สึกดีขึ้น

สรุปได้ว่า เป้าหมายโดยทั่วไปและเป้าหมายเชิงพฤติกรรม มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อตัวผู้เรียน ในฐานะที่จะต้องเปลี่ยนแปลง และพัฒนาไปสู่สถานะที่ดีกว่า ในขณะเดียวกันก็มีความสำคัญต่อตัวผู้สอนด้วย คือช่วยให้ผู้สอนสามารถตรวจสอบตนเองได้ด้วยว่าสามารถทำหน้าที่ในฐานะของครูได้ดีหรือบกพร่องอย่างไร

๒.๒ การเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา

การเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา ซึ่งต่างออกไปจากการเรียนรู้ตามแนวความคิดหรือหลักการและทฤษฎีการเรียนรู้ทางตะวันตกอย่างยิ่ง ที่มุ่งเน้นในการเรียนรู้ทางด้านวัตถุเพื่อตอบสนองความต้องการในชีวิต การเรียนรู้ในพระพุทธศาสนาเป็นการเรียนเพื่อมุ่งเข้าถึงความจริงของชีวิต อันจะก่อให้เกิดวิชา หรือความรู้แจ้งแห่งความหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวง และสอนให้รู้จักทุกข์และวิธีการดับทุกข์ ให้พ้นจากความไม่รู้จริงในธรรมชาติ อันเป็นเหตุให้เกิดทุกข์จากกิเลสทั้งปวง ดังจะศึกษาการเรียนรู้ในทัศนะของพระพุทธศาสนา ต่อไปนี้

๒.๒.๑ แนวคิดของการเรียนรู้ในพระพุทธศาสนา

พระพุทธเจ้าทรงประกาศพระธรรมคำสั่งสอนเกี่ยวกับ “สัจธรรม” ซึ่งเป็น “ความจริงสูงสุด” หรือ “ความจริงแท้” (ultimate truth) มาประมาณสองพันหกร้อยปีมาแล้ว พระองค์ทรงค้นพบความจริงของธรรมชาติแล้วก็นำมาสอนให้มนุษย์ได้เรียนรู้ตามแนวของคนที่มิปัญญารู้ความจริงเท่านั้นเอง ดังที่พระพุทธเจ้าก็ตรัสแล้วว่า^{๔๔} “พระพุทธเจ้าจะอุบัติขึ้นหรือไม่ ความจริงก็มีอยู่ตามธรรมดาของมัน พระพุทธเจ้าทรงค้นพบความจริงนั้นแล้วนำมาเปิดเผยแสดง กฎที่แน่นอนแห่งสภาวะอันมีอยู่จริง แท้ และแน่นอนหลบเลี่ยงไม่ได้ ต้องเป็นไปตามที่มันเป็น หรืออาจเรียกว่า กฎธรรมชาติก็ได้”

สัจธรรมที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้เพื่อแสดงให้เห็นว่า ชีวิตของเราและทุกสิ่งทุกอย่าง เป็นไปตามกฎธรรมชาติ ถ้าเราไม่รู้จักกฎธรรมชาติ นั้น ไม่รู้ความเป็นไปของมัน ไม่รู้จักกฎธรรมชาติ เช่น ความเป็นไปตามเหตุปัจจัย หรือความสัมพันธ์ระหว่างเหตุกับผล เป็นต้น เราก็ปฏิบัติอะไรไม่ถูก แก้ปัญหาไม่เป็น การดำเนินชีวิตให้ถูกต้องดังงามก็เป็นไปได้ยาก ซึ่งหลักการ

^{๔๔} อง.ติก. (ไทย) ๒๐/๑๓๗/๓๘๕.

ตามกฎธรรมชาตินี้ ถือเป็นหลักความเกื้อหนุนตามเหตุปัจจัยแห่งแรงกระตุ้นทั้งภายในและภายนอก ตามหลักเกณฑ์ของธรรมชาติมนุษย์ ตามแนวคิดทางพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับธรรมชาติของมนุษย์ ดังนี้

ก. แนวคิดทางพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับธรรมชาติของมนุษย์

แนวคิดทางพระพุทธศาสนาเชื่อว่า มนุษย์เกิดมาตามแรงกรรม หรือผลของการกระทำของตนที่ได้ทำไว้ก่อนซึ่งมักจะมีทั้งกุศลกรรมคือ ความดี และอกุศลกรรมคือ ความชั่ว “กรรม ๒”^{๔๕} แต่มนุษย์มีศักยภาพ หรือความสามารถที่จะพัฒนาและเปลี่ยนแปลงชีวิตของตนให้ไปในทางที่ดีได้โดยอาศัยปัจจัยภายนอก อันได้แก่สิ่งแวดล้อม และกัลยาณมิตร (ปรโตโฆสะ) และปัจจัยภายใน อันได้แก่ ความคิดโดยแยบคาย (โยนิโสมนสิการ) จะเห็นได้ว่าแนวคิดทางพระพุทธศาสนาเชื่อว่ามนุษย์เกิดมาพร้อมกับความดี และความชั่ว (innately good and bad)

ข. แนวคิดทางพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับพฤติกรรมหรือการกระทำของมนุษย์

แนวคิดทางพระพุทธศาสนาเชื่อว่า กรรมหรือการกระทำของมนุษย์เกิดขึ้นจากอิทธิพลของต้นเหตุหรือกิเลสซึ่งมีอยู่ในตัวมนุษย์ แต่มนุษย์สามารถขจัดกิเลสและควบคุมพฤติกรรมของตนเองให้เป็นไปในทางที่ดีได้โดยอาศัยหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ซึ่งเกิดขึ้นได้ก็ต้องอาศัย “ปัจจัยให้เกิดสัมมาทิฐิ ๒” เกื้อหนุน ๒ ด้านใหญ่ๆ คือ ปรโตโฆสะ อันได้แก่ ปัจจัยภายนอก คือ สภาพแวดล้อมต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกัลยาณมิตร และโยนิโสมนสิการหรือปัจจัยภายใน อันได้แก่ กระบวนการคิดอันแยบคาย จะเห็นได้ว่าแนวคิดทางพระพุทธศาสนาเชื่อว่า การกระทำของมนุษย์มีลักษณะ “interactive” คือ เกิดขึ้นจากปฏิสัมพันธ์ระหว่างแรงกระตุ้นภายในตัวเอง และสิ่งแวดล้อมภายนอก^{๔๖}

ดังนั้นพอจะอธิบายความได้ว่า แนวคิดการเรียนรู้ในพระพุทธศาสนา มองธรรมชาติของมนุษย์ว่า เกิดมาพร้อมทั้งความดีและไม่ดี และการกระทำของมนุษย์เกิดจากปฏิสัมพันธ์ระหว่างแรงกระตุ้นภายในตนเอง และสิ่งแวดล้อมภายนอก ซึ่งแนวคิดการเรียนรู้ทางด้านจริยธรรมและพฤติกรรมของมนุษย์ตามแนวคิดทางพระพุทธศาสนา เป็นสิ่งที่คอยควบคุมแรงกระตุ้นต่างๆ ที่เกิดขึ้นในธรรมชาติของมนุษย์ เพื่อให้ก่อเกิดเป็นแรงกระตุ้นแบบปฏิสัมพันธ์ระหว่างแรงกระตุ้นทั้งภายในและภายนอก ซึ่งแนวคิดการเรียนรู้ในพระพุทธศาสนาจึงเป็น

^{๔๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๓.

^{๔๖} ทิศนา ขัมมณี, ศาสตร์แห่งการสอน : องค์ความรู้เพื่อการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ, หน้า ๑๕๙.

หลักการและวิธีการในการศึกษาเกี่ยวกับธรรมชาติของมนุษย์เพื่อให้ก่อเกิดความดีงามในการพฤติกรรมที่ดีขึ้น

๒.๒.๒ ความหมายของการเรียนรู้ในพระพุทธศาสนา

ตามนัยแห่งพุทธธรรม จุดเริ่มต้นของการเรียนรู้ คือ ธาตุรู้ ที่เกิดจากผัสสะทั้งหลาย คือ รูปกับนาม เมื่อรู้ได้ ความรู้นั้นก็จะพัฒนาไปโดยการฝึกปฏิบัติจนรู้แจ้งชัดเจน เป็นสัมมาทิฐิ ซึ่งนำไปสู่การจุดหมายปลายทาง คือ ความเป็นอิสระหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวง

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๒๕ ได้ให้ความหมายไว้ว่า คำว่า ศึกษา มาจากภาษาสันสกฤตว่า ศึกษา และมาจากบาลีว่า ลิกขา แปลว่า การเล่าเรียน ฝึกฝน และอบรม

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต)^{๔๗} ได้ให้ความหมาย ดังนี้คำว่า ศึกษา เป็นคำที่มาจากสันสกฤต ถ้าเป็นบาลีเรียกว่า ลิกขา มีความหมายเดียวกับลิกขา คือ หลักการศึกษาในพระพุทธศาสนา

ส่วนพุทธทาสภิกขุ^{๔๘} ได้วิเคราะห์ศัพท์ไว้ดังนี้ คำว่า การศึกษา มาจาก คำว่าลิกขา ในภาษาบาลี ซึ่งแยกได้เป็น สะ กับ อิกขะ สะ แปลว่า เอง ตัวเอง อิกขะ แปลว่า เห็น การเห็น เมื่อรวมความกันแล้วแปลว่า การเห็นตนเอง โดยตนเอง เพื่อประโยชน์แก่ตนเอง หรือเพื่อเข้าใจในตนเองให้แจ่มแจ้งและถูกต้องได้แก่การมีสัมมาทิฐิ คือ เข้าใจเรื่องความดับทุกข์ ความรู้จักเหตุให้เกิดทุกข์ ความรู้จักการดับทุกข์ และความรู้จักทางให้ถึงความดับทุกข์ และยังได้ให้ความหมายของการศึกษาในพระพุทธศาสนาว่า การศึกษาในพระพุทธศาสนาหมายถึง Training เป็นอย่างน้อย คือ การทำลงไปจริงๆ ไม่ใช่เพียงแต่ ศึกษาเล่าเรียน ให้รู้ เข้าใจ จดจำได้เท่านั้น แต่จะต้องมีการปฏิบัติพร้อมกันไปด้วย จนเกิดเป็นความเห็นแจ้งเป็นปัญญาในขั้นสูงเพื่อทำลายอาสวกิเลส

^{๔๗} พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), รุ่งอรุณของการศึกษา, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิกเขียนราย, ๒๕๓๓), หน้า ๒.

^{๔๘} พุทธทาสภิกขุ, การศึกษาคืออะไร, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมบุชา, ม.ป.ป.), หน้า ๑๙๙-๑๒๐, หน้า ๑๓๐.

คำว่า “การเรียนรู้” มีนักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนา ได้ให้คำจำกัดความไว้ในหลาย ความหมาย ดังนี้

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต)^{๔๙} ได้กล่าวไว้ว่า การเรียนรู้ เป็นการฝึกฝนพัฒนาคน ให้รู้จักดำเนินชีวิตอย่างถูกต้องดีงาม คำว่า “ชีวิตที่ดีงาม” หมายถึงความเป็นอยู่อย่าง ถูกต้อง มีคุณค่าเกื้อกูลเป็นประโยชน์ และมีความสุขโดยไม่เบียดเบียนตนไม่เบียดเบียนผู้อื่น การดำเนินชีวิตของมนุษย์ก็เหมือนเป็นการเดินทาง เรามองเห็นการมีชีวิตหรือการเป็นอยู่ของ มนุษย์ว่า คือการเดินทางสู่จุดหมายอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งสอดคล้องกับความหมายของ การศึกษาหรือการเรียนรู้ที่ว่า เป็นการพัฒนาคนโดยทำให้คนนั้นก้าวไปในวิถีชีวิตที่ดีงามสู่ จุดหมายมากยิ่งขึ้น ขึ้นนอกจากนี้ท่านได้กล่าวสรุปไว้ว่า หากเราต้องการสภาพสังคมที่ดี การ เรียนรู้เชิงพุทธต้องมุ่งสร้างแหล่งเรียนรู้ให้เป็นกลไกสามมิตร

ท่านพุทธทาสภิกขุ^{๕๐} กล่าวถึงการศึกษาว่า การศึกษา คือ การขจัดเสียซึ่ง สัญชาตญาณอย่างสัตว์ หมายถึง การทำลายความรู้สึกผิดๆ ที่คอยครอบงำใจ ให้มนุษย์แสดง พฤติกรรมของตนออกมา โดยปราศจากการควบคุมใดๆ ซึ่งมีลักษณะอาการคล้ายๆ สัตว์ หรือ อีกนัยหนึ่ง ท่านกล่าวว่า การศึกษาคือ กระบวนการที่ทำให้รอด กล่าวคือ ในฝ่ายกาย คนจะอยู่ รอด เพราะมีสัมมาชีพ ในฝ่ายจิต รอดพ้นจากการเผาผลาญของเพลิงกิเลส สังคมรอดพ้นจาก การเบียดเบียน เพราะท่านกล่าวว่า การศึกษา คือ เครื่องมือลดความเห็นแก่ตัว เมื่อความเห็น แก่ตัวลด จนกระทั่งไม่มีความเห็นแก่ตัว สังคมก็เป็นระเบียบเรียบร้อย ไม่มีการกระทบกระทั่ง รอดพ้นจากการเบียดเบียนกัน

ท่านปัญญาชนภิกขุ^{๕๑} กล่าวถึงการศึกษาว่า การศึกษาเป็นบ่อเกิดของความรู้ ของ การงาน ของความก้าวหน้า เป็นกุญแจดอกแรกของความเจริญทุกชนิด เป็นสิ่งที่ทำให้ชีวิต สมบูรณ์ การศึกษาจึงเป็นพลวัตต์ในการพัฒนาชีวิตทั้งชีวิต สังคม และโลก ให้เจริญและสันติสุข และท่านยังได้กล่าวถึงการศึกษาที่สมบูรณ์ไว้ว่า การศึกษาที่สมบูรณ์เป็นบ่อเกิดแห่งปัญญา เป็น ทางให้เกิดหุดาสว่าง มองการณ์ไกล เป็นปัญญามีเหตุผล มีธรรมะคือสติ เป็นต้น คอยเหนี่ยว รั้งความคิดไม่ให้ดำเนินไปผิดทาง

^{๔๙} พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), รุ่งอรุณของการศึกษา, หน้า ๒-๙.

^{๕๐} อ้างใน ดร.พระมหาจรรยา สุทธิญาโณ, พุทธปัญญากับการศึกษา, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๓๘), หน้า ๔๐-๔๑.

^{๕๑} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๔๑.

พระราชวรมุนี (ประยูร ธมฺมจิตฺโต)^{๕๒} ได้กล่าวไว้ว่า การศึกษามาจากภาษาบาลีสิกขา คำว่าสิกขา มีรากศัพท์ว่า สิกข หมายถึง วิชา โขปาหน แปลว่า การแสวงหาวิชา^{๕๓} ส่วนคำว่า วิชา หมายถึง ความรู้สภาวะแท้จริงของสิ่งทั้งหลาย^{๕๔} ดังนั้น สิกขาหรือการศึกษา จึงหมายถึง การแสวงหาวิชาหรือความรู้แจ้ง ซึ่งก็คือปัญญานั้นเอง นั่นคือการศึกษาเป็นกระบวนการแสวงหาปัญญาและกำจัดอวิชชาไปพร้อมกัน เมื่อปัญญามา อวิชชาก็หายไป เหมือนกับแสงสว่างที่เกิดขึ้นมา ก็ขับไล่ความมืดไปเสีย พระพุทธเจ้าจึงตรัสเปรียบปัญญาเหมือนกับแสงสว่างว่า “นตฺถิ ปญฺญาสมมา อาภา ไม่มีแสงสว่างใดเสมอด้วยปัญญา”^{๕๕} แสงสว่างคือปัญญาขับไล่ความมืดคือ อวิชชา

สุมน อมรวิวัฒน์^{๕๖} ได้กล่าวไว้ว่า การเรียนรู้ตามนัยแห่งพุทธธรรม หมายถึง กระบวนการที่ผัสสะทั้งหกของมนุษย์ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ธรรมารมณ์ ได้สัมผัสและสัมพันธ์กับสิ่งเร้า เกิดธาตุรู้ (รู้สึก หมายถึง รู้คิด รู้แจ้ง) และมีการกระทำโต้ตอบ ฝึกฝนอบรมตนเองหรือโดยกัลยาณมิตรจนประจักษ์ผล เกิดคุณภาวะ(ความรู้และความดี) สมรรถภาวะ(ความสามารถ) สุขภาวะ(ความผาสุกพอเหมาะพอควร) และอิสริภาวะ(พ้นจากทุกข์และความเป็นทาส)

สรุปความได้ว่า การเรียนรู้ในพระพุทธศาสนา หมายถึง การแสวงหาความรู้เพื่อฝึกฝนอบรมพัฒนาคนตามกระบวนการทางพระพุทธศาสนา โดยเน้นพัฒนาคนทั้งด้านกาย จิตใจ และสติปัญญา เพื่อให้เกิดมีคุณภาวะคือความรู้คู่ความดี มีสมรรถภาวะคือความสามารถดี มีสุขภาวะคือความสุขกายสบายใจตามความเหมาะสม และที่สำคัญพัฒนาคนไปสู่ความเป็นผู้มีอิสริภาวะคือความปลอดจากกิเลสความเห็นแก่ตัวจนพ้นจากความทุกข์ทั้งปวง โดยมีชีวิตที่สะอาด สว่าง สงบเย็น และเป็นประโยชน์อย่างที่สุด

^{๕๒} พระราชวรมุนี (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), ขอบฟ้าแห่งความรู้, (กรุงเทพมหานคร : กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๔๑), หน้า ๒.

^{๕๓} พระอัครวงศาจารย์, สัททนีติปกรณ์ ธาตุมาลา รุอาทิจก รุอาทคณิก แปลโดยมูลนิธิภูมิพลโลกิขุ, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิภูมิพลโลกิขุ, ๒๕๒๕), หน้า ๓๒. อ้างใน พระราชวรมุนี (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), ขอบฟ้าแห่งความรู้, หน้า ๒.

^{๕๔} “ธมฺมานํ สภาวํ วิทิตํ กโรตฺติ วิชฺชา”, พระอัครวงศาจารย์, สัททนีติปกรณ์ ธาตุมาลา รุอาทิจก รุอาทคณิก แปลโดยมูลนิธิภูมิพลโลกิขุ, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิภูมิพลโลกิขุ, ๒๕๒๕), หน้า ๓๐๔. อ้างใน พระราชวรมุนี (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), ขอบฟ้าแห่งความรู้, หน้า ๒.

^{๕๕} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๙/๕๔๑.

^{๕๖} สุมน อมรวิวัฒน์, “หลักการเรียนรู้ตามแนวพุทธศาสตร์”, วารสารสุโขทัยธรรมมาธิราช, ปีที่ ๑๒ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-เมษายน ๒๕๔๒) : ๒๗.

๒.๒.๓ ความสำคัญของการเรียนรู้ในพระพุทธศาสนา

ความสำคัญของพระพุทธศาสนานั้น พุทธศาสนาเป็นศาสนาที่เกิดขึ้นมาเพื่อช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ทุกชั้นวรรณะ โดยมุ่งเน้นพัฒนาคน กลุ่มคนที่มีความวุ่นวายหรือมีความทุกข์ เพื่อดับต้นเหตุความยากของมนุษย์อันเป็นต้นเหตุความทุกข์ พระพุทธศาสนามีกระบวนการเรียนรู้โดยยึดหลักธรรมคำสอนที่เป็นจุดประกายแห่งความคิดมากมาย โดยอาศัยความศรัทธาเป็นพื้นฐานและมีปัญหาเป็นผลที่เกิดตามมา แล้วก็มีกระบวนการเรียนรู้เป็นกรอบในการพัฒนาคือกาย จิตใจ และสติปัญญาไปตามลำดับ

การเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาถือว่ามีความสำคัญตรงที่เน้นคนเป็นศูนย์กลางการพัฒนาโดยมีหลักคำสอนสำหรับพัฒนาบุคคลให้บรรลุจุดมุ่งหมายสูงสุดแห่งชีวิตบนพื้นฐานของเหตุผลและความถูกต้อง พระพุทธเจ้าได้กำหนดข้อปฏิบัติในการฝึกฝนอบรมตนด้วยการให้ละความชั่ว ประพฤติแต่ความดี และทำจิตใจของตนให้บริสุทธิ์ผ่องใส ซึ่งในขั้นตอนของการพัฒนาดังนั้น ต้องเริ่มต้นด้วยมีศรัทธา คือ มีความเชื่อที่ถูกต้องในหลักเหตุและผลโดยอาศัยปัญญาเข้าไปกำกับทุกขั้นตอนของการปฏิบัติ แต่การที่คนเราจะมีปัญญาได้นั้น ตนเองก็ต้องรู้จักคิด รู้จักอบรมปัญญาให้เกิดขึ้น ด้วยการฟังจากบุคคลอื่นบ้าง จากการอ่านตำราบ้าง จากการคิดค้นด้วยตนเองบ้าง จากการเรียนรู้จากสิ่งแวดล้อมทั่วไปบ้าง จากประสบการณ์ต่าง ๆ บ้าง เมื่อคนเรามีปัญญารอบรู้แล้ว จะสามารถใช้เป็นประทีปส่องทางไปสู่ความสำเร็จทั้งในด้านหน้าที่การงาน และการดำเนินชีวิตประจำวัน และยังสมารถที่จะพัฒนาจิตใจตนเองให้เข้าถึงความมีอิสรภาพอย่างแท้จริงอีกด้วย กล่าวคือ ทำให้จิตหลุดพ้นจากการครอบงำของกิเลสและความทุกข์ทั้งปวงได้

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต)^{๕๗} ได้วิเคราะห์ถึงความสำคัญของการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนากับสังคมไทยไว้ว่า “ในทางการศึกษา เมื่อมองโดยภาพรวม พระพุทธศาสนาจัดเป็นวิชาสำหรับการเรียนรู้ โดยสถานะหลัก คือ ในฐานะที่เป็นระบบจริยธรรมสำหรับประชาชนส่วนใหญ่หรือเป็นแหล่งคำสอนของประชากรแทบทั้งหมดของประเทศ ทั้งในด้านวัตรธรรม และในด้านนามธรรม ซึ่งมีอิทธิพลครอบคลุมมากที่สุดอย่างหนึ่งในวิถีชีวิตของสังคม เป็นมาตรฐานการดำเนินชีวิต สำหรับผู้นับถือและเป็นสภาพแวดล้อมอันกว้างใหญ่ทางสังคมสำหรับผู้ที่ไม่ได้นับถือ”

นอกจากนี้ในรายงานการอภิปรายเรื่อง พุทธธรรมนำการศึกษาได้อย่างไร^{๕๘} ได้สรุปถึงความสำคัญของการเรียนรู้หรือการฝึก อบรมตนเองของพุทธศาสนิกชนตามแนว

^{๕๗} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), ทางสายอิสรภาพของการศึกษาไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๕๑), หน้า ๒๐-๒๒.

^{๕๘} สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, รายงานการอภิปรายเรื่องพุทธธรรมนำการศึกษาได้อย่างไร, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๔.

พระพุทธศาสนาว่า เป็นการพัฒนาชีวิต และจิตใจของตนเองให้บรรลุอิสรภาพ หลุดพ้นจากความเขลา ความอยาก และความยึดมั่นถือมั่น มีสภาวะจิตใจที่แจ่มใส สะอาด สว่าง สงบ เย็น จัดได้ว่าเป็นประโยชน์สูงสุดที่มนุษย์พึงมีเรียกว่า ปรมาตมประโยชน์ จุดประสงค์รองลงมาคือ สัมปรายิกัตถประโยชน์ เป็นการหลุดพ้นจากรากเหง้าของอกุศลมูลที่เกิดขึ้น และจุดประสงค์ที่ใกล้ตัวผู้เรียนที่สุดคือ ทิฐุธรรมมีกัตถประโยชน์เป็นผลเรียนรู้ที่เกิดขึ้นเห็นได้ทันที

ดังนั้น ความสำคัญของการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาถือได้เป็นหลักในการพัฒนาคน สังคม และประเทศชาติ ดังนี้

๑. การเรียนรู้ตามหลักพระพุทธศาสนานั้นสอนให้ชาวพุทธเชื่อมั่นในเหตุและผล ซึ่งความเชื่อดังกล่าว อันนำไปสู่การพัฒนาที่มีลักษณะ ๓ ประการ คือ เชื่อมั่นในความดีงามของมนุษย์ เชื่อมั่นในกฎแห่งกรรมและผลของการกระทำ เชื่อมั่นว่าคนเราต้องรับผิดชอบต่อการกระทำและผลของการกระทำของตน

๒. การเรียนรู้ในพระพุทธศาสนาเน้นสอนให้คนรู้จักฝึกอบรมตนเอง รู้จักการพึ่งพาตนเองโดยมีโดยมีหลักธรรมที่มุ่งให้คนรู้จักฝึกอบรมตนเองทั้งด้านพฤติกรรม (ศีล) ฝึกฝนพัฒนาทางด้านจิตใจ (สมาธิ) และพัฒนาปัญญาให้รู้จักคิด รู้เหตุผล (ปัญญา) จากหลักธรรมดังกล่าวถ้าชาวพุทธฝึกฝนและปฏิบัติตามก็จะนำไปสู่การพัฒนาตนเอง สังคม และประเทศชาติ

๓. การเรียนรู้ในพระพุทธศาสนาเน้นสอนให้เกิดมีแนวคิดวิเคราะห์ค้นคว้าปฏิบัติให้เห็นประจักษ์ด้วยตนเอง และหลักคำสอนแบบเป็นเหตุเป็นผลตามหลักวิทยาศาสตร์ คือสามารถพิสูจน์ได้ด้วยตนเอง ไม่ให้เชื่อเรื่องมโนการ ทุกสิ่งทุกอย่างเป็นเหตุเป็นผลกัน วิธีคิดแบบเป็นเหตุเป็นผลนี้เป็นแนวทางสำคัญในการพัฒนาในระดับบุคคลและระดับชาติ

เมื่อก้าวโดยสรุปแล้ว การเรียนรู้ในพระพุทธศาสนามีความสำคัญอย่างยิ่งเพราะเป็นหลักพื้นฐานในการพัฒนาและหล่อหลอมพฤติกรรมของคนให้มีความคิดเห็นที่ถูกต้องและดีงาม รู้จักพึ่งพาตนเอง ยึดมั่นคุณธรรม ดำเนินชีวิตที่ดี สามารถดับทุกข์และแก้ปัญหาได้ตามหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา ก่อให้เกิดความสงบสุขทางด้านจิตใจ อันนำไปสู่ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีความกรุณาต่อผู้อื่น และความรักสามัคคีของคนในสังคม

๒.๒.๔ หลักการเรียนรู้ในพระพุทธศาสนา

การเรียนรู้ในพระพุทธศาสนาเน้น “คน” เป็นศูนย์กลาง ดังนั้นกระบวนการเรียนรู้จึงเป็นกระบวนการพัฒนา “คน” ทั้งในลักษณะที่เป็นปัจเจกชน (คือคนแต่ละคน) และการพัฒนา “กลุ่มคน” ให้อยู่ร่วมกันได้อย่างสันติ เมื่อ “คน” มีความสำคัญที่สุดของการเรียนรู้ วิธีการฝึกฝนอบรมจึงเป็นการพัฒนาทุกองค์ประกอบของความเป็น “คน” ทั้งทางกาย จิต และปัญญา ให้มี

ความสมบูรณ์พร้อมตามคุณสมบัติที่พึงประสงค์ คือ การฝึกฝนตนเองตามหลักของศีล สมาธิ ปัญญา ซึ่งเรียกว่า “สิกขา ๓ หรือไตรสิกขา”^{๕๙}

พระบรมศาสดาได้วางหลักการเรียนรู้ โดยคำนึงถึงความพร้อม ความสามารถ ความถนัด ความสนใจ ของผู้เรียนอย่างมาก พระองค์ทรงให้กำลังใจแก่ผู้เรียน โดยเน้นเรื่อง วิริยะ คือ ความเพียร ในการฝึกฝนตนเอง เพื่อผลสัมฤทธิ์ของการเรียนรู้ ตามหลักอิทธิบาท ๔ จากหลักการนี้เองที่ทำให้พระองค์และพระสาวกเผยแผ่พระพุทธธรรมด้วยวิธีการหลากหลาย เพื่อให้สาธุชนเกิดการเรียนรู้อย่างแท้จริง

ในพระพุทธศาสนากำหนดองค์ประกอบของการเรียนรู้พระพุทธศาสนาออกเป็น ๓ ประการ เมื่อผู้เรียนได้สัมผัส สัมพันธ์ คิดวิเคราะห์และปฏิบัติฝึกซ้ำซ้ำทวนอย่างต่อเนื่อง (กล่าวคือเกิดกระบวนการเผชิญสถานการณ์) จนหยั่งรู้ซึมซับสู่ภายในจิตใจ กลั่นกรอง เกิดเป็น ปัญญาของตนเอง คือ

๑. ปรีชา ได้แก่ การศึกษาเล่าเรียนปฏิบัติ
๒. ปฏิบัติ ได้แก่ การนำเอาหลักการ ทฤษฎี แนวคิดจากการศึกษาเล่าเรียนมา ประยุกต์ใช้ให้เป็นแนวปฏิบัติในวิถีชีวิตของตน
๓. ปฏิเวธ ได้แก่ ผลของการปฏิบัติ เช่น ได้รับความสุขในชีวิต ประสบความสำเร็จในชีวิต เป็นต้น

ซึ่งพระพุทธศาสนามองมนุษย์หรือคน ว่าเป็นเวไนยสัตว์หรือเวไนยบุคคล สามารถ ได้รับการสั่งสอน ฝึกฝนและอบรมบ่มนิสัยได้

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต)^{๖๐} อธิบายไว้ว่า “...มนุษย์เป็นชีวิตที่มีความประเสริฐ มีความสำคัญในตัวของมันเองและชีวิตนั้นอาจมีความสมบูรณ์ได้แม้ในตัวของมันเอง...ในแง่นี้ เราจะต้องมองเป็นจุดหมายสูงสุดว่า เราจะต้องพัฒนามนุษย์ให้มี “ชีวิต” ที่ดีงามในตัวของเขาเอง เป็นชีวิตที่สมบูรณ์ มีอิสรภาพ มีความสุขในตัวเอง...”

ก. กระบวนการของการเรียนรู้

การเรียนรู้เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นในวิถีชีวิตทั้งชีวิตด้วยผสมผสานทั้งกายและจิต เพื่อการพัฒนาทั้ง ๒ ด้าน ไปพร้อมกัน เพื่อมุ่งทำความเข้าใจในกระบวนการเรียนรู้ ให้มนุษย์มีความเจริญงอกงามทั้งทางกายและทางจิต การตั้งสมมุติฐานว่ามนุษย์เป็นเวไนยยะ สามารถ ฝึกฝนอบรมได้ทั้งโดยตนเองและโดยสิ่งแวดล้อม (ปรโตโมสะ) กระบวนการเรียนรู้จึงมีจุดเริ่มต้น ที่บุคคล มีขั้นตอนดำเนินการที่สัมพันธ์ สอดคล้อง มุ่งเน้นที่บุคคล คือหลักของการพัฒนาตน

^{๕๙} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๕/๑๙๖, อ.ต.ก. (ไทย) ๒๐/๕๒๑/๒๙๔.

^{๖๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), การศึกษาเพื่ออารยธรรมที่ยั่งยืน, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๙), หน้า ๔-๕.

ได้แก่ ศีล สมาธิ ปัญญา และจุดหมายปลายทางของการเรียนรู้ ก็คืออิสรภาพทั้งทางกายและจิตของบุคคลนั่นเอง

ตามนัยแห่งพุทธธรรม ศรัทธาและฉันทะเป็นจุดเริ่มของกระบวนการเรียนรู้ วิธีระ ความพากเพียร ช่วยสร้างพลังผลักดันให้ใฝ่รู้ใฝ่เรียน จิตตะ ความมีสติตั้งมั่นใส่ใจในการค้นหา ค้นพบความรู้ ทบทวนผล ศึกษาใคร่ครวญด้วยวิมังสา โยนิโสมนสิการ การคิดโดยถูกต้องแยบคาย วิตทุก วิจาร การคิดพิจารณาด้วยเหตุ ปัจจัย กัลยาณมิตรธรรม ความสัมพันธ์อัน กัลยาณมิตรระหว่างครูกับศิษย์ช่วยให้กระบวนการเรียนรู้มีความสุข ค้นพบความรู้ ชำระจิตให้ เกษม อิ่มเอมด้วยวิชา ปัญญา กรุณา อิสรภาพ ความพ้นจากทุกข์ พ้นจากพันธกิเลส การศึกษา จึงเป็นกระบวนการอันเกษม^{๖๑}

๑. ธรรมชาติของการเรียนรู้

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต)^{๖๒} ได้อธิบายว่า มนุษย์ดำเนินชีวิตได้ด้วยการ เรียนรู้ และการดำเนินชีวิตของมนุษย์ประกอบด้วยพฤติกรรม จิตใจ และปัญญา “...เมื่อจะ พัฒนาคนก็ต้องพัฒนา ๓ ด้าน คือ พัฒนาพฤติกรรม พัฒนาจิตใจ และพัฒนาปัญญา...” การ เรียนรู้ที่เกิดจากการคิด (จินตตามยปัญญา) การเรียนรู้ที่เกิดจากการกระทำกรรมฐาน (ภาวนา) เป็นต้น ในที่นี้จะกล่าวถึงการเรียนรู้ในระบบขั้น ๕ (เบญจขั้น) ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ตาม ธรรมชาติที่เกิดขึ้น โดยอาศัยปฏิสัมพันธ์ระหว่างรูปธรรมกับนามธรรม สรุปความแล้วก็คือ จิต ของมนุษย์ถูกรอบงำด้วยความไม่รู้ (อวิชชา) ทำให้หลงผิดยึดมั่นในขั้น ๕ ว่าเป็นตัวของ ตัวเอง จนเป็นผลให้จิตวิญญาน ต้องติดหมุ่นเวียนอยู่ในสภาพของการเวียน เกิด แก่ เจ็บ ตาย ซึ่งเป็นทุกข์ เมื่อใดที่จิตสามารถสลัดหลุดออกจากการครอบงำของอวิชชาได้ จิตก็จะเป็นไทแก่ ตัวเอง

จิตของมนุษย์จะพ้นจากการครอบงำของอวิชชาได้ด้วยการเจริญสติปัญญา ด้วย วิธีการแห่งวิปัสสนากรรมฐาน คือเริ่มต้นด้วยการรักษาศีล เพื่อให้กาย วาจา เป็นปกติ อยู่ในสาย แห่งการทำความดี และฝึกสมาธิด้วยวิธีสมถกรรมฐาน เพื่อให้จิตใจสงบจากความฟุ้งซ่าน อัน เนื่องมาจากความโลภ ความโกรธ และความหลง จากนั้น จึงเจริญปัญญาด้วยวิธีวิปัสสนา กรรมฐาน ที่มุ่งพัฒนาสติ

สติสัมปชัญญะและปัญญาในการกำหนดรู้สภาวะธรรมที่ปรากฏทาง ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจในปัจจุบัน (กำหนดรู้ปัจจุบันธรรม) ก็เพื่อจะให้เห็นสภาวะธรรมตามความเป็นจริง

^{๖๑} สุนน อมรวิวัฒน์, การพัฒนาการเรียนรู้ตามแนวพุทธศาสตร์ ทักษะกระบวนการเผชิญ สถานการณ์, (นนทบุรี : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาราช, ๒๕๔๒), หน้า ๓๔.

^{๖๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), จิตวิทยาเพื่อการพัฒนาคนตามแนวธรรมชาติ, (กรุงเทพมหานคร : สมาคมจิตวิทยาแห่งประเทศไทย, ๒๕๓๙), หน้า ๘-๙.

ทั้งรูปธรรมและนามธรรม ซึ่งมีลักษณะร่วมกันอยู่ ๓ ประการ ที่ เป็นความจริงตลอดทุกกาลและเทศะ คือลักษณะอนิจจัง ลักษณะทุกขัง และลักษณะอนัตตา

เมื่อใดที่รู้ซึ่ง รู้แจ้ง เห็นจริงในลักษณะร่วมกัน ๓ ประการนี้ อย่างสมบูรณ์ เมื่อนั้นจิตของมนุษย์ก็จะเปลี่ยนไป ด้วยความรู้แจ้ง เห็นจริง และจิตในสภาวะเช่นนี้ คือจิตที่หลุดพ้นจากการครอบงำด้วยศัตรูของจิต ซึ่งได้แก่ ความโลภ ความโกรธ ความหลง และหลุดพ้นจากวิภวสังขารโดยสิ้นเชิง ผู้ที่หลุดพ้นแล้วนี้ ถือได้ว่าเป็นผู้ที่สำเร็จการศึกษาในมหาวิทยาลัยชีวิตอย่างแท้จริง ไม่จำเป็นต้องศึกษาหาความรู้อีกต่อไป ซึ่งในทางพุทธศาสตร์ เรียกว่า อเสขบุคคล คือ ผู้ที่ทำลายอาสวกิเลสจนสิ้นสมบูรณ์แล้ว ไม่มีกิจที่จะต้องทำเพื่อตนเอง แต่ยังมีหน้าที่เพื่อผู้อื่นอยู่^{๖๓}

อนึ่ง การศึกษาจิตวิทยาในพุทธศาสนานั้น ศึกษาจากชั้น ๕ คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ ที่เรียกว่า “เบญจขันธ์” ทั้งที่เป็นภายใน คือ ตนเองและภายนอก คือ คนอื่น ด้วยการสังเกต และอาศัยสติเป็นเครื่องกำหนดรู้ จึงเกิดความรู้มากมาย ชับซ้อนเป็นพระอภิธรรม ซึ่งนำมาประยุกต์ในการกำหนดเป็นพระวินัย และปรากฏเป็นคำสอนในพระสูตร พระพุทธเจ้า ได้ทรงค้นพบความรู้ อันเป็นประโยชน์ คือค้นพบวิธีตัดกระแสการสื่อสารต่อของจิต เจตสิก ซึ่งทำให้ไม่ต้องเวียนว่ายตายเกิดต่อไป และพร้อมกันนั้น ด้วยจิตอันบริสุทธิ์จากกิเลส ย่อมมีพลังมากกว่าจิตที่มีกิเลส พระพุทธเจ้าจึงสามารถทำอิทธิปาฏิหาริย์ที่สูงกว่าพวกเดียรถีย์ เจ้าลัทธิทั้งหลาย จนถึงชั้นยมกปาฏิหาริย์ ซึ่งเป็นที่ยอมรับในหมู่ผู้ที่สนใจทางนี้ว่า เป็นความสามารถพิเศษ

จิตวิทยาในพุทธศาสตร์ไม่ขัดกับหลักจิตวิทยาที่เกิดขึ้นภายหลัง แม้จนกระทั่งทุกวันนี้ เนื่องจากความรู้ทางจิตวิทยาในพุทธศาสนานั้น ได้จากการศึกษาเรื่องจริยธรรม ซึ่งจะศึกษาเล่าเรียน และปฏิบัติในเรื่องคุณธรรม ศีลธรรมอย่างกว้างขวาง และลึกซึ้ง เพื่อจะได้ลดการเบียดเบียน และการทุจริตต่อกันลง ไปเสีย รู้จักละอายต่อความชั่ว รู้จักประกอบความดี อันจะก่อให้เกิดสันติสุขและความร่มเย็นได้บ้างทั้งในตัวเองและสังคม เพราะจริยธรรมที่ได้ศึกษาเล่าเรียนไว้นั้น จะเป็นเครื่องมือทำให้อันตรกิริยา (Intersaction) ระหว่างบุคคลกับสังคม หรือสิ่งแวดล้อม เป็นไปในทางที่ดี ไม่มีปัญหา ไร้การเบียดเบียน ไร้ความพยายบาท ฯลฯ มีแต่ความร่มเย็นเป็นสุข มีศรัทธา มีศีลบริสุทธิ์ เชื่อกรรม เมื่อประพฤติดุกรรม ธรรมก็จะรักษาและคุ้มครองให้พ้นภัยได้

^{๖๓} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๖/๒๖๙.

๒. ธรรมชาติของผู้เรียน

ธรรมชาติของผู้เรียน ตามหลักของพุทธศาสตร์ได้กล่าวไว้ว่า ผู้เรียนหรือคนเรานั้นย่อมประกอบด้วยขันธ์ ๕ (คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ) ส่วนปัญหาพื้นฐานของผู้เรียนนั้นมีอกุศลมูล (โลภะ โทสะ และโมหะ) อยู่มาก ถ้าผู้เรียนไม่เข้าใจวิธีที่จะลดหรือละอกุศลมูลลงได้บ้างแล้ว ก็จะเป็นอันตรายต่อตัวเองและสังคมด้วย เพราะโดยธรรมชาติของคนนั้นจะมีลักษณะนิสัยแตกต่างกันไปตามแต่ที่ตนได้ประพฤติปฏิบัติและสั่งสมอบรมมา เช่นเดียวกับธรรมชาติของผู้เรียนที่มีความแตกต่างกันออกไป ยิ่งถ้าได้รู้ถึงความถนัดหรือนิสัยตามธรรมชาติของผู้เรียนแล้ว การฝึกฝนอบรมให้กับผู้เรียนนั้นก็ยิ่งส่งผลไปในที่ดียิ่งขึ้น ด้วยเหตุนี้จึงจำเป็นต้องเข้าใจในธรรมชาติของผู้เรียน ดังที่พระพุทธองค์ได้ทรงคำนึงถึงลักษณะนิสัยหรือแนวโน้มความประพฤติที่แสดงออกมาจากจิต เป็นความประพฤติปกติซึ่งหนักไปทางใดทางหนึ่งอันเป็นปกติประจำอยู่ในสันดาน พื้นเพของจิต อุปนิสัย พื้นนิสัยเป็นแบบหรือประเภทใหญ่ๆ แห่งพฤติกรรมของคนด้วย ซึ่งเรียกว่า “จริต”^{๖๔} มี ๖ ประการด้วยกัน คือ

ก) ราคจริต ผู้มีราคะเป็นความประพฤติปฏิบัติ ประพฤติหนักไปทางรักสวยรักงาม ธรรมเนียมปฏิบัติสำหรับแก้ คือ อสุภะและกายคตาสติ

ข) โทสจริต ผู้มีโทสะเป็นความประพฤติปฏิบัติ ประพฤติหนักไปทางใจร้อน หงุดหงิด ธรรมเนียมที่เหมาะสม คือ พรหมวิหารและกสิณ โดยเฉพาะวันณกสิณ

ค) โมหจริต ผู้มีโมหะเป็นความประพฤติปฏิบัติ ประพฤติหนักไปทางเขลา มงาย ธรรมเนียมที่เกื้อกูล คือ อานาปานสติและพึงแก้ด้วยการเรียน ถาม พังธรรม สนทนา ธรรมตามกาล หรืออยู่กับครู

ง) สัทธาจริต ผู้มีศรัทธาเป็นความประพฤติปฏิบัติ ประพฤติหนักไปทางมีจิตซาบซึ้ง ซึ่บนานน้อมใจเลื่อมใสโดยง่าย พึงชักนำไปในสิ่งที่ควรแก่ความเลื่อมใส และความเชื่อที่มีเหตุผล เช่น พิจารณานุสติ ๖ ข้อ เป็นต้น

จ) พุทธิจริต หรือ ญาณจริต ผู้มีความรู้เป็นความประพฤติปกติ ประพฤติหนักไปทางใช้ความคิดพิจารณา พึงส่งเสริมด้วยแนะนำให้ใช้ความคิดในทางที่ชอบ เช่น พิจารณาไตรลักษณ์ ธรรมเนียมที่เหมาะสม คือ มรณสติ อุปสมานุสติ จตุราตุวชิฐฐานและอาหาเรปฏิกูลสัญญา

ฉ) วิตกจริต ผู้มีวิตกเป็นความประพฤติปฏิบัติ ประพฤติหนักไปทางนึกคิด จับจดฟุ้งซ่าน พึงแก้ด้วยสิ่งที่สะกดอารมณ์ เช่น เจริญอานาปานสติ หรือเพ่งกสิณ เป็นต้น

จิตใจเป็นพื้นฐาน เป็นองค์ประกอบสำคัญที่สุดต่อพฤติกรรมมนุษย์ ดังคำกล่าวที่ว่า ใจเป็นใหญ่ใจเป็นประธาน หรือ พัฒนาอะไรก็ไร้ค่า ถ้าไม่พัฒนาที่จิตใจ การกระทำและคำพูดต่างๆ มีผลมาจากจิตใจ ถ้าจิตได้รับการพัฒนาให้มีสุขภาพ สมรรถภาพ และมีคุณภาพดีแล้ว

^{๖๔} ขุ.จ. (ไทย) ๓๐/๓๐๔.

การกระทำและคำพูดย่อมเป็นไปในทางสร้างสรรค์ ก่อประโยชน์ เจริญก้าวหน้า ทั้งส่วนคนและส่วนรวม ตรงข้ามถ้าจิตไม่พัฒนา หรือไม่มีการพัฒนาเท่าที่ควรจะเป็นพฤติกรรมของบุคคลที่ค่อนข้างก้าวร้าวรุนแรง ดีใจเสียใจก็แสดงออกอย่างเต็มที่เต็มกำลัง ส่งผลเป็นความเสียหายในระดับต่างๆ ดังนั้น การพัฒนาจิตใจจึงเป็นสิ่งจำเป็นอันสำคัญยิ่งต่อการพัฒนาอย่างอื่น ๆ

ในขณะที่กระบวนการในการฝึกอบรมจะสามารถบรรลุตามเป้าหมายได้ก็เช่นกัน จำเป็น ต้องรู้จักจิตของกลุ่มบุคคลที่เข้าบวชในโครงการเพิ่มโอกาสบวชเนกขัมมบารมีเมื่อสามารถจำแนกกลุ่มบุคคลตามจิตต่าง ๆ ได้แล้ว ก็จะสามารถสอดแทรกเนื้อหาที่สอดคล้องกับจิตของเขาเหล่านั้น หรือการจัดสภาพแวดล้อมให้เหมาะสมกับจิต เพื่อประโยชน์และเกิดผลสัมฤทธิ์สูงสุดในการให้การฝึกอบรม และในการสอนแต่ละครั้งนั้นพระพุทธองค์ยังได้ทรงคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล โดยแบ่งบุคคลออกเป็น ๔ จำพวก เปรียบเทียบกับบัว ๔ เหล่า คือ^{๖๕}

ก) อุคฆฏิตัญญู ผู้เจริญธรรมได้พลันเปรียบเหมือนดอกบัวอยู่เหนือน้ำ พอถูกแสงอาทิตย์ก็บาน

ข) วิปจิตัญญู ผู้เจริญธรรมได้ต่อเมื่อท่านได้อธิบาย เปรียบเหมือนดอกบัวปรึมน้ำอันจะบานในวันรุ่งขึ้น

ค) เนยยะ ผู้พอจะแนะนำได้คือ จะต้องแนะนำสั่งสอนอยู่บ่อยๆ จึงรู้ตามได้ เปรียบเหมือนดอกบัวใต้น้ำอันจะบานในวันต่อไป

ง) ปทปรมะ บุคคลจำพวกที่แม้จะแนะนำสั่งสอนอย่างไร ก็ไม่เข้าใจหรือไม่รับฟังทั้งนั้น เปรียบเหมือนดอกบัวซึ่งติดอยู่กับดินไม่สามารถเบ่งบานได้ อันจะเป็นอาหารของปลาและเต่าในที่สุด

๓. ปัจจัยส่งเสริมการเรียนรู้

ปัจจัยที่ส่งเสริมและเกื้อหนุน เพื่อนำไปสู่การประจักษ์ผลหรือความเห็นเหตุผล (สัมมาทิฐิ) ซึ่งถือว่าเป็นปัจจัยของการเรียนรู้มีอยู่ ๒ ปัจจัยหลัก คือ ปัจจัยภายนอก (ปรโตโมสะ) และปัจจัยภายใน (โยนิโสมนสิการ)^{๖๖}

ก) ปรโตโมสะ = เสียงจากผู้อื่น การกระตุ้นหรือชักจูงจากภายนอก เช่น การสั่งสอน แนะนำ การถ่ายทอด การโฆษณา คำบอกเล่า ข่าวสาร ข้อเขียน คำชี้แจง อธิบาย การเรียนรู้จากผู้อื่น ในที่นี้หมายถึงเฉพาะส่วนที่ดึงดูดถูกต้อง เฉพาะอย่างยิ่งการรับฟังธรรมชาติความรู้ หรือคำแนะนำจากบุคคลที่เป็นกัลยาณมิตร (hearing or learning from others; Inducement by others)

^{๖๕} อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๓๓/๒๐๒.

^{๖๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัทสหธรรมมิก จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๖๒๑.

ข) โยนิโสมนสิการ = การทำในใจโดยแยบคาย = การใช้ความคิดถูกวิธี ความรู้จักคิด คิดเป็น หรือคิดอย่างมีระเบียบ หมายถึงการรู้จักมอง รู้จักพิจารณาสิ่งทั้งหลาย โดยมองตามที่ตั้งนั้นๆ มันเป็นของมัน และโดยวิธีคิดหาเหตุผล สืบค้นถึงต้นเค้า สืบสาวให้ตลอดสาย แยกแยะสิ่งนั้นๆ หรือปัญหานั้นๆ ออกให้เห็นตามสภาวะ และตามความสัมพันธ์สืบทองแห่งเหตุปัจจัย โดยไม่เอาความรู้สึกด้วยต้นเหตุอุปาทานของตนเข้าจับ (analytical reflection; reasoned or systematic attention)

ข. วิธีการเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขา

พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญแก่การศึกษาประวัติ วิธีปฏิบัติ และหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา เพื่อให้ยึดมั่นในศีลธรรม กระทำแต่ความดี และสามารถนำหลักธรรมไปเป็นหลักประพฤติปฏิบัติในการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขในสังคม ทั้งนี้เพราะพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งการศึกษา ซึ่งกระบวนการปฏิบัติธรรมในทางพระพุทธศาสนาเรียกว่า สิกขา คือ การศึกษานั้นเอง ดังนั้นกระบวนการและวิธีการเรียนรู้ในทางพระพุทธศาสนาจึงเป็นปัจจัยขั้นพื้นฐานที่พุทธศาสนิกชนทุกคน จะต้องเข้าสู่กระบวนการของการศึกษาหรือเรียนรู้ให้เกิดความเข้าใจในหลักธรรมก่อน แล้วจึงน้อมนำไปปฏิบัติให้เกิดประโยชน์และมีความสุขทั้งแก่ตนเอง ครอบครัว ชุมชน สังคมและประเทศชาติ ซึ่งวิธีการเรียนรู้และการสอนตามแนวพระพุทธศาสนา นั้น ย่อมมีวิธีการหลายประการ และเป็นเรื่องที่จะเอ่ยต่ออนมาก มีทั้งวิธีการที่เป็นแม่บทใหญ่ และวิธีการย่อยๆ ลงไปอีกมากมาย ในที่นี้ได้กำหนดไว้ คือ หลักไตรสิกขา

ซึ่งหลักไตรสิกขาถือเป็นหลักสำคัญของการศึกษาแนวทางพระพุทธเจ้า ถือเป็นระบบการศึกษาพัฒนาแบบครบวงจร เพื่อให้ผู้ศึกษาเล่าเรียนได้ฝึกฝนพัฒนาพร้อมกับการบังคับตนเอง ทำให้ชีวิตมีความเจริญงอกงามพัฒนาการไปด้วยศีล สมาธิ และปัญญา เป็นแนวทางการจัดการศึกษาแบบครบวงจร ตามแบบธรรมะแปดหมื่นสี่พันธรรมขั้น โดยพุทธทาสภิกขุ^{๖๗} มองว่า

ธรรมสามารถแก้ไขปัญหามาได้มากมายมหาศาล ยังทำให้คนไปพระนิพพานได้ แล้วทำไมธรรมะของพระพุทธเจ้าจะแก้ปัญหาล็กน้อยให้แก่คนและสังคมโลกมิได้หรือ ซึ่งธรรมที่แก้ไขไม่ได้ ก็คนไม่ยอมรับเอาธรรมะนี้เข้ามาเป็นเครื่องมือแก้ปัญหาก็มนุษย์ เพราะว่าได้จัดการศึกษาให้ผิดไปแล้ว แล้วก็ผิดมากขึ้นๆ ทุกที คือเป็นการศึกษาที่ตามใจตนเอง ที่จัดให้คนมีความพอใจในการตามใจตนเองการศึกษาธรรม

^{๖๗} พุทธทาสภิกขุ, พุทธทาสธรรม ๘ เยาวชนกับความอยู่รอดของสังคม, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๔๙), หน้า ๑๓๒-๑๓๗.

ตามทัศนะของพระพุทธทาสภิกขุ เป็นการศึกษาเพื่อสร้างวินัยสร้างระเบียบ มีการพัฒนาตนด้วยความมั่นคง ก่อให้เกิดความรู้แจ้งเห็นจริง ซึ่งก็คือปัญญานั้นเอง ดังจะได้แยกแนวทางการศึกษาตามหลักไตรสิกขาในทัศนะของท่านพุทธทาสเป็นประเด็นต่อไป^{๖๔}

คำว่า ไตรสิกขา สามารถแยกวิเคราะห์ออกได้เป็น ๒ คำ คือ ไตร แปลว่า ๓ อย่าง หรือ ๓ ประการ หรือ ๓ ข้อ ส่วนคำว่า สิกขา แปลว่า การศึกษา หรือการเล่าเรียน หรือการเรียนรู้ หรือข้อที่จะต้องศึกษา หรือข้อที่จะต้องปฏิบัติ^{๖๕} ดังนั้น คำว่าไตรสิกขา จึงแปลว่า ข้อที่จะต้องศึกษา หรือข้อที่จะต้องปฏิบัติมี ๓ อย่าง ได้แก่ ศีล เรียกว่า สีลสิกขา สมาธิ เรียกว่า จิตสิกขา และปัญญา เรียกว่า ปัญญาสิกขา รวมเรียกว่า ไตรสิกขา ซึ่งทั้ง ๓ อย่างนี้จะต้องมีความเชื่อมโยงสัมพันธ์กัน โดยเริ่มจากศีลก่อน นั่นคือบุคคลต้องมีศีลหรือต้องรักษาศีลก่อนเป็นอันดับแรก แล้วจึงเจริญสมาธิได้อย่างแน่วแน่ ต่อจากนั้นปัญญา คือการรู้แจ้งก็จะเกิดขึ้นในจิตใจของตนเอง

ในความสัมพันธ์ของศีล สมาธิและปัญญา สามารถวิเคราะห์ให้เห็นความเกี่ยวเนื่องกันในการเรียนรู้ของมนุษย์ว่า มีแกนหลัก ๓ แกน คือ ๑) การฝึกฝนตนเองเรื่องศีล (Self-training in morality) ๒) การฝึกฝนตนเองเรื่องสมาธิ (Self-training in mentality or concentration) และ ๓) การฝึกฝนตนเองเรื่องปัญญา (Self-training in wisdom) ได้ตามลำดับดังต่อไปนี้

ศีล^{๖๖} หมายถึง ความประพฤติอันดีงาม และการหาเลี้ยงชีพในทางสุจริต ความมีระเบียบวินัย และความมีกิริยามารยาทงดงาม เฉพาะอย่างยิ่งเน้นศีลในระดับการไม่เบียดเบียน หรือการอยู่ร่วมกันด้วยดี โดยสงบสุขในสังคม กล่าวคือ การไม่ประทุษร้ายต่อชีวิตและร่างกาย การไม่ละเมิดกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินของกันและกัน การไม่ละเมิดต่อของรัก ไม่ประทุษร้ายจิตใจ หลอกลวงเกียติ ทำลายตระกูลวงศ์ของกันและกัน การไม่หว่านถวญหาผลประโยชน์กันด้วยวิธีประทุษร้ายทางวาจา และการไม่ซ้ำเติมตนเองด้วยสิ่งเสพติด ซึ่งทำให้เสื่อมทรามเสียสติสัมปชัญญะ ที่เป็นเครื่องเหนี่ยวรั้งป้องกันจากความผิดพลาด เสียหาย และคุ้มตัวไว้ในคุณความดี

^{๖๔} พุทธทาสภิกขุ, การศึกษากับศีลธรรม พุทธทาสธรรม ๗, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ สุขภาพใจ, ๒๕๔๙), หน้า ๓๒.

^{๖๕} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, ๒๕๔๖), หน้า ๑๑๙๐.

^{๖๖} พระราชมุนี (ประยุทธ์ ปยุตโต), พุทธธรรม สมาธิและแนวปฏิบัติ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๕๖.

สมาธิ^{๗๑} หลักของพระพุทธศาสนา การบำเพ็ญสมาธิ คีลเป็นตัวอย่างสำคัญ โดยเฉพาะคีล ๕ ซึ่งเป็นคุณธรรมขั้นพื้นฐาน จัดความเป็นมนุษย์ให้สมบูรณ์ เมื่อมนุษย์มีความบริสุทธิ์ในทางความประพฤติ เชื่อมั่นในความบริสุทธิ์ของตน ไม่หวาดต่อการลงโทษ ไม่สะดุ้งระแวงต่อการประทุษร้ายของคู่แ้ว ไม่หวั่นใจเสียใจต่อเสียงตำหนิ หรือความรู้สึกไม่ยอมรับของสังคมและไม่มี ความฟุ้งซ่านวุ่นวายใจ เพราะความรู้สึกเดือดร้อนรังเกียจในความผิดของตน จิตใจจึงจะปลอดโปร่ง สงบแน่วแน่ มุ่งมั่นต่อสิ่งที่คิด คำที่พูด และการที่ได้ ยั้งคิดไม่ฟุ้งซ่าน สงบ มุ่งมั่นแน่วแน่เท่าใด ความเป็นมนุษย์ก็ยิ่งสมบูรณ์เท่านั้น ความตั้งมั่นแห่งจิต หรือสมาธิจิต จึงเกิดขึ้นได้สมบูรณ์เพราะมีคีล ซึ่งเป็นคุณธรรมขั้นพื้นฐานรองรับ และประกันความปลอดภ้ย

ปัญญา^{๗๒} ในพระพุทธศาสนา หมายถึง “ความรู้ทั่ว ปรีชา หยั่งรู้ เหตุผล ความเข้าใจ ชัดเจน ความเข้าใจหยั่งแยกได้ในเหตุผล ดีชั่ว คุณโทษ ประโยชน์มิใช่ประโยชน์ เป็นต้น และรู้ที่จะจัดแจง จัดสรร จัดการ ความรอบรู้ในกองสังขาร มองเห็นตามความเป็นจริง” ซึ่งระบบการปฏิบัติธรรมของพระพุทธศาสนา ไม่ว่าจะมองในแง่ใด ล้วนเริ่มต้นด้วยปัญญาและจบลงด้วยปัญญา เมื่อผู้ปฏิบัติมีความรู้ ความเข้าใจ หรือมีความเชื่อมั่นถูกต้องเป็นพื้นฐานอยู่ก่อนแล้ว ก็เริ่มการฝึกอบรมที่ความประพฤติทางกาย วาจา และอาชีวะ (ศีล) ก่อน เมื่อศีลพร้อมดีแล้ว ก็ฝึกขั้นประณีตขึ้นมาถึงการฝึกอบรมจิต (สมาธิ) จนถึงขั้นสุดท้าย คืออบรมปัญญาให้แก่กล้าจนพ้นจากอวิชชา ปัญญานั้นเจริญงอกงามขึ้นเรื่อยๆ ตลอดกระบวนการฝึกอบรม เบื้องต้นอาจเป็นเพียงความเชื่อตามเหตุผลก่อน แต่ระหว่างการฝึกอบรมต่อมา ความรู้ ความเข้าใจจะค่อยๆ เพิ่มขึ้นด้วยอาศัยการรู้จักคิด การไตร่ตรอง สอบสวนพิจารณา การรู้เห็นประจักษ์ผล การปฏิบัติที่เกิดขึ้นในระบบการฝึกอบรม และการที่อินทรีย์ต่างๆ แก่กล้ายิ่งขึ้น จนในที่สุดปัญญาก็จะเจริญถึงขั้นรู้เข้าใจ สิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง ถึงขั้นหลุดพ้น บรรลุนิพพานได้ คือความรู้ ความเข้าใจ หรือความเชื่อตามเหตุผล กลายมาเป็นการรู้ การเห็น ด้วยปัญญาของตนจริงๆ โดยสมบูรณ์

ศีล สมาธิ และปัญญา จึงเป็นความต่อเนื่องกันของกระบวนการฝึกอบรมที่เรียกว่า ไตรสิกขา ดังมีพุทธพจน์แสดงในภิกขุอุปปริทานยธรรม ใจความว่า^{๗๓} “ศีลเป็นอย่างนี้ สมาธิเป็นอย่างนี้ ปัญญาเป็นอย่างนี้ สมาธิที่มีศีลบ่มแล้ว ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก ปัญญาที่สมาธิบ่มแล้ว ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก จิตที่ปัญญาบ่มแล้วย่อมหลุดพ้นจากอาสวะโดยสิ้นเชิง คือจากกามาสวะ ภวาสวะ และอวิชชาสวะ”

^{๗๑} อภ.วิ. (ไทย) ๓๕/๒๒๐/๑๔๗.

^{๗๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๑๓๖.

^{๗๓} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๔๒/๘๙-๓๗๒.

การฝึกอบรมกาย วาจา และจิตของมนุษย์ ให้เจริญขึ้นด้วยคุณธรรมต่าง ๆ ให้เข้มแข็งมั่นคงหนักแน่น และควบคุมตนเอง เรียนรู้และพัฒนาตนเองโดยใช้ปัญญาเพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ตน และเกิดประโยชน์แก่ผู้อื่น จึงได้รับการพัฒนาคุณภาพจิตใจสูงขึ้น หรือเป็นการปรับปรุงจิตให้มีคุณภาพและสมรรถภาพสูง ซึ่งเอื้อแก่การมีชีวิตที่ดีงาม และพร้อมที่จะใช้งานในทางปัญญาอย่างได้ผลดีที่สุด

๒.๒.๕ เป้าหมายการเรียนรู้ในพระพุทธศาสนา

พระธรรมที่พระพุทธองค์ได้ตรัสรู้แล้ว มีหลักการและสาระที่เป็นพุทธศาสตร์ มีองค์ความรู้ที่เกี่ยวกับสภาวะและการพัฒนาการของชีวิต องค์ความรู้ที่เกี่ยวกับสาระและกระบวนการพัฒนามนุษย์ องค์ความรู้ที่เกี่ยวกับการพัฒนาสังคมและการอยู่ร่วมกันอย่างสันติของมวลมนุษยชาติ ซึ่งพระองค์ทรงเผยแผ่และสอนให้มวลมนุษย์ทราบถึงเป้าหมายของการเรียนรู้ตามแนวพุทธธรรม^{๓๔} ดังนี้

๑. ทิฐิธรรมมีกัตถประโยชน์ ได้แก่ การนำผลจากพฤติกรรมมาใช้แก่ทุกข์ ที่เกิดมีขึ้นตรงหน้าในปัจจุบัน (ชาติ) นี้ ผลที่ได้นั้นคือ ปัจจัย ๔ และ ลาภ ยศ สรรเสริญ สุข นั้นเอง ซึ่งเราจะได้อะไรดังกล่าวนี้นั้นในการแก้ทุกข์ทั้งทางกายและจิตที่เกิดมีขึ้นในปัจจุบัน และผลประโยชน์เหล่านี้เราเรียกว่า “ทรัพย์สินภายนอก” ทรัพย์สินนี้เราไม่สามารถจะนำติดเราไปในชาติหน้าหรือชาติต่อๆ ไปได้ จึงเป็นผลประโยชน์ที่ใช้แก่ทุกข์เฉพาะหน้า ขณะนี้ วันนี้ ปัจจุบัน (ชาติ) นี้ แต่เราสามารถสั่งสมไว้ในชาติต่อๆ ไปได้ด้วยการแบ่งปันสละออก ทรัพย์สินภายนอกเหล่านี้ เพื่อการเกื้อกูลต่อชีวิตอื่น

เป้าหมายการเรียนรู้ระดับนี้ คือ เป้าหมายในปัจจุบันที่ตรงตัวผู้เรียน ผลของการเรียนรู้ที่เกิดขึ้น เห็นได้ทันทีที่บุคคลได้ฝึกหัดอบรมตนให้ขยันหมั่นเพียรทำหน้าที่รักษาสถานะและทรัพย์สินที่แสวงหามาได้ คบมิตรดี และเลี้ยงชีวิตอย่างพออยู่พอกิน

๒. สัมปรายิกัตถประโยชน์ คือ ผลประโยชน์ที่ได้จากการแสวงหาแล้วเก็บไว้โดยอาศัยคุณสมบัติและกฎเกณฑ์ที่เกื้อกูลให้ทำได้ของธรรมชาติสั่งสม เป็นเสมือนคลังเสบียง เรียกว่า “ทรัพย์สินภายใน” เพื่อผลดอกออกผลให้ผู้แสวงหาได้มีได้ใช้ในการแก้ทุกข์ในอนาคต – ชาติหน้า และชาติต่อๆ ไป หลักของการสั่งสมทรัพย์สินภายในเปรียบได้กับการปลูกพืชที่หวังผลที่เพิ่มพูน งอกงาม และไพบูลย์ ซึ่งเป็นได้จริงเช่นเดียวกับผลที่ได้รับจากการปลูกไม้ผล เช่น

^{๓๔} สุนน อมรวิวัฒน์, การพัฒนาการเรียนรู้ตามแนวพุทธศาสตร์ ทักษะกระบวนการเผชิญสถานการณ์, หน้า ๒๙.

มะม่วง ซึ่งเป็นเพียงพืชที่เป็นธรรมชาติของสิ่งมีชีวิตยังได้ผลดังที่เรามองเห็นได้ถึงเพียงนี้ สัมปรายิกัตถประโยชน์ที่บุคคลประกอบด้วยการทำบุญ ให้ทาน รักษาศีล ซึ่งเป็นการกระทำของชีวิตเต็ม ย่อมจะต้องมีผลเพิ่มพูน ใพบูลย์ บริบูรณ์ ยาวนาน ตามเหตุปัจจัย ซึ่งสิ่งนี้มีความละเอียดลึกซึ้งมากจนปุถุชนยังรู้ไม่ได้นอกจากองค์พุทธะ เพราะจัดเป็นประเภท ๑ ในอาจินไตย ๔ ที่เรียกว่า วิปากวิสัย

เป้าหมายของการเรียนรู้ในระดับนี้ คือ เป้าหมายในอนาคตของผู้เรียน ผลของการเรียนรู้ที่เกิดขึ้น คือ ประโยชน์ที่จักเกิดขึ้นในภายหน้า หรือในอนาคต เป็นไปเพื่อการหลุดพ้นจากรากเหง้าของอกุศลมูล คือ การฝึกหัดอบรมตนให้รู้จักควบคุมกาย วาจา ใจ มิให้ตกเป็นทาสของความโลภ ความโกรธ และความหลงผิด กระบวนการเรียนรู้เริ่มต้นด้วยศรัทธา การถึงพร้อมด้วยศีล การเสียสละ และการใช้ปัญญาเข้าถึงความจริงของชีวิต ซึ่งหากผู้ใดสามารถฝึกฝนอบรมตนเองได้เช่นนี้ย่อมเกิดผลดีต่อชีวิตอนาคต

๓. ปรมาตถประโยชน์ คือ ผลประโยชน์อันสูงสุด แม้เราจะเพียบพร้อมด้วยผลประโยชน์ทั้ง ๒ ระดับ แต่เรายังต้องมีการเกิด เมื่อมีการเกิด ความแก่ เจ็บ ตาย และประดาสรรพทุกข์ทั้งหลายก็ตามมา มากน้อยตามเหตุปัจจัย และต้องวนเวียนกันอยู่อย่างนี้ แม้ความสุขที่เป็นโลกียะ พิจารณาเพียงผิวเผินว่า แต่มันก็เป็นเพียงมายา ไม่ใช่ความสุขเกษมที่แท้จริง เพราะสุขเวทนาที่ได้จากผัสสะซึ่งประกอบด้วยอามิส (เครื่องปรุง จากเหตุปัจจัยของเทียม) แม้จะเกิดความพึงพอใจ แต่ไม่มีความ “พอ” และก่อให้เกิดความทะยานอยากในสุขที่ประณีตยิ่งขึ้นไปไม่มีที่สิ้นสุด เช่น เศรษฐี ๑๐๐ ล้าน ก็ต้องการเป็น ๑,๐๐๐ ล้าน – ๑๐,๐๐๐ ล้าน ต่อๆ ไป ไม่รู้จัก “พอ” ตราบใดที่ไม่พอจิตก็จะพร่อง เมื่อจิตพร่องก็จะเป็นทุกข์ ฉะนั้น ตราบใดที่ยังเกิดอยู่ก็ย่อมจะต้องมีทุกข์อยู่ร่ำไป พระพุทธองค์จึงชี้ไปที่ให้หาผลประโยชน์ในขั้นที่ ๓ ซึ่งสูงสุดด้วยการตรัสโอวาทปาฏิโมกข์ข้อที่ ๓ “สะจิตตะปะริโยทะปะนัง การชำระจิตของตนให้ขาวรอบ”^{๗๕}

เป้าหมายของการเรียนรู้ในระดับนี้ คือ เป้าหมายสูงสุดในการเรียนรู้พระพุทธศาสนา มีจุดมุ่งหมายให้พุทธศาสนิกชนฝึกอบรมตน พัฒนาชีวิตและจิตใจของตนเองให้บรรลุอิสรภาพ คือหลุดพ้นจากความเขลา ความอยากและการยึดมั่นถือมั่นมีสภาวะของจิตใจที่แจ่มใส สะอาด สว่าง สงบเย็น อันเป็นประโยชน์สูงสุดที่มนุษย์จะพึงมีพึงได้ การเรียนรู้ระดับเพื่อแสวงหาปรมาตถประโยชน์ เป็นการหลุดพ้นจากวังวนของความทุกข์และประสบความสงบขั้นสูงสุด คือ จิตมีสภาวะประกอบด้วย สันตะ (สงบ) ปณีตะ (ประณีต) สุทธิ (บริสุทธิ์) และเขมะ (ความเกษม) สภาวะเช่นนี้เรียกว่า (นิพพาน)

นอกจากเป้าหมายการเรียนรู้ตามนัยแห่งพุทธธรรมเพื่อเป้าหมาย ๓ ระดับของการพ้นทุกข์แล้ว สามารถแบ่งการเรียนรู้เพื่อประโยชน์ ๓ ระดับ ดังนี้ คือ

^{๗๕} ที.ม.อ. (ไทย) ๙๐/๗๖.

ก) การเรียนรู้เพื่อประโยชน์ตน คือความสามารถในการพึ่งตนเอง และพร้อมที่จะช่วยเหลือผู้อื่นได้ เช่น นาถกรณธรรม ๑๐^{๗๖} เป็นต้น

ข) การเรียนรู้เพื่อประโยชน์ท่านหรือประโยชน์ของผู้อื่น คือความสามารถช่วยเหลือเกื้อกูลผู้อื่นให้บรรลุประโยชน์ ประคับประคองให้เขาสามารถพึ่งตนเองได้ ด้วยจิตเมตตา กรุณา และมีหลักธรรมประกอบ เช่น สังคหวัตถุ ๔^{๗๗} เป็นต้น

ค) การเรียนรู้เพื่อประโยชน์ตน และประโยชน์ท่าน หมายถึง ความรู้ความสามารถจำแนกได้สิ่งใดทำแล้วจะเกิดประโยชน์ ไม่มีโทษ

เมื่อพุทธศาสนิกชนทั้งหลายได้ฝึกฝนตนเองตามหลักของศีล สมาธิ ปัญญา แล้วเป็นผู้ที่มีความรู้ดี รู้จริง รู้แจ้ง (วิชา) และเป็นผู้ที่มีความประพฤติดี (จรณะ) ความรู้ดีช่วยให้ผู้เรียนสามารถวิเคราะห์ลักษณะของความทุกข์ เหตุของความทุกข์ การดับทุกข์และทางที่นำไปสู่การดับทุกข์ (อริยสัจสี่) ส่วนความประพฤติดีย่อมนำความเจริญไพบลูย์มาสู่ผู้เรียนทั้งในแง่ตนเองและในแง่ของการเป็นสมาชิกที่ดีของสังคม ผู้ที่ถึงพร้อมด้วยวิชาและจรณะ ย่อมมีอิสรภาพทั้งทางกายและทางจิตใจ ดำเนินชีวิตอย่างมีความสุขสงบที่แท้ ดังที่ท่านพุทธทาสภิกขุ^{๗๘} กล่าวถึงคุณสมบัติที่เป็นจุดประสงค์ของการเรียนรู้ว่า ผู้เรียนสามารถพัฒนาตนโดยการศึกษาพุทธธรรมเริ่มจากการเป็นปุถุชน ที่ยังหมกมุ่นยึดติดในกิเลส พัฒนาไปสู่ความเป็นกัลยาณชน ที่เริ่มเห็นความจริงของกุศลธรรมและเข้าถึงพระรัตนตรัย ต่อจากนั้นก็พัฒนาคุณสมบัติจนสามารถลดทิฏฐิว่าเป็นตัวกูของกู ได้สิ้นปลดพ้นจากการร้อยรัดของกิเลส ซึ่งเป็นคุณสมบัติของอริยชนตราบจนได้ฝึกฝนหลุดพ้นจากวิภวาทะที่เวียนว่ายตายเกิด เข้าถึงพระนิพพาน ซึ่งเรียกว่าเป็นพระอรหันต์ อีกทั้งการหลุดพ้นจากอวิชชาได้เป็นพระโพธิสัตว์สั่งสอนประชาชนสืบต่อไป

จากที่อธิบายมาแล้วข้างต้น กล่าวได้ว่าการเรียนรู้ตามนัยแห่งพุทธศาสนานั้นมุ่งความเจริญไพบลูย์ของชีวิตคนแต่ละคน ความสัมพันธ์ที่สงบสันติ ระหว่างคนกับสิ่งแวดล้อมที่เป็นทั้งธรรมชาติ สังคมมนุษย์และเทคโนโลยี เป้าหมายหรือจุดประสงค์ของการเรียนรู้ดังกล่าวล้วนเน้นให้พ้นจากความอยาก การบริโภคทางวัตถุอย่างฟุ้งเฟ้อเกินตน แต่ต้องการให้เกิดความพอดี หรือดุลยภาพของชีวิตมนุษย์อย่างแท้จริง

การศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม เป็นองค์ประกอบหลักของกระบวนการพัฒนามนุษย์สังคมไทย แม้ว่าการจัดกระบวนการเรียนรู้ได้เน้นการฝึกหัดอบรมกาย วาจา ใจ การฝึกคิด การฝึกจิต การพัฒนาปัญญา โดยมุ่งที่ตัวคนเป็นศูนย์กลาง แต่การศึกษาตามหลักพระพุทธศาสนามีได้ปฏิเสธความสัมพันธ์ระหว่างปัจเจกบุคคลกับวัตถุ ธรรมชาติ สังคม

^{๗๖} ๐.ทสก. (ไทย) ๒๔/๑๗/๓๑.

^{๗๗} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๑๐/๑๗๐.

^{๗๘} พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ), ร้อยธรรมคำกลอน, กัลยาณชน, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๓๗), หน้า ๔๔.

สิ่งแวดล้อม หากแต่ต้องเป็นกิจกรรมชีวิต หรือกิจกรรมสัมพันธ์ที่มีความพอดี มีคุณภาพ และมุ่งอิสรภาพอย่างแท้จริง

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต)^{๗๙} กล่าวว่า การดำรงอยู่ของมนุษย์นั้นต้องมี ๑) อิสรภาพในความสัมพันธ์ที่ถูกต้องกับธรรมชาติแวดล้อม ๒) อิสรภาพในความสัมพันธ์ที่ถูกต้องกับเพื่อนมนุษย์ และ ๓) อิสรภาพภายในแห่งชีวิตของตนเอง

ศาสตราจารย์ ดร.ระวี ภาวิไล^{๘๐} กล่าวว่า ในเรื่องการจัดการศึกษาควรจะได้คิดถึงการศึกษาในแง่ของการพัฒนาอายตนะ เพราะอายตนะคือชีวิต ศาสนาพุทธถือว่าโลกคืออายตนะมีตา หู จมูก ลิ้น กายสัมผัส และจิต ชีวิตเราก็เหมือนตู้โทรศัพท์ที่มี ๖ สาย และสายที่ ๖ คือ มโน (จิต) นั้นอาจจะอยู่ภายในนั้นเองได้ การที่จะเรียนรู้จักโลกจึงจะพัฒนาอายตนะ ให้สามารถรับรู้ข่าวสาร ปรากฏการณ์ในธรรมชาติอย่างดีที่สุด สามารถที่จะรับรู้ ถ่ายทอดและตอบสนองความรู้สึกอารมณ์ต่างๆ ออกมาได้ โดยอุดมคติของการศึกษามองจากรากฐานแท้ๆ เป็นการเตรียมสมาชิกของสังคม เตรียมมนุษย์ เพื่อพัฒนามนุษย์และให้สมาชิกของสังคมได้พัฒนาขึ้นมาจนสามารถจะให้แก่สังคมเท่ากับที่รับ หรือมากกว่าที่ได้รับจากสังคม

ดร.ปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส^{๘๑} กล่าวว่า ความมุ่งหมายของการศึกษาที่ดีจะต้องให้เป็นไปในทางที่จะสอนคนให้เป็นประโยชน์แก่ตนเองและผู้อื่นด้วย เบื้องต้นควรสอนให้รู้จักหน้าที่ที่จะรักษาตัว และเพื่อให้มีภาระในตัวเอง ก็จำต้องอบรมในทางที่จะไม่ให้ต้องพึ่งผู้อื่น การทำนาบนหลังคน คือ พึ่งน้ำพักน้ำแรงของผู้อื่นด้วยอำนาจก็ดี เป็นของเลวทรามต่ำช้าที่สุด ควรสอนให้นักเรียนทุกคนรู้จักการช่างที่เป็นประโยชน์ ควรหัดมือให้ทำการได้ เหมือนอย่างหัดใจให้คิดเป็น การสอนให้รู้จักวัตถุที่เป็นของจริง ไม่ใช่ของเท็จ และให้รู้จักสภาพความเป็นอยู่แห่งชีวิตที่แท้ ไม่ใช่ชีวิตเทียม เมื่อเป็นดังนี้ ความรู้สึกเป็นอิสรภาพจะพลันเกิดขึ้นแก่ใจ อันจะเป็นหลักอย่างมั่นคงของเกียรติยศ ของนิสัยใจคอที่ดี ผู้ใดรู้สึกตัวว่าเป็นอย่างนี้ ผู้นั้นจำต้องมีอารมณ์อิ่มเอิบเกิดขึ้นในใจเป็นธรรมดา รวมความก็คือ การศึกษาในของจริงมีใช้ของสมมุติ

^{๗๙} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), หนังสือพุทธวิธีแก้ปัญหาเพื่อศตวรรษที่ ๒๑, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๔๒), หน้า ๕.

^{๘๐} ระวี ภาวิไล, หนังสือวาทะการศึกษา, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สายใจ, ม.ป.ป.) หน้า ๒๑๒ – ๒๑๔. อ้างใน สุมน อมรวิวัฒน์, การพัฒนาการเรียนรู้ตามแนวพุทธศาสตร์ ทักษะกระบวนการเผชิญสถานการณ์, หน้า ๓๐.

^{๘๑} ปรีดี พนมยงค์, หนังสือวาทะการศึกษา, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สายใจ, ม.ป.ป.) หน้า ๑๓๗-๑๓๘. อ้างใน สุมน อมรวิวัฒน์, การพัฒนาการเรียนรู้ตามแนวพุทธศาสตร์ ทักษะกระบวนการเผชิญสถานการณ์, หน้า ๓๐-๓๑.

กระบวนการเรียนรู้ตามนัยแห่งพุทธธรรม จึงเป็นการพัฒนามนุษย์ให้มีชีวิตอยู่อย่างมีสติ มีวิชา และมีปัญญา โดยมุ่งสู่อิสรภาพที่แท้จริง คือ การพ้นทุกข์ แก้ปัญหาได้ การฝึกหัดอบรมนั้นที่ตัวบุคคล หรือ “คน” เป็นศูนย์กลาง และการพัฒนาคนยังเน้นที่การพัฒนาใจ หรือพัฒนาจิต ให้สามารถลดละสิ่งชั่ว เจริญเพิ่มพูนสิ่งดี และฝึกจิตให้บริสุทธิ์เกษม

กระบวนการเรียนรู้มีจุดประสงค์และวิธีการเป็นขั้นตอน มีระดับความลุ่มลึก มุ่งสู่จุดประสงค์ที่เกิดแก่ตนเป็นปฐม และพัฒนายิ่งขึ้นสู่อุดมคติอันไพบูรณ์ เพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลสัตว์โลกทั้งมวล ฐานของการเรียนรู้อยู่ที่ธรรมชาติและลักษณะของชีวิตมนุษย์ การปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม ส่วนปัจจัยของการเรียนรู้ได้แก่วิธีการแห่งศรัทธา และวิธีการแห่งปัญญา ซึ่งได้รวมกระบวนการเรียนรู้ทั้งหมดไว้ตั้งแต่การตั้งจุดประสงค์ การกำหนดสาระหลัก การแสวงหาความรู้ การค้นพบความรู้ การคิดค้น และการวิเคราะห์ประเมินตน อันเป็นผลของการฝึกหัดอบรมที่ถึงพร้อมด้วยวิชาและจรณะ จนสามารถทำให้บุคคลได้พัฒนาขึ้นเป็นกัลยาณชนและอริยชนตามลำดับ

สรุปความได้ว่า การเรียนรู้ในพระพุทธศาสนาให้ความสำคัญต่อการฝึกฝนอบรมตนเอง เพื่อเป้าหมาย ดังนี้

๑. เพื่อให้บุคคลมีชีวิตที่ดีงาม การฝึกอบรมตน หรือการพัฒนาในพระพุทธศาสนา เพื่อให้มนุษย์มีความเจริญยิ่งขึ้น เพราะมนุษย์เป็นสัตว์ที่ฝึก เพราะถ้าไม่ฝึกไม่พัฒนาแล้วก็ไม่สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ และไม่สามารถชีวิตที่ดีงาม สัตว์ทั้งหลายได้ มีชีวิตรอดเพราะอาศัยสัญชาตญาณ แต่มนุษย์ต้องอาศัยการเลี้ยงดูและฝึกฝนอบรมตนให้พึ่งตนเองได้ มนุษย์ต้องเรียนรู้เพื่อการพัฒนาตนเอง ตลอดเวลา และฝึกตนเองในสิ่งที่ได้เรียนรู้มาด้วย และทุกอย่างที่ได้มนุษย์ได้มาในชีวิต ต้องมีการฝึกฝนเรียนรู้ ไม่ว่า การกิน ยืน เดิน นั่งนอน ขับถ่าย พุดคุย ทุกอย่างได้มาจากการฝึกหัดทั้งหมด นี่เป็นภาวะที่เป็นธรรมชาติของมนุษย์ และเป็นส่วนที่เป็นหลักการทั่วไป

๒. เพื่อให้เกิดสังคมที่ดีงาม การดำเนินชีวิตมนุษย์ ต้องเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันเป็นสังคม เพื่อให้มนุษย์แต่ละคนได้รับการพัฒนาไปด้วยดี มนุษย์จึงควรช่วยเหลือกันให้มนุษย์แต่ละคนพัฒนาไปด้วยดี โดยการสร้างระบบอยู่ร่วมกัน หรือระบบความสัมพันธ์ ที่เรียกว่า ระบบสังคมให้ดีเป็นระบบที่เกื้อกูลทางพุทธศาสนา เรียกการพัฒนาความดีในส่วนตนว่าธรรม เรียกการพัฒนาที่เกี่ยวกับสังคมและผู้อื่นว่า วินัย รวมเป็น “ธรรมวินัย” สังคมที่มีการเกื้อกูลกันดังกล่าว เรียกว่า “สังคมแห่งกัลยาณมิตร” หมายความว่าพยายามให้คนมาเป็นกัลยาณมิตรต่อกัน ในการที่แต่ละคนจะได้มีชีวิตที่พัฒนายิ่งขึ้นไป โดยที่ภายในแต่ละคนก็พัฒนาพฤติกรรมพร้อมทั้งจิตใจและปัญญาของตนขึ้นไปด้วย แล้วสองส่วนนี้จะมาประสานกัน คือเราจะมีสังคมดีงามซึ่งประกอบด้วยบุคคลผู้มีชีวิตที่ดีงาม ที่ประกอบด้วยพฤติกรรม จิตใจและปัญญาที่พัฒนาแล้วนี้ จะมีสังคมที่ดีงามที่เกื้อหนุนต่อการที่แต่ละคนจะพัฒนาตนให้เป็นส่วนร่วมของสังคมที่ดีงาม

และในการพัฒนาเพื่อให้ได้ความสำเร็จดังกล่าวนั้น มนุษย์จะต้องมีการฝึกฝน พัฒนาด้านต่าง ๆ ตามหลักพระพุทธศาสนา ๓ ประการ ดังนี้

๑. พัฒนาพฤติกรรม คือ การฝึกปฏิบัติให้เกิดมีพฤติกรรมที่ดีงาม มีการกระทำที่ถูกต้อง คำพูดที่ถูกต้อง และมีการประกอบอาชีพการงานที่ถูกต้องไม่สร้างความทุกข์และปัญหาให้แก่ตนเองและคนอื่น โดยนัยนี้ หมายถึง มรรคข้อ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ

๒. พัฒนาจิตใจ คือ การฝึกปฏิบัติให้เกิดจิตใจที่ดีงาม ควบคุมจิตใจให้อยู่ในอำนาจได้ อาจทำให้มั่นคงแน่วแน่ ควรแก่การงานในคราวที่ต้องการใช้งาน ได้แก่ มรรคข้อ สัมมาวาจา สัมมาสมาธิ สัมมาสมาธิ

๓. พัฒนาปัญญาฝึกหัดปฏิบัติให้เกิดปัญญารอบรู้สภาวะธรรมตามความเป็นจริงอันเป็นไปตามเหตุผลของกันและกัน โดยมรรค ได้แก่ สัมมาสมาธิ สัมมาสมาธิ

จากการศึกษาค้นคว้าเอกสารที่เกี่ยวข้องกับแนวคิด ทฤษฎีการเรียนรู้ตามแนวตะวันตกและตามแนวพระพุทธศาสนา นั้น สามารถสรุปความได้ว่า

๑. การเรียนรู้ตามแนวตะวันตก

แนวคิดหลักของทฤษฎีการเรียนรู้ที่เป็นพื้นฐาน มี ๒ ประการ คือ ๑) แนวคิดเกี่ยวกับธรรมชาติของมนุษย์ โดยมีความเชื่อว่ามนุษย์เกิดมาพร้อมกับความดี ความไม่ดี และลักษณะที่เป็นกลาง ไม่ดี ไม่เลว และ ๒) แนวคิดเกี่ยวกับพฤติกรรมหรือการกระทำของมนุษย์ โดยมีความเชื่อว่าพฤติกรรมหรือการกระทำของมนุษย์ เกิดขึ้นจาก (๑) แรงกระตุ้นภายในตัวเอง (Active) (๒) อิทธิพลของสิ่งแวดล้อม มิใช่มาจากแรงกระตุ้นภายใน (passive or reactive) และ (๓) เกิดขึ้นทั้งจากสิ่งแวดล้อมและจากแรงกระตุ้นภายในตัวบุคคล (interactive)

ความหมายของการเรียนรู้ หมายถึง กระบวนการสร้างสม ถ่ายทอดความรู้ ประสบการณ์ของมนุษย์ โดยมีการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมในทางที่ดีขึ้น หรือการพัฒนาการทางอินทรีย์ สามารถแก้ไขปัญหาดังกล่าว หรือการปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์ใหม่ๆ ได้ดีขึ้น

การเรียนรู้มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง เพราะการเรียนรู้เป็นพื้นฐานของการดำเนินชีวิตของมนุษย์ตั้งแต่แรกเกิดไปจนถึงสิ้นชีวิต โดยมีองค์ประกอบและกระบวนการที่สำคัญเพื่อช่วยให้บุคคลมีการพัฒนาคุณภาพชีวิตได้ดียิ่งขึ้นไป

ทฤษฎีการเรียนรู้และหลักการเรียนรู้ โดยสรุปมีกลุ่มทฤษฎีการเรียนรู้ที่สำคัญ ๔ ทฤษฎี ดังนี้

ก. ทฤษฎีกลุ่มพฤติกรรมนิยม นักจิตวิทยาจะให้ความสนใจเฉพาะพฤติกรรมที่สามารถสังเกตได้ วัดได้ ตรวจสอบได้ และมีการจัดรวบรวมข้อมูลอย่างเป็นระบบ นักจิตวิทยากลุ่มนี้มีความเชื่อว่า สิ่งแวดล้อมหรือประสบการณ์ที่เกิดขึ้นกับบุคคลจะเป็นตัวกำหนดเงื่อนไข (Condition) ให้เกิดพฤติกรรม เมื่อใดที่มีการเชื่อมโยงกันได้ระหว่างสิ่งเร้าจากสิ่งแวดล้อมหรือ

ประสบการณ์กับพฤติกรรมหรือการตอบสนองแล้ว การเรียนรู้และการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมจะเกิดขึ้น หากบุคคลได้รับผลคือความพึงพอใจภายหลังจากที่ได้แสดงพฤติกรรมนั้น โดยมีแนวคิดที่เป็นทฤษฎีหลักสำคัญๆ ๓ ทฤษฎี คือ ๑) ทฤษฎีการวางเงื่อนไขแบบคลาสสิกของพาฟลอฟ ๒) ทฤษฎีการเชื่อมโยงของธอร์นไดค์ และ ๓) ทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคมของบันดูรา

ข. ทฤษฎีการเรียนรู้กลุ่มพุทธินิยม (Cognitivism) หรือกลุ่มความรู้ความเข้าใจ หรือกลุ่มที่เน้นกระบวนการทางปัญญาหรือความคิด นักคิดกลุ่มนี้ เริ่มขยายขอบเขตของความคิดที่เน้นทางด้านพฤติกรรมออกไปสู่กระบวนการทางความคิด ซึ่งเป็นกระบวนการภายในของสมอง นักคิดกลุ่มนี้เชื่อว่า การเรียนรู้ของมนุษย์ไม่ใช่เรื่องของพฤติกรรมที่เกิดจากกระบวนการตอบสนองต่อสิ่งเร้าเพียงเท่านั้น การเรียนรู้ของมนุษย์มีความซับซ้อนยิ่งไปกว่านั้น การเรียนรู้เป็นกระบวนการทางความคิดที่เกิดจากการสะสมข้อมูล การสร้างความหมาย และความสัมพันธ์ของข้อมูล และการดึงข้อมูลออกมาใช้ในการกระทำและการแก้ปัญหาต่างๆ การเรียนรู้เป็นกระบวนการทางสติปัญญาของมนุษย์ในการที่จะสร้างความรู้ความเข้าใจให้แก่ตนเอง โดยมีหลักที่สำคัญ ๔ ทฤษฎี คือ ๑) ทฤษฎีเกสตัลท์ (Gestalt Theory) ๒) ทฤษฎีการเรียนรู้โดยเครื่องหมายของทอลแมน ๓) ทฤษฎีสานาม (Field Theory) และ ๔) กลุ่มประมวลสารสนเทศ (Information Processing)

ค. ทฤษฎีการเรียนรู้กลุ่มมนุษยนิยม (Humanism) นักคิดกลุ่มมนุษยนิยม ให้ความสำคัญของความเป็นมนุษย์ และมองมนุษย์ว่า มีคุณค่า มีความดีงาม มีความสามารถ มีความต้องการ และมีแรงจูงใจภายในที่จะพัฒนาศักยภาพของตน หากบุคคลมีอิสรภาพและเสรีภาพ มนุษย์จะพยายามพัฒนาตนเองไปสู่ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ โดยมีนักจิตวิทยาที่สำคัญ คือ มาสโลว์ รอเจอร์ และโคมส์

ง. ทฤษฎีการเรียนรู้กลุ่มผสมผสาน (Eclecticism) โดยอาศัยนักจิตวิทยาในกลุ่มพฤติกรรมนิยมและพุทธินิยมเข้าด้วยกัน นั่นคือ กานเย (Gagne') ได้จัดประเภทของการเรียนรู้เป็นลำดับขั้นจากง่ายไปหายากไว้ ๘ ประเภท คือ ๑) การเรียนรู้สัญญาณ (signal – learning) ๒) การเรียนรู้สิ่งเร้า-การตอบสนอง (stimulus-response learn) ๓) การเรียนรู้การเชื่อมโยงแบบต่อเนื่อง (chaining) ๔) การเชื่อมโยงทางภาษา (verbal association) ๕) การเรียนรู้ความแตกต่าง (discrimination learning) ๖) การเรียนรู้ความคิดรวบยอด (concept learning) ๗) การเรียนรู้กฎ (rule learning) และ ๘) การเรียนรู้การแก้ปัญหา (problem solving)

เป้าหมายของการเรียนรู้ จึงมีอยู่ ๒ ลักษณะ คือ ๑) เป้าหมายโดยทั่วไป หรือวัตถุประสงค์รวม ซึ่งมีขอบข่ายครอบคลุมพฤติกรรมการเรียนรู้ที่พึงประสงค์ ๓ ด้าน คือ (๑) ด้านพุทธิพิสัย (Cognitive Domain) (๒) ด้านจิตพิสัย (Affective Domain) และ (๓) ด้านทักษะพิสัย และ ๒) เป้าหมายเชิงพฤติกรรม ซึ่งเป็นวัตถุประสงค์ที่มีขอบข่ายครอบคลุมเฉพาะเรื่อง แต่สามารถระบุถึงพฤติกรรมที่ต้องการให้เกิดขึ้น เปลี่ยนแปลงหรือพัฒนาในลักษณะที่สังเกตได้ ตรวจสอบได้ วัดได้อย่างชัดเจน

๒. การเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา

แนวคิดหลักของการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา มี ๒ ประการ คือ ๑) แนวคิดเกี่ยวกับธรรมชาติของมนุษย์ โดยมีความเชื่อว่า มนุษย์เกิดมาพร้อมทั้งความดีและไม่ดี และ ๒) แนวคิดเกี่ยวกับพฤติกรรมหรือการกระทำของมนุษย์ โดยมีความเชื่อว่าเกิดจากปฏิสัมพันธ์ระหว่างแรงกระตุ้นภายในตนเอง และสิ่งแวดล้อมภายนอก

ความหมายของการเรียนรู้ในพระพุทธศาสนา หมายถึง การแสวงหาความรู้เพื่อฝึกฝนอบรมพัฒนาคนตามกระบวนการทางพระพุทธศาสนา โดยเน้นพัฒนาคนทั้งด้านกาย จิตใจ และสติปัญญา เพื่อให้เกิดมีคุณภาวะคือความรู้คู่ความดี มีสมรรถภาวะคือความสามารถดี มีสุขภาวะคือความสุขกายสบายใจตามความเหมาะสม และที่สำคัญพัฒนาคนไปสู่ความเป็นผู้มีอิสระภาวะคือความปลอดจากกิเลสความเห็นแก่ตัวจนพ้นจากความทุกข์ทั้งปวง โดยมีชีวิตที่สะอาด สว่าง สงบเย็น และเป็นประโยชน์อย่างที่สุด

การเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาถือได้ว่ามีความสำคัญตรงที่เน้นคนเป็นศูนย์กลางการพัฒนาโดยมีหลักคำสอนสำหรับพัฒนาบุคคลให้บรรลุจุดมุ่งหมายสูงสุดแห่งชีวิตบนพื้นฐานของเหตุผลและความถูกต้อง พระพุทธเจ้าได้กำหนดข้อปฏิบัติในการฝึกฝนอบรมตนด้วยการให้ละความชั่ว ประพฤติแต่ความดี และทำจิตใจของตนให้บริสุทธิ์ผ่องใส

พระพุทธศาสนา ได้วางหลักการเรียนรู้โดยเน้น “คน” เป็นศูนย์กลาง กระบวนการเรียนรู้จึงเป็นกระบวนการพัฒนา “คน” ทั้งในลักษณะที่เป็นปัจเจกชน (คือคนแต่ละคน) และการพัฒนา “กลุ่มคน” ให้อยู่ร่วมกันได้อย่างสันติ เมื่อ “คน” มีความสำคัญที่สุดของการเรียนรู้ วิธีการฝึกฝนอบรมจึงเป็นการพัฒนาทุกองค์ประกอบของความเป็น “คน” ทั้งทางกาย จิต และปัญญา ให้มีความสมบูรณ์พร้อมตามคุณสมบัติที่พึงประสงค์ คือการฝึกฝนตนเองตามหลักของศีล สมาธิ ปัญญา ซึ่งเรียกว่า “สิกขา ๓ หรือไตรสิกขา” และได้กำหนดองค์ประกอบของการเรียนรู้พระพุทธศาสนาออกเป็น ๓ ประการ เมื่อผู้เรียนได้สัมผัส สัมพันธ์ คิดวิเคราะห์และปฏิบัติฝึกย้ำซ้ำทวนอย่างต่อเนื่อง (กล่าวคือเกิดกระบวนการเผชิญสถานการณ์) จนหยั่งรู้ซึมซับสู่ภายใน จิตใจ กลั่นกรอง เกิดเป็นปัญญาของตนเอง คือ ๑) ปริยัติ ได้แก่ การศึกษาเล่าเรียนปฏิบัติ ๒) ปฏิบัติ ได้แก่ การนำเอาหลักการ ทฤษฎี แนวคิดจากการศึกษาเล่าเรียนมาประยุกต์ใช้ให้เป็นแนวปฏิบัติในวิถีชีวิตของตน และ ๓) ปฏิเวธ ได้แก่ ผลของการปฏิบัติ

เป้าหมายของการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนานั้น เมื่อกล่าวโดยภาพรวมแล้วก็สามารถสรุปเป็น ๓ ระดับ คือ ระดับที่หนึ่งด้านกายวิภาคที่ต้องพัฒนาคนให้มีสุขภาพกายแข็งแรงเพื่อที่จะได้ปฏิบัติหน้าที่ในการประกอบอาชีพในเกี่ยวข้องกับคนสังคมได้อย่างเข้มแข็ง ระดับที่สองด้านจิตตวิภาคที่ต้องพัฒนาความรู้สึกลงในให้มีความสุขมีทัศนคติในเชิงบวกในการเพียรพยายามที่แน่วแน่มั่นคงเข้มแข็งในการปฏิบัติหน้าที่ตนในสังคม และระดับที่สามด้านปัญญาวิภาคในส่วนที่การปฏิบัติตนในประกอบอาชีพดำรงตนในสังคม อีกทั้งส่วนความรู้สึกลงในขณะปฏิบัติหน้าที่อยู่นั้นเป็นไปเพื่อการพัฒนาสติปัญญาควบคู่ไปด้วย ให้เกิดความเข้าใจในสิ่ง

ที่ตนเกี่ยวข้องตามระบบธรรมชาติตามความเป็นจริง จนสามารถพัฒนาตนสู่ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์

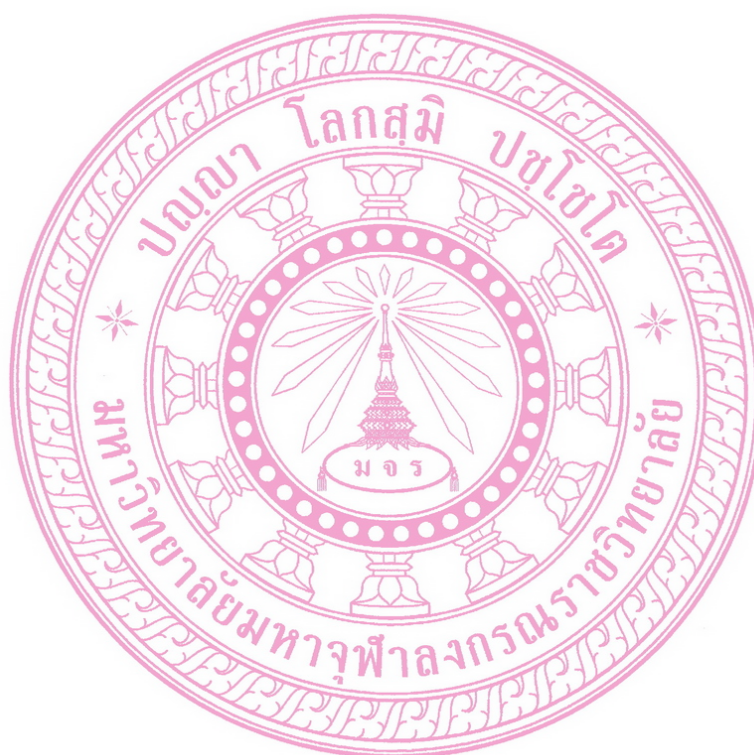
สรุปรวมความทั้งสองแนวคตินิเทศการเรียนรู้^{๘๒}นั้นได้ว่า กระบวนการเรียนรู้เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นกับมนุษย์ตลอดชีวิต มีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิตและการปรับตัวเพื่อช่วยให้บุคคลสามารถเลือกวิธีการปรับตัวมาใช้ได้อย่างเหมาะสม ทำให้บุคคลเลือกได้ว่าเมื่อใดควรปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อม เมื่อใดควรปรับสิ่งแวดล้อมให้เข้ากับตน และเมื่อใดควรปรับทั้งสิ่งแวดล้อมและตัวเราเข้าหากัน การเรียนรู้จึงเป็นพื้นฐานของการดำเนินชีวิต ที่มักจะพูดกันว่า Four pillars of learning (สี่เสาของจตุสดมภ์) สี่เสาของการเรียน^{๘๓} คือ ๑) Learn to know การเรียนเพื่อรู้ คือ การฝึกฝนให้รู้วิธีที่จะเข้าใจ เรียนให้รู้ว่าอะไรเป็นอะไร ดีชั่วอย่างไร ๒) Learn to do การเรียนรู้เพื่อปฏิบัติได้จริง เพื่อจะได้สามารถสร้างสรรค์สิ่งต่างๆ ที่แวดล้อมเราอยู่ คือ เรียนทำ เรียนแล้วก็ทำ รู้แล้วก็ทำ ๓) Learn to live together การเรียนรู้เพื่อที่จะอยู่ร่วมกัน เพื่อสามารถมีส่วนร่วม และร่วมมือกับผู้อื่นในกิจการทั้งปวงของมวลมนุษย์ คือ เรียนรู้ที่จะอยู่ร่วมกันให้ได้ และ ๔) Learn to be การเรียนรู้เพื่อชีวิต เรียนเพื่อที่จะพัฒนาให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์

โดยกระบวนการเรียนรู้ตามแนวตะวันตกให้ความสำคัญที่การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของมนุษย์ให้สามารถแก้ไขปัญหาในสถานการณ์ต่างๆ ที่ต้องเผชิญในชีวิตประจำวันได้ เป้าหมายของการเรียนรู้จึงมุ่งเน้นการพัฒนาที่สัมพันธ์กับวัตถุเพื่อตอบสนองความต้องการในชีวิต ส่วนกระบวนการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาให้ความสำคัญที่การพัฒนาวิถีชีวิตทั้งชีวิตของมนุษย์ด้วยการผสมผสานทั้งกายและจิตไปพร้อมๆ กัน มุ่งเน้นที่บุคคล ด้วยหลักของการพัฒนาตน คือ ศีล สมาธิ ปัญญา เป้าหมายของการเรียนรู้จึงเป็นการเรียนเพื่อมุ่งเข้าถึงความจริงของชีวิต อันจะก่อให้เกิดวิชา หรือความรู้แจ้งแห่งความหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวง และสอนให้รู้จักทุกข์และวิธีการดับทุกข์ ให้พ้นจากความไม่รู้จริงในธรรมชาติ อันเป็นเหตุให้เกิดทุกข์จากกิเลสทั้งปวง

แม้ว่ากระบวนการเรียนรู้ตามแนวตะวันตกและกระบวนการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาจะมีความแตกต่างกันในเรื่องของการพัฒนากายและจิตที่สัมพันธ์กับชีวิต รวมถึงเป้าหมายของการเรียนรู้ แต่ก็มีคุณสมบัติสอดคล้องตรงกันว่ากระบวนการเรียนรู้เกิดจากการยอมรับ

^{๘๒} คณะกรรมการมานาชาติว่าด้วยการศึกษาในศตวรรษที่ ๒๑ ประกอบด้วย ฌาคส์ เดอลลอร์ส, อินัม อัล มุฟติ, อีซาโอะ อามาอิ, โรแบร์โต คาร์เนโร, เฟ ซุง, โปรนิสลอร์ กิริเม็ก, วิลเลียม กอร์แฮม, อเล็กซานดร้า คอร์เนาเซอร์, ไมเคิล แมนลีย์, มารีเวลา ปาตรอน เกวโร, มารี-อังเจลิค ซาวาเน, การ์นิงค์, โรดอลโฟ สตาเฟนเนเกน, มยง วอน ซูร์, โจว หานาโจว, รายงานเสนอต่อยูเนสโก เรื่อง การเรียนรู้ : ขุมทรัพย์ในดิน (ฉบับภาษาไทย), หน้า ๑๐๘.

แก้ไข เปลี่ยนแปลง และคิดแก้ปัญหาด้วยความรู้ ความเข้าใจ โดยจัดระบบการรับรู้เชื่อมโยงกับประสบการณ์ จนพบวิธีการแก้ปัญหาด้วยเหตุและผล ซึ่งวิธีการแก้ไขปัญหามันบางอย่างต้องมีการฝึกฝนอย่างต่อเนื่องจนประสบผลสำเร็จ และการเรียนรู้เป็นการมุ่งหวังให้บุคคลมีบุคลิกภาพที่พึงประสงค์ มีความฉลาดรอบรู้ มีความสุข สามารถพัฒนาศักยภาพทางคิดเพื่อการแก้ปัญหา และการนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดทั้งต่อตนเองและสังคม ตลอดจนสร้างสรรค์สิ่งแวดล้อมให้มีความสมบูรณ์งดงามตามศักยภาพของแต่ละบุคคล

บทที่ ๓

การจัดการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาของวัดปัญญานันทาราม

ในบทนี้ เป็นการศึกษาวิจัยการจัดการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาของวัดปัญญานันทาราม อำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี ซึ่งผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องและได้ทราบถึงความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับวัดปัญญานันทาราม แนวคิดการจัดการเรียนรู้ กระบวนการจัดการเรียนรู้ ตลอดจนผลการจัดการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาของวัดปัญญานันทารามในรูปแบบของโครงการเข้าค่ายฝึกอบรม และได้นำเสนอข้อมูลตามลำดับ ดังนี้

๓.๑ ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับวัดปัญญานันทาราม

๓.๑.๑ ประวัติความเป็นมา

ปัจจุบันวัดปัญญานันทาราม ตั้งอยู่เลขที่ ๑ หมู่ที่ ๑๐ ตำบลคลองหก อำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย ซึ่งเดิมวัดปัญญานันทารามมีจุดเริ่มต้นที่ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๕ ด้วยนายพิชิต-นางจรัสทองสีม่วง ชาวตำบลคลองหก อำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี มีจิตศรัทธาที่จะถวายที่ดินจำนวน ๖ ไร่ ให้สมบัติของพระศาสนา โดยการประสานงาน ของนางบุญส่ง โพธิจันทร์ ในการถวายแด่พระพรหมมั่งคณาจารย์ (ปัญญานันทภิกขุ) องค์ประธานศูนย์สืบอายุพระพุทธศาสนา วัดชลประทานรังสฤษฎ์ อำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี และต่อมามีคณะศิษยานุศิษย์ได้ร่วมจิตร่วมศรัทธาซื้อที่ดินเพิ่มเพื่อร่วมสร้างถวาย เป็นอาจริยบูชาเป็นธรรมสมโภชน์ ๘๔ ปี พระพรหมมั่งคณาจารย์ (ปัญญานันทภิกขุ) รวมที่ดินเก่าและซื้อเพิ่มใหม่ทั้งหมดเป็น ๕๔ ไร่ และได้รับอนุญาตให้จัดตั้งเป็นวัดในพระพุทธศาสนา เมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๗ ใช้ชื่อว่า “วัดปัญญานันทาราม” โดยมีพระมหาพน พญาวชิโร พระมหาสมโภช จิตติญาณโณ และพระปัญญานันทมุนี (ส.ณ. สุภโร) ผู้เป็นเจ้าอาวาสรูปปัจจุบัน คณะสงฆ์ผู้เป็นศิษย์จากวัดชลประทานรังสฤษฎ์ ร่วมสนองงานก่อสร้างวัด และกิจกรรมงานเผยแผ่พระพุทธศาสนา^๑

^๑ พระมหาเต็ด เตชเมธี, พระมหาเฉลิม ปิยทสฺสี, พระมหาสุริยันต์ ธมฺมทสฺสี, อาจารย์สุคนธ์ สิ้นพานนท์, อาจารย์แมนเดือน สุขบำรุง, อาจารย์จำแลง เชื้อภักดี และนางจินตนา วีระเกียรติสุนทร, สืบสานปณิธาน วัดปัญญานันทาราม ชุตธรรมสมโภช ๑๐๐ ปี ชาตกาล พระพรหมมั่งคณาจารย์ (ปัญญานันทภิกขุ), (ม.ป.ท., ม.ป.ป.), หน้า ๓.

๓.๑.๒ วัตถุประสงค์ในการสร้าง

การสร้างวัดปัญญานันทารามมีวัตถุประสงค์สำคัญ คือ ตั้งขึ้นเพื่อเป็นพุทธบูชา เพื่อเป็นสถานที่บำเพ็ญบุญของสาธุชนทั่วไป เพื่อเป็นศูนย์ฝึกอบรมแก่ผู้ใฝ่ในการศึกษา ปฏิบัติ และเผยแผ่ธรรม เพื่อเป็นธรรมสมโภช ๘๔ ปี พระพรหมมิ่งคลาจารย์ (ปัญญานันทภิกขุ) และเพื่อถวายเป็นพระราชกุศลในวโรกาสฉลองสิริราชสมบัติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ครบ ๕๐ ปี^๒

๓.๑.๓ จุดมุ่งหมายของการสร้างวัด

ด้วยเจตนารมณ์ของพระพรหมมิ่งคลาจารย์ (ปัญญานันทภิกขุ) ที่มุ่งมั่นต้องการสร้างสถานที่แห่งนี้เป็นประโยชน์แก่พระศาสนาต่อไป จึงสร้างสถานที่นี้ให้มีความเหมาะสมแก่การส่งเสริมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาให้เจริญก้าวหน้า รวมทั้งเป็นเหมือนโรงพยาบาลทางใจของชาวโลกทั้งหลายที่มีความทุกข์ความเดือดร้อนวุ่นวายใจ เมื่อมาสู่สถานที่นี้ก็จะได้พบความสะอาด สว่าง และสงบแท้จริง จึงได้สร้างวัดปัญญานันทารามขึ้นตามจุดมุ่งหมายที่ว่า ต้องการให้สถานที่นี้เป็นที่สำหรับ “สร้างพระ สร้างคน สร้างเยาวชนของชาติ สร้างศาสนทายาท ให้มีชีวิตอยู่ในโลกอย่างถูกต้อง ให้มีชีวิตเรียบร้อยตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา เพื่อไม่ให้ตกอยู่ในอำนาจวัตถุนิยมมากเกินไป”^๓

๓.๑.๔ แนวคิดและการแบ่งเขตวัด

วัดปัญญานันทารามได้ถูกออกแบบและจัดวางผังไว้อย่างเป็นระเบียบ โดยยึดหลักความต้องการให้วัดเป็นศูนย์การเรียนรู้การศึกษา ปฏิบัติ และการเผยแผ่ศาสนาธรรม การจัดวางผังวัดจึงมีกำหนดเป็นรูปแบบที่ชัดเจนทั้งฝ่ายภิกษุและฆราวาส ตามหลักแนวคิดของวัดที่ว่า สร้างวัดเน้นเดี่ยวแต่ไม่เปลี่ยว ความเป็นอิสระแต่ควบคุมได้ และสร้างวัดให้ร่วมสมัยกับเจ้าชายสิทธัตถะ และพระพุทธเจ้า ดังนั้นจึงได้มีการแบ่งเป็นเขตพุทธาวาสและสังฆาวาส เพื่อพัฒนาด้านศาสนวัตถุให้เกื้อกูลต่อการสร้างศาสนบุคคลอย่างเหมาะสม^๔ ดังนี้

เขตพุทธาวาส จะสามารถสัมผัสได้ถึงความเป็นธรรมชาติอย่างแท้จริงจากความร่วมมือร่วมใจของสวนป่าสาละสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ ความสงบเย็นของวัดซึ่งเน้นความใกล้ชิดธรรมชาติ ตามแนวคิดที่ว่า ตรงไหนเป็นสวนป่ามีต้นไม้คือร่วมสมัยของพระพุทธเจ้า ส่วนไหนเป็นอาคารสถานที่คือร่วมสมัยของสิทธัตถะ และสิ่งสำคัญที่เป็นหัวใจของความเป็นวัดในพระพุทธศาสนา คืออุโบสถบูชาธรรม ซึ่งเป็นสิ่งก่อสร้างที่ใช้แนวคิดที่ว่า เมื่อมองวัตถุแล้วทะลุถึงธรรม คือ มีปริศนาธรรมต่างๆ อยู่ในอุโบสถเพื่อน้อมถวายเป็นพุทธบูชา

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗.

^๓ เรื่องเดียวกัน.

^๔ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘-๙.

ส่วนเขตสังฆาวาส คือที่อยู่ของพุทธบริษัททั้ง ๔ ได้จัดพื้นที่ในส่วนนี้เป็น ๔ อาศรม คือ อาศรมภิกษุ อาศรมแม่ชี อาศรมอุบาสก และอาศรมอุบาสิกา เพื่อสนองพุทธประสงค์ที่ว่า สร้างความมั่นคงให้พุทธบริษัท ทำวัดให้เป็นสมบัติของพุทธบริษัท ๔ ได้มีโอกาสศึกษาธรรมและปฏิบัติธรรมได้สะดวก

จุดมุ่งหมายในการสร้างวัดปัญญานันทารามนั้นนอกจากเพื่อเป็นธรรมสมโภช ๘๔ ปี พระพรหมมิ่งคลาจารย์ (ปัญญานันทภิกขุ) และถวายเป็นพระราชกุศลในวโรกาสครองราชย์ครบ ๕๐ ปี แล้วจุดประสงค์ที่สำคัญ คือเพื่อเป็นศูนย์ฝึกอบรมผู้เฝ้าในการศึกษา ปฏิบัติ และเผยแผ่ พระธรรมหรือ สร้างวัด สร้างคน พระพรหมมิ่งคลาจารย์ (ปัญญานันทภิกขุ) ได้ปาฐกถาและได้กล่าวถึงจุดมุ่งหมายในการสร้างวัดปัญญานันทารามไว้ว่า การสร้างวัดนี้เพื่อใช้เป็นสถานที่สร้างพระ สร้างคน ให้เป็นผู้มีความรู้ความเข้าใจในหลักคำสอนของพระพุทธเจ้า จึงให้พวกนักเรียนที่เรียกว่าพระธรรมทายาทและสามเณรมาฝึกที่นี้มาอยู่กินนอนที่นี้ และจะมีการอบรมตลอด ๔-๕ เดือน คือตั้งแต่วัดเข้าพรรษาพระรูปใดมีใจเสียสละรักพระศาสนา จะมีชีวิตอยู่เพื่อพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ก็จะมาฝึกหัดเพื่อจะได้ออกไปสอนประชาชน ให้มีความรู้ความเข้าใจถูกต้องตามหลักธรรมในพระศาสนาต่อไป พระปัญญานันทมุนี (ส.ณ. สุภโร) เจ้าอาวาสวัดปัญญานันทารามรูปปัจจุบัน (พ.ศ. ๒๕๓๙-ปัจจุบัน) ได้กล่าวว่า “เมื่อท่านได้รับความเมตตาจากพระพรหมมิ่งคลาจารย์ (ปัญญานันทภิกขุ) ก็มีความคิดว่าเราไปที่วัดนั้นต้องการสร้าง ๒ ทางไปพร้อมๆ กัน คือ

๑. ทางวัตถุ เป็นการพัฒนาถาวรวัตถุที่เป็นสิ่งปลูกสร้างในวัด ต้องสร้างให้ได้อย่างน้อยประกอบด้วยหลัก ๓ ป คือ

ป.๑ ประโยชน์สูง หมายถึง การก่อสร้างต้องคำนึงถึงการใช้สอย ต้องให้เกิดประโยชน์มากที่สุด

ป.๒ ประหยัดสุด หมายถึง ต้องประหยัดในการใช้จ่าย ทั้งที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน และการดูแลรักษาในอนาคต

ป.๓ ศิลปะ/ประยุกต์ธรรม หมายถึง สิ่งก่อสร้างภายในวัดต้องสะท้อนการดำเนินชีวิตตามหลักพระพุทธศาสนาและเป็นสื่อให้เข้าถึงธรรม ศิลปะสร้างขึ้นมาแล้วถือว่าเป็นศิลปะในระดับของภูมิปัญญาที่ได้อาศัยการเรียนรู้ได้มาในระดับหนึ่ง แต่ศิลปะที่ลึกซึ้งเราจะเห็นพุทธศิลป์ พระพุทธรูปที่อาจมาจากอิฐหิน ปูนทราย แต่เป็นพุทธศิลป์ที่อาจทำให้เราบรรลุนิพพานได้ด้วยซ้ำไป

๒. ทางจิต เป็นการพัฒนาค้นด้านจิตใจ โดยจะเน้นทั้งเยาวชน และประชาชนผู้สนใจทั่วไป ซึ่งพระต้องเป็นผู้นำด้านพัฒนาจิตใจ พัฒนาค้นสู่ความเป็นมนุษย์ และจากมนุษย์ต้องเป็นพุทธบริษัทให้ได้

๓.๒ แนวคิดการจัดการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาของวัดปัญญาบันฑิตาราม

ตามบทบัญญัติของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ^๕ นั้น วัดสามารถจัดการศึกษาได้ทั้ง ๓ ระบบ คือ การศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย ด้วยรูปแบบและวิธีการต่างๆ ตามหลักการความมีเอกภาพทางนโยบายและความหลากหลายในทางปฏิบัติ ซึ่งจุดเป้าหมายที่เป็นจุดเด่นในการจัดการศึกษาของวัด คือ การพัฒนาจิตของเยาวชนและประชาชนให้เป็นคนดี มีคุณธรรม ตามหลักพระพุทธศาสนา โดยรัฐส่งเสริมสนับสนุนในด้านต่างๆ เช่น งบประมาณ และการกำหนดมาตรฐานการศึกษา ซึ่งปัจจุบันวัดจัดการศึกษาใน ๓ ลักษณะ คือ

๑. การจัดการศึกษาเพื่อสร้างศาสนทายาท เป็นการศึกษาเพื่อสืบสานพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นหน้าที่ที่วัดจะต้องทำ ได้แก่ การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกนักธรรมและบาลี การศึกษาพระอภิธรรม การศึกษาวิปัสสนากรรมฐาน และการศึกษาสถาปัตยกรรมที่เกี่ยวข้องด้วยพระศาสนา

๒. การจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน และการศึกษาเพื่อส่งเสริมผู้ด้อยโอกาสในสังคม ได้แก่ โรงเรียนเอกชนการกุศลของวัด โรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก ศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ โรงเรียนหรือศูนย์การศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ ศูนย์ฝึกอาชีพ และศูนย์หัตถกรรมพื้นบ้าน

๓. การส่งเสริมการศึกษาแก่เยาวชนของชาติ ได้แก่ การจัดให้มีทุนเพื่อส่งเสริมการศึกษาของเด็ก การให้ที่พักอาศัยแก่เด็กที่กำลังศึกษาเล่าเรียน การอบรมระยะสั้นๆ แก่ประชาชนทั่วไป เช่น การบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อน การบวชพระในช่วงระยะเวลาสั้นๆ เช่น ๑ ถึง ๓ เดือน เพื่อศึกษาพระธรรมตามที่หลักสูตรกำหนดไว้

ดังนั้น เมื่อพิจารณาโดยภาพรวมแล้ว อาจกล่าวได้ว่าวัดมีบทบาทหน้าที่ใน ๓ ส่วน คือ

๑. เป็นแหล่งเรียนรู้ทั้งการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย

๒. ผลิตครูคุณธรรมโดยให้การศึกษา อบรม ศาสนธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าแก่พระภิกษุสงฆ์สามเณรที่บวชเรียน เพื่อไปทำหน้าที่เป็นผู้เผยแผ่ศาสนาธรรมต่อไป

๓. เป็นผู้นำทางจิตวิญญาณ โดยให้การศึกษาและเผยแผ่พระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า

^๕ สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ, รายงานการประชุมความคิดเห็นเพื่อแลกเปลี่ยนข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะเรื่อง วัดจะมีส่วนร่วมรับภาระและจัดการศึกษาตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติได้อย่างไร, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ภาพพิมพ์ จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๓-๙.

ดังนั้น หลักสูตรในการจัดการศึกษาจึงสามารถแบ่งออกเป็น ๓ ส่วน คือ

๑. หลักสูตรเพื่อการเรียนรู้หนังสือ เพื่อให้ผู้เรียนอ่านออกเขียนได้ ซึ่งปัจจุบันแยกให้เป็นหน้าของคุณครูในโรงเรียน

๒. หลักสูตรเพื่อการเรียนรู้อาชีพ เพื่อฝึกให้คนมีอาชีพสำหรับประกอบกิจการต่าง ๆ เพื่อการดำรงชีวิตในสังคม และ

๓. หลักสูตรเพื่อการสร้างควมดีให้คน เพื่อให้รู้คุณค่าของการเกิดมาเป็นคนและพัฒนาตนไปสู่ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ เป็นการสร้างคนให้เกิดคุณค่าแห่งควมดี

ในการจัดการศึกษาแก่เยาวชนและพุทธศาสนิกชนนั้น วัดทุกแห่งมีเป้าหมายในการสร้างคนให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ดังนั้น การสร้างควมดีให้คนจึงเป็นหลักสูตรของวัดทุกแห่งที่จะต้องจัดการศึกษาและเผยแผ่ศาสนาธรรม โดยวัดบางแห่งอาจมีการดำเนินการโดยใช้ทั้ง ๓ หลักสูตรก็ได้ ขึ้นอยู่กับรูปแบบ ลักษณะ วิธีการ และจุดมุ่งหมายในการจัดการศึกษาของวัดนั้นๆ

เช่นเดียวกัน การสืบสานงานพระศาสนาเพื่อเป็นประโยชน์และความสุขต่อมวลมนุษย์ของวัดปัญญานันทารามนั้น ได้ถือตามเจตนารมณ์ของพระพรหมมิ่งคลาจารย์ (ปัญญานันทภิกขุ) องค์พระผู้สร้างวัด ได้ดำเนินการจัดกิจกรรมให้สอดคล้องกับบทบัญญัติของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ อีกทั้งยังถือเป็นหน้าที่สำคัญในการปฏิบัติภารกิจตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ ที่ได้บัญญัติการบริหารจัดการภายในวัดของคณะสงฆ์ในด้านต่างๆ อันได้แก่ ด้านการปกครอง ด้านการศาสนศึกษา ด้านการศึกษาสงเคราะห์ ด้านการเผยแผ่ศาสนาธรรม ด้านการสาธารณสงเคราะห์ และด้านการสาธารณูปการ^๖ แนวการเรียนรู้เพื่อพัฒนาคุณภาพของคนไทย เพื่อเป็นการสร้างความเข้มแข็งให้กับสังคมไทย โดยการจัดกระบวนการเรียนรู้ให้สอดคล้องกับวัฒนธรรมการเรียนรู้ในยุคโลกาภิวัตน์ มีความสอดคล้องกับความต้องการของผู้เรียน ครู พ่อแม่ผู้ปกครอง และสังคมไทย^๗

^๖ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕, หน้า ๑-๕.

^๗ พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒, ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ ๑๑๖ ตอนที่ ๗๔ ก, (ลงวันที่ ๑๙ สิงหาคม ๒๕๔๒), หน้า ๑.

ซึ่งวัดปัญญานันทารามก็ถือเป็นนโยบายที่ต้องปฏิบัติตามภารกิจที่ได้รับมอบหมายนั้น และภารกิจที่ทำให้วัดมีความโดดเด่นจนเป็นที่ยอมรับของพุทธศาสนิกชนตลอดจนบุคคลทั่วไป ได้แก่ งานด้านการเผยแผ่ศาสนาธรรม^๘

แนวคิดหลักในการจัดการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาของวัดปัญญานันทารามเกิดจากการเห็นว่าประเทศชาติต้องเผชิญกับการครอบงำของระบบทุนนิยม บริโภคนิยม วัดถูกนิยม ตามกระแสโลกาภิวัตน์ ทำให้เกิดความตกต่ำทางศีลธรรม คุณธรรม ตลอดจนปัญหาสังคมในปัจจุบันได้ทวีความรุนแรงยิ่งขึ้น โดยเฉพาะหมู่เยาวชนชายและหญิงในวัยศึกษาเล่าเรียนที่มักออกนอกกลุ่มนอกทาง จำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องใช้ทุนเดิมทางสังคมที่มีอยู่ และเป็นวัฒนธรรมรากฐานในสังคมไทยที่แทรกซึมอยู่ในวิถีชีวิต คือ พระพุทธศาสนา มาพัฒนาสติปัญญาให้รู้เท่าทันด้วยการฝึกปฏิบัติ และนำไปใช้ในการดำเนินชีวิต ให้มีความเป็นอยู่อย่างพอเพียง พอใจในสิ่งที่ตนมี ยินดีในสิ่งที่ตนได้ จะช่วยให้โลกและประเทศไทยรอดพ้นจากวิกฤตได้^๙ โดยมีหลักสำคัญ ดังนี้

๑. เน้นให้คนเข้าวัดเพราะธรรม มากกว่าเข้าวัดเพราะหาของดี สอนคนด้วยการนำทำ ไม่ใช่สั่งทำ ด้วยหลักธรรมที่ว่า “นะ อะนะริยัง กะริสสามิ เราจักไม่กระทำสิ่งที่ตำรา” ร่วมใจสร้างชีวิตใหม่ สร้างคนให้เป็นมนุษย์ สร้างมนุษย์ให้เป็นพุทธบริษัท มีคุณสมบัติที่สำคัญ คือ รักผู้อื่น สร้างสรรค์ชีวิต มีค่าควรแก่การอยู่ร่วมกันอย่างญาติที่เอื้ออาทร มีชีวิตที่ไม่หาความสุขบนความทุกข์ของผู้อื่น ฝึกตนจนมีคุณธรรมที่ผู้อื่นไว้วางใจได้

๒. การสร้างชีวิตที่ดีเพื่อควบคุมคนเก่ง สืบเนื่องมาจากแนวคิดการจัดการศึกษาของโลกปัจจุบัน เน้นเฉพาะเรื่องให้คนรู้หนังสือแต่ขาดความรู้ในเรื่องความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ วัดปัญญานันทาราม จึงมีปรัชญาในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้หรือการฝึกอบรมคือ “การสร้างชีวิตที่ดี เพื่อควบคุมคนเก่ง” และมั่นใจว่า “ทุกคนพัฒนาได้ถ้าให้โอกาส” วัดปัญญานันทารามจึงได้ประยุกต์หลักธรรมเพื่อจัดกิจกรรมการเรียนรู้และการเผยแผ่ศาสนาธรรมตามแนวทางของ

^๘ ดร.ศิริพร แยมนิล, พระมหาประจวบ ฐมฺมธีโร, พระสุจินตนนท สุภโร เสนอสำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ, รายงานการวิจัย เรื่องรูปแบบการจัดการศึกษาและการเผยแผ่ศาสนาธรรมของวัดในพระพุทธศาสนา ประเภทการเผยแผ่ศาสนาธรรม : กรณีศึกษา วัดปัญญานันทาราม อำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี, (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด ภาพพิมพ์, ๒๕๔๘), หน้า ข.

^๙ พระมหาเต็ด เตชเมธี, พระมหาเฉลิม ปิยทสฺสี, พระมหาสุริยันต์ ฐมฺมทสฺสี, อาจารย์สุคนธ์ สิ้นพานนท์, อาจารย์แมนเดือน สุขบำรุง, อาจารย์จำแลง เชื้อภักดี และนางจินตนา วีระเกียรติสุนทร, สืบสานปณิธาน วัดปัญญานันทาราม ชุติธรรมสมโภช ๑๐๐ ปี ชาตกาล พระพรหมมิ่งคลาจารย์ (ปัญญานันทภิกขุ), หน้า ๔๓-๔๕.

พระพุทธศาสนาที่มุ่งพัฒนาหลักสูตรเพื่อการเรียนรู้ ด้านกิจกรรม วัฒนธรรม และคุณธรรม (ศีลธรรม และปรมัตถธรรม)

๓. หลักการจัดกิจกรรมการฝึกอบรม มีการจัดทำหลักสูตรการเรียนการสอนหรือการจัดฝึกอบรมระยะสั้นแบบค้างพักแรม ที่เรียกว่า “เข้าค่าย” โดยใช้วัดปัญญานันทารามเป็นสถานที่ฝึกอบรม จัดอบรมให้แก่เยาวชน นักเรียน นักศึกษา และประชาชนทั่วไปทั้งภาครัฐและเอกชน โดยมีการจัดเรียนการสอนเนื้อหาหลักสูตรและอีกทั้งเป้าหมายที่มีความเหมาะสมต่อกลุ่มบุคคลอย่างชัดเจน และที่สำคัญนั้นการจัดการเรียนการสอนเน้นการฝึกปฏิบัติที่มีความสอดคล้องกลมกลืนกับวิถีชีวิตจริง สำหรับเยาวชนและบุคคลในองค์กรต่างๆ เพื่อให้เด็กมีความสุข หนุ่มสาวเฟลิดเฟลีน วัยกลางคนพอใจ เฒ่าชราสงบเย็น จัดค่ายให้เหมาะสมทั้งปริมาณและคุณภาพ เกื้อกูลต่อความประหยัด มุ่งให้เกิดประโยชน์ สร้างจิตสำนึก สร้างภูมิคุ้มกันให้กับตนเอง ด้วยคุณธรรมที่ว่า “อ่านตนออก บอกตนได้ ใช้ตนเป็น ให้เป็นผู้มีชีวิตอย่างรู้เท่าทันโลก และสร้างความคิด ควบคุมความเก่ง”

ด้วยเจตนารมณ์ที่แน่วแน่และเป้าหมายที่ชัดเจน วัดปัญญานันทารามจึงได้ดำเนินการจัดกิจกรรมต่างๆ ในรูปแบบโครงการฝึกอบรมเป็นการสืบอายุพระพุทธศาสนา โดยจัดกิจกรรมการศึกษา การปฏิบัติธรรม การเผยแผ่ธรรมเพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก “รักมนุษยก่อนตาย” ปลุกเร้าและส่งเสริมให้พุทธบริษัท ๔ ได้ฝึกอบรมตนให้เป็นผู้มีคุณธรรม จริยธรรม ได้เรียนรู้วิถีชีวิตแบบชาวพุทธตามภูมิปัญญาในพระพุทธศาสนา และมีความเข้าใจพุทธศาสนาอย่างถูกต้อง โดยใช้ปัญญาเป็นประทีปนำทาง ไม่ยึดถือสิ่งเหลวไหลไร้สาระนอกธรรม นอกวินัย มาเป็นสรณะ โครงการและกิจกรรมต่างๆ ของวัดปัญญานันทารามที่ได้ดำเนินการอย่างเป็นรูปธรรมแล้ว มีจำนวนทั้งสิ้น ๒๔ โครงการ^{๑๑} ดังนี้

๑. โครงการจัดการเรียนรู้และเผยแผ่ศาสนธรรมสำหรับพระภิกษุ สามเณร จำนวน ๕ โครงการ ได้แก่

- ๑) โครงการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกธรรม
- ๒) โครงการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกบาลี
- ๓) โครงการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกสามัญ โรงเรียนพระราหุล
- ๔) โครงการอบรมพระภิกษุ “ไตรสิกขา”
- ๕) โครงการโรงเรียนเผยแผ่พุทธธรรมปัญญานันทะ

^{๑๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๗-๑๕๖.

๒. โครงการจัดการเรียนรู้และเผยแผ่ศาสนาธรรมสำหรับฆราวาส จำนวน ๑๙ โครงการ ได้แก่

- ๑) โครงการอบรมจริยธรรมสำหรับเยาวชน “ค่ายพุทธบุตร – พุทธธรรม”
- ๒) โครงการบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อน
- ๓) โครงการสร้างคุณภาพชีวิตด้วย “ค่ายคุณธรรม”
- ๔) โครงการบวชเนกขัมมะบารมี (ทุกวันศุกร์ – เสาร์ - อาทิตย์)
- ๕) โครงการศึกษาพระพุทธรูปศาสนา ๑ วัน ในวัด
- ๖) โครงการอุปสมบทพระประจำเดือน
- ๗) โครงการศาสนานุสรณ์สถาน
- ๘) โครงการธรรมทานเพื่อปัญญาบารมี
- ๙) โครงการประเพณีธรรมปัญญาสุอาราม (ทุนการศึกษาสงเคราะห์)
- ๑๐) โครงการสัมมนาเผยแผ่ความรู้ (ธรรมสมโภช)
- ๑๑) โครงการสืบสานวัฒนธรรมรักษาศีลอุโบสถ “วันพระ”
- ๑๒) โครงการชีวิตใหม่ (บ้านธรรม บ้านปัญญา) บำเพ็ญบารมีวันอาทิตย์
- ๑๓) โครงการสร้างความสุขด้วยการบำเพ็ญบุญ (วันสำคัญต่างๆ)
- ๑๔) โครงการพุทธอาสา
- ๑๕) โครงการวัดวิถีพุทธเฉลิมพระเกียรติ
“เปิดวัดวันอาทิตย์ ไกลชิดพระศาสนา”
- ๑๖) โครงการสมโภชพระไตรปิฎก
- ๑๗) โครงการอบรมวิทยากรจัดค่ายคุณธรรม
- ๑๘) โครงการคืนวิถีชีวิตชาวพุทธสู่สังคมไทย :
Bomb To Bell สันติสุขสันติภาพในโรงเรียนวิถีพุทธ
- ๑๙) โครงการปัญญาตรา ธรรมทัศนา :
สืบทอดอายุพระพุทธศาสนาต่างแดน

๓.๓ รูปแบบการจัดการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาของวัดปัญญานันทาราม

วัดปัญญานันทารามเป็นวัดที่เกิดขึ้นด้วยความตั้งใจที่จะให้เป็นแหล่งเรียนรู้และเผยแผ่ศาสนาธรรม ตามแนวความคิดของท่านพุทธทาสภิกขุ และพระพรหมมิ่งคลาจารย์ (ปัญญานันทภิกขุ) นอกเหนือจากทำหน้าที่เป็นวัดที่ให้การอบรมสั่งสอนแบบประเพณีของวัดทั่วไปแล้ว ได้มีวิธีการสอนเชิงรุกเช่นเดียวกับที่พระพุทธเจ้าเคยดำเนินการเผยแผ่มาก่อน กล่าวคือการเข้าถึงประชาชนและชุมชนมากกว่าให้ประชาชนเข้ามาหาโดยใช้พุทธวิธีเป็นแนวทางในการดำเนินการสอนและการเผยแผ่ศาสนาธรรม และมุ่งเน้นการสร้างคนให้เกิดการพัฒนาความดี

ภายในตนเอง รูปแบบการจัดการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาของวัดปัญญานันทาราม เมื่อพิจารณาตามจุดมุ่งหมายของวัด คือ “สร้างพระ สร้างคน สร้างเยาวชนของชาติ สร้างศาสนทายาท ให้มีชีวิตอยู่อย่างเรียบง่าย ตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา เพื่อไม่ให้ตกอยู่ในอำนาจวัตถุมากเกินไป” ดังนั้น การจัดการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาของวัดปัญญานันทาราม สามารถแบ่งได้เป็น ๒ กลุ่มโครงการใหญ่ๆ ได้แก่ ๑) รูปแบบโครงการจัดการเรียนรู้และเผยแผ่ศาสนธรรมสำหรับพระภิกษุ สามเณร และ ๒) รูปแบบโครงการจัดการเรียนรู้และเผยแผ่ศาสนธรรมสำหรับฆราวาส มีรายละเอียด ดังนี้

๓.๓.๑ รูปแบบโครงการจัดการเรียนรู้และเผยแผ่ศาสนธรรมสำหรับพระภิกษุสามเณร

รูปแบบโครงการจัดการเรียนรู้และเผยแผ่ศาสนธรรมสำหรับพระภิกษุ สามเณร คือ การสร้างพระตามแนวทางของวัดปัญญานันทาราม ด้วยแนวคิดที่ว่าการศึกษาเป็นเครื่องมือที่สำคัญในการพัฒนาคนและสังคม พระภิกษุ สามเณร ถือว่าเป็นกำลังสำคัญยิ่งในการช่วยพัฒนาคนและสังคม วัดจึงจัดให้มีการศึกษาตามเกณฑ์บังคับขั้นพื้นฐานที่พระภิกษุและสามเณรต้องศึกษาทุกรูปตามหลักสูตรการศึกษาของชาติที่กระทรวงศึกษาธิการกำหนด และการฝึกปฏิบัติตามพระธรรมวินัยให้สมบูรณ์ถูกต้องตามที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงวางแนวทางการดำเนินชีวิตความเป็นพระ คือผู้ประเสริฐที่อยู่อย่างเรียบง่ายตามวิถีชีวิตที่แสวงหาความจริง ความงามและความดีที่อาศัยหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และปัญญา

วัดปัญญานันทารามเป็นศูนย์ศึกษา ปฏิบัติ และเผยแผ่พุทธธรรม เพื่อให้พระภิกษุสามเณร ได้ประพฤติปฏิบัติเป็นแนวเดียวกัน จึงมีระเบียบปฏิบัติของวัด^{๓๓} ดังนี้

๑. ต้องปฏิบัติตามพระธรรมวินัยอย่างเคร่งครัด
๒. ต้องปฏิบัติตามกิจวัตร และกฎหมายอาญา
๓. ต้องศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม-บาลี และแผนกสามัญศึกษาตามที่รัฐกำหนด
๔. ต้องทำหน้าที่เป็นผู้ปฏิบัติดีตามสมณะสาธูปและเผยแผ่ธรรมรวมถึงให้ความร่วมมือ สนับสนุนตามกิจกรรมที่เหมาะสม และต้องลงอุโบสถทุกกึ่งเดือน

^{๓๓} ดร.ศิริพร แยมนิล, พระมหาประจวบ ฐมธีโร, พระสุจินตนนท์ สุกโกโร เสนอสำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ, รายงานการวิจัย เรื่องรูปแบบการจัดการศึกษาและการเผยแผ่ศาสนธรรมของวัดในพระพุทธศาสนา ประเภทการเผยแผ่ศาสนธรรม : กรณีศึกษา วัดปัญญานันทาราม อำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี, หน้า ๑๔๗-๑๔๘.

๕. ต้องนุ่งห่มจีวรให้เป็นปริมณฑลในกิจวัตรทั่วไป เวลารับภัตตาหารและทำกิจของสงฆ์ให้หมดอง

๖. เมื่อกิจของสงฆ์เกิดขึ้นต้องร่วมกันรับผิดชอบ สิ่งใดที่เกิดขึ้น เช่น ปัจจัยสี่ เป็นต้น ให้มอบไว้ส่วนกลางคือ พุทธสหกรณ์ และเบิกใช้ตามสมควรแก่สมณบริโภค

๗. ต้องฉันภัตตาหารในที่เดียวกัน ต้องทำตัวให้เป็นผู้เลี้ยงง่าย

๘. ต้องช่วยกันรักษาความสะอาด และดูแลสิ่งแวดล้อม รวมถึงซ่อมแซมสิ่งที่ชำรุด และรักษาของสงฆ์

๙. พระภิกษุ สามเณร จะมาค้างคืนที่วัด หรือจะมาขออยู่วัด ต้องได้รับอนุญาตจากเจ้าอาวาส หรือผู้ช่วยเจ้าอาวาส หากพำนักอยู่วัดต้องได้รับการพิจารณาจากคณะสงฆ์ จึงรับเข้าอยู่วัดได้ และต้องมีหนังสือจากต้นสังกัดรับรองมา

๑๐. ต้องปฏิบัติตามกฎระเบียบและกติกากของวัดที่กำหนดไว้อย่างเคร่งครัด

และเพื่อให้พระภิกษุ สามเณร จะต้องปฏิบัติสมณกิจเป็นกิจวัตรประจำวัน วัดจึงได้กำหนดรูปแบบโครงการจัดการเรียนรู้และเผยแผ่ศาสนาธรรม^{๑๒} แสดงได้ดังตารางต่อไปนี้

เวลา	รายการ/กิจกรรม
๐๔.๐๐ น.	ระฆังสัญญาณตื่น
๐๔.๓๐ น.	ทำวัตรเช้า – เจริญจิตภาวนา
๐๕.๔๐ น.	บิณฑบาต / ทำความสะอาดบริเวณวัด
๐๗.๐๐ น.	ฉันภัตตาหารเช้า
๐๙.๐๐ น.	ศึกษาธรรม
๑๑.๐๐ น.	ฉันภัตตาหารเพล
๑๓.๐๐ น.	ศึกษาธรรม
๑๕.๐๐ น.	ระฆังสัญญาณ – เติบจงกรม
๑๖.๐๐ น.	พัก / ทำกิจส่วนตัว
๑๗.๐๐ น.	ดื่มน้ำปานะ
๑๘.๐๐ น.	ระฆังสัญญาณ – ทำวัตรเย็น – เจริญจิตภาวนา
๑๙.๓๐ น.	สนทนาธรรมกับกัลยาณมิตร
๒๑.๓๐ น.	พักผ่อนอย่างมีสติ

ตารางที่ ๓.๑ รายการ/กิจกรรม ปฏิบัติสมณกิจประจำวัน

^{๑๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔๙.

๓.๓.๒ รูปแบบโครงการจัดการเรียนรู้และเผยแผ่ศาสนธรรมสำหรับฆราวาส

รูปแบบโครงการจัดการเรียนรู้และเผยแผ่ศาสนธรรมสำหรับฆราวาส คือ การสร้างคน ตามแนวทางของวัดปัญญานันทาราม ด้วยแนวคิดที่ว่า การจัดการศึกษาของโลกปัจจุบัน เน้นแต่เรื่องให้คนรู้หนังสือแต่ขาดความรู้เรื่องความเป็นคนที่สมบูรณ์ จึงมีปรัชญาในการจัดอบรมคือ “การสร้างคนดีเพื่อควบคุมคนเก่ง” และมั่นใจว่า “ทุกคนพัฒนาได้ถ้าให้โอกาส” โครงการต่างๆ ที่จัดขึ้นมุ่งเน้นสอนคนในทุกๆ วัย เพื่อถ่ายทอดหลักธรรมคำสอนให้พุทธศาสนิกชนได้มีความรู้ความเข้าใจในหลักธรรม และฝึกอบรมตนตามหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และปัญญา เป็นการให้โอกาสแก่ชีวิตในการนำตนเองเข้าหาธรรมะ เพื่อพัฒนาตนเอง พัฒนางาน และพัฒนาสิ่งแวดล้อมอย่างเหมาะสม

ในการฝึกอบรมวัดปัญญานันทารามได้จัดทำหลักสูตรระยะสั้นแบบค้างพักรม เรียกว่า “เข้าค่าย” โดยใช้วัดเป็นสถานที่ฝึกอบรมเพื่อการเรียนรู้และการเผยแผ่ศาสนธรรมสำหรับฆราวาส ซึ่งได้แก่ เยาวชน นิสิต นักศึกษา และประชาชนทั่วไป โดยมีระเบียบปฏิบัติของวัดเพื่อให้ผู้ปฏิบัติธรรมได้ประพฤติปฏิบัติเป็นแนวเดียวกัน^{๑๑} ดังนี้

๑. มีความตั้งใจจริงในการมาปฏิบัติภาวนา ต้องอยู่ครบตามกำหนดเวลา สมาทาน ศีล ๘ ตรงต่อเวลา เชื่อฟังพระอาจารย์
๒. ติดป้ายชื่อตลอดเวลาในขณะที่เข้ารับการอบรม
๓. งดเว้นการติดต่อกับบุคคลภายนอก งดการใช้เครื่องมือสื่อสาร (โทรศัพท์มือถือ) ไม่ออกจากวัดก่อนได้รับอนุญาต
๔. งดเว้นการนำอาหารหรือของขบเคี้ยวเข้ามารับประทานในที่พัก เพื่อความเป็นอยู่อย่างเรียบง่าย ควรรับประทานอาหารเฉพาะที่จัดไว้ งดอาหารมือเย็น ตั้งแต่ ๑๒.๐๐ น. จนถึงรุ่งอรุณวันใหม่ (อาหารมี ๒ มื้อ กับน้ำปานะตอนเย็น) เว้นเครื่องดื่มที่มีคาเฟอีน ชูกำลังน้ำอัมฤต
๕. งดเว้นการใช้เครื่องประดับทุกชนิด เครื่องรางของขลัง (ยกเว้นนาฬิกา) และใช้น้ำ ใช้น้ำไฟของวัดอย่างประหยัด รู้คุณค่า
๖. โปรดเอื้อเพื่อต่อผู้อื่น โดยการงดส่งเสียงดัง งดการคลุกคลี งดพูดคุยกันเป็นกลุ่ม และงดการเพ่งโทษผู้อื่น

^{๑๑} อ้างใน พระอาทิตย์ ยานันท์, “การพัฒนาอุบาสกอุบาสิกาตามแนวพุทธวิธี : ศึกษาผลสัมฤทธิ์โครงการเพิ่มโอกาสบวชนกขัมมบารมีของวัดปัญญานันทาราม ตำบลคลองหก อำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (โครงการบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร), ๒๕๕๒, หน้า ๑๗-๑๘.

๗. งดเว้นการพุดคุย สนทนา กับพระภิกษุสามเณรหรือผู้ปฏิบัติธรรมชายหญิง สองต่อสองในที่ลับคน ในกรณีมีข้อสงสัยโปรดติดต่อกับพระอาจารย์ที่ดูแล

๘. ภายในบริเวณวัดเป็นเขตปลอดบุหรี่ และยาเสพติดทุกอย่าง ผู้มาปฏิบัติธรรมต้องงดเว้นโดยเด็ดขาด ถ้าหากมีสุขภาพไม่พร้อม โปรดรักษาตัวให้พร้อมเสียก่อน

๙. ในกรณีที่ทำผิดระเบียบเกิดขึ้น มีพระอาจารย์เข้าไปตักเตือน หากไม่ปฏิบัติตาม จะขอเชิญออกจากวัดโดยทันที

๑๐. ในกรณีที่ท่านต้องการจะร่วมทำบุญกับทางวัด ให้มาทำบุญที่สำนักงานกลาง เท่านั้น (งดเว้นการให้กับพระภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง เพราะในวัดทุกคนอยู่กันด้วยระบบสังฆะคือ ส่วนรวม) โดยที่ทางวัดจะออกใบอนุโมทนาบัตรเป็นหลักฐาน

และเพื่อให้ทราบาสผู้ปฏิบัติธรรมที่วัดปฏิบัติเป็นกิจวัตรประจำวัน วัดจึงได้กำหนด รูปแบบโครงการจัดการเรียนรู้และเผยแผ่ศาสนาธรรม^{๑๔} แสดงได้ดังตารางต่อไปนี้

เวลา	รายการ/กิจกรรม
๐๔.๐๐ น.	ระฆังสัญญาณตื่น
๐๔.๓๐ น.	ทำวัตรเช้า – เจริญจิตภาวนา
๐๕.๔๐ น.	บิณฑบาต / ทำความสะอาดบริเวณวัด
๐๗.๐๐ น.	ฉันภัตตาหารเช้า
๐๙.๐๐ น.	ศึกษาธรรม
๑๑.๐๐ น.	ฉันภัตตาหารเพล
๑๓.๐๐ น.	ศึกษาธรรม
๑๕.๐๐ น.	ระฆังสัญญาณ – เติ่นจงกรม
๑๖.๐๐ น.	พัก / ทำกิจส่วนตัว
๑๗.๐๐ น.	ดื่มน้ำปานะ
๑๘.๐๐ น.	ระฆังสัญญาณ – ทำวัตรเย็น – เจริญจิตภาวนา
๑๙.๓๐ น.	สนทนาธรรมกับกัลยาณมิตร
๒๑.๓๐ น.	พักผ่อนอย่างมีสติ

ตาราง ๓.๒ รายการ/กิจกรรม ปฏิบัติกิจวัตรประจำวัน

^{๑๔} ดร.ศิริพร แยม์นิล, พระมหาประจวบ ฐมมธีโร, พระสุจินตนันท์ สุภกโร เสนอสำนักงาน เลขาธิการสภาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ, รายงานการวิจัย เรื่องรูปแบบการจัดการศึกษาและการ เผยแผ่ศาสนาธรรมของวัดในพระพุทธศาสนา ประเภทการเผยแผ่ศาสนาธรรม : กรณีศึกษา วัด ปัญญานันทาราม อำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี, หน้า ๑๔๙.

จะเห็นได้ว่า วัดปัญญานันทารามมีการจัดการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาในรูปแบบโครงการจัดการเรียนรู้และเผยแผ่ศาสนธรรมสำหรับพระภิกษุ สามเณร และโครงการจัดการเรียนรู้และเผยแผ่ศาสนธรรมสำหรับฆราวาส ที่มุ่งพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้เข้ารับการอบรมด้วยคุณงามความดีทางด้านศีลธรรม คุณธรรมและสัจธรรม โดยการจัดกิจกรรมอย่างหลากหลายต่อเนื่องเป็นวิถีชีวิต เพื่อให้ผู้เรียน รู้จักคิด มีการฝึกปฏิบัติเสมอๆ ทั้งด้านความประพฤติ (ศีล) จิตใจ (สมาธิ) และปัญญา (ปัญญา) เพื่อความเจริญงอกงามในทุกขั้นตอนของชีวิต โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การกิน อยู่ ดู ฟัง ในชีวิตประจำวันที่มีสติสัมปชัญญะคอยกำกับ และเพื่อให้ผู้เรียนพัฒนาตนเองตามวิธีการที่วัดถือว่าเป็นเครื่องมือในการพัฒนาคน ซึ่งการจัดการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาในรูปแบบโครงการจัดการเรียนรู้และเผยแผ่ศาสนธรรมของวัดปัญญานันทาราม ประกอบด้วย ๓ ส่วน คือ หลักสูตร การดำเนินการฝึกอบรม และการประเมินผล มีรายละเอียด ดังนี้

๑. ด้านหลักสูตร

การจัดหลักสูตรตามรูปแบบโครงการจัดการเรียนรู้และเผยแผ่ศาสนธรรมสำหรับพระภิกษุ สามเณร และโครงการจัดการเรียนรู้และเผยแผ่ศาสนธรรมสำหรับฆราวาส ได้ยึดหลักธรรมเพื่อมุ่งเน้นการพัฒนา ๓ ด้าน ได้แก่ ด้านวัณณธรรม ด้านคุณธรรม และด้านการใช้กิจกรรมที่เหมาะสมเป็นเครื่องมือในการฝึกอบรม

ก) ด้านวัณณธรรม ซึ่งมีรากฐานจากพระพุทธศาสนาและเป็นสิ่งที่มีสืบต่อกันมาอย่างยาวนาน เช่น เมื่อต้องเข้าวัดต้องประพฤติพรหมจรรย์ปฏิบัติตัวตามแบบชาววัด คือ ไม่รับประทานอาหารเย็น เป็นต้น และประพฤติตามหลักการที่ว่า “อยู่อย่างต่ำ แต่มุ่งกระทำอย่างสูง” การเป็นอยู่อย่างต่ำถือหลักว่า “กินข้าวจานแฉะ อาบน้ำในคูล อยู่กุฏิเล้าหมู ฟังยุงร้องเพลง” เป็นการดำเนินชีวิตแบบเรียบง่าย สันโดษ รู้จักพอเพียงตามแนวคตินิพพานิศาฐกิจพอเพียง ส่วนการกระทำอย่างสูงมุ่งเน้นเรื่องมารยาท “กายอ่อนนุ่ม วาจาอ่อนหวาน จิตใจอ่อนโยน” ซึ่งนำมาจากหลักธรรม คือ “ไตรสิกขา” นั่นเอง

ข) ด้านคุณธรรม เป็นการสอนให้รู้จักตนเองฝึกฝนพัฒนาตนเองโดยยึดหลักไตรสิกขา คือระมัดระวัง (ศีล) ตั้งใจ (สมาธิ) ไครครวญ (ปัญญา) การพัฒนามนุษย์ที่สมบูรณ์ต้องรู้จักการฝึกตนเองสมดังพุทธภาษิตกล่าวรับรองไว้ว่า “ทันทโต เสฏฐโณ มนุสเสสุ ในหมู่มนุษย์ที่ฝึกตนดีแล้วประเสริฐสุด” รวมถึงการสอนให้รู้จักใช้ชีวิตในการทำงานและการอยู่ร่วมกับผู้อื่น จึงมุ่งเน้นให้เกิดความเข้าใจหลักคุณธรรมในระดับสัจธรรมที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันและใช้ชีวิตการทำงานได้จริง

เนื้อหาสาระของหลักสูตรโครงการจัดการเรียนรู้และเผยแพร่ศาสนธรรมสำหรับพระภิกษุ สามเณร และโครงการจัดการเรียนรู้และเผยแพร่ศาสนธรรมสำหรับฆราวาส จึงได้ให้ความสำคัญกับการสร้างควมดีให้คน โดยมีทั้งเนื้อหาภาคการศึกษาจากการฟังธรรมบรรยาย อภิปราย หรือสนทนา และภาคปฏิบัติที่ให้ผู้เข้ารับการฝึกอบรมได้มีโอกาสศึกษาและปฏิบัติได้สัมผัสธรรมะที่จะนำไปปฏิบัติในชีวิตได้จริงควบคู่กันไปตามหลักไตรสิกขา คือ วิธีการฝึกหัดพัฒนาชีวิตให้เกิดความสมบูรณ์ใน ๓ ด้าน ได้แก่ ด้านความประพฤติ (ศีล) จิตใจ (สมาธิ) และปัญญา (ปัญญา) ดังนี้

๑) การพัฒนาตนด้านศีลหรือพฤติกรรม คือ การฝึกอบรมในด้านความประพฤติ ระเบียบวินัย ให้มีสุจริตทางกาย วาจา อาชีวะ และการดำรงตนอยู่ด้วยดี มีชีวิตที่เกื้อกูล ท่ามกลางสภาพแวดล้อมที่ตนมีส่วนช่วยสร้างสรรค์รักษาให้อีกอำนวยแก่การมีชีวิตที่ดีงามร่วมกัน เป็นพื้นฐานที่ดีสำหรับการพัฒนาคุณภาพจิตและการเจริญปัญญา สำหรับพระภิกษุ คือ ศีล ๒๒๗ สามเณร คือ ศีล ๑๐ และอุบาสกอุบาสิกา ตลอดจนผู้เข้าร่วมเรียนรู้ศึกษาปฏิบัติธรรม คือ ศีล ๘

๒) การพัฒนาตนด้านสมาธิ คือ การฝึกอบรมทางจิตใจ การปลูกฝังคุณธรรม สร้างเสริมคุณภาพจิต รู้จักใช้ความสามารถในกระบวนสมาธิเพื่อการพัฒนาคุณภาพจิต หรือการปรับปรุงจิตให้มีคุณภาพและสมรรถภาพสูงเอื้อแก่การมีชีวิตที่ดีงามและพร้อมที่จะใช้งานในทางปัญญาอย่างได้ผลดีที่สุด ได้แก่ การทำวัตรสวดมนต์และเจริญจิตภาวนา เป็นการเสริมสร้างลักษณะนิสัยทางวัฒนธรรมทางศาสนา หลังจากกิจกรรมทำวัตรสวดมนต์ก็จะมีการบริหารจิตเจริญปัญญา คือ เข้าตั้งแต่เวลา ๐๔.๓๐-๐๕.๓๐ น. เย็นตั้งแต่เวลา ๑๘.๓๐-๑๙.๓๐ น.

๓) การพัฒนาตนด้านปัญญา คือ การฝึกอบรมทางปัญญาอย่างสูง ทำให้เกิดความรู้แจ้งที่สามารถชำระจิตให้บริสุทธิ์หลุดพ้นเป็นอิสระโดยสมบูรณ์ ด้วยการมองดูรู้จักและเข้าใจสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง หรือรู้เท่าทันธรรมชาติของสังขารทั้งหลาย ที่ทำให้เป็นอยู่และทำการต่างๆ ด้วยปัญญา คือ รู้จักวางใจวางท่าทีและปฏิบัติต่อโลกและชีวิตได้อย่างถูกต้องเหมาะสม ในทางที่เป็นไปเพื่อแผ่ขยายประโยชน์สุข มีจิตใจผ่องใส ไร้ทุกข์ เป็นอิสระเสรี และสดชื่นเบิกบาน

ค) ด้านกิจกรรม วัดได้ให้แนวทางในการดำรงชีวิตในขณะเข้าค่ายแก่ผู้เข้ารับการฝึกอบรมบนพื้นฐานแนวคิดการดำรงชีวิตที่ “เรียบง่าย ประโยชน์สูง ประหยัดสุด และถูกต้องตามพระธรรมวินัย” เช่น ไม่มีข้อบังคับในการใช้เสื้อผ้าแต่ให้ถูกกาลเทศะ แต่ฝึกให้คนได้รู้จักการบำเพ็ญกุศล มีการให้ทาน รักษาศีล การเจริญภาวนา เป็นหลัก ให้ปฏิบัติตามแนววิถีชีวิตของพระพุทธเจ้าที่ทรงประสูติ ตรัสรู้ และปรินิพพานกลางป่ากลางดินให้มากที่สุด ซึ่งอาศัยกระบวนการในการพัฒนาทั้ง ๔ ด้าน ด้วยกัน คือ

๑) สุ=สุตตะ คือ ฟังเป็น โดยการฟังการบรรยายธรรม เพื่อทำความเข้าใจเกี่ยวกับหลักการปฏิบัติของการบวชอย่างถูกต้องตามวัตถุประสงค์โครงการและการฟังธรรมเพื่อนำหลักธรรมไปปฏิบัติในชีวิตประจำวันอย่างเข้าใจและถูกต้อง โดยมีกระบวนการสอนเรียกว่าการสอนแบบบรรยาย ซึ่งเป็นการสอนที่ใช้ในที่ประชุมใหญ่ในการแสดงธรรมประจำวันซึ่งมีประชาชนจำนวนมาก

๒) จิ=จินตะ คือ คิดเป็น โดยให้คิดทั้งโดยตรงและโดยอ้อม โดยตรงหมายความว่าพระภิกษุสงฆ์ที่เป็นครูหรือวิทยากรจะป้อนข้อมูลให้ โดยเพิ่มฐานความคิดจากฐานประสบการณ์ความรู้เดิมของผู้เข้ารับการฝึกอบรม เป็นการช่วยเพิ่มวิธีคิด ส่วนการคิดโดยอ้อมจะให้ผู้เข้ารับการฝึกอบรมรู้จักการแก้ปัญหาเอง เช่น นั่งนาน ไม่มีการหยุดพัก ซึ่งผู้เข้ารับการฝึกอบรมจะต้องคิดเองว่าเมื่อรู้สึกเมื่อยหรือหิวน้ำจะต้องทำอย่างไร เรียกว่า เป็นการสอนในเรื่องมีเหตุผล ตามที่เห็นจริงได้

๓) ปุ=ปุจฉา คือ ถาม เป็นกิจกรรมที่เปิดโอกาสให้ผู้เข้ารับการฝึกอบรมได้ถามคำถาม เสนอความคิด และมีการถามนำ รวมทั้งมีการตอบปัญหาตลอดเวลาที่มีคำถาม เรียกว่าเป็นการสอนแบบซักถาม หรือสนทนา ถือเป็นการสอนแบบตอบปัญหา

๔) ลิ=ลิขิตะ คือ ลิขิต โดยเปิดโอกาสให้ผู้เข้ารับการฝึกอบรมได้เขียน เช่น การเดินจด پایพุทธภาสิตที่ติดตามต้นไม้ในวัด หรือมีการเขียนบทความ ซึ่งเป็นความรู้สึกรู้สึกของผู้เข้ารับการฝึกอบรม

กิจกรรมดังกล่าวเป็นการเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ พัฒนาทักษะด้านต่าง ๆ ไม่ที่จะเป็นการคิดวิเคราะห์ การบริหารจัดการ การเผชิญหน้าสถานการณ์ จนกระทั่ง การนำความรู้และประสบการณ์ที่ได้ไปประยุกต์เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตด้านต่าง ๆ และสิ่งสำคัญคือรูปแบบและกระบวนการในการจัดกิจกรรมการศึกษาเรียนรู้หลักสูตรต่าง ๆ ที่ทางวัดได้จัดจะต้องถือหลัก “นำทำ” ไม่ใช่ “สั่งทำ”

๒. ด้านการดำเนินการฝึกอบรม

รูปแบบการดำเนินการฝึกอบรมมีลักษณะมุ่งเน้นการมีส่วนร่วมของผู้เข้ารับการฝึกอบรม โดยให้ผู้เข้ารับการฝึกอบรมได้สัมผัสกับศาสนวัตถุภายในวัดที่ถูกจัดขึ้นเพื่อให้เอื้อต่อการเรียนรู้ ซึ่งสร้างศาสนวัตถุที่แฝงด้วยคตินิยมหรือปรีชาธรรม สัมผัสกับศาสนบุคคลคือพระภิกษุสงฆ์หรือพระวิทยากรด้วยบรรยากาศที่เป็นกันเอง แต่เป็นแบบอย่างที่ดีแห่งการประพฤติปฏิบัติเพื่อการเรียนรู้จนเข้าถึงสาระศาสนาตามหลักพุทธธรรมให้มากที่สุด

จากการสังเกตและสัมภาษณ์พระวิทยากรของคณะวิจัยสำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษากระทรวงศึกษาธิการ^{๑๕} พบว่า การเรียนการสอนจะพยายามให้ผู้เรียนได้เรียนรู้หลักธรรมจากธรรมชาติภายในวัด เช่น สิ่งก่อสร้าง อาคารสถานที่ พรรณไม้ต่างๆ และแม้บางขณะการดำเนินกิจกรรมที่ต้องใช้ห้องเรียนอาคาร ก็เปลี่ยนมาเป็นการเรียนได้ต้นไม้แทน ทำให้ผู้เข้ารับการฝึกอบรมได้สัมผัสกับหลักธรรมะจากธรรมชาติและบรรยากาศจนทำให้ประทับใจและจดจำเข้าใจในสิ่งที่พระวิทยากรถ่ายทอดได้ง่ายขึ้น

นอกจากนั้นวิธีการบรรยายก็จะใช้การแสดงธรรมสมัยใหม่แบบหลวงพ่อบัณฑิตนันทิกุ คือเปลี่ยนจากการเทศน์แบบสมัยก่อน เป็นการยืนพูดปาฐกถาธรรมโดยไม่ต้องถือใบลาน แต่เป็นการพูดปากเปล่าต่อสาธารณชน พร้อมกับยกเหตุการณ์ร่วมสมัยทันต่อเหตุการณ์ที่เป็นปัจจุบันพร้อมอ้างอิงหลักธรรม ซึ่งการใช้วิธีการดังกล่าวเป็นการสะดวกต่อการเปิดโอกาสให้ผู้เข้ารับการฝึกอบรมได้ซักถามข้อสงสัยต่างๆ ได้อย่างอิสระ จนบางครั้งจนดูเหมือนต่างฝ่ายต่างศึกษาถกปัญหาศึกษาธรรมร่วมกันอย่างเป็นมิตร เป็นประโยชน์ และเกิดปัญญา

๓. ด้านการประเมินผล

การจัดการเรียนรู้พระพุทธศาสนาเพื่อ “สร้างคน สร้างเยาวชนของชาติ สร้างศาสนทายาท ให้มีชีวิตอยู่ในโลกอย่างถูกต้อง ให้มีชีวิตเรียบร้อยตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา เพื่อไม่ให้ตกอยู่ในอำนาจวัตถุนิยมมากเกินไป” ของวัดปัญญานันทาราม มีการจัดการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาในรูปแบบการจัดการเรียนรู้และเผยแพร่ศาสนธรรมสำหรับพระภิกษุ สามเณร และโครงการจัดการเรียนรู้และเผยแพร่ศาสนธรรมสำหรับฆราวาส ดังจะเห็นได้จากโครงการ ค่ายพุทธบุตร ค่ายคุณธรรม และโครงการอื่นๆ ที่มุ่งเน้นสอนคนในทุกๆ วัย โดยเฉพาะโครงการค่ายพุทธบุตร และค่ายคุณธรรม เป็นโครงการที่ประสบความสำเร็จอย่างสูงทั้งในด้านปริมาณและคุณภาพ^{๑๖}

^{๑๕} สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ, รายงานการประชุมความคิดเห็นเพื่อแลกเปลี่ยนข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะเรื่องวัดจะมีส่วนร่วมรับภาระและจัดการศึกษาตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติได้อย่างไร, หน้า ๗.

^{๑๖} ดร.ศิริพร แยมณี, พระมหาประจวบ ฐมมธีโร, พระสุจินตนันท์ สุภกโร เสนอสำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ, รายงานการวิจัย เรื่องรูปแบบการจัดการศึกษาและการเผยแพร่ศาสนธรรมของวัดในพระพุทธศาสนา ประเภทการเผยแพร่ศาสนธรรม : กรณีศึกษา วัดปัญญานันทาราม อำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี, หน้า ๗๑.

ดังนั้น อาจกล่าวได้ว่าการประเมินผลการจัดการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาในรูปแบบการจัดการเรียนรู้และเผยแพร่ศาสนธรรมสำหรับพระภิกษุ สามเณร และโครงการจัดการเรียนรู้และเผยแพร่ศาสนธรรมสำหรับฆราวาสของวัดปัญญานันทาราม แบ่งเป็น ๒ ด้าน^{๙๙} คือ

๑. ด้านปริมาณ สามารถประเมินผลได้จากข้อมูลสถิติที่แสดงจำนวนของผู้เข้าร่วมโครงการที่เพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ และภาระงานที่เพิ่มมากขึ้นอย่างต่อเนื่องตลอดทั้งปี จึงกล่าวได้ว่าปริมาณผู้เข้าร่วมโครงการที่เพิ่มมากขึ้นอย่างต่อเนื่องนั้น เป็นผลมาจากคุณภาพการฝึกอบรมของวัดที่มีความก้าวหน้า ทำให้ผู้เข้ารับการฝึกอบรมพึงพอใจและได้รับประโยชน์จึงมีการประชาสัมพันธ์โดยการบอกต่อว่าการจัดเรียนรู้และการเผยแพร่ศาสนธรรมของวัดนั้นดี

๒. ด้านคุณภาพ สามารถกล่าวได้ว่าโดยปกติ พระวิทยากรจะมีการประเมินผลการเรียนการสอนอยู่ตลอดเวลา ทั้งที่เป็นการประเมินจากพฤติกรรมในขณะที่ฝึกอบรม เช่น ผู้เข้ารับการฝึกอบรมมีความเรียบร้อยและสำรวมมากขึ้น การประเมินผลหลังการฝึกอบรมโดยทางวัดเป็นผู้ดำเนินการประเมินนั้นยังไม่มี ในการติดตามผลหลังการฝึกอบรมจะมีรายงานผลการเข้าค่ายจากผู้เข้ารับการฝึกอบรมมาที่วัดว่าผลเป็นอย่างไร อยู่ในระดับใด และผลการวิจัยจากผู้ทำวิจัยวัดปัญญานันทาราม โดยภาพรวมผลการตอบรับการเข้าร่วมกิจกรรมของผู้เข้าฝึกอบรมทั้งค่ายเด็กและค่ายผู้ใหญ่อยู่ในระดับดี ส่วนผลหรือประโยชน์ของการฝึกอบรมก็แล้วแต่ว่าใครจะได้มากได้น้อยในขณะที่มาเข้ามาอยู่ที่วัด และได้รับการอบรมในระยะเวลาสั้นๆ ซึ่งทางวัดถือว่าเป็นการปลูกความดีงามให้เป็นฐานแก่ผู้เข้ารับการฝึกอบรม

๓.๔ เป้าหมายการจัดการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาของวัดปัญญานันทาราม

วัดปัญญานันทาราม มีจุดมุ่งหมายในทางปฏิบัติที่ชัดเจน คือตั้งขึ้นเพื่อเป็นสถานที่บำเพ็ญบุญและเพื่อเป็นศูนย์ฝึกอบรมผู้เฝ้าในการศึกษาปฏิบัติและเผยแพร่ธรรมแก่ประชาชนทั่วไป จุดมุ่งหมายดังกล่าวนี้เป็นไปตามเจตนารมณ์ของพระพรหมมังคลาจารย์ (ปัญญานันทภิกขุ) ที่ท่านกล่าวว่าการให้สถานที่นี้เป็นที่สำหรับ “สร้างพระ สร้างคน สร้างเยาวชนของชาติ สร้างศาสนทายาทให้มีชีวิตอยู่ในโลกอย่างถูกต้อง ให้มีชีวิตเรียบร้อยตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาเพื่อไม่ให้ตกอยู่ในอำนาจวัตถุนิยมมากเกินไป” ซึ่งจุดมุ่งหมายดังกล่าวนี้นำไปสู่การดำเนินงานและการบริหารจัดการในด้านต่างๆ ของวัดปัญญานันทาราม เพื่อให้บรรลุตามเป้าหมายของการจัดการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาของวัดปัญญานันทาราม คือ การสร้างคนให้เป็นมนุษย์ สร้างมนุษย์ให้เป็นพุทธบริษัท มีคุณสมบัติที่สำคัญ คือ รักผู้อื่น สร้างสรรค์ชีวิต

^{๙๙} สัมภาษณ์ พระมหาเฉลิม ปิยทสฺสี, ผู้ช่วยเจ้าอาวาสฝ่ายเผยแผ่วัดปัญญานันทาราม และพระมหาสมพงษ์ กนฺตธมฺโม, ผู้ช่วยเจ้าอาวาสฝ่ายการศึกษาวัดปัญญานันทาราม อำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี และ, วันที่ ๘ กรกฎาคม ๒๕๕๕.

มีค่าควรแก่การอยู่ร่วมกันอย่างญาติที่เอื้ออาทร มีชีวิตที่ไม่หาความสุขบนความทุกข์ของผู้อื่น ฝึกตนจนมีคุณธรรมที่ผู้อื่นไว้วางใจได้ ดังบทสัมภาษณ์เกี่ยวกับเป้าหมายของการจัดการเรียนรู้และเผยแผ่ศาสนธรรมของวัดปัญญานันทารามตอนหนึ่ง^{๑๔} ว่า

เป้าหมายของการจัดการเรียนรู้และเผยแผ่ศาสนธรรมสำหรับพระภิกษุ สามเณร คือ “สร้างพระ” เพื่อต้องการสร้างศาสนทายาทสู่ภาคเผยแผ่ศาสนธรรม และเป้าหมายของการจัดการเรียนรู้และเผยแผ่ศาสนธรรมสำหรับฆราวาส คือ “สร้างคน” เพื่อการนำศาสนธรรมเข้าไปอนุเคราะห์และเกื้อกูลเพื่อนมนุษย์ โดยมีความมุ่งหวังให้ทุกคนได้รับการศึกษาและพัฒนาตนตามแนวทางพระพุทธศาสนา หมายความว่าเมื่อเห็นแล้วจะต้องพาตัวเองรอด พันทุกข์ สามารถดับทุกข์ของชีวิตได้ในทุกขณะๆ ซึ่งคำว่า การศึกษา หรือ ศึกษา ซึ่งแปลว่า การเห็นเอง เห็นด้วยตนเอง เห็นซึ่งตนเอง หมายความว่า การเห็นตนเอง โดยตนเอง เพื่อประโยชน์แก่ตนเอง หรือเพื่อเข้าใจในตนเองให้แจ่มแจ้งและถูกต้องได้แก่การมีสัมมาทิฐิ คือ เข้าใจเรื่องความดับทุกข์ ความรู้จักเหตุให้เกิดทุกข์ ความรู้จักการดับทุกข์ และความรู้จักทางให้ถึงความดับทุกข์

ดังนั้น เพื่อให้การจัดการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาของวัดปัญญานันทารามได้บรรลุตามเป้าหมายของการเรียนรู้และการเผยแผ่ศาสนธรรมนั้น จึงได้ยึดแนวความคิดของหลวงพ่อปุทธทาสภิกขุ และหลวงพ่อบุญานันทภิกขุเป็นหลัก โดยทุกคนที่เข้ารับการฝึกอบรมจะต้องถือหลักปฏิบัติ ดังนี้

๑. ด้านวัฒนธรรมทางศาสนา คือเมื่อเข้าวัดต้องประพฤติพรหมจรรย์ เช่น รักษาศีล ๘ และต้องปฏิบัติแบบสมณกิจ เช่น สวดมนต์ทำวัตร และเจริญจิตภาวนา

๒. ยึดหลัก “อยู่อย่างต่ำ กระทำอย่างสูง” ที่หลวงพ่อปุทธทาสภิกขุท่านให้แนวทางการอยู่อย่างต่ำว่า กินข้าวขามแมว อาบน้ำในคู อยู่กุฏิเล่าห่ม พึงยุงร้องเพลง ส่วนกระทำอย่างสูงหมายถึง การดำเนินชีวิตอย่างเรียบง่าย มุ่งเน้นในเรื่องมารยาท กายอ่อนน้อม วาจาอ่อนหวาน จิตใจอ่อนโยน

๓. ยึดหลัก ๕ ดี เพื่อชีวิตของหลวงพ่อบุญานันทภิกขุ เพื่อการรู้จักตนเอง คือ คิดดีเป็น พูดดีเป็น ทำดีเป็น คบคนดีเป็น และไปสู่สถานที่ดีเป็น

๔. กรอบของกิจกรรมยึดหลักที่ว่า ต้องเรียบง่าย ประหยัดสุด ประโยชน์สูง และถูกต้องตามหลักธรรมวินัย

^{๑๔} สัมภาษณ์ พระปัญญานันทมุนี (ส.ณ. สุภโร), เจ้าอาวาสวัดปัญญานันทาราม อำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี, วันที่ ๘ กรกฎาคม ๒๕๕๖.

ลักษณะของหลักสูตร/โครงการฝึกอบรม ได้มีเป้าหมายเพื่อการเรียนรู้ อาจกล่าวได้ว่า เน้นการพัฒนาตนเอง โดยแบ่งเป็น ๓ ระดับ คือ

๑. ระดับบุคคล ได้แก่ การเป็นลูกที่ดีของพ่อแม่ เป็นศิษย์ที่ดีของครูอาจารย์ เป็นเพื่อนที่ดีของเพื่อน เป็นเยาวชนที่ดีของประเทศไทย และเป็นศาสนิกชนที่ดีของพุทธศาสนา

๒. ระดับปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่น ได้แก่ การเข้าใจสังคมและคุณธรรมเพื่อการทำงาน และอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข

๓. ระดับสังคม ได้แก่ การเป็นคนดีของสังคม และการทำตนให้เป็นประโยชน์แก่ส่วนรวม

สรุปความได้ว่า หลักสูตรเพื่อการศึกษาและการพัฒนาสู่ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ตามแนวทางพระพุทธศาสนาที่วัดปัญญานันทารามนำมาเป็นวิธีการและหลักปฏิบัติในการจัดการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาแก่พุทธบริษัท ๔ ในโครงการฝึกอบรมต่างๆ มีเป้าหมายของการศึกษา^{๑๙} ๓ ประการ ได้แก่

๑) อุตตัตถะ คือ ผู้เรียนบรรลุประโยชน์ของตน มีความเจริญงอกงามด้วยสติปัญญา และคุณธรรม

๒) อัตตนาถะ คือ ผู้เรียนสามารถพึ่งตนเองได้ ปกครองตนเองได้ ไม่เป็นตัวก่อปัญหาและมีคุณธรรม และ

๓) ปรัตถะ คือ ผู้เรียนมีความประพฤติ หรือพฤติกรรมเกื้อกูลต่อผู้อื่น ทำประโยชน์แก่สังคมและเป็นผู้นำที่ดี เมื่อผู้ศึกษาเล่าเรียนได้ฝึกฝนพัฒนาพร้อมกับการบังคับตนเอง รวมถึงการลงมือปฏิบัติ ก็จะทำให้ชีวิตมีความเจริญงอกงามพัฒนาการไปด้วยศีล สมาธิ ปัญญา สามารถแก้ปัญหาและดับทุกข์ได้ มองเห็นและเข้าใจสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง ทำให้มีความสุขและความเป็นอิสระอย่างแท้จริง นำไปสู่ความเจริญงอกงามไพบูลย์แห่งชีวิตในที่สุด

^{๑๙} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), ธรรมบุญชีวิต, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท สำนักพิมพ์ เพชรกระรัต จำกัด, ๒๕๔๘), หน้า ๑๑.

บทที่ ๔

ผลการจัดการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาของวัดปัญญานันทาราม

เมื่อได้ศึกษาและพิจารณาการจัดการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาของวัดปัญญานันทารามในรูปแบบโครงการของการเข้าค่ายฝึกอบรมต่างๆ พบว่ามีความเป็นมาและวัตถุประสงค์ที่ชัดเจน เน้นการนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาโดยเฉพาะหลักไตรสิกขามาประยุกต์ใช้ เพื่อการพัฒนาตนเอง การอยู่ร่วมกับผู้อื่น และการทำประโยชน์ให้สังคม ในบทนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาผลการจัดการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาของวัดปัญญานันทาราม โดยแยกศึกษาเป็น ๒ ประเด็น มีรายละเอียด ดังนี้

๔.๑ กระบวนการจัดการเรียนรู้ที่เป็นปัจจัยให้เกิดผลการจัดการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาของวัดปัญญานันทาราม

๔.๒ ผลการจัดการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาของวัดปัญญานันทาราม

๔.๑ กระบวนการจัดการเรียนรู้ที่เป็นปัจจัยให้เกิดผลการจัดการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาของวัดปัญญานันทาราม

วัดปัญญานันทารามมีความโดดเด่นเป็นอย่างมากในด้านการจัดการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาในรูปแบบของโครงการเข้าค่ายฝึกอบรม โดยเฉพาะโครงการจัดการเรียนรู้และเผยแผ่ศาสนธรรมสำหรับพระภิกษุ สามเณร และโครงการจัดการเรียนรู้และเผยแผ่ ศาสนธรรมสำหรับฆราวาส เพื่อเป็นการส่งเสริมกระบวนการจัดการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาของวัด ดังนั้น ผู้วิจัยได้ทำการวิเคราะห์กระบวนการจัดการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาของวัดปัญญานันทาราม โดยแบ่งกระบวนการจัดการเรียนรู้ออกเป็น ๓ ด้าน ได้แก่ ๑) กระบวนการจัดการเรียนรู้ด้านธรรมชาติการเรียนรู้ ๒) กระบวนการจัดการเรียนรู้ด้านธรรมชาติของผู้เรียน และ ๓) กระบวนการจัดการเรียนรู้ด้านปัจจัยส่งเสริมการเรียนรู้ ซึ่งสามารถอธิบายรายละเอียดได้ ดังนี้

๔.๑.๑ กระบวนการจัดการเรียนรู้ด้านธรรมชาติการเรียนรู้

กระบวนการจัดการเรียนรู้ด้านธรรมชาติการเรียนรู้ ซึ่งหมายถึงธรรมชาติการเรียนรู้ อันเป็นปัจจัยที่เอื้อต่อการเรียนรู้หรือบริบทของผู้เรียนซึ่งเป็นสิ่งที่เกื้อหนุนทำให้ผู้เรียนประสบ

ความสำเร็จ ซึ่ง พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต)^๑ ได้อธิบายการเรียนรู้ของมนุษย์ประกอบด้วย พฤติกรรม จิตใจ และปัญญา สอดคล้องกับแนวคิดทฤษฎีการเรียนรู้โดยเครื่องหมายของ ทอลแมน (Edward C. Tolman)^๒ เกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้โดยใช้เครื่องหมาย สัญลักษณ์ หรือสิ่งอื่นๆ ที่เป็นเครื่องชี้แนะแนวทาง เพื่อให้การกระทำทางพฤติกรรมไปสู่จุดหมายปลายทาง โดยการสร้างความรู้ความเข้าใจจากความสัมพันธ์ระหว่างเครื่องหมายกับเป้าประสงค์ที่ต้องการ ดังจะเห็นได้จากการจัดกิจกรรมการเรียนรู้และการเผยแพร่ศาสนธรรมของวัดปัญญานันทาราม ที่ได้เน้นสิ่งแวดล้อมเป็นสื่อสอนธรรม โดยใช้ธรรมชาติในการเรียนรู้ตามความหมายของชื่อวัด ปัญญานันทารามที่ว่า เป็นสถานที่ให้เกิดความเพลิดเพลินในการเรียนรู้เพิ่มพูนสติปัญญา ดังนั้น แนวคิดการพัฒนาศาสนสถานของวัดปัญญานันทารามซึ่งเป็นวัดสร้างใหม่ จึงมีศิลปะการก่อสร้างอาคารเป็นรูปแบบต่างๆ มีลักษณะร่วมสมัยกับยุคปัจจุบัน โดยเน้นถึงความเป็นวัดที่ สะอาด ร่มรื่น ปลอดภัย และมีกิจกรรมที่วัดจัดให้ แต่ในความร่วมสมัยของวัดนั้นไม่มีมิติที่แฝงไปด้วยหลักธรรมอันเป็นแก่นพุทธศาสตร์ กล่าวคือทางวัดได้มีการนำสิ่งก่อสร้างที่เป็นศาสนวัตถุ และสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติที่มีอยู่ภายในวัดมาจัดรูปแบบการเรียนการสอนในเชิงบูรณาการ ทั้งในด้านศิลปวัฒนธรรม สำหรับการดำเนินการสร้างศาสนวัตถุของวัดปัญญานันทาราม พระปัญญานันทมุนี (ส.ณ. สุภโร) เจ้าอาวาสวัดปัญญานันทารามรูปปัจจุบัน (พ.ศ. ๒๕๓๙-ปัจจุบัน) ได้กล่าวว่า เมื่อท่านได้รับความเมตตาจากพระพรหมมิ่งคลาจารย์ (ปัญญานันทภิกขุ) ก็มี ความคิดว่าเราไปที่วัดนั้นต้องการสร้าง ๒ ทางไปพร้อมๆ กัน คือ

๑. การสร้างทางวัตถุ แต่การสร้างถาวรวัตถุในวัดนั้น ต้องให้สอดคล้องกับแนวคิดในการจัดการเรียนการสอนและการเผยแพร่ศาสนธรรม ดังนั้นการสร้างสิ่งปลูกสร้างแต่ละอย่างต้อง ประกอบไปหลัก ๓ ป คือ

- ประโยชน์สูง หมายถึง การก่อสร้างต้องคำนึงถึงการใช้สอย ต้องให้เกิด ประโยชน์มากที่สุด

- ประหยัดสุด หมายถึง การก่อสร้างต้องประหยัดในการใช้จ่าย ทั้งที่สิ่งก่อสร้าง ที่เกิดขึ้นในปัจจุบันตลอดจนการดูแลรักษาที่มีขึ้นในอนาคต

- ประยุกต์ธรรม หมายถึง สิ่งก่อสร้างภายในวัดต้องสะท้อนการดำเนินชีวิตตาม หลักพระพุทธศาสนาและเป็นสื่อธรรม ศิลปะสร้างขึ้นมาแล้วถือว่าเป็นศิลปะในระดับของภูมิ ปัญญาที่ได้อาศัยการเรียนรู้ได้มาในระดับหนึ่ง แต่ศิลปะที่ลึกซึ้งซึ่งเราจะเห็นพุทธศิลป์

^๑ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), จิตวิทยาเพื่อการพัฒนาคนตามแนวธรรมชาติ, (กรุงเทพมหานคร : สมาคมจิตวิทยาแห่งประเทศไทย, ๒๕๓๙), หน้า ๘-๙.

^๒ อังโน รศ.ดร.อารี พันธุ์มณี, จิตวิทยาการเรียนรู้ การสอน, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ต้นอ้อ ๑๙๙๙ จำกัด, ๒๕๔๒), หน้า ๑๖๑-๑๖๖.

เช่นเดียวกับพระพุทธรูปอาจมาจากก้อนอิฐก้อนหินดินปูนทราย แต่เป็นพุทธศิลป์ที่สื่อให้ผู้พบอาจทำให้บรรลุธรรมได้ด้วยซ้ำไป ตามหลักการที่ว่ามองวัตถุทะลุถึงธรรม

๒. การสร้างทางจิต เป็นการพัฒนาค้นด้านจิตใจ ตามหลักการที่ว่า “จะพัฒนาอะไรที่ไหนก็ต้องพัฒนาที่คน จะพัฒนาคนก็ต้องเริ่มต้นที่การพัฒนาตน และถ้าจะพัฒนาตนก็ต้องเริ่มที่จิตใจก่อน” หรือ “พัฒนาอะไรๆ ก็ไร้ค่า ถ้าไม่พัฒนาจิตใจ” “จะพัฒนาอะไรๆ ก็ติด ถ้าจิตไม่พัฒนา” โดยจะเน้นทั้งเด็กเยาวชน นักเรียน นักศึกษา และประชาชนผู้สนใจทั่วไป ซึ่งพระองค์เป็นผู้นำด้านพัฒนาจิตใจตามหลักการที่ว่ามีพระพุทธเจ้าเป็นผู้นำ มีพระธรรมเป็นแผนที่ และมีพระสงฆ์เป็นพี่เป็นแบบอย่างในการปฏิบัติ โดยมีเป้าหมายที่การพัฒนาคนสู่ความเป็นมนุษย์และพัฒนาจากมนุษย์สู่ความเป็นพุทธบริษัทให้ได้

การออกแบบจัดสร้างวางผังวัดจึงเป็นไปตามทัศนะของพระพรหมมิ่งคลาจารย์ (ปัญญานันทภิกขุ) ที่มุ่งประสงค์ให้วัดปัญญานันทาราม ได้เป็นสถานฝึกอบรมผู้เฝ้าในการศึกษาและปฏิบัติธรรม แนวการจัดสร้างวัดจึงเป็นไปเพื่อรักษาและสร้างสรรค์สิ่งที่เป็นธรรมชาติมากที่สุด เพื่อให้ทุกชีวิตได้สัมผัสกับธรรมชาติ ต้นไม้ ก้อนหิน ดิน ทราย สัตว์ต่างๆ อย่างตรงตามพุทธประสงค์ การปลูกสร้างสิ่งที่เป็นธรรมชาติและสิ่งปลูกสร้างที่เป็นถาวรวัตถุนั้นอิงอาศัยหลักการที่ว่า

ก) ถ้าเป็นเรื่องของสิ่งแวดล้อมที่เป็นผืนป่าธรรมชาติเน้นความร่วมมือร่วมใจกันสร้างให้ร่วมสมัยกับพระพุทธเจ้า

ข) แต่ถ้าเป็นสิ่งปลูกสร้างศาสนอาคารถาวรวัตถุเน้นให้รู้สึกถึงความปลอดภัยก็สร้างให้ร่วมสมัยกับเจ้าชายสิทธัตถะ เห็นแล้วเกิดความปลอดภัยสำหรับผู้ไปวัด

ยกตัวอย่างเช่น เขตพุทธาวาสคืออุโบสถธรรมชาติ อันหมายถึงที่อยู่ของพระพุทธเจ้า จะสามารถสัมผัสได้ถึงความเป็นธรรมชาติอย่างแท้จริงจากความร่มรื่นของสวนป่าปลูกต้นสาละ ความสงบร่มเย็นของวัดซึ่งเน้นความใกล้ชิดธรรมชาติ ตามแนวคิดที่ว่าตรงไหนเป็นสวนป่ามีต้นไม้คือความร่วมมือของพระพุทธเจ้า แต่ส่วนไหนเป็นอาคารสถานที่คือความร่วมมือของสิทธัตถะ สิ่งสำคัญที่สุดที่ถือว่าเป็นหัวใจของความเป็นวัดในพระพุทธศาสนา คืออุโบสถ การสร้างอุโบสถของวัดสร้างขึ้นโดยมีข้อสังเกตที่ว่า อุโบสถของวัดต่างๆ นั้นเป็นถาวรวัตถุที่ใช้งบประมาณสร้างมากที่สุดในวัด แต่เป็นที่ได้ประโยชน์น้อยที่สุดในวัด ด้วยเหตุนี้ทางวัดจึงได้จัดสร้างอุโบสถธรรมชาติเอนกประสงค์แบบเปิด คือนอกจากจะใช้เป็นที่ทำกิจกรรมทางคณะสงฆ์ เช่น การบรรพชาอุปสมบท เป็นต้นแล้ว ยังใช้เป็นสถานที่ฝึกอบรมค่าย เป็นที่จัดสัมมนา เป็นที่จัดพิธีมงคลสมรสได้ เป็นต้น ตามแนวคิดที่ว่าประหยัดสุด ประโยชน์สูง และประการสุดท้ายคือประยุกต์ธรรม โดยรูปแบบตัวอาคารรูปทรงกลมที่เป็นสื่อปริศนาธรรมแล้วยังมีภาพวาดปริศนาที่เป็นสื่อถึงธรรมด้วย ตามหลักการที่ว่ามองสื่อมองวัตถุแล้วทะลุถึงธรรม เป็นต้น

นอกจากอุโบสถธรรมชาติดีที่แวดล้อมด้วยป่าธรรมชาติอันร่มรื่นแล้ว ยังมีอาคารเฉลิมพระเกียรติที่มีตัวอาคารแบบร่วมสมัย ซึ่งโครงสร้างคล้ายเรือที่เรียกว่าธรรมนาวา สื่อถึงหลักธรรมทางพุทธศาสนา คือ ไตรสิกขา ลานหินโค้งศาลาการเปรียญแบบธรรมชาติสื่อธรรมถึงการตัดวัฏสงสาร เจดีย์ระฆังสี่ชั้นติดภาพ Bomb to Bell ป้ายสุภาสิตปรีชาธรรมประจำต้นไม้ และธรรมที่แฝงอยู่ในตัวอาคารหรือสถานที่แต่ละจุดก็แวดล้อมไปด้วยผืนป่าธรรมชาติที่สามารถสื่อให้ถึงธรรมได้ ดูแล้วเหมาะแก่การศึกษาเรียนรู้และการปฏิบัติธรรมเป็นอย่างดี ด้วยแนวคิดที่ต้องการสร้างวัดให้เป็นแหล่งเรียนรู้เพิ่มพูนสติปัญญา รูปแบบของวัดจึงสร้างให้ร่วมสมัยปัจจุบัน เรียกได้ว่าเป็นวัดที่เป็นศูนย์ฝึกอบรมค่ายโดยตรงไม่เหมือนวัดทั่วไป ถ้านึกภาพบรรยากาศของความเป็นวัดจะนึกได้ว่าวัดนั้นต้องมีข้อฟ้า ใบระกา หลังคาแดง เมรุเผาศพ ลานเจดีย์ ที่ใส่กระดูก ที่เสี่ยงเซียมซี ที่เข้าพระ ไสยศาสตร์ ตลอดจนตู้รับบริจาค แต่จะหาตัวในวัดปัญญานันทารามนั้นไม่มี ดังคำทักท้วงของเด็กเยาวชน นิสิต นักศึกษา และประชาชนทั่วไปที่ไปเยี่ยมชมวัดปัญญานันทารามที่พูดเป็นเสียงเดียวกันว่า วัดนี้ไม่เหมือนวัดเลย พระปัญญานันทมุนี (ส.ณ. สุภโร) ท่านเจ้าอาวาสรูปปัจจุบันก็จะตอบให้ได้คิดว่า

หลายคนมาวัดมักจะบอกว่าที่นี่ไม่เหมือนวัด ถ้าเครื่องหมายของการเป็นวัดที่รวมอุโบสถ วิหาร ข้อฟ้า ใบระกา หลังคาแดง เมรุเผาศพ ลานเจดีย์ ที่ใส่กระดูก ก็คงไม่สามารถเรียกที่นี่ว่าเป็นวัดได้ แต่ถ้าวัดคือที่รวมความสงบ เป็นที่สำหรับบำเพ็ญบุญรักษาศีล การฟังธรรม เจริญจิตภาวนา ฝึกฝนตนเองให้พ้นจากวัฏสงสาร วัดปัญญานันทารามก็ถือว่าเป็นวัดที่สมบูรณ์ตามที่พระพุทธเจ้ารับรองที่เรียกว่าอาราม อันหมายถึงสถานที่ให้ความร่มรื่นให้ความสงบทางจิตใจ^๗

วัดปัญญานันทารามจึงเป็นบรรยากาศของการเรียนรู้ได้ตลอดเวลา เน้นให้คนเข้าวัด เพราะธรรมมากกว่าเข้าวัดเพราะหาของดี จึงมีคำถามเป็นเชิงสะกิดใจสำหรับประชาชนทั่วไปที่ไปเยี่ยมชมวัดว่า “ท่านมาวัดปัญญา มาหาของดีหรือมาหาความดี ถ้ามาหาของดีวัดปัญญาไม่มีให้ แต่ถ้ามาหาความดีวัดปัญญา มีให้เรียนรู้ไม่รู้เบื่อ”

ด้วยรูปแบบตัวอาคารสถานที่ตลอดจนสิ่งแวดล้อมที่มีภายในวัดปัญญานันทาราม ที่ปลูกสร้างให้เหมือนสถานที่ท่องเที่ยว เป็นที่สะดุดตาสำหรับผู้พบเห็นเชิญชวนให้อยากเข้าไปเที่ยวชม ที่ปลูกสร้างให้เป็นศูนย์กิจกรรมฝึกอบรมที่เอื้อให้เกิดการเรียนรู้การศึกษาปฏิบัติธรรมสำหรับผู้สนใจทั่วไป สามารถกล่าวได้ว่าโครงการจัดการเรียนรู้และเผยแผ่ศาสนาธรรมสำหรับ

^๗ พระมหาเต็ด เตชเมธี, พระมหาเฉลิม ปิยทสสี, พระมหาสุริยันต์ ธมฺมทสสี, อาจารย์สุคนธ์ สินธพานนท์, อาจารย์แมนเดือน สุขบำรุง, อาจารย์จำแลง เชื้อภักดี และนางจินตนา วีระเกียรติสุนทร, สืบสานปณิธาน วัดปัญญานันทาราม ชุตธรรมสมโภช ๑๐๐ ปี ชาตกาล พระพรหมมิ่งคลาจารย์ (ปัญญานันทภิกขุ), (ม.ป.ท., ม.ป.ป.), หน้า ๓๘.

พระภิกษุ สามเณร และฆราวาส ประสบความสำเร็จอย่างงดงามนั้น เกิดจากการบริหารจัดการ กระบวนการจัดการเรียนรู้ด้านธรรมชาติดการเรียนรู้ ที่เป็นสิ่งแวดล้อมส่วนบริบทอันเป็น เครื่องหมายเป็นสื่อสัญลักษณ์แห่งการเรียนรู้ที่ลงตัว ด้วยวัตถุประสงค์ด้วยมีเป้าหมายของการ จัดการที่ชัดเจน กระบวนการเรียนรู้ด้านธรรมชาติดจึงก่อให้เกิดความรู้ความประทับใจสำหรับผู้ ที่เข้าศึกษา สอดคล้องกับทฤษฎีการเรียนรู้โดยเครื่องหมายของทอลแมน (Edward C. Tolman)^๔ ที่ว่า ประการที่หนึ่ง การเรียนรู้เป็นกระบวนการทางความคิด เป็นการสร้างความรู้ความเข้าใจใน สิ่งที่เรียนมากกว่าการตอบสนองต่อสิ่งเร้าเฉพาะอย่างที่เกิดขึ้น ดังนั้นการสร้างแรงขับหรือ แรงจูงใจให้เกิดขึ้นกับผู้เรียน จะกระตุ้นให้ผู้เรียนพยายามไปให้ถึงจุดหมายที่ต้องการ และ ประการที่สองการทำสิ่งที่สอนให้มีความสำคัญ และเป็นรางวัลที่ผู้เรียนคาดหวัง จะทำให้ผู้เรียน แสดงพฤติกรรมสู่การเรียนรู้ได้เร็ว ในการสอนให้ผู้เรียนบรรลุจุดหมายใด ๆ นั้น ควรให้ เครื่องหมาย สัญลักษณ์ หรือสิ่งอื่นๆ ที่เป็นเครื่องแสดงชี้ทางควบคู่ไปด้วย

นอกจากนี้ ยังมีงานวิจัยที่เกี่ยวข้องสนับสนุนกระบวนการจัดการเรียนรู้และเผยแผ่ศาสนาธรรมของวัดปัญญานันทาราม ซึ่งผู้ที่เข้าร่วมฝึกอบรมแสดงความคิดเห็นต่อการจัด กิจกรรมโครงการเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้และเผยแผ่ศาสนาธรรมด้านธรรมชาติของการ เรียนรู้ ดังนี้

พระมหาชินวงศ์ ชาลี^๕ วิจัยทัศนะของผู้เข้ารับการอบรมต่อการดำเนินงานโครงการ ฝึกอบรมคุณธรรม ค่ายพุทธบุตร-พุทธธรรม วัดปัญญานันทาราม จังหวัดปทุมธานี ได้วิจัย เกี่ยวกับทัศนะสถานที่การจัดฝึกอบรมของวัดปัญญานันทาราม พบว่า มีความเหมาะสม มีความ สะอาด บรรยากาศเป็นธรรมชาติเหมาะสำหรับฝึกอบรมอยู่ในระดับมากที่สุด ร้อยละ ๔๗.๖ สถานที่พักเรือนนอนสะอาด อากาศถ่ายเท ไม่มีคนพลุกพล่าน ไม่แออัด อยู่อย่างเรียบง่าย อยู่ ในระดับมากถึง ร้อยละ ๔๔.๒

พระศรชัย วังคำ^๖ วิจัยการประเมินผลสัมฤทธิ์หลักสูตรฝึกอบรมคุณธรรม “ค่ายพุทธ บุตร-พุทธธรรม” ของวัดปัญญานันทาราม ได้วิจัยเกี่ยวกับความพึงพอใจของเยาวชนที่มีต่อ โครงการฝึกอบรมคุณธรรมค่ายพุทธบุตร-พุทธธรรม ในด้านสถานที่และสิ่งแวดล้อม ด้าน บรรยากาศ พบว่า มีความพึงพอใจต่อสถานที่สิ่งแวดล้อมและด้านบรรยากาศ อยู่ในระดับมาก

^๔ อ่างใน รศ.ดร.อารี พันธุ์มณี, จิตวิทยาการเรียนรู้ การสอน, หน้า ๑๖๑.

^๕ พระมหาชินวงศ์ ชาลี, ทัศนะของผู้เข้ารับการอบรมต่อการดำเนินงานโครงการฝึกอบรม คุณธรรม ค่ายพุทธบุตร-พุทธธรรม วัดปัญญานันทาราม จังหวัดปทุมธานี, วิทยานิพนธ์สังคมสงเคราะห์ ศาสตร์มหาบัณฑิต, (คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์), ๒๕๕๕, หน้า ๑๒๙.

^๖ พระศรชัย วังคำ, การประเมินผลสัมฤทธิ์หลักสูตรฝึกอบรมคุณธรรม “ค่ายพุทธบุตร – พุทธ ธรรม”, วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิต, (คณะครุศาสตร์อุตสาหกรรม มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี), ๒๕๕๓, หน้า ๑๓๑-๑๓๒.

ปรีชา สายสกล^๗ วิจัยความพึงพอใจของพุทธศาสนิกชนที่เข้าร่วมโครงการวัดวิถีพุทธเฉลิมพระเกียรติ ๘๐ พรรษา: กรณีศึกษา วัดปัญญานันทาราม ได้วิจัยเกี่ยวกับระดับความพึงพอใจของพุทธศาสนิกชนที่มีต่อวัดว่ามีความสะอาด สะดวก สบายบริการ มีธรรมชาติสงบรวมรื่น เหมาะแก่การปฏิบัติธรรมอยู่ในระดับมากที่สุด

ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า ธรรมชาติของการเรียนรู้ถือเป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่เอื้อต่อการเรียนรู้ของผู้เรียนหรือบริบทของผู้เรียน ซึ่งเป็นสิ่งที่เกื้อหนุนให้ผู้เรียนประสบความสำเร็จในการพัฒนาตน ๓ ด้าน คือ พัฒนาพฤติกรรม พัฒนาจิตใจ และพัฒนาปัญญา

๔.๑.๒ กระบวนการจัดการเรียนรู้ด้านธรรมชาติของผู้เรียน

กระบวนการจัดการเรียนรู้ด้านธรรมชาติของผู้เรียนนั้น หมายถึง บุคคลที่กำลังศึกษาเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ ในสถานที่นั้นที่ต้องการพัฒนาการเรียนรู้ การเรียนรู้ในพระพุทธศาสนาจึงเน้นคนหรือผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง กล่าวได้ว่ากระบวนการเรียนรู้จึงเป็นกระบวนการพัฒนาคนทั้งในลักษณะที่เป็นปัจเจกชนและการพัฒนากลุ่มคนให้อยู่ร่วมกันได้อย่างสันติ ดังนั้นผู้เรียนจึงมีความสำคัญที่สุดของการเรียนรู้ วิธีการฝึกฝนอบรมจึงเป็นการพัฒนาทุกองค์ประกอบของความเป็นคน ทั้งทางด้านพฤติกรรม จิตใจ และสติปัญญาให้มีความสมบูรณ์พร้อมตามคุณสมบัติที่พึงประสงค์ องค์พระบรมศาสดาดั้งเดิมแห่งศาสนาได้ทรงวางหลักการเรียนรู้โดยทรงคำนึงถึงความพร้อม ความสามารถ ความถนัด ความสนใจ ของผู้เรียนเป็นอย่างมาก พระพุทธองค์ทรงให้กำลังใจแก่ผู้เรียน โดยเน้นถึงเรื่องของความเพียรพยายามในการฝึกฝนตนเองอย่างต่อเนื่อง นั้นแสดงให้เห็นว่าพฤติกรรมการเรียนรู้ของบุคคลเป็นสิ่งสำคัญ

อาร์เทอร์ โคมส์ (Arttur Combs)^๘ นักจิตวิทยามนุษยนิยมกล่าวว่า ก่อนที่จะเข้าใจพฤติกรรมของบุคคลใดบุคคลหนึ่ง จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องเข้าใจการรับรู้ของบุคคลนั้น ความจริงของแต่ละบุคคลจะเป็นความจริงเฉพาะบุคคลนั้น หลักการเรียนรู้จึงต้องสร้างเจตคติที่ดีต่อการเรียนรู้และเข้าใจของผู้เรียนแต่ละคน เมื่อเข้าใจผู้เรียนแล้วจะช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ได้ดีและสามารถบรรลุผลสัมฤทธิ์ได้ ดังนั้นความรู้สึกของผู้เรียนมีความสำคัญต่อการเรียนรู้เป็นอย่างมาก เพราะความรู้สึกและเจตคติของผู้เรียนมีอิทธิพลต่อกระบวนการเรียนรู้ของผู้เรียน จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องคำนึงถึงความต้องการขั้นพื้นฐานของผู้เรียนเป็นสำคัญ

^๗ ปรีชา สายสกล, ความพึงพอใจของพุทธศาสนิกชนที่เข้าร่วมโครงการวัดวิถีพุทธเฉลิมพระเกียรติ ๘๐ พรรษา : กรณีศึกษา วัดปัญญานันทาราม, วิทยานิพนธ์บริหารธุรกิจมหาบัณฑิต, (คณะบริหารธุรกิจ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี), ๒๕๕๒, หน้า ๑๒๒.

^๘ อังใน สุรางค์ ไคว้ตระกูล, จิตวิทยาการศึกษา, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๓๖๑.

สอดคล้องกับแนวคิดทฤษฎีการเรียนรู้ของมาสโลว์ (Maslow)^๙ ว่ามนุษย์เราเป็นสัตว์ประเสริฐ มีพลังงานภายในที่จะต้องต่อสู้กับความกดดันของสิ่งแวดล้อมและการเอาชนะตนได้ ที่สำคัญมนุษย์นั้นมีความต้องการขั้นพื้นฐาน ๕ ประเภท กล่าวคือความต้องการทางสรีระ ความต้องการความปลอดภัยโดยสวัสดิภาพ ความต้องการการยอมรับเป็นส่วนหนึ่งของหมู่คณะ ความต้องการที่จะรู้สึกว่าตนเองมีคุณค่า และโดยเฉพาะอย่างยิ่งความต้องการรู้จักตนเองอย่างแท้จริงและพัฒนาตนเองที่ตามศักยภาพของตน (Self Actualization) และความต้องการที่จะรู้เข้าใจ ดังนั้นการเข้าถึงความต้องการพื้นฐานของมนุษย์นั้น จะช่วยให้เข้าใจพฤติกรรมของบุคคลได้ เนื่องจากพฤติกรรมเป็นการแสดงออกของความต้องการของบุคคล การเรียนรู้จะเกิดผลการเรียนรู้ได้ดีจำเป็นที่จะต้องรู้เข้าใจและวิธีการสร้างการตอบสนองต่อความต้องการของผู้เรียนด้วย

เช่นเดียวกัน ในกระบวนการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนานั้น หากรู้ว่าผู้เรียนแต่ละคนมีความต้องการในระดับใด ก็สามารถที่จะใช้ความต้องการของผู้เรียนนั้นเป็นแรงจูงใจซึ่งจะช่วยให้ผู้เรียนรู้เกิดการเรียนรู้ได้ ซึ่งสอดคล้องกับหลักการทางพระพุทธศาสนาที่ได้พิจารณาถึงผู้เรียนเป็นสำคัญ ผู้เรียนหรือคนเรานั้นประกอบด้วยชั้น ๕ กล่าวโดยย่อคือรูปกับนามหรือกายกับจิตใจ จิตใจนั้นเป็นพื้นฐานเป็นองค์ประกอบสำคัญที่สุดต่อพฤติกรรมมนุษย์ โดยธรรมชาติของคนนั้นมีจิตใจไม่เหมือนกัน พฤติกรรมหรือลักษณะนิสัยถึงแตกต่างกันออกไปโดยการประพฤติปฏิบัติและการสั่งสมอบรมมา ดังนั้นในการจัดกระบวนการเรียนรู้และการเผยแพร่ศาสนธรรมนั้น วัดจึงได้ประยุกต์หลักคำสอนทางศาสนาที่พระพุทธองค์ทรงได้คำนึงถึงลักษณะนิสัยความประพฤติที่แสดงออกมาจากจิตพื้นเพนิสัยแห่งพฤติกรรมของคนได้ทรงจำแนกไว้ ซึ่งเรียกว่า “จริต ๖”^{๑๐} เช่นว่า คนบางคนมีพฤติกรรมหนักไปในทางรักสวยรักงาม เพื่อไม่ให้หลงใหลได้ปลื้มในรูปร่างจึงสอนให้พิจารณาถึงความไม่สะอาดของร่างกาย ความเปลี่ยนแปลงที่ของสังขาร คนบางคนมีพฤติกรรมหนักไปในทางใจร้อน เพื่อให้ได้สติจึงสอนให้พิจารณาเอาใจเขามาใส่ใจเรา ครอบงำกันด้วยเมตตาด้วยความมีน้ำใจให้รักผู้อื่นก่อนตาย คนบางคนมีพฤติกรรมหนักไปในทางปัญญาเบาเข้าใจได้ช้า เพื่อเสริมสร้างความรู้จึงสอนให้รู้จักเข้ากัลยาณมิตรเพื่อเรียน ถาม ฟังธรรม สันทนาหาความรู้ตามกาล คนบางคนมีพฤติกรรมหนักไปในทางซาบซึ้งเชื่อโดยง่าย เพื่อเสริมสร้างความรู้จึงสอนให้พิจารณาหาเหตุผล ศึกษาหาความรู้ รู้จักคบกัลยาณมิตรเป็นสำคัญ คนบางคนมีพฤติกรรมหนักไปในทางใช้ความคิด เพื่อให้ใช้ความคิดในทางที่ชอบจึงสอนให้คิดด้วยเมตตา คิดช่วยเหลือกัน คิดให้พิจารณาตามหลักไตรลักษณ์ คนบางคนมีพฤติกรรมหนักไปในทางคิดฟุ้งซ่าน เพื่อให้จิตมีสมรรถภาพจึงสอนให้เจริญสมาธิเป็นนิจ สอนให้เจริญด้วยเมตตา สอนให้ทำงานไม่ปล่อยใจให้จิตว่าง เป็นต้น

^๙ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๘-๑๕๙.

^{๑๐} ข.จ. (ไทย) ๓๐/๓๐๔.

ดังนั้น เมื่อรู้เข้าใจในความประพฤตินี้เป็นปกตินิสัยแล้วก็สามารถสอดแทรกเนื้อหากระบวนการเรียนรู้ให้สอดคล้องกับจิตหรือความประพฤติของบุคคลเหล่านั้น หรือจัดสภาพแวดล้อมให้เหมาะกับจิต เพื่อให้ประโยชน์และเกิดผลสัมฤทธิ์สูงสุดในการฝึกฝนอบรม นอกจากนี้หลักการทางพระศาสนายังได้คำนึงถึงความแตกต่างระหว่างสติปัญญาของบุคคล โดยการจัดระดับสติปัญญานั้นด้วยคำนึงถึงการบรรลุธรรม ไม่ใช่เพราะสอนไม่ได้ ซึ่งจำแนกแบ่งออกเป็น ๔ จำพวก เปรียบเทียบกับบัว ๔ เหล่า^{๑๑} คือ

๑. บุคคลผู้อุคฆฏิตัญญู ผู้อาจรู้เข้าใจได้โดยพลัน เหมือนดอกบัวอยู่เหนือน้ำถูกแสงอาทิตย์ก็บานได้ในทันที

๒. บุคคลผู้วิปจิตัญญู ผู้อาจรู้เข้าใจได้เมื่ออธิบายให้ฟัง เหมือนดอกบัวปริ่มน้ำอันจะบานในวันรุ่งขึ้น

๓. บุคคลผู้เนยยะ ผู้พอจะแนะนำและรู้ตามได้เมื่อได้รับการสั่งสอนบ่อยๆ เหมือนดอกบัวใต้น้ำอันจะบานในวันต่อไป

๔. บุคคลผู้ปทปรมะ ผู้ที่อาจสั่งสอนได้ยากยิ่งและเข้าใจได้ยากยิ่งต้องรอโอกาสเหมือนดอกบัวที่อยู่ติดดินยากที่จะสามารถขึ้นเบ่งบานได้ เป็นต้น

เมื่อพิจารณาจากหลักการดังกล่าวแล้ว เข้าใจได้ว่าคนเรามีระดับสติปัญญาแตกต่างกัน แต่ในความต่างนั้นก็อาจสามารถบรรลุธรรมได้เหมือนกัน โดยความเป็นนัยบุคคลคือผู้ที่สามารถแนะนำได้ เพียงแต่จะช้าหรือเร็วก็ขึ้นอยู่กับระดับสติปัญญาของบุคคลนั้นๆ แต่ก็หวังใจได้ว่าจะมีโอกาสได้บรรลุได้บ้างในสักวัน ตามแนวคิดของวัดปัญญานันทารามที่ถือเป็นหลักในการพัฒนาคนว่า “ชีวิตนี้พัฒนาได้ ถ้าให้โอกาส” ด้วยทุกคนมีโอกาสในการพัฒนาและมีระดับสติปัญญาแตกต่างกันทั้งโดยความประพฤติที่เป็นนิสัยอันปกตินั้น หลักธรรมในพระพุทธศาสนาจึงมีหลายระดับ เช่นเดียวกับหลักสูตรการเรียนรู้และเผยแผ่ศาสนธรรมนั้นจึงมีหลายระดับหลายโครงการ เช่น โครงการฝึกอบรมคุณธรรมสำหรับเด็กประถมศึกษาและมัธยมศึกษาตอนต้นเรียกว่าค่ายพุทธบุตร โครงการฝึกอบรมคุณธรรมสำหรับมัธยมศึกษาตอนปลายและระดับอุดมศึกษาเรียกว่าค่ายพุทธบุตรพุทธธรรม โครงการฝึกอบรมคุณธรรมสำหรับข้าราชการ หรือผู้ใหญ่ทำงานทั้งภาคราชการและภาคเอกชนซึ่งก็แตกต่างกันไปเรียกว่าค่ายคุณธรรม โครงการบวชเนกขัมมบารมีสำหรับผู้ร่วมปฏิบัติมุ่งชดชวาททั่วไป โครงการบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อน โครงการอุปสมบทหมู่ประจำเดือน หรือแม้แต่หลักสูตรการเรียนรู้และเผยแผ่ศาสนธรรมสำหรับผู้มาฟังธรรมวันเดียว มาฟังธรรม ๒ วัน ๓ วัน ๕ วัน หรือ ๗ วัน เป็นต้น ทางวัดก็จัดกระบวนการเรียนรู้ให้ตามความเหมาะสม ซึ่งการจัดแต่ละหลักสูตรนั้นก็ด้วยการพิจารณาถึงธรรมชาติของผู้เรียนเป็นสำคัญ เพราะเป้าหมายของการเรียนรู้ก็คือผู้เรียนเกิด

^{๑๑} อ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๓๓/๒๐๒.

ความรู้ในกระบวนการเรียนการสอน และยังสอดคล้องกับบทสัมภาษณ์ของพระมหาเฉลิม ปิยทสฺสี ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดปัญญานันทารามฝ่ายเผยแผ่^{๑๒} ได้กล่าวถึงการเรียนของผู้เรียนว่า

จริงๆ การเรียนรู้เป็นเรื่องของปัจเจกบุคคลหรือเอกัตตบุคคล หมายความว่าสังคมต้องจัดการศึกษาให้ แต่ผู้เรียนจะต้องมีการเรียนเอง เช่น ในบางสังคมมีการจัดการเรียนให้มีการศึกษาสูงๆ จัดให้แต่ผู้เรียนมีการเรียนต่ำ แต่บางสังคมไม่มีการจัดการเรียนอะไรให้มากมาย แต่ผู้เรียนมีการเรียนดีเป็นคนเก่ง อันนี้ก็มีความผันผวน นี่ชี้ให้เห็นว่าการเรียนเป็นเรื่องของแต่ละคน หมายความว่าเราต้องพัฒนาขึ้นด้วยตัวเอง แต่ที่บอกว่าครูเป็นผู้ช่วยเหลือเกื้อกูลจัดให้เขาเรียนสะดวกขึ้น แต่หน้าที่การเรียนรู้เขาต้องทำเอง เรียนเอง ครูจึงมีหน้าที่แค่มาช่วยสนับสนุนเขาให้ดีขึ้น ดังนั้นเป้าหมายจึงที่ผู้เรียนเป็นสำคัญ

ซึ่งสอดคล้องกับหลักการของกาย อาร์ เลอแฟรงคอยส์ (Guy R. Lefrancois)^{๑๓} ที่ได้กล่าวถึง การจัดการเรียนการสอนโดยอิงผู้เรียนเป็นสำคัญนั้นว่า ผู้สอนทุกคนต้องกำหนดเป้าหมายของการเรียนการสอนในวิชาที่ตนสอน เป้าหมายของการเรียนการสอนหมายถึงข้อความที่ระบุชนิดของพฤติกรรมที่ครูคาดหวังจะให้เกิดขึ้นในผู้เรียน โดยเนื้อแท้วัตถุประสงค์จะไม่ให้ความสำคัญแก่เนื้อหาวิชาที่เรียน แต่จะให้ความสำคัญแก่พฤติกรรมของผู้เรียนมากกว่า ดังนั้นการเรียนการสอนต้องมองผู้เรียนก่อนโดยเริ่มจากตัวผู้เรียนเป็นสำคัญ โดยพื้นฐานผู้เรียนแต่ละคนมีอัตราการเรียนรู้ไม่เท่ากัน ซึ่งขึ้นอยู่กับความพร้อมและความไม่พร้อมแตกต่างกันไปทั้งด้านกายภาพและความรู้สึกนึกคิดจิตใจด้วย เมื่อเข้าใจในพื้นฐานจุดนี้แล้วก็สามารถจัดกระบวนการเรียนรู้ให้ถูกต้องตรงตามลักษณะของผู้เรียนโดยมีเป้าหมายคือมุ่งผลที่พฤติกรรมของผู้เรียนเป็นสำคัญ

๔.๑.๓ กระบวนการจัดการเรียนรู้ด้านปัจจัยส่งเสริมการเรียนรู้

กระบวนการจัดการเรียนรู้ด้านปัจจัยส่งเสริมการเรียนรู้ ถือเป็นปัจจัยสำคัญที่เอื้อต่อความสำเร็จของวัดในการจัดการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาในรูปแบบโครงการต่าง ๆ

^{๑๒} สัมภาษณ์ พระมหาเฉลิม ปิยทสฺสี, ผู้ช่วยเจ้าอาวาสฝ่ายเผยแผ่วัดปัญญานันทาราม อำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี, วันที่ ๘ กรกฎาคม ๒๕๕๕.

^{๑๓} Lefrancois, Guy R., **Psychology for Teaching**, (Sixth Edition. Belmont, California : Wadsworth, 1998), p.105. อ้างใน ผศ.วณิช สุรรัตน์, เอกสารคำสอน รายวิชาการประยุกต์จิตวิทยาเพื่อการเรียนรู้, (พระนครศรีอยุธยา : คณะครุศาสตร์ สถาบันราชภัฏพระนครศรีอยุธยา, ๒๕๕๔), หน้า ๑๑.

ตามทฤษฎีการเชื่อมโยงของธอร์นไดค์ (Edward L Thorndik)^{๑๔} ซึ่งเชื่อว่าการเรียนรู้จะเกิดขึ้นได้ ต้องสร้างสิ่งเชื่อมโยงหรือพันธะ (Bond) ระหว่างสิ่งเร้ากับการตอบสนอง จึงใช้รูปแบบของการบูรณาการองค์รวมเข้าด้วยกัน จะเห็นได้ว่าการจัดการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาของวัดปัญญานันทาราม ได้บูรณาการทั้งในส่วนของปัจจัยส่งเสริมการเรียนรู้ อันได้แก่ ผู้สอนผู้นำทำกิจกรรมไปสู่กระบวนการหรือหลักสูตรกิจกรรม ตลอดจนวิธีการฝึกอบรมที่มีรูปแบบชัดเจนที่เป็นผลให้เกิดแก่ผู้เรียนอันเป็นเป้าหมายของการพัฒนา มีรายละเอียด ดังนี้

ก. ปัจจัยส่งเสริมการเรียนรู้ด้านผู้สอนหรือพระวิทยากร

ผู้สอนหรือพระวิทยากร ครูอาจารย์ที่มีหน้าที่ในการนำทำกิจกรรมกระบวนการเรียนรู้ให้เกิดผลกับผู้เรียนนั้น วัดปัญญานันทารามถือการอยู่ร่วมกันที่เรียกว่าระบบสังฆะตามหลักที่ว่า พุทธบริษัทได้ชื่อว่ามีพระพุทธเจ้าเป็นพ่อ มีพระธรรมเป็นแม่ มีภิกษุสงฆ์เป็นพี่คนโต ภิกษุณีหรือแม่ชีเป็นน้องคนที่สอง อุบาสกเป็นน้องคนที่สาม และมีอุบาสิกาเป็นน้องคนสุดท้องอยู่ด้วยกันแบบเอื้ออาทรที่มีพี่สอนน้องพี่เป็นแบบอย่างให้น้อง แล้วปฏิบัติตามพ่อแม่สอนตามที่พ่อแม่วางกรอบเอาไว้ ด้วยหลักการดังกล่าวนี้ วัดปัญญานันทารามจึงมีพระภิกษุผู้อยู่ในวัดตั้งแต่ท่านเจ้าอาวาส พระภิกษุ สามเณร เป็นแบบในการสอน ในการปฏิบัติตามหลักการที่ว่า “นำทำ ไม่ใช่สั่งทำ” “ตัวอย่างที่ดีมีค่ามากกว่าคำสอน” และ “การสอนที่ดีก็คือการทำดีให้เขาดู”

ยกตัวอย่างเช่น การรับประทานข้าว วัดปัญญานันทารามมีวัฒนธรรมการรับประทานข้าวแบบข้าวจานแฉก ก็คือการตักข้าวตักแกลงในชามเดียวกันคล้ายๆ คลุกอาหารให้แฉก ทำอาหารแบบบุฟเฟต์หรือการวางอาหารเรียงกันไว้ แล้วให้ผู้ที่อยู่ภายในวัดไปเลือกตักทานกัน โดยมีพระภิกษุตักก่อน สามเณรตักตาม แล้วตามด้วยกลุ่มอุบาสกอุบาสิกาผู้เข้าไปร่วมเรียนรู้อยู่ปฏิบัติธรรมในวัดตามลำดับ ตักพออิ่มพอประมาณ แล้วไปนั่งในที่จัดเตรียมไว้เพื่อรอความพร้อมเพรียงกัน พิจารณาพร้อมกันแล้วก็รับประทาน ใครคนใดรับประทานเสร็จก่อนแล้วก็ลุกได้ตามอริยาตย์เพื่อนำชามหรือภาชนะไปล้างให้สะอาด เช็ดให้แห้งแล้วนำไปเก็บที่เดิม ซึ่งการปฏิบัติอย่างนี้คือการรับประทานอาหาร การนำภาชนะไปล้าง เช็ดให้แห้งและเก็บให้เรียบร้อยนั้น จะมีพระภิกษุ สามเณรโดยมีท่านเจ้าอาวาสนำทำนำปฏิบัติให้ดูเป็นแบบอย่าง โดยให้อุบาสกอุบาสิกาตลอดจนผู้เข้าไปศึกษาร่วมเรียนรู้ในวัดทุกหมู่เหล่าปฏิบัติตาม การสอนโดยวิธีทำให้อุบัติปฏิบัติให้ดูเป็นแบบอย่าง โดยให้ผู้เรียนปฏิบัติตามนั้นเป็นวิธีการสอนที่จริงจังจริงจังก่อให้เกิดแบบแผนแบบอย่างให้ปฏิบัติตาม เมื่อผู้สอนหรือผู้นำปฏิบัติทำเป็นแบบอย่างให้ผู้เรียน

^{๑๔} อ่างใน ทิศนา ขัมมณี, ศาสตร์แห่งการสอน : องค์ความรู้เพื่อการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ, พิมพ์ครั้งที่ ๑๔, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๕๔.

รู้ได้ทำตามแล้ว เวลาจะบอกจะสอนจะว่ากล่าวแนะนำตักเตือนก็จะเป็นไปโดยง่ายและชัดเจนต่อผู้เรียน และเป็นการกระตุ้นให้ผู้เรียนเกิดการอยากจะทำ กระทำ ต้องกระทำ และตอบสนองด้วยการกระทำตามจนกลายเป็นความพึงพอใจ

กล่าวได้ว่า กระบวนการจัดการเรียนรู้ด้านปัจจัยส่งเสริมการเรียนรู้ คือ ผู้สอนเป็นผู้เชื่อมโยง กระตุ้นสิ่งเร้าด้วยการนำพาให้ผู้เรียนรู้เกิดการตอบสนองคือความพึงพอใจ การเรียนรู้ที่พึงประสงค์ก็จะเกิดขึ้นโดยกระบวนการ สอดคล้องกับทฤษฎีการเชื่อมโยงหรือพันธะระหว่างสิ่งเร้ากับการตอบสนองของธอร์นไดค์ (Edward L Thorndik)^{๑๕} ที่ได้กล่าวถึงกฎแห่งการเรียนรู้ที่ว่า เมื่อใดผู้เรียนมีความพร้อมแล้วได้กระทำ จะทำให้เกิดความพึงพอใจก็จะเกิดการเรียนรู้ เมื่อบุคคลเกิดการเรียนรู้แล้วได้นำเอาสิ่งที่ได้เรียนรู้ไปใช้อยู่เสมอ ก็จะทำให้การเรียนรู้มั่นคงถาวรขึ้น ดังนั้นผู้สอนจึงต้องมีเทคนิคในการสอนต่างๆ เพื่อจูงใจให้ผู้เรียนอยากเรียนรู้ และพยายามส่งเสริมสร้างบรรยากาศในการเรียนการสอนให้เกิดขึ้น ผู้เรียนก็จะเกิดความพึงพอใจ การเรียนรู้ที่เป็นเป้าหมายก็จะเป็นไปด้วยดี

ด้วยแนวคิดในการเป็นผู้นำนำปฏิบัติ ที่คณะพระวิทยากรผู้สอนในโครงการของวัดปัญญานันทาราม ได้ถือปฏิบัติตามหลักของผู้สอนที่ว่านำทำไม่ใช่สั่งทำ บวกกับความเข้าใจในหน้าที่ของการเป็นผู้ให้บริการในการให้ความรู้ควบคู่กับธรรม คือการสร้างควมดีควบคุมความเก่ง ความเข้าใจในเนื้อหาหลักสูตรกระบวนการเรียนรู้ที่ชัดเจน ความเข้าใจในธรรมชาติของผู้เรียนด้วย เพราะมีประสบการณ์ในฝึกอบรมอย่างต่อเนื่องยาวนาน ด้วยเพราะเข้าใจว่าการเรียนการสอนที่จะทำให้เกิดผลตรงตามเป้าหมายของการเรียน คือผู้เรียนรู้ต้องได้ความรู้จากกระบวนการที่สอนและมีความสุขในการเรียนด้วย จึงต้องมีเทคนิคใหม่ๆ เพื่อช่วยให้เกิดการเรียนรู้ที่ดี ด้วยเพราะรู้หน้าที่ของตนคือทำงานเพื่องาน ทำหน้าที่เพื่อหน้าที่ งานคือชีวิต ชีวิตคืองานบันเทิงสุข ทำงานให้สนุกเป็นสุขเมื่อทำงาน ถึงจะเหนื่อยแต่ก็มีความสุขที่ได้ทำหน้าที่ ช่วยเหลือผู้อื่นตามหลักของการรักผู้อื่นให้เป็น ซึ่งสอดคล้องกับบทสัมภาษณ์พระปัญญานันทมุนี (ส.ณ. สุภโร) เจ้าอาวาสวัดปัญญานันทารามองค์ปัจจุบัน^{๑๖} ที่ได้กล่าวถึงความรู้สึกที่ได้การจัดการเรียนรู้และการเผยแผ่ศาสนาธรรมว่า

เป้าหมายของการจัดการศึกษาคือมุ่งให้ทุกคนรอดได้ การเรียนรู้และการเผยแผ่ศาสนาธรรมไปสู่คน เราจึงต้องอาศัยความอนุเคราะห์สงเคราะห์เข้าไปเกื้อกูล ต่อการนำศาสนาธรรมเข้าไปสู่ผู้ที่อยู่ร่วมหรือผู้ที่มาร่วมเรียนรู้ในเรื่องต่างๆ เราไม่ได้คิดว่าคนที่อยู่เฉพาะหน้าเราคือลูกพระลูกเณรของเรา เราไม่มีตัวนั้น แต่เราคิดว่าคนๆ นั้นคือผู้

^{๑๕} อ้างใน รศ.ดร.อารี พันธุ์ณี, จิตวิทยาการเรียนรู้ การสอน, หน้า ๑๒๓.

^{๑๖} สัมภาษณ์ พระปัญญานันทมุนี (ส.ณ. สุภโร), เจ้าอาวาสวัดปัญญานันทาราม อำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี, วันที่ ๘ กรกฎาคม ๒๕๕๕.

ที่มาให้เราได้อุปการะ นี่คือสิ่งที่เราต้องทำให้ประจักษ์ได้แล้วจึงเกิดการเกื้อกูลต่อเขา เราไม่ได้มองเขาแค่ฐานเพื่อชีวิตเรา แต่เราต่างหากที่เป็นบันไดให้เขาเดินไปข้างหน้า

จะเห็นได้ว่า พระผู้สอนทำหน้าที่พระวิทยากรด้วยตระหนักในหน้าที่ในการส่งเสริม และควรอนุเคราะห์ซึ่งกันและกัน ร่วมกันสร้างร่วมกันพัฒนาและร่วมกันเรียนรู้ จึงได้สร้างงานมาจนเป็นที่ประจักษ์ได้ว่า ผลสัมฤทธิ์ของโครงการจัดการเรียนรู้และเผยแผ่ศาสนาธรรมของวัดปัญญานันทาราม ทั้งในส่วนของสร้างสรรค์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติบรรยากาศในการเรียนรู้ ทั้งในส่วนของหลักสูตรการเรียนรู้และการเผยแผ่ตลอดจน โดยวิธีการที่นำสู่ผู้เรียนนั้น โดยภาพรวมของผลสัมฤทธิ์เกิดจากพระผู้ทำงานพระผู้สอนทำหน้าที่เป็นพระวิทยากร เชื่อมโยงกระบวนการเรียนรู้กระตุ้นเร้าให้เกิดสู่ผู้เรียน จนเกิดเป็นความพึงพอใจและร่วมกันเรียนรู้ด้วยดี ซึ่งเห็นได้จากบทสัมภาษณ์ของผู้เข้าร่วมโครงการที่ได้สะท้อนความรู้สึกรับรู้ของผู้เรียนต่อผู้พระผู้สอนที่ทำหน้าที่เป็นพระวิทยากรว่า การฝึกอบรมมีความเหมาะสมดีมาก พระวิทยากรทำหน้าที่สอนได้สนุกมีเทคนิคสอดแทรก รู้จริงนำปฏิบัติจริง และในขณะที่สอนก็กระตุ้นให้คิดให้ได้ ทำตลอดเวลา นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับงานวิจัยที่เกี่ยวข้องและสนับสนุนโครงการของวัด ดังนี้

พระศรัย วัจคำ^{๑๗} วิจัยการประเมินผลสัมฤทธิ์หลักสูตรการฝึกอบรมคุณธรรมค่ายพุทธบุตร-พุทธธรรมของวัดปัญญานันทาราม ได้วิจัยเกี่ยวกับความพึงพอใจของเยาวชนที่มีต่อโครงการฝึกอบรมคุณธรรมค่ายพุทธบุตร-พุทธธรรมในด้านพระวิทยากร พบว่า โดยรวมอยู่ในระดับมาก พระวิทยากรมีความรู้ความสามารถมีความตั้งใจเอาใจใส่ในการอบรม สามารถสร้างบรรยากาศในการเรียนการสอน มีเทคนิควิธีในการสอนทำให้ไม่น่าเบื่อ บรรยายให้เข้าใจง่าย และลึกซึ้ง

ปรีชา สายสกล^{๑๘} วิจัยความพึงพอใจของพุทธศาสนิกชนที่เข้าร่วมโครงการวัดวิถีพุทธเฉลิมพระเกียรติ ๘๐ พรรษา : กรณีศึกษาวัดปัญญานันทาราม ได้วิจัยเกี่ยวกับความพึงพอใจของพุทธศาสนิกชนที่มีต่อวัดกิจกรรมบรรยายธรรม พบว่ามี พระภิกษุสามเณรพูดจาไพเราะ อธิบายดีมีน้ำใจเป็นกันเอง ปฏิบัติตนน่าเลื่อมใส บรรยายธรรมได้เข้าใจง่าย ธรรมเหมาะสมกับผู้ฟัง อยู่ในระดับมากที่สุด

^{๑๗} พระศรัย วัจคำ, การประเมินผลสัมฤทธิ์หลักสูตรฝึกอบรมคุณธรรม “ค่ายพุทธบุตร – พุทธธรรม”, วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, หน้า ๑๒๕.

^{๑๘} ปรีชา สายสกล, ความพึงพอใจของพุทธศาสนิกชนที่เข้าร่วมโครงการวัดวิถีพุทธเฉลิมพระเกียรติ ๘๐ พรรษา : กรณีศึกษา วัดปัญญานันทาราม, วิทยานิพนธ์บริหารธุรกิจมหาบัณฑิต, หน้า ๑๒๒.

ข. ปัจจัยส่งเสริมการเรียนรู้ด้านหลักสูตรและวิธีการพัฒนาผู้เรียน

การสร้างวัดปัญญานันทารามมีจุดมุ่งหมายเพื่ออนุเคราะห์พุทธบริษัททั้ง ๔^{๑๙} ตามหลักการที่ว่า “สร้างพระ สร้างคน สร้างเยาวชนของชาติ สร้างศาสนทายาทให้มีชีวิตอยู่ในโลกอย่างถูกต้อง ให้มีชีวิตเรียบร้อยตามหลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธศาสนา เพื่อไม่ให้ตกอยู่ในอำนาจวิฤตมากเกินไป” ตามเจตนารมณ์ของพระเดชพระคุณพระพรหมมิ่งคลาจารย์ (ปัญญานันทภิกขุ) ซึ่งท่านได้กล่าวไว้เมื่อครั้งแรกของการสถาปนาวัดปัญญานันทารามขึ้น ดังบทสัมภาษณ์ พระปัญญานันทมุนี (ส.ณ. สุภโร) เจ้าอาวาสวัดปัญญานันทารามรูปปัจจุบัน เกี่ยวกับวัตถุประสงค์ของการจัดการศึกษาในวัดปัญญานันทารามตอนหนึ่ง^{๒๐} ว่า

จุดมุ่งหมายในการสร้างวัดนี้เพื่อใช้เป็นสถานที่สร้างพระ สร้างคน ให้เป็นผู้มีความรู้ความเข้าใจในหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าตามเจตนารมณ์ของพระเดชพระคุณพระพรหมมิ่งคลาจารย์ (ปัญญานันทภิกขุ) ดังนั้นวัตถุประสงค์ในการจัดการศึกษาเพื่อ “สร้างพระ” คือต้องการสร้างศาสนทายาทสู่ภาคเผยแผ่ศาสนาธรรม และวัตถุประสงค์ในการเผยแผ่ศาสนาธรรมเพื่อ “สร้างคน” คือ การนำศาสนาธรรมเข้าไปอนุเคราะห์และเกื้อกูลเพื่อนมนุษย์ โดยมีความมุ่งหวังให้ทุกคนได้รับการศึกษาและพัฒนาตนตามแนวทางพระพุทธศาสนา หมายความว่าเมื่อเป็นแล้วจะต้องพาตัวเองรอด พันทุกข์สามารถดับทุกข์ของชีวิตได้ในทุกขณะ

เมื่อกล่าวโดยความหมายแล้วก็เพื่อ ๑) การสร้างที่ดี เพื่อควบคุมคนเก่ง หมายถึงพัฒนาคนให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ ปัญญา ความรู้และคุณธรรม ให้มีจริยธรรมและวัฒนธรรมในการดำเนินชีวิต สามารถอยู่กับคนอื่นได้อย่างมีความสุข และ ๒) การจัดการศึกษาเพื่อ “สร้างพระ” หมายถึงต้องการสร้างศาสนทายาทสู่ภาคเผยแผ่ศาสนาธรรม และวัตถุประสงค์ในการเผยแผ่ศาสนาธรรมเพื่อ “สร้างคน” คือการนำศาสนาธรรมเข้าไปอนุเคราะห์และเกื้อกูลเพื่อนมนุษย์ โดยมีความมุ่งหวังให้ทุกคนได้รับการศึกษาและพัฒนาตนตามแนวทางพระพุทธศาสนา ด้วยจุดมุ่งหมายดังกล่าวนี้ก็นำไปสู่วิธีการในการดำเนินงานดำเนินกิจกรรมต่างๆ ของวัดปัญญานันทาราม อันเป็นที่มาของโครงการจัดการเรียนรู้และเผยแผ่ศาสนาธรรม เพื่อพัฒนาคนให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ หรือความเป็นมนุษย์ที่ถูกต้อง ผู้มีความเป็นมนุษย์ที่ถูกต้องนั้น ก็คือผู้ที่เรียกว่ากิเลสหรือธรรมของคนพาลน้อย กระทั่งไม่มีเลย สรุปสาระสำคัญได้คือเพื่อดับทุกข์ทั้งปวงให้หมดสิ้น เพื่อส่งเสริมศีลธรรมทุกชั้นตอนแห่งวิวัฒนาการของมนุษย์

^{๑๙} พุทธบริษัท ๔ หมายถึง ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก และอุบาสิกา

^{๒๐} สัมภาษณ์ พระปัญญานันทมุนี (ส.ณ. สุภโร), เจ้าอาวาสวัดปัญญานันทาราม อำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี, วันที่ ๘ กรกฎาคม ๒๕๕๖.

และเพื่อให้ผู้เรียนเกิดความรับผิดชอบต่อสังคม สอดคล้องกับหลักการแนวคิดของพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต)^{๒๑} ได้กล่าวถึงจุดมุ่งหมายของการศึกษา แยกได้เป็น ๓ ประการ ว่า

ประการที่หนึ่ง อัตตัตถะ คือผู้เรียนบรรลุประโยชน์ของตน มีความเจริญงอกงามด้วยสติปัญญาและคุณธรรม ประการที่สอง อัตตนาถะ คือผู้เรียนสามารถพึ่งตนเองได้ ปกครองตนเองได้ ไม่เป็นตัวก่อปัญหาและมีคุณธรรม และประการที่สาม ปรัตถะ คือผู้เรียนมีความประพฤติ หรือพฤติกรรมเกื้อกูลต่อผู้อื่น ทำประโยชน์แก่สังคมและเป็นผู้นำที่ดี

รูปแบบในการศึกษาของวัดปัญญานันทารามจึงเน้นหลักจริยศึกษาควบคู่พุทธศึกษา ถือเป็นหลักการฝึกในเรื่องของศีลอันเป็นพื้นฐานที่ดีในการสร้างความคิดเพื่อควบคุมคนเก่ง และทุกคนพัฒนาได้ทำให้โอกาส เพื่อให้มีจิตใจที่ดีงาม ซึ่งสอดคล้องกับการจัดการศึกษาตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๕๒ มาตราที่ ๖ ที่ว่า จุดมุ่งหมายของการจัดการศึกษาต้องเป็นไปเพื่อพัฒนาคนไทย ให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้ และคุณธรรม มีจริยธรรมและวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข และสอดคล้องกับบทสัมภาษณ์ตอนหนึ่งของพระมหาเฉลิม ปิยทสฺสี ผู้ช่วยเจ้าอาวาสฝ่ายเผยแผ่วัดปัญญานันทาราม^{๒๒} ที่ท่านได้กล่าวถึงการจัดการเรียนรู้และการศึกษาที่นำไปสู่การพัฒนาคุณภาพของมนุษย์ว่า

การจัดการศึกษาเป็นเรื่องของการลงทุนที่จำเป็นสำหรับการดำรงชีวิตของมนุษย์แต่ละคน และเป็นการลงทุนเพื่อการอยู่รอดและพัฒนาของสังคม ทั้งนี้ เพราะการศึกษาส่งผลกระทบและมีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงสังคม เศรษฐกิจ การเมือง วัฒนธรรม วิทยาการและเทคโนโลยีที่จำเป็นในการทำงานและการใช้ชีวิต ยิ่งการเปลี่ยนแปลงด้านต่างๆ ในโลกเป็นไปอย่างรวดเร็วอันเป็นผลจากพัฒนาการทางเทคโนโลยีสารสนเทศและเทคโนโลยีด้านการสื่อสารใหม่ๆ พัฒนาการเหล่านี้ย่อมท้าทายต่อการจัดการศึกษา เพราะได้เปิดโอกาสและให้ช่องทางการเรียนรู้แก่บุคคลจำนวนมาก โดยให้รับรู้มากขึ้น และมีเส้นขีดคั่นด้านระยะทางน้อยลงกว่าเดิมมาก การจัดการศึกษาจึงเป็นเรื่องจำเป็น เพราะต้องการทรัพยากร (คน เงิน วัสดุอุปกรณ์ เทคโนโลยี) สนับสนุนจำนวนมาก ต้องมุ่งไปสู่เป้าหมายที่พึงประสงค์ร่วมกันของสังคม ต้องนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพของมนุษย์อย่างแท้จริง ในแง่นี้ การจัดการศึกษาจึงต้องมีการกำหนดเพื่อประกันว่ามนุษย์

^{๒๑} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), ธรรมานุญชีวิต, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท สำนักพิมพ์เพชรกระวี จำกัด, ๒๕๔๘), หน้า ๑๑.

^{๒๒} สัมภาษณ์ พระมหาเฉลิม ปิยทสฺสี, ผู้ช่วยเจ้าอาวาสฝ่ายเผยแผ่วัดปัญญานันทาราม อำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี, วันที่ ๘ กรกฎาคม ๒๕๕๕.

ได้รับการพัฒนาอย่างมีคุณภาพ ตรงตามเป้าประสงค์ร่วมกัน รวมทั้งมีการใช้ทรัพยากรร่วมกันอย่างมีประสิทธิภาพ

ดังนั้น หลักการจัดการเรียนรู้และการเผยแพร่ศาสนธรรมของวัดปัญญานันทารามที่คำนึงถึงการพัฒนาทั้งทางด้านพฤติกรรม จิตใจ และสติปัญญาของคน มุ่งพัฒนาสู่ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ จึงได้บูรณาการหลักไตรสิกขาหลักธรรมทางพุทธศาสนาให้เป็นกระบวนการเรียนรู้เพื่อพัฒนาทั้งผู้สอน ผู้เรียน และสิ่งแวดล้อมที่เกี่ยวข้อง สอดคล้องกับทฤษฎีการเชื่อมโยงของธอร์นไดค์ (Edward L Thorndik)^{๒๓} ที่มีหลักการว่าการเรียนรู้จะเกิดขึ้นได้ต้องอาศัยการสร้างสิ่งเชื่อมโยงหรือพันธะ (Bond) ระหว่างสิ่งเร้ากับการตอบสนองเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ หลักบูรณาการไตรสิกขาจึงเป็นกระบวนการในการพัฒนาคนตามแนวพระพุทธศาสนา ที่วัดปัญญานันทารามใช้เป็นกรอบในการจัดการเรียนรู้และการเผยแพร่ศาสนธรรมเพื่อพัฒนาพระพัฒนาคน ให้มีชีวิตที่มีความสุขและเรียบร้อยดั่งตามหลักธรรม และตามความเหมาะสมกับการเกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมที่เป็นอยู่ ดังบทสัมภาษณ์พระปัญญานันทมุนี (ส.ณ. สุภโร) เจ้าอาวาสวัดปัญญานันทารามรูปปัจจุบัน^{๒๔} ที่ได้กล่าวถึงการบูรณาการไตรสิกขาในการจัดการเรียนรู้และการเผยแพร่ศาสนธรรมว่า

คำว่า “ไตรสิกขา” เป็นคำที่มีความหมายสำหรับการจัดการศึกษาที่วัดปัญญานันทารามจะต้องมีใช้ไปตลอด ทั้งโดยการอ้างเอาไว้และการนำไปใช้ด้วย ไตรสิกขา คือเรียนรู้ที่ประกอบด้วยองค์ ๓ คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ที่สรุปมาจากมรรคมีองค์ ๘ ซึ่งมรรคมีองค์ ๘ ก็คือวิถีชีวิตของคนที่ต้องประกอบด้วยอริยมรรค แต่การจะเอาอริยมรรคมาเป็นตัววางแนวทางสำหรับดำเนินการนั้นเป็นเรื่องของการมองหลายมุม พระพุทธเจ้าจึงได้สรุปมรรคมีองค์ ๘ ให้เหลือ ๓ คือ สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ และสัมมาวาจาเป็นด้านศีล, สัมมาวายามะ สัมมาสติ และสัมมาสมาธิเป็นด้านสมาธิ, สัมมาทิฐิ และสัมมาสังกัปปะเป็นด้านปัญญา และตกลงว่าพระพุทธศาสนาเป็นเรื่องศีลตามหลักไตรสิกขา ไม่ใช่แค่ศีล ๕ ศีล ๘ ศีล ๑๐ ศีล ๒๒๗ หรือศีล ๓๑๑ ข้อ แต่มองเรื่องศีลเป็นเรื่องของการมีผลกับชีวิตจริง ๆ ที่เรียกว่าไตรสิกขา หมายความว่าเข้าไปศึกษาจริง ๆ ศึกษาเรื่องการพูดจริง ๆ ศึกษาเรื่องการกระทำลงไปจริง ๆ ศึกษาเกี่ยวกับเรื่องการกินการบริโภคลงไปอย่างไรจริง ๆ นี่เรียกว่าศึกษาศีลตามแบบของศาสนา เรื่องสมาธิก็ไม่ใช้เรื่องสมาธิที่

^{๒๓} อ่างใน ทิศนา แหม่มณี, ศาสตร์แห่งการสอน : องค์ความรู้เพื่อการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ, หน้า ๕๔.

^{๒๔} สัมภาษณ์ พระปัญญานันทมุนี (ส.ณ.สุภโร), เจ้าอาวาสวัดปัญญานันทาราม อำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี, วันที่ ๘ กรกฎาคม ๒๕๕๕.

ไต่ยนได้เห็นอยู่ตาชด้น คึกษาสมาริกคึกษาทวามีความเพียรพยายาม มีสติ มีความตั้งใจแน่วแน่ เช่น ถ้าเรียนหนังสือทวคึกษาตั้งใจแน่วแน่ มีความเพียรพยายามทวต่อเนื่องเรียนให้เห็นผล นคึกษากรอบของสมาธิ เมื่อทวอะไรมีความเพียร มีสติ มีความตั้งใจแน่วแน่ มีความหนักแน่นมั่นคงนคึกษาเรียกว่าคึกษาสมาริตามแบบศาสนา ไม่ต้องไปกำหนดอย่างนั้น ต้องเดินอย่างนคึกษา มั่นคึกษาเห็นทวไกลกับชีวิตเหลือเกิน เรื่องสมาธิจึงเป็นเรื่องทวจะต้องอยู่กับเราตลอด ส่วนเรื่องปัญญา ทวไม่ใช่แค่การจบปริญญาตรี โท เอก แต่มาคึกษาทวสมาธิภูมิ คือเวลาจะพูดจะทวอะไรมีความเห็นถูกใหม่ เรื่องคิดก็เช่นเดียวกัน พุทธศาสนาไม่ได้ห้ามเรื่องคิด แต่ทวาคึกษาถูกใหม่ ถ้าคิดเห็นถูกต้องเมื่อนนคึกษาเรียกว่ามีปัญญาสรุปความได้ว่าพระพุทธศาสนาเป็นเครื่องมือชิ้นหนึ่งให้คนได้เกี่ยวข้องกับทวความหมายของคนทวมีชีวิตทวปลอดภัย

เมื่อพิจารณาโดยเนื้อความแล้ว การจัดการเรียนรูและการเผยแผศาสนาธรรมทวเป็นไปตามหลักบูรณาการไตรสิกขาจึงไม่ได้หมายถึงการเรียนในหองเรียนอย่างเดียว แต่เป็นเรื่องของการดำเนินชีวิตจริงทวเป็นไปให้เกิดการเรียนรูพัฒนาตน สอดคล้องกับบทสัณทธานของพระมหาสมพนธ์ กนตธมโม ผู้ช่วยเจ้าอาวาสฝ่ายการศึกษาวัดปัญญานันทาราม^{๒๕} ได้กล่าวถึงภาพรวมของการจัดการศึกษาแก่พระภิกษุสามเณรของวัดไว้ว่า

การจัดการศึกษาสำหรับพระภิกษุ สามเณร ส่วนหนึ่งจัดตามหลักสูตรการศึกษาของชาติตามทวกระทรวงศึกษาธิการกำหนด และอีกส่วนหนึ่งจัดตามวัดอุปประสงค์ของวัดทวต้องการสร้างศาสนทายาทสู่ภาคเผยแผศาสนาธรรม การจัดการศึกษาสำหรับพระภิกษุสามเณร จึงประกอบด้วยการศึกษาปริยัติธรรม และการศึกษาอื่น ๆ ทวมุ่งเน้นให้พระภิกษุ สามเณร ได้มีโอกาสเพิ่มศักยภาพให้กับตนเองทั้งในหองเรียนและนอกหองเรียนด้วยการศึกษาและปฏิบัติจริงตามวิถีการดำเนินชีวิตในแต่ละวันตามหลักบูรณาการไตรสิกขา ในความเป็นจริงหองเรียนของต้องเปิด ๒๔ ชั่วโมง ซึ่งผู้เรียนจะได้อะไรทวมากกว่าทวอยู่ในหองเรียน ๘ ชั่วโมง หมายถึงว่าการเรียนนคึกษาต้องมิตลอดทั้งวันหรือทั้งชีวิต

กระบวนการพัฒนาผู้เรียนนคึกษา วัดมีการจัดกิจกรรมอย่างหลากหลายต่อเนื่องเป็นวิถีชีวิต เพื่อให้ผู้เรียน รู้จักคิดมีการฝึกปฏิบัติเสมอ ๆ ทั้งด้านความประพฤติ (ศีล) จิตใจ (สมาธิ) และปัญญา (ปัญญา) เพื่อความเจริญงอกงามในทุกขั้นตอนของชีวิต โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การกินอยู่ ดู ฟัง ในชีวิตประจำวันทวมีสติสัมปชัญญะคอยกำกับ และเพื่อให้ผู้เรียนพัฒนาตนเองตาม

^{๒๕} สัมภาษณ์ พระมหาสมพนธ์ กนตธมโม, ผู้ช่วยเจ้าอาวาสฝ่ายการศึกษาวัดปัญญานันทาราม อำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี, วันที่ ๘ กรกฎาคม ๒๕๕๕.

วิธีการที่วัดถือว่าเป็นเครื่องมือในการพัฒนาคน เช่น วัฒนธรรมของวัดที่ชี้ให้เห็นว่า “ชีวิตไม่ใช่สำเร็จได้ด้วยเงิน” จึงมีการนำรูปแบบการอยู่ร่วมกันแบบระบบ “สังฆะ” มาใช้ให้เกิดผลในทางปฏิบัติ คือ การอยู่ร่วมกันภายในวัดถือว่าเป็นญาติกันโดยธรรม มีหลักว่า “มีพระพุทธเจ้าเป็นพ่อ มีพระธรรมเป็นแม่ มีภิกษุเป็นพี่คนโต ภิกษุณีหรือแม่ชีเป็นน้องคนที่สอง อุบาสกเป็นน้องคนที่สาม และอุบาสิกาเป็นน้องคนสุดท้าย” จัดให้มีพุทธสหกรณ์และกองทุนพุทธทายาท ทำหน้าที่เป็นองค์กรกลางของส่วนรวม พุทธสหกรณ์ทำหน้าที่ในการอำนวยความสะดวกด้านการจัดสวัสดิการ ส่วนกองทุนพุทธทายาทเป็นกองทุนใช้จ่ายตามความจำเป็นของสมณบริโภค เพื่อเอื้อให้บุคลากรในวัดอยู่ร่วมกันอย่างแบ่งปันลดการแสวงหาลาภและวัตถุปัจจัย ลดความขัดแย้งในการทำงาน ทำงานเพื่อประโยชน์แก่ส่วนรวมมากกว่าส่วนตน ทำงานเพื่อแสวงหาความดี ไม่ใช่เพื่อแสวงหาของดี เช่น เงินหรือวัตถุเป็นเป้าหมาย นั่นก็คือทำให้เกิด ศีล สมาธิ ปัญญา^{๒๖}

หลักในการศึกษาสำหรับพระภิกษุ สามเณร คือ “เป็นเถรต้องพึ่งตนเอง เป็นพระต้องให้คนอื่นได้พึ่ง” เป็นการเรียนรู้โดยยึดหลักความเหมาะสมและสอดคล้องกับชีวิตจริงที่ต้องดำเนินตามหลักเกณฑ์พระธรรม คือ การฝึกตนตามหลักไตรสิกขา เรียนรู้ทั้งในด้านความประพฤติ จิตใจ และปัญญา มุ่งความเป็นอยู่ที่เรียบง่าย ประโยชน์สูง ประหยัดสุด และถูกต้องตามพระธรรมวินัย เรียนรู้ทางโลกเพื่อสร้างทักษะชีวิต และเรียนทางธรรมเพื่อเรียนรู้ความเป็นคนที่สมบูรณ์ พัฒนาจิตภาวนาให้รู้แจ้งตามความเป็นจริงและดำเนินชีวิตตามหลักเหตุและผล ทั้งสามารถทำหน้าที่ศาสนทายาทที่ดีเพื่อการเผยแผ่พระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า ฝึกอบรมและพัฒนาคนในสังคมให้เป็นคนดี เอื้อเพื่อแผ้วถางต่อกัน ลดการแก่งแย่งและแข่งขัน รู้จักการแบ่งปัน ฯลฯ นำไปสู่การพัฒนาสังคมสันติสุขอย่างแท้จริง

เช่นเดียวกัน กระบวนการพัฒนาผู้เรียนที่วัดจัดการเรียนรู้และการเผยแผ่ศาสนาธรรมสำหรับฆราวาส ได้แก่เยาวชน นิสิต นักศึกษา ข้าราชการ และประชาชนทั่วไป โดยมีเนื้อหาและเป้าหมายต่อกลุ่มบุคคลอย่างชัดเจน และเหมาะสมตามกระบวนการหลักบูรณาการไตรสิกขาให้มีความกลมกลืนกับวิถีชีวิตจริง ตามแนวทางของวัดที่ถือว่าผู้ที่เข้าเรียนรู้ก็ให้ปฏิบัติอยู่แบบนักบวชแบบอย่างของการอยู่วัด โดยมีพระภิกษุสามเณรเป็นแบบอย่างในการปฏิบัติ ฆราวาสเมื่อมาอยู่วัดก็รักษาศีล ๘ ทำวัตรสวดมนต์เช้า-เย็น เจริญจิตภาวนา อบรมฝึกหัดตัดขัดเกลาดตนตามหลักบูรณาการของไตรสิกขาที่ทางวัดเห็นสมควรและจัดให้ ทั้งพระภิกษุ สามเณร แม่ชี เด็ก เยาวชน นักเรียน นักศึกษา ข้าราชการ ประชาชนทั่วไป คือผู้ที่โน้มตนเองมาสู่ธรรมพร้อมที่

^{๒๖} พระมหาเตี๊ต เตชเมธี, พระมหาเฉลิม ปิยทสฺสี, พระมหาสุริยันต์ ธมฺมทสฺสี, อาจารย์สุคนธ์ สิ้นทพานนท์, อาจารย์แมนเดือน สุขบำรุง, อาจารย์จำแลง เชื้อภักดี และนางจินตนา วีระเกียรติสุนทร, สืบสานปณิธาน วัดปัญญานันทาราม ชุตธรรมสมโภช ๑๐๐ ปี ชาตกาล พระพรหมมิ่งคลาจารย์ (ปัญญานันทภิกขุ), หน้า ๓๗.

ประเพณีวัตรปฏิบัติธรรมตามแนวทางของพระสมณะ กล่าวได้ว่าทุกคนคือผู้อยู่วัตรปฏิบัติธรรม การฝึกหัดอบรมตนจึงเป็นไปตามแบบอย่างของผู้อยู่ในวัด

จึงกล่าวได้ว่าพระภิกษุ สามเณร ตลอดถึงเยาวชน นักเรียน นักศึกษา ข้าราชการ และประชาชนทั่วไปที่มาร่วมเรียนรู้ในอยู่วัด มีหลักในการฝึกหัดตนตามหลักบูรณาการไตรสิกขา ประเพณีวัตรปฏิบัติธรรมตามแบบอย่างของผู้อยู่วัด ซึ่งกระบวนการจัดการเรียนรู้และเผยแพร่ ศาสนธรรมสำหรับพระภิกษุ สามเณร และฆราวาสนั้น เป็นหลักที่บูรณาการตามกระบวนการ ของไตรสิกขา ที่วัดปัญญานันทารามประยุกต์มาเป็นหลักในการประเพณีปฏิบัติฝึกหัดตน สามารถกล่าวโดยภาพรวมได้ ดังนี้

๑. หลักการฝึกตน เน้นความเรียบง่าย ประโยชน์สูง ประหยัดสุด และถูกต้องตาม พระธรรมวินัยคือรักษาศีลปฏิบัติธรรม เช่น การเข้าร่วมกิจกรรมของเยาวชนจากโรงเรียนต่าง ๆ นั้น เสื้อผ้าไม่เน้นหรือไม่บังคับสีขาว ให้ใช้ชุดนักเรียนที่มีอยู่ก็ได้ แต่เน้นความสุภาพเรียบร้อย คือ ใส่เสื้อมีแขน กางเกงขายาวก็ให้ยาวเลยหัวเข่าไปถึงหน้าแข้ง และการจัดอบรมไม่ใช้ระบบ รุขกิจ จึงไม่มีข้อกำหนดการเรียกเก็บค่าใช้จ่ายในการอบรม แล้วแต่ความเหมาะสมและศรัทธาที่ จะทำบุญ ส่วนการฝึกหัดปฏิบัติตนก็ให้ทุกคนรู้จักบำเพ็ญบุญขณะปฏิบัติการ คือ เมื่อมาอยู่ค่าย ฝึกให้มีกิจกรรมที่ปฏิบัติตนแบบชีวิตพระพุทธเจ้าให้มากที่สุด พระพุทธองค์นั้นประสูติบนดิน ตรัสรู้บนดิน และปรินิพพานบนดิน จึงควรอย่างยิ่งที่ทุกคนมีโอกาสสัมผัสชีวิตที่เรียบง่าย การ เป็นอยู่มีหลักว่า กินน้อย นอนน้อย พุดน้อย ปฏิบัติมาก ๆ เน้นความเป็นธรรมชาติ คือ การอยู่ แบบเรียบง่ายโดยไม่มีข้อแม้อันใดที่ทำให้เกิดการกีดกัน เช่น มีพัดลม มีแอร์ทำความเย็น มีน้ำ เย็น มีที่นอนนุ่ม ๆ ที่สะดวกสบายเหล่านี้มีแต่ที่บ้านของตน แต่ถ้าออกนอกบ้านสิ่งเหล่านี้จะไม่มี เมื่อออกนอกบ้านแล้วจะทำอย่างไรถึงจะขยับง่าย ไปง่าย ทำง่ายโดยไม่ติดขัด แต่ฝึกการกินง่าย อยู่ง่าย นอนง่าย ถูกใจมนุษย์สิ้นสุดปัญหา วิธีการก็คือไม่ควรมีข้อแม้เยอะ ให้ถือปฏิบัติตาม แบบอย่างของพระพุทธเจ้า ชีวิตจะเรียบง่ายเป็นบุญและเป็นกุศล เป็นหลักปฏิบัติตนของหมู่ มนุษย์ที่ต้องเป็นไปอย่างธรรมชาติ เป็นหลักที่วัดจะให้ผู้เรียนได้ฝึกหัดขัดเกลาเหล่านี้

๒. หลักการพัฒนาชีวิต เน้นคันถธุระ และวิปัสสนาธุระ ด้านคันถธุระส่งเสริมให้พุทธ บริษัท ๔ เล่าเรียนทางโลกเพื่อสร้างทักษะชีวิต และเล่าเรียนทางธรรมเพื่อเรียนรู้ความเป็นคนที่ สมบูรณ์ ให้รู้หลักธรรมหลักปฏิบัติ ข้อธรรมที่เปรียบได้กับแผนที่ของการสร้างชีวิตให้เกิดมีใน ตัวตน ส่วนด้านวิปัสสนาธุระ มุ่งเน้นให้ทุกคนได้พัฒนาจิตภาวนาตามแนวทางของวัด ฝึกตาม หลักอานาปานสติ หรือหลักสติปัฏฐาน ๔ คือ กาย เวทนา จิต และธรรม ให้รู้ตัวทั่วพร้อมไปกับ กาย กับความรู้สึกลึกคิดตามกระแสแห่งธรรม เพื่อให้เกิดรู้แจ้งตามความเป็นจริงของการดำเนิน ชีวิตตามหลักเหตุผล ไม่ตกเป็นทาสอารมณ์ แต่ให้รู้เท่าทันอารมณ์ที่เกิดขึ้น ตั้งอยู่ แล้วดับไปใน ทุกขณะ

๓. หลักการพัฒนาชีวิต บุรณการเป็น ๓ ด้าน ได้แก่ ด้านวัฒนธรรม ด้านคุณธรรม และด้านกิจกรรม มีหลักการ ดังนี้

ก) ด้านวัฒนธรรม สังคมไทยมีวัฒนธรรมที่ฝังลึกมาจากอิทธิพลของพระพุทธศาสนาเป็นเวลานาน สังเกตได้จากการแสดงออกของผู้คน เช่น การยิ้มแย้มแจ่มใส การเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความกตัญญู การมีชีวิตที่สมถะเรียบง่าย ดังนั้นวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาววัดปัญญานันทารามที่ว่า “อยู่อย่างต่ำ แต่กระทำอย่างสูง” อยู่อย่างต่ำ คือ กินข้าวจานแฉะ อาบน้ำในคู อยู่กุฏิเล่าห่ม ฟังยุงร้องเพลง เป็นแบบอย่างของการมีชีวิตอยู่อย่างเรียบง่ายสมถะสันโดษ รู้จักพอเพียงตามแนวทฤษฎีเศรษฐกิจพอเพียง ส่วนกระทำอย่างสูงมุ่งเน้นในเรื่องของมารยาทที่ว่า “กายอ่อนนุ่ม วาจาอ่อนหวาน จิตใจอ่อนโยน” ซึ่งบุรณการหลักธรรมคือ ไตรสิกขานั้นเอง นอกจากนี้เมื่อเข้ามาอยู่วัดต้องประพฤติพรหมจรรย์ คือ รักษาศีล ๘ ไม่รับประทานอาหารเย็น และต้องปฏิบัติตามสมณกิจ เช่น สวดมนต์ทำวัตร และเจริญจิตภาวนา เป็นต้น หลักปฏิบัติดังกล่าวเป็นวัฒนธรรมของวัดปัญญานันทาราม เป็นสิ่งที่แสดงถึงความก้าวหน้า ความดีงามเรียบง่าย อันแสดงถึงความเป็นอริยะชน เน้นพุทธวิถีศีลปะที่ครองชีวิตอย่างสงบเย็นและเป็นประโยชน์ และวัฒนธรรมนี้มีรากฐานจากพระพุทธศาสนาและเป็นสิ่งที่สืบทอดกันมาอย่างยาวนาน

ข) ด้านคุณธรรม เนื่องจากการใช้ชีวิตอยู่กับการทำงานร่วมกับผู้อื่นอันนำมาซึ่งความเครียดสะสม จึงมุ่งเน้นให้เกิดความเข้าใจในหลักคุณธรรมในระดับสังฆธรรม ที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันและใช้ชีวิตในการทำงานเป็นอยู่ได้จริง โดยให้ยึดหลัก ๕ ดี เพื่อชีวิต และหลัก ๕ ดีเพื่อสังคม ซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้

หลัก ๕ ดีเพื่อชีวิต คือ คิดดีเป็น พูดดีเป็น ทำดีเป็น คบคนดีเป็น และไปสู่สถานที่ดีเป็น เป็นวิธีประยุกต์การสอนให้รู้จักตนเองตามหลักของพระพรหมมิ่งคลาจารย์ (ปัญญานันทภิกขุ) ที่บุรณการมาจากหลักไตรสิกขา หลักในการฝึกหัดพัฒนาชีวิตให้เกิดความสมบูรณ์ใน ๓ ด้าน ได้แก่ (๑) การพัฒนาพฤติกรรมทางกาย ให้มีความงดงามมีระเบียบเรียบร้อย และสุจริต (๒) การพัฒนาพฤติกรรมทางวาจา ให้เป็นคนพูดคำสุภาพ พูดจาไพเราะ พูดแนะนำประโยชน์ ประสานความร่วมมือ พูดอย่างจริงใจไม่เสแสร้งหลอกลวง ถูกกาลเทศะเป็นคำจริง พูดประกอบด้วยความหวังดีปรารถนาดีต่อคนอื่น พูดรักษาน้ำใจคนอื่นไว้ได้ (อริสสิกขา) และ (๓) การพัฒนาด้านจิตใจ และเชาว์ปัญญา ความฉลาด อารมณ์ ความรู้สึกนึกคิดให้ เป็นไปในทางกุศล ความเจริญต่อตนและหมู่คณะ สังคมส่วนรวม (อริจิตสิกขาและอริปัญญาสิกขา)^{๒๗} เมื่อพัฒนาตนตามหลัก ๕ ดีเพื่อชีวิตหรือหลักไตรสิกขาแล้ว ก็จะได้คนดีที่เป็นเป้าหมายในสังคมตามหลัก ๕ ดีเพื่อสังคม คือ การเป็นลูกที่ดีของพ่อแม่ เป็นศิษย์ที่ดีของครูบาอาจารย์ เป็นเพื่อนที่ดีของเพื่อน เป็นเยาวชนที่ดีของประเทศชาติ เป็นศาสนิกชนที่ดีของ

^{๒๗} อด.ติก. (บาลี) ๒๐/๕๒๑/๒๙๔ .

พระพุทธศาสนา คือการสอนให้รู้จักการให้ความรักผู้อื่นและสังคม หลักปฏิบัติดังกล่าวคือการพัฒนาด้านคุณธรรม โดยในด้านศีลธรรมจะเน้นการสร้างสุข ทำหน้าที่อย่างถูกต้องเพื่อการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสันติ ส่วนสัจธรรมนั้นเน้นการรู้จักทุกข์ อยู่โดยไม่เป็นทุกข์ มุ่งแก้ไขพัฒนาตน ป้องกันมิให้ทุกข์เกิดโดยระวัง รักษาจิตอย่างมีสติยามเมื่อผัสสะ (กระทบอารมณ์-กระทบได้แต่ไม่กระทบใจ) และหากว่าทุกข์เกิดขึ้นแล้วก็แก้ไขจัดการไปด้วยสติปัญญาตามควรแก่กรณี

ค) ด้านกิจกรรม วัดได้ให้แนวทางในการดำรงชีวิตในขณะเข้าค่ายแก่ผู้เข้ารับการฝึกอบรมบนพื้นฐานแนวคิดการดำรงชีวิตที่ “เรียบง่าย ประโยชน์สูง ประหยัดสุด และถูกต้องตามพระธรรมวินัย” เช่น ไม่มีข้อบังคับในการใช้เสื้อผ้าแต่ให้ถูกกาลเทศะ แต่ฝึกให้คนได้รู้จักการบำเพ็ญกุศล มีการให้ทาน รักษาศีล การเจริญภาวนา เป็นหลัก ให้ปฏิบัติตามวิถีชีวิตของพระพุทธเจ้าที่ทรงประสูติ ตรัสรู้ และปรินิพพานกลางป่ากลางดินให้มากที่สุด ซึ่งอาศัยกระบวนการในการพัฒนาทั้ง ๔ ด้านด้วยกัน คือ

๑) สุธัสตะ คือการฟังเป็น โดยตลอดหลักสูตรจะมีกิจกรรมเกี่ยวกับการฟังเป็นส่วนมากโดยภาพรวม เพราะในระยะเริ่มต้นผู้เข้ารับการฝึกอบรมจะยังปรับตัวปรับใจไม่ทันโดยไม่ทราบว่าจะปฏิบัติตนวางตนเกี่ยวกับเรื่องของการเป็นอยู่ในวัดอย่างไร เวลาทำกิจกรรมจะแสดงออกหรือพูดกับพระอย่างไร จึงจำเป็นต้องฟังและรับรู้ถึงข้อปฏิบัติเสียก่อน

๒) จิ=จินตะ คือการคิดเป็น เป็นกิจกรรมในแต่ละช่วงแม้ขณะฟังธรรมบรรยาย หรือการสนทนาธรรม การแบ่งกลุ่ม หรือกิจกรรมอื่น เช่น ทำวัตรสวดมนต์แปล กิจกรรมบำเพ็ญที่ต้องการสื่อสาร หรือเรียนรู้ธรรมจากสื่อสอนธรรมที่เป็นแบบปริศนา ก็จะมีแง่คิดต่าง ๆ แทรกอยู่ เพื่อให้ผู้เข้ารับการฝึกอบรมได้เกิดการเรียนรู้และเกิดการคิดพิจารณาด้วยตนเอง

๓) ปุ=ปุจฉา คือการรู้จักถาม โดยการให้ผู้เข้ารับการฝึกอบรมได้มีโอกาสสอบถามและนำถามนำตอบด้วยตลอดเวลา ทำให้ผู้เข้าอบรมได้รู้จักการแสดงออก และขจัดข้อสงสัยที่ไม่รู้ไม่แน่ใจชัดโดยเฉพาะเกี่ยวกับหลักพุทธธรรม เป็นบรรยากาศของการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม ซึ่งการถาม-ตอบเป็นอะไรที่ตอบข้อสงสัยได้ตรงจุดตรงประเด็น เช่น กิจกรรมปุจฉา-วิสัชนา เป็นต้น

๔) ลิ=ลิขิตะ คือการจดบันทึก เป็นกิจกรรมสร้างลักษณะนิสัยการจดบันทึกสิ่งที่ได้รับรู้ ที่ได้จากการฟังบรรยาย หรือแม้จากป้ายที่เขียนข้อความคติธรรมตามต้นไม้ภายในวัด เป็นกิจกรรมที่ก่อให้เกิดทักษะแห่งการเรียนรู้ และเป็นกิจกรรมที่สามารถเก็บรักษาความรู้ไว้ได้อย่างครบถ้วน ที่ได้รับการเรียนรู้ที่ตัวผู้เรียนเรียนมาทั้งวันหรือตลอดกิจกรรม

กิจกรรมดังกล่าวดังที่กล่าวมานั้น เป็นการเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ พัฒนาทักษะด้านต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นการคิดวิเคราะห์ การบริหารการจัดการ การเผชิญหน้าสถานการณ์ จนกระทั่งการนำความรู้และประสบการณ์ที่ได้ไปประยุกต์เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตด้านต่าง ๆ อย่างเหมาะสม

นอกจากนี้ ยังมีหลักที่ “เน้นการปฏิบัติฝึกหัดตาม เพื่อความดีงามของชีวิต” เน้นการเรียนรู้ที่เกิดจากภาคปฏิบัติ เป็นการจัดกิจกรรมตามวิถีการเป็นอยู่ในแต่ละวัน ตามกระบวนการของชีวิตที่ไหลเรื่อยเชื่อมโยงกันในด้านต่างๆ ตามหลักแนวคิดที่ว่า “นำทำ ไม่ใช่สั่งทำ นำทำนำปฏิบัติ” หรือการอาศัยกิจกรรมเพื่อปรับพฤติกรรม โดยอาศัยการเรียนรู้ผ่านการลงมือทำจนเป็นนิสัยเป็นทักษะของชีวิต

ยกตัวอย่าง เช่น การรับประทานอาหารถือเป็นกิจกรรมแห่งชีวิต ที่เรียกว่ากินข้าว ชามแหม วัดปัญญานันทารามได้ประยุกต์ภาชนะคือชามใส่ข้าวมาจากบาตรพระ คือภาชนะใส่ข้าวมาตรฐานชามเดียวที่ใช้เหมือนกันหมดทั้งวัด เมื่อถึงเวลาออกไปรับอาหารก็จะเดินไปที่โต๊ะอาหารที่จัดไว้ทั้งอาหารที่ชาวบ้านนำมาถวายและอาหารที่ทางวัดจัดปรุงขึ้นเอง แล้ววางเรียงไว้แบบปูพฟ์ การรับอาหารต้องตั้งแถวโดยมีพระภิกษุเดินนำตักก่อนตักแค่พออิ่ม ตามด้วยสามเณร ตามด้วยผู้เข้าร่วมเรียนรู้ถือศีลปฏิบัติธรรม และประชาชนชาวบ้านที่นำอาหารไปถวายตามลำดับ จากนั้นก็ไปนั่งในส่วนที่จัดไว้ทั้งที่เป็นของพระภิกษุ สามเณร ที่เป็นของผู้ร่วมเรียนรู้ปฏิบัติธรรมตลอดจนประชาชนทั่วไป เมื่อพร้อมเพรียงกันแล้วก็พิจารณาอาหาร (บทอธิษฐานบังเอิญ) แล้วรับประทานตามอริยาศัย ใครเสร็จก่อนก็ลุกขึ้นไปล้างภาชนะของตนเอง ตรงสำหรับล้างภาชนะที่เตรียมไว้ เช็ดให้แห้งแล้วนำไปเก็บที่เดิม ซึ่งตลอดทั้งกิจกรรมเริ่มตั้งแต่การเข้าแถวรับอาหาร การพิจารณา และท้ายที่สุดคือการล้างเก็บภาชนะไว้ที่เดิม จะมีพระภิกษุสามเณรเป็นผู้นำทำให้ใช้ผู้ร่วมเรียนรู้และประชาชนทั่วไปปฏิบัติตาม นี่เป็นการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมตามกระบวนการบูรณาการตามหลักไตรสิกขา คือการใช้ภาชนะชามมาตรฐานเรียบง่าย ตักข้าวใส่ชามเดียวเพราะถือว่าเมื่อรับประทานแล้วกลืนลงไปอาหารก็จะไปรวมอยู่ที่เดียวกัน ใช้ชามไม่เสียงดัง ตักข้าวตักอาหารใส่ชามไม่เปลืองซ้อนกลาง อาหารส่วนที่เหลือก็ไม่เป็นเดน และไม่เปลืองคนล้างชามด้วยเพราะล้างเอง ถือเป็นวิถีชีวิตที่เราทุกคนทำที่บ้านเป็นปกติ ขณะเข้าแถวรับอาหารเป็นระเบียบ คนตักก่อนย่อนเพื่อคนอยู่หลังตามลำดับด้วย คนอยู่หลังก็ฝึกการให้โอกาสคนอื่นด้วยการรอ คนข้างหน้าเพื่อคนข้างหลัง คนข้างหลังก็เพื่อคนข้างหน้า ตามหลักคิดที่ว่า “รักผู้อื่น” ในขณะที่รับประทานอาหารก็ได้ทั้งอาหารกายอาหารใจ เพราะได้พิจารณาอย่างมีสติ มีธรรมะตามสายเจ็ดด้วยบรรยาภาสแห่งธรรมชาติ พอถึงเวลานำภาชนะคือชามไปล้างได้ก็ถือว่า “สะอาดกายสะอาดใจ เพราะล้างชามล้างใจ ได้ความเอื้ออาทร” นี่เป็นกิจกรรมบูรณาการตามหลักไตรสิกขา ได้ทั้งศีลคือความเป็นระเบียบเรียบร้อย ได้ทั้งความเอื้ออาทร ได้ทั้งความเข้าใจในวิถีแห่งชีวิตที่ผู้ร่วมเรียนรู้ได้รับโดยไม่รู้ตัว และเกิดการเรียนรู้ในรูปแบบกิจกรรมที่ผสมผสานทั้งวัฒนธรรมอันดีงาม ปลุกฝังทั้งคุณธรรมอันล้ำค่า โดยผ่านกิจกรรมของวัดปัญญานันทาราม

รวมความได้ว่า ปัจจัยส่งเสริมการเรียนรู้ด้านหลักสูตรและวิธีการพัฒนาผู้เรียนของ วัดปัญญานันทาราม ที่ได้จัดในรูปแบบโครงการจัดการเรียนรู้และเผยแผ่ศาสนธรรมสำหรับ พระภิกษุ สามเณร และโครงการจัดการเรียนรู้และเผยแผ่ศาสนธรรมสำหรับฆราวาสนั้น เป็น การจัดการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาที่แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างชีวิตกับการศึกษา ให้ การศึกษากับการมีชีวิตที่ดีเป็นเรื่องเดียวกัน และการศึกษาก็เป็นกิจกรรมของชีวิต ทั้งในส่วน ผู้สอน ผู้เข้าร่วมโครงการ ผู้ร่วมเรียนรู้ ตลอดจนหลักสูตรและวิธีการพัฒนาผู้เรียนนั้น มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกลมกลืนจนกลายเป็นวิถีการดำเนินชีวิตของผู้ที่เกี่ยวข้องกับวัด ปัญญานันทาราม โดยวัดทำหน้าที่เป็นผู้ให้ความอนุเคราะห์และเกื้อกูลต่อการนำศาสนธรรมเข้าไปสู่ผู้ที่เข้ารับการฝึกอบรมให้ได้ศึกษาและเรียนรู้ โดยผ่านกิจกรรมในรูปแบบโครงการต่างๆ อย่างหลากหลาย และให้ผู้ร่วมเรียนรู้สามารถบรรลุถึงจุดหมายของการเรียนรู้ตามแนว พระพุทธศาสนาทั้งในส่วนของผู้ครองเรือน (ฆราวาส) ทั้งในส่วนผู้ที่ออกจากเรือนเพื่อฝึกหัด ปฏิบัติตน คือ การมุ่งพัฒนาตนเพื่อความผาสุก เพื่อการดับระงับทุกข์ หรือตามควรแก่เพศภาวะ ที่ตนดำเนินอยู่ โดยมีวิธีการในการปฏิบัติตามหลักบูรณาการไตรสิกขา อันเป็นหลักธรรมทาง พระพุทธศาสนาที่ผ่านการประยุกต์ตามแนวความคิดของพระเดชพระคุณหลวงพ่อพุทธทาส ภิกขุ หลวงพ่อปัญญานันทภิกขุ และพระปัญญานันทมุนี (ส.ณ. สุกโร) เจ้าอาวาสวัดปัญญานันทาราม ตลอดจนพระภิกษุ สามเณรผู้เป็นวิทยากร สู่กระบวนการจัดการเรียนรู้ตามแนว พระพุทธศาสนาและเผยแผ่ศาสนธรรม ในรูปแบบโครงการจัดการเรียนรู้และเผยแผ่ศาสนธรรม ที่มีหลักสูตรการเรียนรู้ครอบคลุมทั้งในด้านวัฒนธรรม ด้านคุณธรรม และกิจกรรม ทำให้เกิดการ เรียนรู้ที่ถูกต้องตามเป้าหมายของการเรียนรู้ สอดคล้องกับแนวคิดทฤษฎีการเชื่อมโยงของธอร์น ไดค์ (Edward L Thorndik)^{๒๘} ที่ได้อธิบายถึงการเรียนรู้จะเกิดขึ้นได้ต้องสร้างสิ่งเชื่อมโยงหรือ พันธะ (Bond) ระหว่างสิ่งเร้ากับการตอบสนองตามหลักของกฎแห่งการฝึกหัดว่า การที่ผู้เรียน ได้ฝึกหัดหรือกระทำซ้ำๆ บ่อยๆ ย่อมจะทำให้เกิดความสมบูรณ์ถูกต้อง กฎแห่งการนำไปใช้ว่า การฝึกฝนการตอบสนองอย่างใดอย่างหนึ่งอยู่เสมอ ย่อมทำให้เกิดพันธะที่แน่นแฟ้นระหว่างสิ่ง เร้ากับการตอบสนอง และเมื่อเกิดการตอบสนองคือการเรียนรู้และได้นำเอาไปใช้อยู่เสมอก็จะทำ ให้เกิดการเรียนรู้มั่นคงถาวร และกฎแห่งความพอใจว่าเมื่อได้รับการเรียนและใช้อยู่เสมอก็จะ เกิดความพอใจ ยิ่งจะทำให้พันธะหรือสิ่งเชื่อมโยงระหว่างสิ่งเร้ากับการตอบสนองเข้มแข็งมั่นคง ดังนั้น ผลการจัดการเรียนตามแนวพระพุทธศาสนาของวัดปัญญานันทารามที่มีการจัดรูปแบบ โครงการต่างๆ ที่ชัดเจน ตลอดจนการจัดให้มีแบบอย่างในการฝึกปฏิบัติแก่ผู้เรียนกระทำอยู่ เป็นนิจ จึงทำให้เกิดผลของการเรียนรู้ต่อผู้เรียน เกิดความประทับใจและความพึงพอใจในที่สุด

^{๒๘} อ่างใน ทิศนา แคมมณี, ศาสตร์แห่งการสอน : องค์ความรู้เพื่อการจัดกระบวนการ เรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ, หน้า ๕๔.

ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับวัดปัญญาบันฑิตารามที่ผู้เรียนได้สะท้อนความคิดและความรู้สึกต่อหลักสูตรการเรียนรู้ตลอดจนวิธีการ ดังนี้

พระมหาชินวงศ์ ชาลี^{๒๙} วิจัยทัศนะของผู้เข้ารับการอบรมต่อการดำเนินโครงการฝึกอบรมคุณธรรม ค่ายพุทธบุตร-พุทธธรรม วัดปัญญาบันฑิตาราม จังหวัดปทุมธานี ได้วิจัยเกี่ยวกับความคิดเห็นของผู้เข้ารับการอบรมต่อเนื้อหาหลักสูตรการฝึกอบรม พบว่า เนื้อหาหลักสูตรการฝึกอบรมที่มีความชัดเจนเน้นถึงการทำบทบาทหน้าที่ของตนในสังคมมีทัศนะเห็นด้วยอยู่ในระดับมากที่สุด

พระศรชัย วังคำ^{๓๐} วิจัยการประเมินผลสัมฤทธิ์หลักสูตรฝึกอบรมคุณธรรม “ค่ายพุทธบุตร-พุทธธรรม” วัดปัญญาบันฑิตาราม ได้วิจัยเกี่ยวกับความพึงพอใจของเยาวชนต่อเนื้อหาหลักสูตรการฝึกอบรมและวิธีการฝึกอบรม พบว่า มีความพึงพอใจอยู่ในระดับมาก

พระอาทิตย์ ยานันท์^{๓๑} วิจัยการพัฒนาอาสาสมัครอาสาตามแนวพุทธวิธี : ศึกษาผลสัมฤทธิ์โครงการเพิ่มโอกาสบวชเนกขัมมบารมีของวัดปัญญาบันฑิตาราม ตำบลคลองหก อำเภอลองหลวง จังหวัดปทุมธานี ได้วิจัยเกี่ยวกับความศรัทธาของผู้บวชเนกขัมมบารมีต่อกระบวนการฝึกอบรมของวัดปัญญาบันฑิตาราม พบว่า โดยภาพรวมอยู่ในระดับมากและสม่ำเสมอ

จากที่กล่าวมาข้างต้นสามารถสรุปได้ว่า ด้วยกระบวนการจัดการเรียนรู้ที่มีการบริหารจัดการอย่างมีประสิทธิภาพของวัดปัญญาบันฑิตารามทั้ง ๓ ด้าน ได้แก่ ด้านธรรมชาติดการเรียนรู้ ด้านธรรมชาติของผู้เรียน และด้านปัจจัยส่งเสริมการเรียนรู้ คือ ปัจจัยส่งเสริมที่เอื้อให้วัดประสบผลสำเร็จในการจัดการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาในรูปแบบโครงการต่างๆ โดยการใช้หลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาเป็นกรอบเป็นแนวทาง ซึ่งถือเป็นทุนเดิมทางสังคมที่มีอยู่และเป็นวัฒนธรรมรากฐานในสังคมไทยที่แทรกซึมอยู่ในวิถีชีวิต มาเป็นกระบวนการพัฒนาสติปัญญาของคนในสังคมให้รู้เท่าทันด้วยการฝึกปฏิบัติ และนำไปใช้ในการดำเนินชีวิต ให้มี

^{๒๙} พระมหาชินวงศ์ ชาลี, ทัศนะของผู้เข้ารับการอบรมต่อการดำเนินงานโครงการฝึกอบรมคุณธรรม ค่ายพุทธบุตร-พุทธธรรม วัดปัญญาบันฑิตาราม จังหวัดปทุมธานี, วิทยานิพนธ์สังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต, หน้า ๑๔๐.

^{๓๐} พระศรชัย วังคำ, การประเมินผลสัมฤทธิ์หลักสูตรฝึกอบรมคุณธรรม “ค่ายพุทธบุตร – พุทธธรรม”, วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, หน้า ๑๓๐.

^{๓๑} พระอาทิตย์ ยานันท์, “การพัฒนาอาสาสมัครอาสาตามแนวพุทธวิธี : ศึกษาผลสัมฤทธิ์โครงการเพิ่มโอกาสบวชเนกขัมมบารมีของวัดปัญญาบันฑิตาราม ตำบลคลองหก อำเภอลองหลวง จังหวัดปทุมธานี”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (โครงการบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร), ๒๕๕๒, หน้า ๘๒.

ความเป็นอยู่อย่างพอเพียง พอใจในสิ่งที่ตนมี ยินดีในสิ่งที่ตนได้ ใช้ชีวิตตั้งอยู่บนรากฐานของ
คุณงามความดีที่มีหลักธรรมเป็นกรอบ ก็ถือว่าบรรลุผลตรงตามเป้าหมายของการจัด
กระบวนการเรียนรู้และเผยแผ่ศาสนาธรรมตามแนวพระพุทธศาสนาของวัดปัญญานันทาราม

๔.๒ ผลการจัดการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาของวัดปัญญานันทาราม

จากการศึกษาค้นคว้าจากเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องและการสังเกตการณ์ใน
ภาคสนาม สามารถสรุปผลการจัดการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาของวัดปัญญานันทาราม
แบ่งออกได้เป็น ๒ โครงการ คือ ๑) ผลของโครงการจัดการเรียนรู้และเผยแผ่ศาสนาธรรมสำหรับ
พระภิกษุ สามเณร และ ๒) ผลของโครงการจัดการเรียนรู้และเผยแผ่ศาสนาธรรมสำหรับฆราวาส
ดังนี้

๔.๒.๑ ผลของโครงการจัดการเรียนรู้และเผยแผ่ศาสนาธรรมสำหรับพระภิกษุ สามเณร

การจัดการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาเพื่อ “สร้างพระ สร้างศาสนทายาท” ของ
วัดปัญญานันทารามนั้น มีการจัดการศึกษาแผนกปริยัติธรรม และการจัดการศึกษาอื่นๆ ตาม
โครงการสำหรับพระภิกษุ สามเณร ที่มุ่งเน้นให้พระภิกษุ สามเณรได้มีโอกาสเพิ่มศักยภาพ
ให้กับตนเองด้วยการศึกษา และปฏิบัติตนให้สัมพันธ์กับชีวิตจริงตามหลักทางศาสนา ที่ต้องจัด
ให้ครบทั้งภาคปริยัติ ภาคปฏิบัติ และภาคปฏิเวธ การศึกษาภาคปริยัติ คือการเรียนรู้ตามหลัก
การศึกษาทั้งสายปริยัติแผนกธรรม-บาลีและทั้งสายสามัญศึกษา คือเรียนตั้งแต่วันจันทร์-วัน
เสาร์ หยุดวันอาทิตย์ เป็นไปตามหลักสูตรการเรียนรู้ ภาคปฏิบัติ คือการทำกิจวัตรของพระภิกษุ
สามเณรเป็นประจำในแต่ละวัน ตลอดจนการเรียนรู้ที่ทางวัดจัดให้นั้นก็ถือว่าเป็นภาคปฏิบัติ
อย่างเนื่องนิจ และภาคปฏิเวธ คือผลที่เกิดขึ้นจากการเรียนรู้และการฝึกหัดปฏิบัติในแต่ละวัน
ด้วยการดำรงตนตามสมณะเพศ การอยู่ร่วมกับคนอื่น และการปฏิบัติตนให้เป็นประโยชน์อย่าง
สร้างสรรค์ตามหลักบูรณาการของไตรสิกขา

ผลการจัดการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาของวัดปัญญานันทารามในรูปแบบ
โครงการจัดการเรียนรู้และการเผยแผ่ศาสนาธรรมสำหรับพระภิกษุ สามเณร สามารถสรุปผลของ
โครงการดังกล่าวได้จากการที่ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์ พระมหาสมพงษ์ กนฺตมโม ผู้ช่วยเจ้าอาวาส
ฝ่ายการศึกษาวัดปัญญานันทาราม^{๓๒} ซึ่งท่านได้กล่าวไว้ แบ่งเป็น ๒ ด้าน คือ

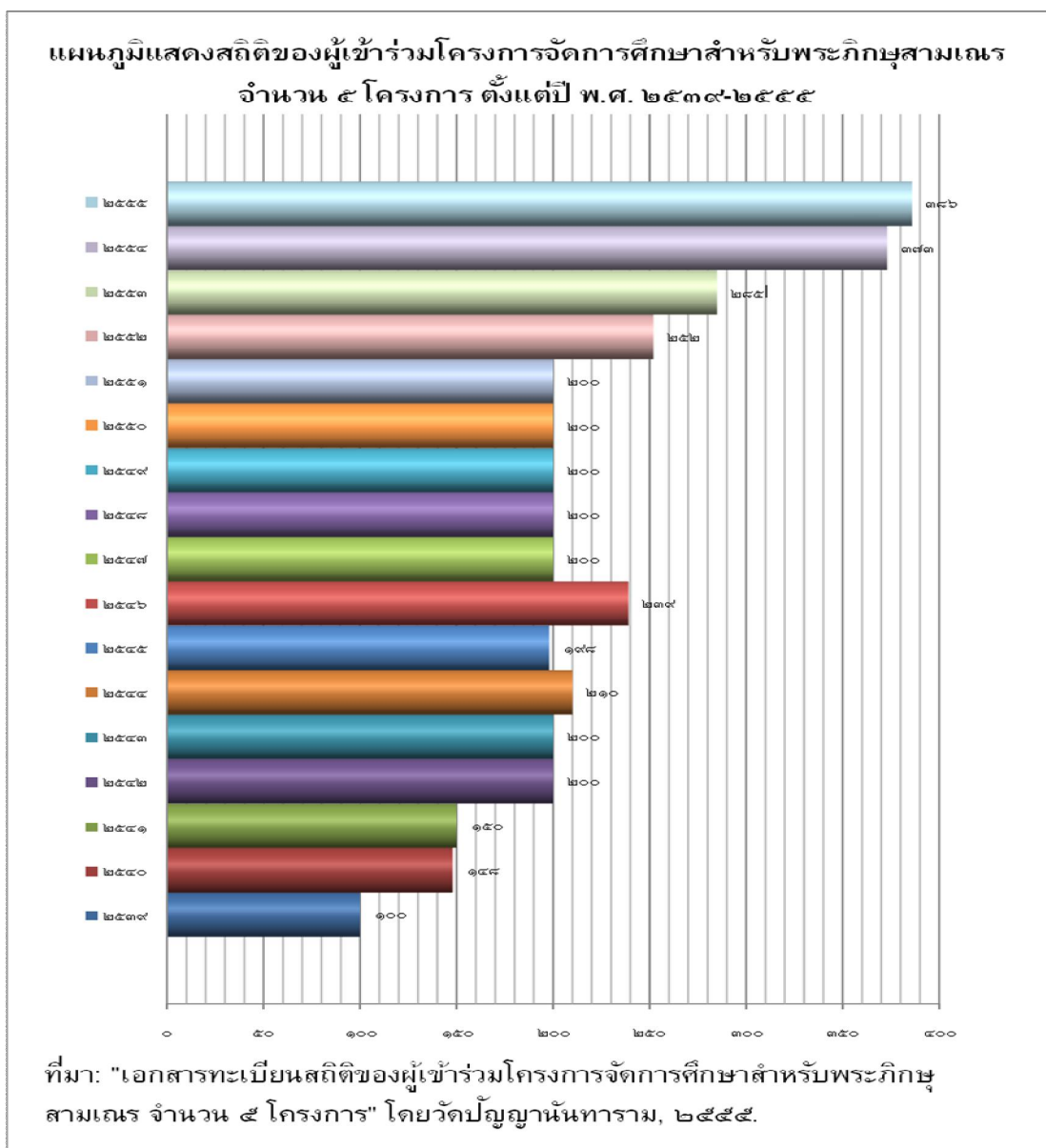
^{๓๒} สัมภาษณ์ พระมหาสมพงษ์ กนฺตมโม, ผู้ช่วยเจ้าอาวาสฝ่ายการศึกษาวัดปัญญานันทาราม
อำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี, วันที่ ๘ กรกฎาคม ๒๕๕๕.

๑. ด้านปริมาณ ผลในเชิงปริมาณของโครงการจัดการเรียนรู้และเผยแพร่ศาสนธรรม สำหรับพระภิกษุ สามเณร ตามหลักสูตรที่กระทรวงศึกษาธิการกำหนดและตามหลักไตรสิกขาที่วัดนำมาบูรณาการในการจัดการเรียนรู้ และการปฏิบัติจริงเพื่อพัฒนาผู้เรียนรอบด้าน ให้สมดุลสมบูรณ์ทั้งกาย (กายภาวนา) ความประพฤติ (ศีลภาวนา) จิตใจ (จิตภาวนา) ปัญญา (ปัญญาภาวนา) บรรลุตามเป้าหมายของหลักสูตรของการจัดการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา โดยประเมินผลจากการจบการศึกษาของสามเณรทุกรูปในรอบ ๑ ปี ซึ่งโรงเรียนพระปริยัติธรรมพระราหุล (แผนกสามัญศึกษา) ได้เปิดทำการเรียนการสอนเมื่อวันที่ ๑๘ พฤษภาคม ๒๕๕๒^{๓๓} ซึ่งสอดคล้องกับข้อมูลการพัฒนาของโครงการจัดการเรียนรู้และเผยแพร่ศาสนธรรม สำหรับพระภิกษุ สามเณร วัดปัญญานันทาราม^{๓๔} ตามแผนภูมิมีรายละเอียด ดังนี้

^{๓๓} นาถรัตน์, “ความเป็นมาพระราหุล”, ปัญญาสาส์น, ฉบับที่ ๑ (มกราคม-มีนาคม ๒๕๕๓) : ๔๘-๔๙.

^{๓๔} วัดปัญญานันทาราม, เอกสารทะเบียนสถิติของผู้เข้าร่วมโครงการจัดการศึกษาสำหรับพระภิกษุ สามเณร จำนวน ๕ โครงการ, ๒๕๕๕.

แผนภูมิที่ ๔.๑ แสดงสถิติข้อมูลการพัฒนาของโครงการจัดการเรียนรู้และเผยแพร่ศาสนธรรม
สำหรับพระภิกษุ สามเณร วัดปัญญานันทาราม

จากแผนภูมิที่ ๔.๑ ได้แสดงสถิติข้อมูลการพัฒนาของโครงการจัดการเรียนรู้และเผยแพร่ศาสนธรรมสำหรับพระภิกษุ สามเณร ของวัดปัญญานันทาราม จะเห็นได้ว่า มีจำนวนของผู้เข้าโครงการเพิ่มมากขึ้นอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะในปี พ.ศ. ๒๕๕๕ มีจำนวนผู้ร่วมโครงการมากที่สุด จำนวน ๓๘๖ คน/รูป ซึ่งเป็นผลมาจากการจัดการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพดังกล่าวข้างต้น และจากสถิติดังกล่าวทำให้ผู้วิจัยเชื่อมั่นว่า เกิดจากกระบวนการจัดการเรียนรู้ที่เอื้อต่อผู้เรียนและคุณภาพ ที่เป็นผลสะท้อนให้ผู้สนใจทั่วไปได้เข้ามาศึกษาเล่าเรียนเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ

๒. ด้านคุณภาพ ผลในเชิงคุณภาพของโครงการจัดการเรียนรู้และเผยแผ่ศาสนาธรรมสำหรับพระภิกษุ สามเณร แบ่งเป็น ๒ ด้าน คือ

ก. คุณภาพด้านการเผยแผ่ ยังอยู่ในระดับต่ำเนื่องจากวิญญูของสามเณรยังน้อย การจัดการศึกษาก็อยู่ในช่วงของการวางรากฐานซึ่งวัดจะต้องรอให้สามเณรมีวิญญูที่มากขึ้น และต้องรอเวลาสำหรับความลงตัวของจัดการจัดการเรียนรู้ เพื่อพัฒนาศักยภาพและความพร้อมของสามเณรให้เกิดประสิทธิภาพอย่างเต็มที่

ข. คุณภาพด้านวิชาการตามหลักสูตรการศึกษาที่กระทรวงกำหนดและผลการฝึกอบรมตามหลักไตรสิกขาอยู่ในระดับดี

เมื่อพิจารณาโดยภาพรวม ผลของโครงการจัดการเรียนรู้และเผยแผ่ศาสนาธรรมสำหรับพระภิกษุ สามเณร โดยเฉพาะในส่วนของการเรียนพระปริยัติธรรมที่เพิ่งก่อตั้งมา ๔ ปี ถือว่าเป็นระยะเวลาที่ไม่นาน ท่านผู้ช่วยเจ้าอาวาสฝ่ายการศึกษาของวัดก็ได้กล่าวว่าเป็นที่น่าพอใจในระดับหนึ่ง และยังคงต้องช่วยกันพัฒนาต่อไป

ซึ่งสอดคล้องกับผลการเก็บข้อมูลจากแบบสัมภาษณ์ความคิดเห็น เกี่ยวกับการเรียนรู้ตามหลักบูรณาการไตรสิกขาจากสามเณรที่บวชเรียนภายในวัดปัญญานันทาราม ในโครงการจัดการเรียนรู้และเผยแผ่ศาสนาธรรมสำหรับพระภิกษุ สามเณร จำนวน ๗ รูป ดังนี้

สามเณร พิทยาธร เตียวกี^{๓๕} กล่าวว่า การศึกษาในโครงการจัดการเรียนรู้และเผยแผ่ศาสนาธรรมสำหรับพระภิกษุ สามเณร ทำให้ได้รับการพัฒนาตนด้านพฤติกรรมคือ การฝึกตนให้มีระเบียบวินัย รู้กายตนที่จะต้องทำ รู้ว่าจากที่จะต้องพูด รู้จักหน้าที่สมณะภาวะของตนเอง สามารถทำงานที่ได้รับมอบหมายจากพระอาจารย์อย่างมีประสิทธิภาพ และมีหลักในการปฏิบัติตนเมื่ออยู่ร่วมกับผู้อื่น การพัฒนาตนด้านสมาธิคือ การฝึกความอดทน มีจิตใจที่เข้มแข็ง มีความเพียรพยายามอย่างต่อเนื่อง ไม่ย่อท้อต่ออุปสรรค และการพัฒนาตนด้านสติปัญญาคือ ทำงานอย่างมีความสุข ค้นพบจุดมุ่งหมายในการเรียนรู้เพื่อพัฒนาศักยภาพของตนเอง และยึดมั่นต่อการทำสิ่งที่ถูกต้องและการสร้างที่ดีต่อตนเองและการเป็นแบบอย่างต่อผู้อื่น โดยมีข้อเสนอแนะเพื่อการพัฒนาโครงการว่า วัดควรจัดให้มีกิจกรรมการเรียนรู้สิ่งที่อยู่ภายในตนเพื่อการค้นหาจุดมุ่งหมายของชีวิต

^{๓๕} สัมภาษณ์ สามเณร พิทยาธร เตียวกี, ชั้นป.๖ นักธรรมตรี โครงการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกธรรม-แผนกสามัญ โรงเรียนพระราหุล วัดปัญญานันทาราม, วันที่ ๘ กรกฎาคม ๒๕๕๕.

สามเณร ญาณกร นรินทร์นอก^{๓๖} กล่าวว่า การศึกษาในโครงการจัดการเรียนรู้และเผยแพร่ศาสนธรรมสำหรับภิกษุ สามเณร ทำให้ได้รับการพัฒนาตนด้านพฤติกรรมคือ การพยายามรักษาศีลของตนให้ดี และอยู่ร่วมกับผู้อื่นโดยใช้หลักเมตตา การพัฒนาตนด้านสมาธิคือ ความพยายามที่จะปฏิบัติวัตรปฏิบัติของสามเณรให้ดีขึ้นด้วยการทำวัตรสวดมนต์ไม่ให้ขาด และการพัฒนาตนด้านสติปัญญาคือ การตระหนักรู้ที่จะนำข้อผิดพลาดที่ผ่านมาเป็นบทเรียน เพื่อที่จะป้องกันไม่ให้เกิดข้อผิดพลาดซ้ำอีก และการเปิดใจเพื่อรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ โดยมีข้อเสนอแนะเพื่อการพัฒนาโครงการว่า การจัดกิจกรรมต้องอยู่ในระดับที่เหมาะสมไม่ตึงหรือหย่อนเกินไป เพื่อให้สะดวกต่อการเรียนรู้และการพัฒนาตนตามหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา

สามเณร อนุวัตร กรมละคร^{๓๗} กล่าวว่า การศึกษาในโครงการจัดการเรียนรู้และเผยแพร่ศาสนธรรมสำหรับภิกษุ สามเณร ทำให้ได้รับการพัฒนาตนด้านพฤติกรรมคือ ความพยายามในการฝึกตนเพื่ออยู่ร่วมกับผู้อื่นในแต่ละวันให้ดี การฝึกความรับผิดชอบเพื่อให้งานนั้นๆ ประสบผลสำเร็จ การพัฒนาตนด้านสมาธิคือ ความตั้งใจรับผิดชอบต่อหน้าที่ของตนในการเป็นสามเณร และหน้าที่ในการศึกษาเล่าเรียน และการพัฒนาตนด้านสติปัญญาคือ พยายามเรียนรู้ในสิ่งที่ทางโรงเรียนจัดให้ และพยายามเพิ่มการเรียนรู้สิ่งต่างๆ ที่ไม่เคยได้เรียนรู้มาก่อน โดยมีข้อเสนอแนะเพื่อการพัฒนาโครงการว่า วัดควรจัดให้มีกิจกรรมเกี่ยวกับนันทนาการเสริมในการฝึกอบรมเพื่อไม่ให้เกิดความเบื่อหน่าย

สามเณร นครินทร์ ศรีสวัสดิ์^{๓๘} กล่าวว่า การศึกษาในโครงการจัดการเรียนรู้และเผยแพร่ศาสนธรรมสำหรับภิกษุ สามเณร ทำให้ได้รับการพัฒนาตนด้านพฤติกรรมคือ รู้จักหน้าที่ของตนเอง รู้จักช่วยเหลือคนอื่นและการแลกเปลี่ยนหมุนเวียนกันในการทำหน้าที่ทำให้เกิดการเอาเปรียบซึ่งกันและกัน การพัฒนาตนด้านสมาธิคือ การฝึกทำงานต่างๆ อย่างมีสติ ความอดทนในการปฏิบัติตน ความพยายามในการปรับเปลี่ยนความรู้สึกให้ชอบในการทำหน้าที่ตามกิจวัตรประจำวันตลอดจนหน้าที่ในการศึกษาเล่าเรียน และการพัฒนาตนด้านสติปัญญาคือ การได้รับความรู้ความเข้าใจในหน้าที่ของตน ทำให้การฝึกตนตามหลักของศีล สมาธิ ปัญญาของสามเณร สมบูรณ์มากขึ้น รวมถึงความรู้สึกพึงพอใจเป็นอย่างมากในการปฏิบัติหน้าที่ตามตาราง

^{๓๖} สัมภาษณ์ สามเณร ญาณกร นรินทร์นอก, ชั้นม.๓ นักธรรมเอก เปรียญธรรม ๓ โครงการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม-แผนกสามัญ โรงเรียนพระราหุล วัดปัญญานันทาราม, วันที่ ๘ กรกฎาคม ๒๕๕๕.

^{๓๗} สัมภาษณ์ สามเณร อนุวัตร กรมละคร, ชั้นม.๓ นักธรรมโท โครงการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม-แผนกสามัญ โรงเรียนพระราหุล วัดปัญญานันทาราม, วันที่ ๘ กรกฎาคม ๒๕๕๕.

^{๓๘} สัมภาษณ์ สามเณร นครินทร์ ศรีสวัสดิ์, ชั้นม.๓ นักธรรมตรี โครงการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม-แผนกสามัญ โรงเรียนพระราหุล วัดปัญญานันทาราม, วันที่ ๘ กรกฎาคม ๒๕๕๕.

การเรียนรู้ที่ทางวัดจัดให้ โดยมีข้อเสนอแนะเพื่อการพัฒนาโครงการว่า วัดควรจัดให้มีกิจกรรมส่งเสริมความรู้อย่างสม่ำเสมอเพื่อการพัฒนาศักยภาพของผู้ฝึกอบรม และต้องคำนึงถึงเวลาที่เหมาะสมด้วย

สามเณร นรพนธ์ กลิ่นนันทนวล^{๓๙} กล่าวว่า การศึกษาในโครงการจัดการเรียนรู้และเผยแพร่ศาสนธรรมสำหรับภิกษุ สามเณร ทำให้ได้รับการพัฒนาด้านพฤติกรรมคือ ความรับผิดชอบในงานที่ได้รับมอบหมาย ซึ่งแสดงถึงความเป็นผู้มีความรับผิดชอบที่จะต้องเกี่ยวข้องกับคนอื่น และการแสดงความมีน้ำใจต่อหมู่คณะ ช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน การพัฒนาด้านสมาธิคือ ทำให้มีสติ และหิริโอตตปปะ มีสมาธิแน่วแน่ ทำให้จิตใจเย็น ซึ่งเป็นหลักที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในชีวิตได้อย่างเหมาะสมที่สุด และการพัฒนาด้านสติปัญญาคือการปฏิบัติตนตามหลักไตรสิกขา สามารถแก้ปัญหาและอุปสรรคอย่างรู้เท่าทันและสามารถหาวิธีการในการขจัดปัญหาและอุปสรรคนั้นได้ และมีความพึงพอใจมากที่ได้เป็นสามเณรวัดปัญญานันทาราม

สามเณร ปิยะชาติ สวไชยศรี^{๔๐} กล่าวว่า การศึกษาในโครงการจัดการเรียนรู้และเผยแพร่ศาสนธรรมสำหรับภิกษุ สามเณร ทำให้ได้รับการพัฒนาด้านพฤติกรรมคือ ทำให้รู้จักการทำงาน และดูแลสิ่งแวดล้อม เช่น กิจกรรมการปลูกต้นไม้การดูแลรักษาทำธรรมชาติ ทำให้สามเณรได้รับความสุขใจ การพัฒนาด้านสมาธิคือ ทำให้มีการพักผ่อนใจ เพราะการทำสมาธิก็คือการพักผ่อนทางจิตใจ รู้จักคิดอย่างมีสติก่อนแล้วจึงทำ และการพัฒนาด้านสติปัญญา ทำให้ได้เรียนรู้จักตน และการทำงานหนักทำให้ได้เห็นคุณค่าของตนเองและความมีน้ำใจของเพื่อนๆ ความสามัคคีช่วยให้งานสำเร็จ และทำให้เกิดความสุขในการทำงาน โดยมีข้อเสนอแนะเพื่อการพัฒนาโครงการว่า วัดควรจัดกิจกรรมเสริมเกี่ยวกับเรื่องการทำสมาธิให้มากขึ้น เพื่อให้ผู้ฝึกอบรมได้พักผ่อนใจ

สามเณร ไพรินทร์ สายัณห์^{๔๑} กล่าวว่า การศึกษาในโครงการจัดการเรียนรู้และเผยแพร่ศาสนธรรมสำหรับภิกษุ สามเณร ทำให้ได้รับการพัฒนาด้านพฤติกรรมคือ ทำให้มีความเป็นอยู่อย่างผู้มีศีลธรรมควบคู่ไปกับการอยู่ร่วมกันและการทำงานร่วมกับผู้อื่น การพัฒนาด้านสมาธิคือ ทำให้ได้ฝึกจิตใจให้มีสมาธิแน่วแน่ในการทำกิจกรรมต่างๆ ได้อย่างมีคุณค่า รู้จัก

^{๓๙} สัมภาษณ์ สามเณร นรพนธ์ กลิ่นนันทนวล, ชั้นม.๔ นักธรรมเอก เปรียญธรรม ๒ โครงการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม-แผนกสามัญ โรงเรียนพระราหุล วัดปัญญานันทาราม, วันที่ ๘ กรกฎาคม ๒๕๕๕.

^{๔๐} สัมภาษณ์ สามเณร ปิยะชาติ สวไชยศรี, ชั้นม.๔ นักธรรมโท โครงการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม-แผนกสามัญ โรงเรียนพระราหุล วัดปัญญานันทาราม, วันที่ ๘ กรกฎาคม ๒๕๕๕.

^{๔๑} สัมภาษณ์ สามเณร ไพรินทร์ สายัณห์, ชั้นม.๔ นักธรรมโท โครงการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม-แผนกสามัญ โรงเรียนพระราหุล วัดปัญญานันทาราม, วันที่ ๘ กรกฎาคม ๒๕๕๕.

แก้ไขปัญหและอุปสรรคได้อย่างรอบคอบ และการพัฒนาตนด้านสติปัญญา ทำให้สามเณรมีความสุขในทางกุศล ไม่เหงา ไม่เศร้า และสามารถปล่อยวางกับสิ่งที่ไม่ควรนำมาคิด และมีความพึงพอใจมากที่สุดที่ได้เป็นสามเณรวัดปัญญานันทาราม จะตั้งใจปฏิบัติตนตามกระบวนการเรียนรู้ที่ทางวัดปัญญานันทารามจัดให้และจะพยายามปฏิบัติหน้าที่ของตนให้ดีที่สุด

กล่าวได้ว่า การฝึกอบรมตามวัตรปฏิบัติประจำวันรวมถึงหน้าที่ที่ทางวัดปัญญานันทารามจัดให้ โดยกำหนดเป็นตารางกิจวัตรประจำวันและตารางการเรียนการสอน การฝึกอบรมและการทำงานบำเพ็ญกุศล เริ่มตั้งแต่เวลา ๐๔.๐๐ น. ถึง ๒๒.๐๐ น.^{๔๒} ทำให้สามเณรทั้ง ๗ รูปได้รับประโยชน์จากกระบวนการจัดการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา คือ หลักบูรณาการไตรสิกขาทั้ง ๓ ด้าน ได้แก่ การพัฒนาตนด้านพฤติกรรม การพัฒนาตนด้านคุณภาพจิต และการพัฒนาตนด้านสติปัญญา ดังนี้

๑. การพัฒนาตนด้านพฤติกรรม กล่าวคือ การฝึกอบรมตนตามวัตรปฏิบัติและกิจวัตรประจำวันอันเป็นหน้าที่โดยชอบ เช่น การรักษาศีลตามแบบอย่างสมณะเพศอย่างสม่ำเสมอ ทำให้สามเณรได้เรียนรู้ถึงหน้าที่อันเป็นกิจของสมณะเพศดำรงตนอย่างผู้มีศีลธรรม ได้ฝึกการสำรวมกาย วาจา ของตนเองให้เป็นผู้สงบเย็น เรียบง่าย รู้จักการเสปบริโภคนปัจจัย ๔ ในปริมาณและคุณภาพที่เหมาะสมได้คุณค่าอย่างแท้จริง โดยไม่ใช้สอยบริโภคเพื่อตอบสนองตัณหาความอยากหรือฟุ้งเฟ้อ ฝึกตนให้มีระเบียบวินัย มีความรับผิดชอบ ซื่อสัตย์ ตรงต่อเวลา มีหลักปฏิบัติในการอยู่ร่วมกับผู้อื่นด้วยความอ่อนน้อมและความเป็นผู้บริสุทธิ์ มีเมตตา เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อกัน และฝึกตนเองเพื่อให้สามารถพึ่งตนเองได้ และเป็นที่พึ่งให้ผู้อื่น

๒. การพัฒนาตนด้านคุณภาพจิต กล่าวคือ การฝึกอบรมจิตภาวนา เช่น การทำวัตรสวดมนต์เช้า-เย็น การเจริญจิตภาวนาเป็นประจำทุกวันอย่างสม่ำเสมอ และการปฏิบัติจิตภาวนาแบบเข้มข้นในโอกาสต่าง ๆ ที่ทางวัดจัดให้ นั้น ทำให้สามเณรมีสติอยู่กับตัวเอง มีความระมัดระวัง ตั้งใจ ไคร่ครวญ ดำรงชีวิตอย่างไม่ประมาท กำหนดรู้อยู่กับปัจจุบัน มีความอดทน เพียรพยายามต่อเนื่อง มีความแน่วแน่ในหน้าที่การงานที่ตนได้รับมอบหมายให้ปฏิบัติ สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการเรียนและการทำงานได้อย่างมีคุณค่าและประสิทธิภาพ กล่าวคือมีการคิดพิจารณาไตร่ตรองถึงสิ่งที่เราทำว่าถูกต้องและเป็นหน้าที่อันควรปฏิบัติตนในวัยของผู้เรียนรู้นอกจากนี้การปฏิบัติสมาธิภาวนาทำให้สามเณรได้รับความสุขเพราะจิตใจได้พักผ่อน

^{๔๒} ดร.ศิริพร แยมนิล, พระมหาประจวบ ธมฺมธีโร, พระสุนิตนันท สุขภโร เสนอสำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ, รายงานการวิจัย เรื่องรูปแบบการจัดการศึกษาและการเผยแผ่ศาสนาธรรมของวัดในพระพุทธศาสนา ประเภทการเผยแผ่ศาสนาธรรม : กรณีศึกษา วัดปัญญานันทาราม อำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี, หน้า ๑๔๙.

๓. การพัฒนาตนด้านสติปัญญา กล่าวคือ จากวัตรปฏิบัติตามแบบอย่างของผู้อยู่ในสมณะเพศ และกิจวัตรตามตารางการเรียนรู้ประจำวันรวมถึงการฝึกฝนอบรมตนอย่างเนื่องจนพัฒนาให้สามเณรมีศรัทธาในแบบฉบับตามอย่างสมณะเพศแห่งภาวะตน และความเข้าใจที่ถูกต้องในหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนา เป็นผู้ใฝ่รู้ศึกษาหาความรู้ความเป็นไปของชีวิตตามความจริงที่ธรรมะบรรจงให้ ทำให้เป็นผู้สามารถแยกแยะสิ่งที่เป็นบาปหรือเป็นบุญ เป็นคุณหรือเป็นโทษ ไม่เป็นประโยชน์และเป็นประโยชน์ เป็นสาระและเป็นอสาระของชีวิต รู้เท่าทันปัญหาสิ่งที่เกิดขึ้นในแต่ละวัน ตลอดจนการทำหน้าที่เพื่อหน้าที่ มีชีวิตเพื่อการทำงานด้วยการใช้สติปัญญาสามารถนำความผิดพลาดที่เกิดขึ้นมาเป็นบทเรียนเพื่อการแก้ไขพัฒนาตนในครั้งต่อไป ซึ่งถือได้ว่าเป็นการพัฒนาตนกระบวนการหลักบูรณาการไตรสิกขาเป็นไปเพื่อพัฒนาตนทั้งศีล ทั้งสมาธิ และสติปัญญาโดยแท้

สรุปความได้ว่า การจัดการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาของวัดปัญญานันทารามในรูปแบบโครงการจัดการเรียนรู้และเผยแผ่ศาสนธรรมสำหรับภิกษุ สามเณร นั้น คือการจัดกิจกรรมการศึกษาเพื่อพัฒนาและฝึกฝนอบรมตนแก่พระภิกษุ สามเณร ตามวัตรปฏิบัติซึ่งเป็นไปตามแบบสมณะเพศวิสัยที่ต้องปฏิบัติให้ดีและถูกต้องตามหลักธรรมวินัยในแต่ละวันอย่างสม่ำเสมอ และกิจวัตรตามตารางการเรียนรู้ของโรงเรียนพระปริยัติธรรมที่เอื้อตามหลักพระธรรมวินัย ยังผลให้เกิดการฝึกหัดปฏิบัติตนได้อย่างมีประสิทธิภาพนำความภาคภูมิใจให้เกิดมีขึ้นในตนเอง ถึงขนาดว่ากราบตนเองได้ ไหว้ตนเองเป็น เย็นถึงความรู้สึก ซึ่งสามเณรทั้ง ๗ รูปได้กล่าวถึงความพึงพอใจต่อกระบวนการจัดการเรียนรู้ที่ทางวัดจัดให้ว่า มีความพึงพอใจระดับปานกลางถึงมาก เพราะทำให้สามเณรได้รับการเรียนรู้จากความเป็นผู้ไม่รู้สู่ความเป็นผู้รู้ ได้รับการพัฒนาตนด้านพฤติกรรม คือฝึกให้ผู้เรียนมีระเบียบวินัยตามหลักธรรมวินัย นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้นตามลำดับ การพัฒนาตนด้านสมาธิ คือฝึกให้ผู้เรียนมีความตั้งใจเพียรพยายาม มีความตั้งใจอย่างแน่วแน่ที่จะทำหน้าที่ของตนให้ได้อย่างมีคุณค่า และการพัฒนาตนด้านสติปัญญา คือฝึกฝนในแต่ละอย่างแต่ละอันก่อให้เกิดให้ผู้เรียนได้เพิ่มความรู้เพิ่มสติปัญญา และสามารถที่จะประคับประคองตนให้ดำเนินชีวิตได้ตามสมควรแก่วัยแก่หน้าที่ได้อย่างถูกต้องดีงาม

๔.๒.๒ ผลของโครงการจัดการเรียนรู้และเผยแผ่ศาสนธรรมสำหรับฆราวาส

การจัดการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาของวัดปัญญานันทารามเพื่อ “สร้างคน สร้างเยาวชนของชาติ สร้างศาสนทายาท” วัดปัญญานันทารามมีการจัดเรียนรู้และการเผยแผ่ศาสนธรรมสำหรับฆราวาส คือเยาวชน นักเรียน นักศึกษา และประชาชนทั่วไป ดังจะเห็นได้จากโครงการฝึกอบรมคุณธรรมค่ายพุทธบุตร ค่ายพุทธบุตร-พุทธธรรม ค่ายคุณธรรม และอีกหลากหลายโครงการอื่นๆ ที่ทางวัดจัดกิจกรรมให้กับพุทธศาสนิกชนในทุกเพศทุกวัย โดยเฉพาะการจัดการเรียนรู้ในรูปแบบโครงการฝึกอบรมคุณธรรมค่ายพุทธบุตร ค่ายพุทธบุตร-พุทธธรรม

และค่ายคุณธรรม ถือได้ว่าเป็นโครงการที่เป็นความภาคภูมิใจของวัด เพราะเป็นโครงการที่ถือได้ว่าประสบความสำเร็จอย่างสูงสุดทั้งในด้านปริมาณและคุณภาพ^{๔๓} อีกทั้งเป็นโครงการที่ได้สร้างชื่อเสียงให้กับวัดในเรื่องการจัดฝึกอบรมคุณธรรมด้วย

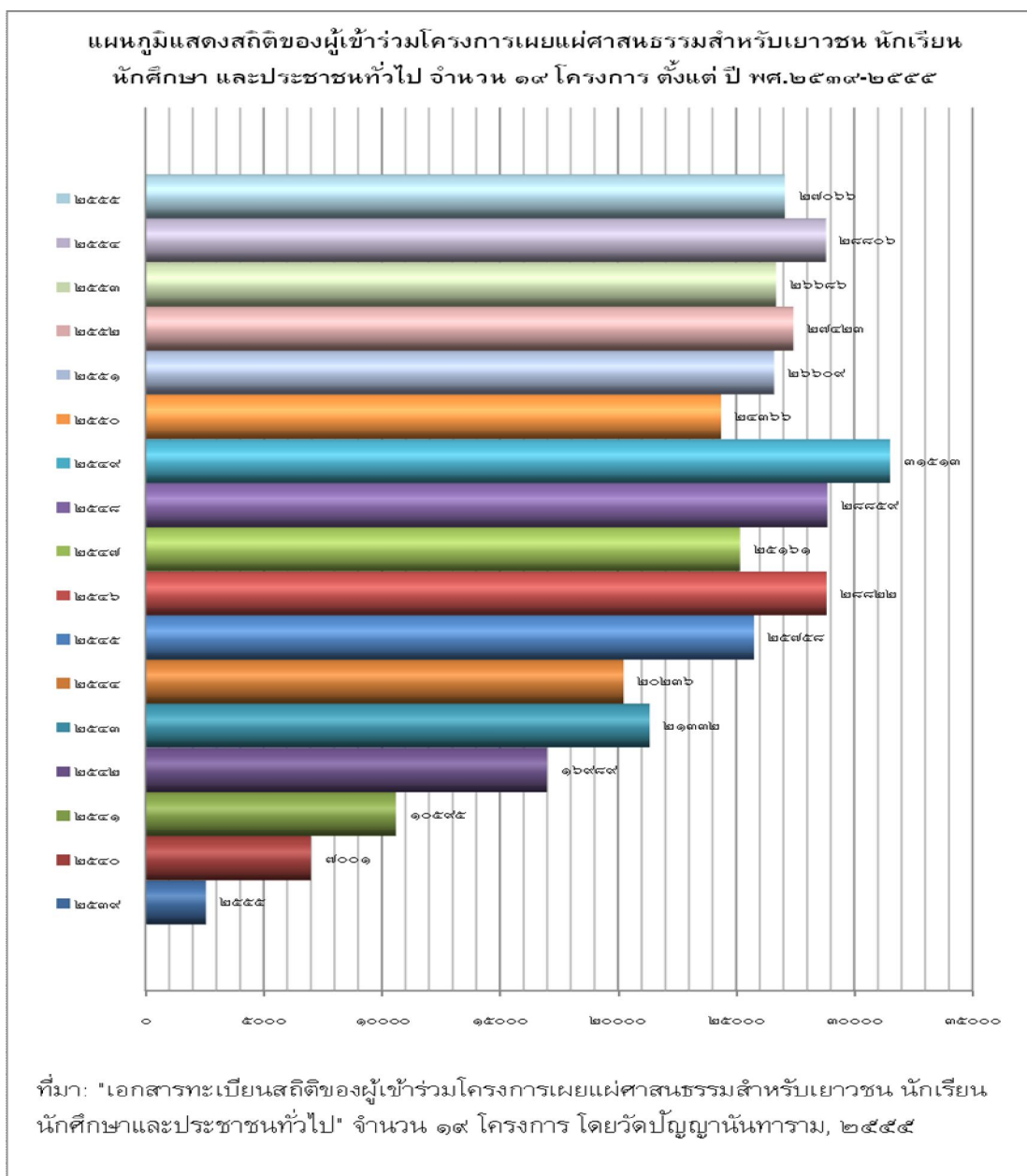
ผลการจัดการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาของวัดปัญญานันทารามในรูปแบบโครงการจัดการเรียนรู้และการเผยแผ่ศาสนาธรรมสำหรับฆราวาส คือ เยาวชน นักเรียน นักศึกษา และประชาชนทั่วไป สามารถสรุปผลของโครงการดังกล่าวได้จากการที่ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องและการสังเกตการณ์ในภาคสนาม ซึ่งผู้วิจัยได้สัมภาษณ์ พระมหาเฉลิม ปิยทสฺสี ผู้ช่วยเจ้าอาวาสฝ่ายเผยแผ่วัดปัญญานันทาราม^{๔๔} ซึ่งท่านได้กล่าวว่ แบ่งเป็น ๒ ด้าน คือ

๑. ด้านปริมาณ ผลในเชิงปริมาณของการจัดการเรียนรู้และเผยแผ่ศาสนาธรรม สำหรับฆราวาส ได้แก่ เยาวชน นักเรียน นักศึกษา และประชาชนทั่วไป อยู่ในระดับดี โดยประเมินจากภาระงานของวัดที่เพิ่มมากขึ้นและมีจำนวนผู้สนใจทั่วไปที่เข้าร่วมฝึกอบรมในโครงการที่เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องตลอดทุกปี จึงกล่าวได้ว่าคุณภาพการฝึกอบรมของวัดมีความก้าวหน้า จนมีคำพูดสัพยอกว่า “มีคนมาจนล้นวัด มีงานเพิ่มจนจัดคนทำไม่ทัน” ซึ่งเป็นผลมาจากโครงการที่วัดจัดให้นั้นทำให้ผู้เข้ารับการฝึกอบรมพึงพอใจและได้รับประโยชน์ ตลอดจนการประชาสัมพันธ์โดยการบอกต่อของคนที่มาวัดว่าการจัดการศึกษาด้านการเผยแผ่ศาสนาธรรมของวัดนั้นดีมาก ซึ่งสอดคล้องกับข้อมูลการพัฒนาของโครงการจัดการเรียนรู้และเผยแผ่ศาสนาธรรมสำหรับฆราวาส วัดปัญญานันทาราม^{๔๕} ตามแผนภูมิมีรายละเอียด ดังนี้

^{๔๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๑.

^{๔๔} สัมภาษณ์ พระมหาเฉลิม ปิยทสฺสี, ผู้ช่วยเจ้าอาวาสฝ่ายเผยแผ่วัดปัญญานันทาราม อำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี, วันที่ ๘ กรกฎาคม ๒๕๕๕.

^{๔๕} วัดปัญญานันทาราม, เอกสารทะเบียนสถิติของผู้เข้าร่วมโครงการจัดการศึกษาสำหรับเยาวชน นักเรียน นักศึกษา ประชาชนทั่วไป จำนวน ๑๙ โครงการ, ๒๕๕๕.

แผนภูมิที่ ๔.๒ แสดงสถิติข้อมูลการพัฒนาของโครงการจัดการเรียนรู้และเผยแพร่ศาสนธรรม สำหรับฆราวาส วัดปัญญาบันฑิตาราม

จากแผนภูมิที่ ๔.๒ ได้แสดงสถิติข้อมูลการพัฒนาของโครงการจัดการเรียนรู้และเผยแพร่ศาสนธรรมสำหรับฆราวาส ของวัดปัญญาบันฑิตาราม จะเห็นได้ว่า มีปริมาณเพิ่มมากขึ้น ตั้งแต่เริ่มเปิดโครงการในปีแรกของการก่อตั้ง จนถึงปี พ.ศ. ๒๕๕๕ และมีจำนวนของผู้ที่เข้าร่วมโครงการมากที่สุดในปี พ.ศ.๒๕๔๙ จำนวน ๓๑,๕๑๓ คน ซึ่งเป็นผลมาจากการจัดการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพดังกล่าวข้างต้น และจากสถิติดังกล่าวทำให้ผู้วิจัยเชื่อมั่นว่า เกิดจากกระบวนการจัดการเรียนรู้ที่เอื้อต่อผู้เรียนและคุณภาพ ที่เป็นผลสะท้อนให้ผู้สนใจทั่วไปได้เข้ามาศึกษาเล่าเรียนเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ

๒. ด้านคุณภาพ ผลในเชิงคุณภาพของการจัดการเรียนรู้และเผยแพร่ศาสนธรรม สำหรับฆราวาส คือเยาวชน นักเรียน นักศึกษา และประชาชนทั่วไป ทางวัดไม่ได้มีการจัดทำ การประเมินผลหลังการฝึกอบรม โดยส่วนใหญ่การติดตามผลหลังการฝึกอบรม จะมีรายงานผล การเข้าค่ายจากผู้เข้ารับการฝึกอบรมมาที่วัดว่าผลเป็นอย่างไร อยู่ในระดับใด และผลการวิจัย จากผู้ที่ทำวิจัยวัดปัญญานันทารามมากกว่า ในการประเมินผลเชิงคุณภาพของผู้เข้ารับการ ฝึกอบรม วัดประเมินผลจากการสังเกตพฤติกรรมในการเข้าร่วมกิจกรรม ซึ่งผลการตอบรับ กิจกรรมทั้งค่ายเด็กและค่ายผู้ใหญ่ก็อยู่ในระดับดี ผลของการฝึกอบรมก็แล้วแต่ว่าใครจะได้รับ ประโยชน์มากหรือน้อย ซึ่งทางวัดก็ถือว่าเป็นการปลูกความดีงามให้เป็นฐานแก่ผู้เข้ารับการ ฝึกอบรม

เมื่อพิจารณาโดยภาพรวม โครงการจัดการเรียนรู้และการเผยแพร่ศาสนธรรมสำหรับ ฆราวาส คือเยาวชน นักเรียน นักศึกษา และประชาชนคนทั่วไปนั้น เป็นกิจกรรมที่จัดให้ สอดคล้องกับกิจกรรมของพระภิกษุสามเณรในวัด คือผู้ที่เข้ามารับการฝึกอบรมเรียนรู้ตาม กระบวนการจัดการศึกษาของวัดนั้นต้องปฏิบัติตามแบบอย่างของพระภิกษุสามเณรในวัดอยู่ อย่างชาววัด มีการรักษาศีล ๘ ทานข้าว ๒ มื้อ ทำกิจวัตรประจำวันขึ้นตั้งแต่ ๐๔.๐๐ น. ถึง ๒๒.๐๐ น. ทำวัตรสวดมนต์เช้า-เย็น เจริญจิตภาวนา ร่วมทำกิจกรรมการเรียนรู้ตามแต่ตาราง กิจกรรมที่ทางวัดจัดให้ตามคติที่ว่า “อยู่อย่างต่ำ กระทำอย่างสูง” อยู่อย่างต่ำ คือกินข้าวขามแมว อาบน้ำในคู อยู่กุฏิเล่าหมู ฟังยุงร้องเพลง กระทำอย่างสูง คือประพฤติปฏิบัติธรรมตามแนวหลัก บุรณาการไตรสิกขาทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ โดยมีพระภิกษุผู้เป็นพระวิทยากรและ สามเณรเป็นแบบในการฝึกอบรมตามคติที่ว่า “นำทำ ไม่ใช่สั่งทำ” “ตัวอย่างที่ดีมีค่ามากกว่าคำ สอน” ตามแบบอย่างของการฝึกที่ว่า “ต้องฝึกให้กายอ่อนนุ่ม วาจาอ่อนหวาน จิตใจอ่อนโยน” ต้องปฏิบัติอยู่อย่างนี้ทุกวันจนกว่าจะครบหลักสูตร ซึ่งการปฏิบัติเป็นประจำและต่อเนื่องนั้นก็ จะเห็นผลได้ในการปฏิบัติ คือการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมความอ่อนโยนก็จะเกิดขึ้นได้ และด้วย สิ่งแวดล้อม สถานที่สิ่งปลูกสร้าง ตลอดจนหลักสูตรการฝึกอบรมที่ได้กำหนดขึ้นและสร้างไว้ อย่างลงตัว ทำให้การประพฤติปฏิบัติก็เกิดเห็นผลขึ้นทั้งในส่วนของปริมาณและคุณภาพของผู้ที่ ได้เข้ารับการฝึกอบรมและเรียนรู้

ผลสำเร็จของโครงการจัดการเรียนรู้และเผยแพร่ศาสนธรรมสำหรับฆราวาสนั้น สอดคล้องกับผลการเก็บข้อมูลจากแบบสัมภาษณ์ความคิดเห็น เกี่ยวกับการเรียนรู้ตามหลัก บุรณาการไตรสิกขาจากกลุ่มบุคคลทั่วไปที่เข้ารับการฝึกอบรมในโครงการจัดการเรียนรู้และเผย เพร่ศาสนธรรมของวัดปัญญานันทาราม จำนวน ๗ คน ที่ได้กล่าวถึงผลที่ได้รับจากการเข้าร่วม ฝึกอบรมและความพึงพอใจต่อโครงการ ดังนี้

นายกิตติศักดิ์ชัย แนมจันทร์^{๔๖} กล่าวว่า การเรียนรู้โดยการเข้ารับการฝึกอบรมในโครงการจัดการเรียนรู้และเผยแพร่ศาสนธรรมสำหรับฆราวาส ทำให้ได้รับการพัฒนาตนคือ ฝึกให้มีระเบียบวินัย รู้จักหน้าที่ตนเอง ไม่ประมาทในการทำกิจวัตรประจำวัน การพัฒนาตนด้านสมาธิคือ ฝึกให้มีสติในการทำงานและการใช้ชีวิตประจำวันเพื่อไม่ให้เกิดความผิดพลาด และการรู้เท่าทันอารมณ์ภายในใจตน และการพัฒนาตนด้านสติปัญญาคือ การรู้จักใช้ชีวิตอย่างระมัดระวังมากขึ้นในแต่ละวัน และรู้จักใช้ชีวิตให้เป็นไปเพื่อการฝึกฝนพัฒนาตนทั้งด้านกาย จิตใจ และสติปัญญา การจัดกิจกรรมฝึกอบรมของวัดทำให้ผู้เข้ารับการอบรมมีความพึงพอใจมาก โดยมีข้อเสนอแนะเพื่อการพัฒนาโครงการว่า ควรจัดกิจกรรมละลายพฤติกรรมเพื่อให้ผู้ปฏิบัติธรรมได้ผ่อนคลาย และทำความรู้จักซึ่งกันและกัน

นางสาวมณีรัตน์ แดงดี^{๔๗} กล่าวว่า การเรียนรู้โดยการเข้ารับการฝึกอบรมในโครงการจัดการเรียนรู้และเผยแพร่ศาสนธรรมสำหรับฆราวาส ทำให้ได้รับการพัฒนาตนคือ การฝึกให้ควบคุมตนเอง และการอยู่ร่วมกับคนอื่น การพัฒนาตนด้านสมาธิคือ ช่วยให้มีสติมากขึ้น รู้และเข้าใจในเรื่องการควบคุมอารมณ์มากขึ้น และการพัฒนาตนด้านสติปัญญาคือ ความรู้และความเข้าใจในชีวิตและเปลี่ยนแปลงความคิดไปในทางที่ดี การจัดกิจกรรมฝึกอบรมของวัดทำให้ผู้เข้ารับการอบรมมีความพึงพอใจมาก เพราะทำให้ได้ฝึกสติ สมาธิ และเพิ่มความรู้

นางเหมือนฝัน เมธสุวรรณ^{๔๘} กล่าวว่า การเรียนรู้โดยการเข้ารับการฝึกอบรมในโครงการจัดการเรียนรู้และเผยแพร่ศาสนธรรมสำหรับฆราวาส ทำให้ได้รับการพัฒนาตนคือ ด้วยรูปแบบการฝึกปฏิบัติที่ชัดเจน สามารถนำไปเป็นหลักในการดำเนินชีวิตและการเลือกคบคนได้ การพัฒนาตนด้านสมาธิคือ ทำให้มีสติมากขึ้น รู้จักวิธีควบคุมอารมณ์ตน และการพัฒนาตนด้านสติปัญญาคือ การเรียนรู้การดำเนินชีวิตในแต่ละวันให้เป็นไปเพื่อการพัฒนาสติปัญญาและความรู้ความเข้าใจในชีวิตที่ดีขึ้น การจัดกิจกรรมฝึกอบรมของวัดทำให้ผู้เข้ารับการอบรมมีความพึงพอใจมาก เพราะระยะเวลาในการฝึกอบรมมีความเหมาะสมดี และพระวิทยากรสอนและฝึกอบรมแก่ผู้เข้ารับการฝึกอบรมให้ได้รับความสนุกสนานและน่าสนใจ

^{๔๖} สัมภาษณ์ นายกิตติศักดิ์ชัย แนมจันทร์, โครงการจัดการเรียนรู้และเผยแพร่ศาสนธรรมสำหรับฆราวาส วัดปัญญานันทาราม, วันที่ ๘ กรกฎาคม ๒๕๕๕.

^{๔๗} สัมภาษณ์ นางสาวมณีรัตน์ แดงดี, โครงการจัดการเรียนรู้และเผยแพร่ศาสนธรรมสำหรับฆราวาส วัดปัญญานันทาราม, วันที่ ๘ กรกฎาคม ๒๕๕๕.

^{๔๘} สัมภาษณ์ นางเหมือนฝัน เมธสุวรรณ, โครงการจัดการเรียนรู้และเผยแพร่ศาสนธรรมสำหรับฆราวาสวัดปัญญานันทาราม, วันที่ ๘ กรกฎาคม ๒๕๕๕.

นางจิริตา ไมลโพธิ์^{๔๙} กล่าวว่า การเรียนรู้โดยการเข้ารับการฝึกอบรมในโครงการจัดการเรียนรู้และเผยแพร่ศาสนธรรมสำหรับฆราวาส ทำให้ได้รับการพัฒนาตนคือ ทำให้มีระเบียบวินัยมากขึ้น มีความสามัคคี และรู้จักช่วยเหลือซึ่งกันและกัน การพัฒนาตนด้านสมาธิคือ ทำให้มีสติ รู้ตัวรู้ชอบ รู้จักความรอบคอบในการใช้ชีวิตประจำวันอย่างระมัดระวังมากขึ้น และการพัฒนาตนด้านสติปัญญาคือ การได้เรียนรู้ทั้งทางโลกและทางธรรม ได้เรียนรู้การที่จะอยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างมีความสุข และเกิดความตั้งใจที่จะปฏิบัติตนให้ดีที่สุดและถูกต้องตามหลักธรรม โดยมีข้อเสนอแนะเพื่อการพัฒนาโครงการว่า ควรเพิ่มกิจกรรมในกลุ่มเพื่อให้ผู้เข้ารับการอบรมได้รู้จักกันมากขึ้น เพื่อเป็นการขยายโอกาสในการฝึกอบรมระยะยาว

นางสาวขวัญนภีพร พรหมยงสุข^{๕๐} กล่าวว่า การเรียนรู้โดยการเข้ารับการฝึกอบรมในโครงการจัดการเรียนรู้และเผยแพร่ศาสนธรรมสำหรับฆราวาส ทำให้ได้รับการพัฒนาตนคือ การพัฒนาตนด้านพฤติกรรม รู้จักควบคุมตนให้อยู่ในกรอบของศีล รู้ความสำคัญในการช่วยเหลือผู้อื่นและดูแลซึ่งกันและกัน และการเกี่ยวข้องกับสิ่งรอบข้าง การพัฒนาตนด้านสมาธิคือ ทำให้มีสติมากขึ้น มีความสุขในการทำหน้าที่ในแต่ละวัน และการพัฒนาตนด้านสติปัญญาคือ ความเข้าใจถึงความสำคัญของการใช้ชีวิต ถ้าได้รับการพัฒนาที่ดีจะมีประโยชน์มาก จึงพึงรักษาชีวิตให้ดีและให้ตั้งอยู่ในความดีงาม การจัดกิจกรรมฝึกอบรมของวัดทำให้ผู้เข้ารับการอบรมมีความพึงพอใจมาก และทำให้ได้แนวคิดจากหลักธรรมสามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้มาก คือ การมีสติและการสำรวจตนเองอยู่เสมอ

นางอมรรัตน์ กิตติสุนทร^{๕๑} กล่าวว่า การเรียนรู้โดยการเข้ารับการฝึกอบรมในโครงการจัดการเรียนรู้และเผยแพร่ศาสนธรรมสำหรับฆราวาส ทำให้ได้รับการพัฒนาตนคือ ทำให้รู้จักการให้ การเสียสละ การฝึกตน ฝึกความอดทนเพื่อให้บรรลุเป้าหมาย การพัฒนาตนด้านสมาธิคือ ทำให้มีสติมากขึ้น มีความรู้และความเข้าใจในการทำงานว่าเป็นการปฏิบัติธรรม และการพัฒนาตนด้านสติปัญญาคือ การใช้ชีวิตต้องมีความรอบคอบ และต้องแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในแต่ละวันให้ดี โดยมีข้อเสนอแนะเพื่อการพัฒนาโครงการว่า วัดควรมีการจัดทำ Work shop ของกลุ่มผู้ปฏิบัติธรรมเพื่อให้ทราบผลหลังการฝึกอบรมในแต่ละครั้ง

^{๔๙} สัมภาษณ์ นางจิริตา ไมลโพธิ์, โครงการจัดการเรียนรู้และเผยแพร่ศาสนธรรมสำหรับฆราวาส วัดปัญญานันทาราม, วันที่ ๘ กรกฎาคม ๒๕๕๕.

^{๕๐} สัมภาษณ์ นางสาวขวัญนภีพร พรหมยงสุข, โครงการจัดการเรียนรู้และเผยแพร่ศาสนธรรมสำหรับฆราวาสวัดปัญญานันทาราม, วันที่ ๘ กรกฎาคม ๒๕๕๕.

^{๕๑} สัมภาษณ์ นางอมรรัตน์ กิตติสุนทร, โครงการจัดการเรียนรู้และเผยแพร่ศาสนธรรมสำหรับฆราวาสวัดปัญญานันทาราม, วันที่ ๘ กรกฎาคม ๒๕๕๕.

นางอัชชญา วุฑฒิรักษ์^{๕๒} กล่าวว่า การเรียนรู้โดยการเข้ารับการฝึกอบรมในโครงการจัดการเรียนรู้และเผยแผ่ศาสนาธรรมสำหรับฆราวาส ทำให้ได้รับการพัฒนาตนคือ รู้ว่าการกวาดลานวัดก็เป็นการรักษาศีล เพราะต้องเกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อม การพัฒนาตนด้านสมาธิคือ ได้รู้ว่าการทำงานต่างๆ ต้องมีความตั้งใจแน่วแน่ มีความเพียรพยายาม มีการควบคุมอารมณ์ และการพัฒนาตนด้านสติปัญญาคือ รู้ว่าการใช้ชีวิตต้องเป็นไปเพื่อการพัฒนา และทำให้ดีที่สุด โดยมีข้อเสนอแนะเพื่อการพัฒนาโครงการว่า ในกิจกรรมการฝึกอบรมสมาธิภาวนาควรมีการสอบถามผู้ปฏิบัติธรรม และควรเปิดโอกาสให้ผู้ปฏิบัติธรรมได้แสดงความคิดเห็น

นอกจากนี้ ผลสำเร็จของโครงการจัดการเรียนรู้และเผยแผ่ศาสนาธรรมสำหรับฆราวาส ยังสอดคล้องกับงานวิจัยของนักการศึกษาที่ได้ศึกษาวิจัยงานเกี่ยวกับผลสัมฤทธิ์ของโครงการจัดการเรียนรู้และเผยแผ่ศาสนาธรรมของวัดปัญญานันทาราม ดังนี้

พระศรชัย วังคำ^{๕๓} วิจัยการประเมินผลสัมฤทธิ์หลักสูตรฝึกอบรมคุณธรรม “ค่ายพุทธบุตร-พุทธธรรม” วัดปัญญานันทารามพบว่า ได้ผลการประเมินที่แสดงถึงผลสัมฤทธิ์ของโครงการว่าเป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่ท่านปัญญานันทภิกขุได้กำหนดในการดำเนินโครงการในด้านเพื่อให้เยาวชนรู้จักบังคับตนเอง ประพฤติดี ประพฤติชอบ มีหลักธรรมในหลักใจ และเพื่อให้เยาวชนตื่นตัวจากความลุ่มหลงจากสิ่งชั่วร้าย ว่องไวใฝ่รู้ในการศึกษาธรรม และก้าวหน้าในหน้าที่ของตนเองทั้งในหน้าที่การงาน การศึกษา และการตามรอยบาทพระศาสนา นอกจากนี้ยังได้ผลสัมฤทธิ์ตามที่ท่านพุทธทาสภิกขุได้กำหนดหลักแห่งการปลูกฝังอบรมไว้ ๕ ประการ คือ เพื่อให้เยาวชนเป็นลูกที่ดีของพ่อแม่ เป็นศิษย์ที่ดีของครูอาจารย์ เป็นเพื่อนที่ดีของเพื่อน เป็นพลเมืองที่ดีของประเทศไทย และเป็นศาสนิกชนที่ดีของพระศาสนา กล่าวได้ว่าเยาวชนผู้เข้ารับการฝึกอบรมในโครงการมีความพึงพอใจต่อการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ในทุกๆ ด้าน อยู่ในระดับมากถึงมากที่สุด

ธิติพันธ์ บุญปก^{๕๔} วิจัยผลสัมฤทธิ์โครงการฝึกอบรมคุณธรรม ค่ายพุทธบุตร ของวัดปัญญานันทาราม พบว่า นับตั้งแต่ปี พ.ศ ๒๕๔๘ - ๒๕๕๐ ปริมาณของผู้เข้ารับการฝึกอบรมอยู่ในอัตราที่วัดสามารถรองรับได้ เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของโครงการฝึกอบรมคุณธรรม ค่ายพุทธบุตร ผู้ที่เข้ารับการฝึกอบรมส่วนมากประทับใจในรูปแบบของฝึกอบรมของวัด ด้วยการเน้น

^{๕๒} สัมภาษณ์ นางอัชชญา วุฑฒิรักษ์, โครงการจัดการเรียนรู้และเผยแผ่ศาสนาธรรมสำหรับฆราวาสวัดปัญญานันทาราม, วันที่ ๘ กรกฎาคม ๒๕๕๕.

^{๕๓} พระศรชัย วังคำ, การประเมินผลสัมฤทธิ์หลักสูตรฝึกอบรมคุณธรรม “ค่ายพุทธบุตร – พุทธธรรม”, วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, หน้า ๑๓๗.

^{๕๔} ธิติพันธ์ บุญปก, “การพัฒนาเยาวชนตามแนวพุทธวิธี : ศึกษาผลสัมฤทธิ์โครงการฝึกอบรมคุณธรรม ค่ายพุทธบุตร ของวัดปัญญานันทาราม ตำบลคลองหก อำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, หน้า ๑๒๙.

ความเรียบง่าย อยู่อย่างพอเพียง ชีวิตก็สามารถมีความสุขได้ ส่วนหลักธรรมที่พระวิทยากรท่านอบรมเป็นเนื้อหาที่เข้าใจง่าย ซึ่งเป็นหลักของการประยุกต์ในด้านการสอนธรรมในเหมาะสมกับยุคสมัย ผู้ที่ผ่านการฝึกอบรมส่วนมากสามารถประยุกต์ใช้หลักธรรมในชีวิตประจำวันได้ในระดับปานกลางถึงมาก โดยเฉพาะเรื่องของเพื่อนที่ดีของเพื่อน รองลงมาเป็นเรื่องศิษย์ที่ดีของครู อาจารย์นั้น หมายถึงการที่ผู้ผ่านการฝึกอบรมยังอยู่ในวัยเรียนก็ต้องมีปฏิสัมพันธ์กับเพื่อนและครูอาจารย์มากที่สุดและง่ายต่อการปฏิบัติมากที่สุด

พระอาทิตย์ ยานันท์^{๔๕} วิจัยผลสัมฤทธิ์โครงการเพิ่มโอกาสบวชเนกขัมมบารมีของวัดปัญญานันทาราม พบว่า ปริมาณของผู้เข้ามาบวชเนกขัมมบารมี ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๔๘ - ๒๕๕๐ อยู่ในอัตราที่วัดสามารถรองรับได้ เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของโครงการเพิ่มโอกาสบวชเนกขัมมบารมี การที่ผู้เข้ามาบวชได้มีการดำเนินชีวิตตามหลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนา และสามารถนำไปปฏิบัติให้เกิดผลจริงอย่างชัดเจนทั้งที่หวังผลในชาตินี้และในชาติต่อไป พระพุทธศาสนาจึงเป็นมรรควิธีที่นำพามนุษย์ไปสู่เป้าหมายอันประเสริฐได้และผลคือพบกับความสว่าง สะอาด สงบ และร่มเย็นในชีวิต ผู้บวชเนกขัมมบารมีเป็นผู้มีความรู้ความเข้าใจเรื่องศีลมากที่สุด ขณะที่มีความรู้ความเข้าใจในเรื่องสมาธิปานกลางและมีความรู้ความเข้าใจเรื่องปัญญาปานกลางและปานกลางไม่แตกต่างกัน ผู้บวชเนกขัมมบารมี มีการประยุกต์ใช้หลักไตรสิกขาในชีวิตประจำวันอยู่เป็นประจำในระดับปานกลางถึงมากและสม่ำเสมอ โดยเฉพาะความจงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และความมีเมตตาต่อผู้อื่น

กล่าวได้ว่า การจัดการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาของวัดปัญญานันทารามในรูปแบบโครงการจัดการเรียนรู้และเผยแผ่ศาสนธรรมสำหรับภิกษุสามเณร และโครงการจัดการเรียนรู้และเผยแผ่ศาสนธรรมสำหรับฆราวาสนั้น ถือเป็นกิจกรรมพื้นฐานในการดำเนินชีวิตประจำวัน ตามข้อปฏิบัติในการฝึกตนเบื้องต้นที่พระพุทธเจ้าทรงเน้น ได้แก่ การรู้จักใช้ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ให้เป็น เช่น ดูเป็น ฟังเป็น เป็นต้น รู้จักกินพอดี โดยกินด้วยปัญญา เช่น กิจกรรมรับประทานอาหาร อาศัยแนวความคิดว่า “อาศัยกิจกรรมเพื่อปรับพฤติกรรม” ทำให้ผู้เข้ารับการฝึกอบรมรู้เข้าใจเหตุผล และได้ประโยชน์ตามคุณค่าแท้ตามหลักไตรสิกขา และกิจกรรมการทำวัตรสวดมนต์และเจริญภาวนา เพื่อเป้าหมายและคุณค่าของชีวิต และการเข้าถึงพระรัตนตรัยที่พึ่งอันประเสริฐ ที่พุทธศาสนิกชนทำได้ด้วยการนำหลักธรรมมาปฏิบัติ คือ สะอาด ด้วยศีล สงบด้วยสมาธิ และสว่างด้วยปัญญา ผู้ผ่านการอบรมมีความเห็นตรงกันเรื่องของการนำประโยชน์ที่ได้รับจากการเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขาไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน เพื่อการพัฒนากาย ศีล จิต และปัญญาด้วยการบริโภคนปัจจัย ๔ ในปริมาณและคุณภาพที่เหมาะสม ได้

^{๔๕} พระอาทิตย์ ยานันท์, “การพัฒนาอุบาสกอุบาสิกาตามแนวพุทธวิธี : ศึกษาผลสัมฤทธิ์โครงการเพิ่มโอกาสบวชเนกขัมมบารมีของวัดปัญญานันทาราม ตำบลคลองหก อำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, หน้า ๘๐.

คุณค่าแท้ มีศีล ๕ เป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิต ทำงานเลี้ยงชีพด้วยความสุจริต มีจิตใจ เมตตา กรุณา เอื้อเฟื้อ เผื่อแผ่ แบ่งปัน ต่อเพื่อนมนุษย์ และรู้เท่าทันแก้ไขปัญหาชีวิตและการทำงานได้ด้วยสติปัญญา

ดังนั้น จากที่กล่าวมาแล้วข้างต้นจึงสามารถสรุปผลการจัดการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาของวัดปัญญานันทารามในรูปแบบโครงการจัดการเรียนรู้และเผยแผ่ศาสนธรรมสำหรับภิกษุ สามเณร และโครงการจัดการเรียนรู้และเผยแผ่ศาสนธรรมสำหรับฆราวาส ตามบทสัมภาษณ์โดยพระปัญญานันทมุนี (ส.ณ. สุภโร) เจ้าอาวาสวัดปัญญานันทารามรูปปัจจุบัน^{๕๖} ซึ่งท่านได้กล่าวสรุปว่า ผลการจัดการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาของวัดปัญญานันทารามโดยภาพรวมทั้งในเชิงปริมาณและคุณภาพ ถือได้ว่าเป็นความภาคภูมิใจในเรื่องของการช่วยพัฒนาคน เป็นส่วนหนึ่งที่ได้ช่วยให้คนออกจากความยุ่งยากหลากหลาย แล้วกลับมาใช้ชีวิตให้มีส่วนกับศาสนาให้มากขึ้น การศึกษาที่จัดในระบบการศึกษาตามแบบชั้นเรียนก็เพื่อเป็นเครื่องมือในการประกอบอาชีพ แต่ถ้ามองการศึกษาเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา เป็นการศึกษาเพื่อดับทุกข์ในทุกขณะ เพราะศึกษา แปลว่า เห็นตนเอง เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นกับตนเอง รู้เห็นเข้าใจตามความจริงของธรรมชาติตามธรรมดาด้วยตนเอง และกระบวนการของการจัดการศึกษาก็ให้ได้ผลตามธรรมดาของความจริงตามหลักการทางพระพุทธศาสนาที่มีชื่อว่า ศีล สมาธิ ปัญญา เรียกว่า ไตรสิกขา ดังที่ พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต)^{๕๗} ได้กล่าวถึงผลสัมฤทธิ์ของการฝึกอบรมตามหลักไตรสิกขาไว้ดังนี้ “การศึกษาเป็นการพัฒนาคนให้มีความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ทำให้คนเป็นผู้ได้รับการพัฒนาแล้ว และหมายถึงการพัฒนาที่รอบด้าน คนที่ได้รับการศึกษาจึงเป็นผู้ที่ได้รับการพัฒนาแล้วครบทั้ง ๔ ด้าน คนที่ได้รับการพัฒนาแล้ว เรียกว่า ภาวิตัตตะ แปลว่า มีตนที่ได้รับการอบรมแล้ว หรือได้พัฒนาแล้ว”

๔.๒.๓ สรุปปัญหาและอุปสรรคของการจัดการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาของวัดปัญญานันทาราม

จากบทสัมภาษณ์เจ้าอาวาส ผู้ช่วยเจ้าอาวาสฝ่ายการศึกษา และผู้ช่วยเจ้าอาวาสฝ่ายเผยแผ่ ได้กล่าวถึงปัญหาและอุปสรรคของการจัดการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาของวัดปัญญานันทารามในรูปแบบโครงการจัดการเรียนรู้และเผยแผ่ศาสนธรรมสำหรับพระภิกษุ สามเณร และโครงการจัดการเรียนรู้และเผยแผ่ศาสนธรรมสำหรับฆราวาส สามารถรวบรวมและสรุปได้ ดังนี้

^{๕๖} สัมภาษณ์ พระปัญญานันทมุนี (ส.ณ. สุภโร), เจ้าอาวาสวัดปัญญานันทาราม อำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี, วันที่ ๘ กรกฎาคม ๒๕๕๕.

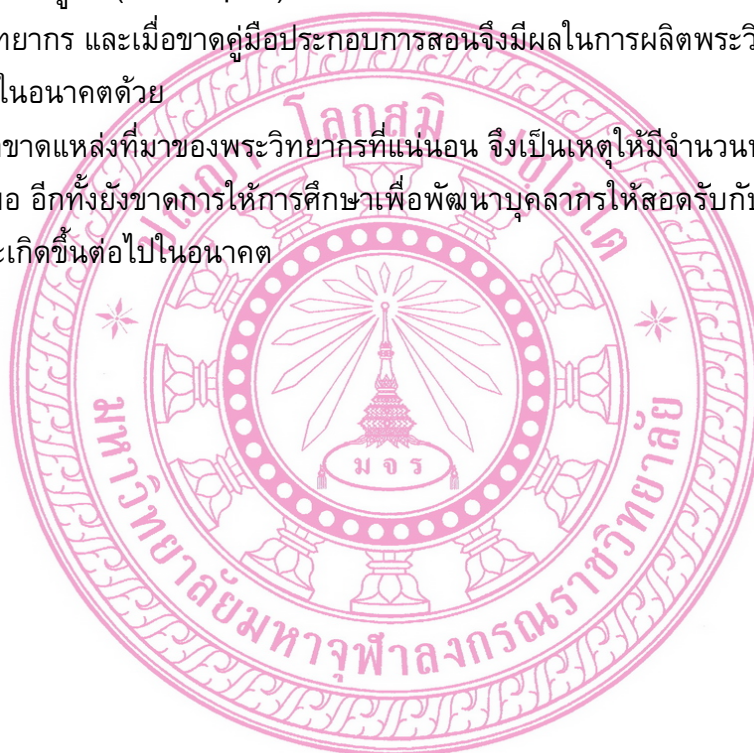
^{๕๗} พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต), การศึกษาที่สากลบนฐานแห่งภูมิปัญญาไทย, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท อัมรินทร์ ปริ้นติ้ง กรุ๊ป จำกัด, ๒๕๓๒), หน้า ๒๑๖-๒๑๗.

๑) โครงสร้างการบริหารงานของวัดและการมอบหมายงานยังไม่ชัดเจน ซึ่งอาจทำให้เป็นปัญหาและอุปสรรคต่อการปฏิบัติงาน และการขยายงานในอนาคต

๒) จำนวนพระวิทยากรหรือครูผู้สอนในวัดมีน้อย เมื่อเทียบกับปริมาณงานและภาระงานที่เพิ่มขึ้น จึงทำให้การจัดกระบวนการเรียนรู้และเผยแผ่ศาสนธรรมนั้นไม่ทั่วถึง ด้วยจำนวนพระวิทยากรน้อยนั่นเองจึงทำให้ไม่มีค่อยมีเวลาที่จะศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติม และ/หรือปรับปรุงการเรียนการสอน

๓) วัดขาดคู่มือ (Lesson plan) และเอกสารประกอบการสอนที่ใช้เป็นแนวทางการสอนสำหรับพระวิทยากร และเมื่อขาดคู่มือประกอบการสอนจึงมีผลในการผลิตพระวิทยากรใหม่เพื่อรองรับช่วงต่อในอนาคตด้วย

๔) วัดขาดแหล่งที่มาของพระวิทยากรที่แน่นอน จึงเป็นเหตุให้มีจำนวนพระวิทยากรผู้ทำงานไม่เพียงพอ อีกทั้งยังขาดการให้การศึกษาเพื่อพัฒนาบุคลากรให้สอดคล้องกับโครงการที่ปฏิบัติอยู่ และที่จะเกิดขึ้นต่อไปในอนาคต

บทที่ ๕

สรุปและข้อเสนอแนะ

การศึกษาวิจัยเรื่อง “การจัดการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา: ศึกษาเฉพาะกรณี วัดปัญญาบันทาราม อำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี” มีวัตถุประสงค์ของการวิจัย ๓ ประการ คือ ๑) เพื่อศึกษาแนวคิด ทฤษฎีการเรียนรู้ ๒) เพื่อศึกษาการจัดการเรียนรู้ตามพระพุทธศาสนาของวัดปัญญาบันทาราม อำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี และ ๓) เพื่อศึกษาผลการจัดการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาของวัดปัญญาบันทาราม อำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี จากผลการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้พบประเด็นคำตอบที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย ดังนี้

๕.๑ สรุป

๕.๑.๑ แนวคิด ทฤษฎีการเรียนรู้

กระบวนการเรียนรู้เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นกับมนุษย์ตลอดชีวิต มีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิตและการปรับตัว เพื่อช่วยให้บุคคลสามารถเลือกวิธีการปรับตัวมาใช้ได้อย่างเหมาะสม ทำให้บุคคลเลือกได้ว่าเมื่อใดควรปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อม เมื่อใดควรปรับสิ่งแวดล้อมให้เข้ากับตน และเมื่อใดควรปรับทั้งสิ่งแวดล้อมและตัวเราเข้าหากัน การเรียนรู้จึงเป็นพื้นฐานของการดำเนินชีวิต ที่มีจะพูดกันว่า Four pillars of learning (สี่เสาของจตุสดมภ์) สี่เสาของการเรียน คือ ๑) Learn to know การเรียนเพื่อรู้ คือ การฝึกฝนให้รู้วิธีที่จะเข้าใจ เรียนให้รู้ว่าจะอะไรเป็นอะไร ดีชั่วอย่างไร ๒) Learn to do การเรียนรู้เพื่อปฏิบัติได้จริง เพื่อจะสามารถสร้างสรรค์สิ่งต่างๆ ที่แวดล้อมเราอยู่ คือ เรียนทำ เรียนแล้วก็ทำ รู้แล้วก็ทำ ๓) Learn to live together การเรียนรู้เพื่อที่จะอยู่ร่วมกัน เพื่อสามารถมีส่วนร่วม และร่วมมือกับผู้อื่นในกิจการทั้งปวงของมวลมนุษย์ คือ เรียนรู้ที่จะอยู่ร่วมกันให้ได้ และ ๔) Learn to be การเรียนรู้เพื่อชีวิต เรียนเพื่อที่จะพัฒนาให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์

ในการศึกษาแนวคิดทฤษฎีการจัดการเรียนรู้ ได้แยกประเด็นแห่งการศึกษาเป็น ๒ ประการ คือ ๑) การจัดการเรียนรู้ตามแนวตะวันตก และ ๒) การจัดการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา การเรียนรู้ตามแนวตะวันตกมีแนวคิดสำคัญคือการมองแบบแยกส่วนของธรรมชาติและพฤติกรรมมนุษย์ ซึ่งถือเป็นพื้นฐานของทฤษฎีการเรียนรู้ การเรียนรู้จึงหมายถึงความต้องการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมไปในทางที่ดีขึ้นอันเป็นผลมาจากประสบการณ์ ซึ่งเน้นความสำคัญที่การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมให้สามารถแก้ไขหรือเผชิญปัญหาต่างๆ ได้ เป้าหมาย

ของการเรียนรู้จึงเน้นการพัฒนาที่สัมพันธ์กับวัตถุประสงค์เพื่อตอบสนองความต้องการของตนในการดำเนินชีวิต ส่วนการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนามีแนวคิดสำคัญคือการมองว่ามนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ ซึ่งถือเป็นพื้นฐานของหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา การเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาจึงหมายถึงการฝึกฝนพัฒนามนุษย์ให้มีชีวิตที่ถูกต้องดีงาม เน้นความสำคัญที่การพัฒนาคนทั้งพฤติกรรม จิตใจ และสติปัญญา โดยมีเป้าหมายคือความเข้าใจในสิ่งที่ตนเป็นและเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับระบบธรรมชาติตามความเป็นจริง จนสามารถพัฒนาตนสู่ความเป็นอิสระจากทุกข์ทั้งหลายกลายเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ได้ในที่สุด

แม้ว่าการจัดการเรียนรู้ตามแนวตะวันตกและการจัดการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาจะมีความแตกต่างกัน ในเรื่องของการพัฒนากายและจิตที่สัมพันธ์กับชีวิต รวมถึงเป้าหมายของการเรียนรู้ แต่ก็มีคุณสมบัติตรงกันว่าการเรียนรู้เกิดจากการยอมรับ รู้จักแก้ไข เปลี่ยนแปลง และคิดแก้ปัญหาด้วยความรู้ ความเข้าใจ โดยจัดระบบการรับรู้เชื่อมโยงกับประสบการณ์ จนพบวิธีการแก้ไขปัญหาคด้วยเหตุและผล ซึ่งวิธีการแก้ไขปัญหานั้นบางอย่างต้องมีการฝึกฝนอย่างต่อเนื่องจนกว่าจะประสบผลสำเร็จ และการเรียนรู้เป็นการมุ่งหวังให้บุคคลมีบุคลิกภาพที่พึงประสงค์ มีความฉลาดรอบรู้ มีความสุข สามารถพัฒนาศักยภาพทางจิตเพื่อการคิดแก้ปัญหา และการนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดทั้งต่อตนเองและสังคม ตลอดจนการสร้างสรรค์สิ่งแวดล้อมให้มีความสมบูรณ์ดังตามตามศักยภาพของแต่ละบุคคล

๕.๑.๒ การจัดการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาของวัดปัญญาบันทาราม

วัดปัญญาบันทาราม มีแนวคิดในการจัดการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาที่เกิดจากการเห็นว่าการจัดการศึกษาของโลกปัจจุบันนั้นเน้นเฉพาะเรื่องให้คนรู้หนังสือ แต่ขาดความรู้ในเรื่องความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ วัดปัญญาบันทารามจึงมีปรัชญาในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้หรือการฝึกอบรมคือ “การสร้างคนดี เพื่อควบคุมคนเก่ง” และมันใจในชีวิตของมนุษย์ที่ว่า “ทุกคนพัฒนาได้ ถ้าให้ออกาส” ดังนั้นวัดปัญญาบันทารามจึงจัดการเรียนรู้โดยมีจุดมุ่งเน้นเพื่อการสร้างคน พัฒนาคน ให้มีความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์มีชีวิตที่ดีงามตามแนวทางแห่งพุทธศาสนา ซึ่งเป็นไปตามเจตนารมณ์ของพระพรหมมิ่งคลาจารย์ (ปัญญานันทภิกขุ) พระผู้สร้างวัดปัญญาบันทารามที่ต้องการสร้างวัดให้เป็นสถานที่สำหรับ “สร้างพระ สร้างคน สร้างเยาวชนของชาติ สร้างศาสนทายาท ให้มีชีวิตอยู่ในโลกอย่างถูกต้อง ให้มีชีวิตเรียบร้อยตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา เพื่อไม่ให้ตกอยู่ในอำนาจวัตถุนิยมมากเกินไป”

การจัดหลักสูตรตามรูปแบบโครงการจัดการเรียนรู้และเผยแพร่ศาสนธรรมสำหรับภิกษุ สามเณร และฆราวาสนั้น จึงได้ยึดแนวทางแห่งการพัฒนาบูรณาการตามหลักไตรสิกขาเพื่อมุ่งเน้นการพัฒนาทั้ง ๓ ด้าน อันได้แก่ ๑) ด้านวัจนธรรม ๒) ด้านคุณธรรม หรือศีลธรรม และ ๓) ด้านกิจกรรมคือการจัดกิจกรรมให้เหมาะสมเพื่อเป็นเครื่องมือในการฝึกอบรม โดยมีแนวความคิดของหลวงพ่อกุศลพุทธสาธุกิจ และหลวงพ่อบุญญานันทภิกขุ ที่องค์ท่านได้ประยุกต์

หลักธรรมพุทธศาสนามาเป็นกรอบให้ทุกคนที่เข้ามารับการฝึกอบรมหรือร่วมเรียนรู้จะต้องถือหลักปฏิบัติ ดังนี้

๑. ด้านวัฒนธรรม เน้นวัฒนธรรมทางศาสนา คือ พระภิกษุสามเณรและฆราวาสทุกคนที่อยู่ภายในวัดหรือผู้ที่เข้ามาร่วมเรียนรู้ภายในวัด ต้องถือปฏิบัติตามแบบอย่างของชาววัดคือการประพฤติพรหมจรรย์ อันได้แก่ การรักษาศีล ๘ ศีล ๑๐ หรือศีล ๒๒๗ ตามแต่เพศภาวะ และต้องถือปฏิบัติตามแบบสมณะกิจ คือ การไหว้พระสวดมนต์ทำวัตร เจริญจิตภาวนา และการศึกษาเรียนรู้ปฏิบัติธรรมตามสมควรแก่ธรรม เป็นต้น

๒. ด้านคุณธรรม คือ การบูรณาการหลักไตรสิกขาหลักฝึกฝนพัฒนาคนตามแนวพุทธศาสนา ที่วัดปัญญานันทารามได้ประยุกต์มาเป็นหลักในการจัดการเรียนรู้ เพื่อให้ผู้ร่วมเรียนรู้ได้ปฏิบัติฝึกหัดตน อันได้แก่

๒.๑ การปฏิบัติฝึกหัดตนยึดหลักที่ว่า “อยู่อย่างต่ำ กระทำอย่างสูง” ที่หลวงพ่อบุทธทาสภิกขุท่านให้แนวทางการอยู่อย่างต่ำ คือ กินข้าวขามแมว อาบน้ำในคู อยู่กุฏิเล้าหมู ฟังยุงร้องเพลง ส่วนการกระทำอย่างสูง คือ การดำเนินชีวิตที่ต้องการให้ผู้ร่วมเรียนรู้ได้ฝึกหัดปฏิบัติตนเป็นอยู่อย่างเรียบง่าย โดยมุ่งเน้นในเรื่องมารยาท กายอ่อนน้อม วาจาอ่อนหวาน จิตใจอ่อนโยน

๒.๒ การปฏิบัติฝึกหัดตนยึดตามหลัก ๕ ดีเพื่อชีวิตของหลวงพ่อบุญญานันทภิกขุ เพื่อการฝึกหัดรู้จักตัดตนเอง คือ การคิดดีเป็น พูดดีเป็น ทำดีเป็น คบคนดีเป็น และไปสู่สถานที่ดีเป็น

๓. ด้านกิจกรรม โดยมีกรอบของการจัดกิจกรรมยึดตามหลักที่ว่า ต้องเรียบง่าย ประหยัดสุด ประโยชน์สูง และถูกต้องตามหลักธรรมวินัย และอาศัยกระบวนการในการพัฒนาให้ครอบคลุมทั้ง ๔ ด้าน อันได้แก่ สุข=สุขะ คือการฟัง, จิ=จินตะ คือการคิด, ปุ=ปุจฉา คือการถาม, และ ลิ=ลิขิต คือการเล่าเรียนเขียนอ่าน

ดังนั้น เป้าหมายการจัดการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาของวัดปัญญานันทารามจึงมุ่งเน้นให้เกิดการพัฒนาตนเอง โดยแบ่งออกเป็น ๓ ระดับ คือ

๑. ระดับบุคคล ได้แก่ การเป็นลูกที่ดีของพ่อแม่ เป็นศิษย์ที่ดีของครูอาจารย์ เป็นเพื่อนที่ดีของเพื่อน เป็นพลเมืองที่ดีของประเทศชาติ และเป็นศาสนิกชนที่ดีของพุทธศาสนา

๒. ระดับปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่น ได้แก่ การเข้าใจสัจธรรมและคุณธรรมเพื่อการทำงาน และการอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข

๓. ระดับสังคม ได้แก่ การเป็นคนดีของสังคม และการทำตนให้เป็นประโยชน์แก่ส่วนรวม

๕.๑.๓ ผลการจัดการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาของวัดปัญญานันทาราม

การจัดการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาของวัดปัญญานันทารามในรูปแบบของโครงการเข้าค่ายฝึกอบรม พบว่า มีความเป็นมาและวัตถุประสงค์ที่ชัดเจน เน้นการนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาโดยเฉพาะหลักไตรสิกขามาประยุกต์ใช้ เพื่อการพัฒนาตนเอง การอยู่ร่วมกับผู้อื่น และการทำประโยชน์ให้สังคม ในการศึกษาผลการจัดการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาของวัดปัญญานันทาราม จึงได้แบ่งเป็น ๒ ประการ คือ ๑) กระบวนการจัดการเรียนรู้ที่เป็นปัจจัยให้เกิดผลการจัดการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาของวัดปัญญานันทาราม และ ๒) ผลการจัดการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาของวัดปัญญานันทาราม

กระบวนการจัดการเรียนรู้ที่เป็นปัจจัยให้เกิดผลการจัดการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาของวัดปัญญานันทาราม ในรูปแบบโครงการจัดการเรียนรู้และเผยแผ่ศาสนธรรมสำหรับพระภิกษุ สามเณร และโครงการจัดการเรียนรู้และเผยแผ่ศาสนธรรมสำหรับฆราวาสนั้นแบ่งเป็น ๓ ด้าน ได้แก่ ๑) กระบวนการจัดการเรียนรู้ด้านธรรมาภิบาลการเรียนรู้ ๒) กระบวนการจัดการเรียนรู้ด้านธรรมชาติของผู้เรียน และ ๓) กระบวนการจัดการเรียนรู้ด้านปัจจัยส่งเสริมการเรียนรู้ ดังนี้

๑. กระบวนการจัดการเรียนรู้ด้านธรรมาภิบาลการเรียนรู้ วัดได้มีการจัดสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้ โดยมีหลักการในการสร้างสิ่งก่อสร้างต่างๆ หรือสิ่งแวดล้อมของวัด คือ การสร้างศาสนวัตถุ เน้นหลัก ๓ ป คือ ประโยชน์สูง ประหยัดสุด ประยุกต์ธรรม และการสร้างทางจิตเน้นการพัฒนาจิตใจ คือ มีพระพุทธเจ้าเป็นผู้นำ มีพระธรรมเป็นแผนที่ และมีพระสงฆ์เป็นพี่เป็นแบบอย่างในการปฏิบัติ โดยมีเป้าหมายที่การพัฒนาคนสู่ความเป็นมนุษย์ และจากมนุษย์ต้องเป็นพุทธบริษัทให้ได้

๒. กระบวนการจัดการเรียนรู้ด้านธรรมชาติของผู้เรียน วัดมีหลักในการพัฒนาคนว่า “ชีวิตนี้พัฒนาได้ ถ้าให้ออกาส” ด้วยทุกคนมีโอกาสนในการพัฒนาและมีระดับสติปัญญาแตกต่างกันทั้งโดยความประพฤติที่เป็นนิสัยอันปกติ เมื่อรู้เข้าใจในความประพฤติที่เป็นปกตินิสัยแล้วก็สอดแทรกเนื้อหากระบวนการเรียนรู้ให้สอดคล้องกับจริตหรือความประพฤติของบุคคลเหล่านั้นด้วยหลักธรรมในพระพุทธศาสนาที่เหมาะสมตามระดับสติปัญญาของบุคคล เพื่อให้ประโยชน์และเกิดผลสูงสุดตามเป้าหมายในการฝึกฝนอบรม

๓. กระบวนการจัดการเรียนรู้ด้านปัจจัยส่งเสริมการเรียนรู้ วัดถือหลักในการอยู่ร่วมกันตามระบบสังฆะที่ว่า “พุทธบริษัทได้ชื่อว่ามีพระพุทธเจ้าเป็นพ่อ มีพระธรรมเป็นแม่ มีภิกษุสงฆ์เป็นพี่คนโต ภิกษุณีหรือแม่ชีเป็นน้องคนที่สอง อุบาสกเป็นน้องคนที่สาม และมีอุบาสิกาเป็นน้องคนสุดท้อง อยู่ด้วยกันแบบเอื้ออาทรที่มีพี่สอนน้องพี่เป็นแบบอย่างให้น้อง แล้วปฏิบัติตามพ่อแม่สอนตามที่พ่อแม่วางกรอบเอาไว้” ด้วยหลักการดังกล่าวนี้ วัดปัญญานันทารามจึงมีพระภิกษุผู้อยู่ในวัดตั้งแต่ท่านเจ้าอาวาส พระภิกษุ สามเณร เป็นแบบในการสอน ในการ

ปฏิบัติตามหลักการที่ว่า “นำทำ ไม่ใช่สั่งทำ” “ตัวอย่างที่ดีมีค่ามากกว่าคำสอน” และ “การสอนที่ดีก็คือการทำดีให้เขาดู”

ด้วยกระบวนการจัดการเรียนรู้ที่มีการบริหารจัดการอย่างมีประสิทธิภาพของวัดปัญญานันทารามทั้ง ๓ ด้าน ดังกล่าวข้างต้น ถือได้ว่าปัจจัยส่งเสริมที่เอื้อให้วัดประสบผลสำเร็จในการจัดการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาทั้งในด้านปริมาณและคุณภาพ ในรูปแบบของโครงการเข้าค่ายฝึกอบรม โดยเฉพาะโครงการจัดการเรียนรู้และเผยแผ่ศาสนธรรมสำหรับพระภิกษุ สามเณร และโครงการจัดการเรียนรู้และเผยแผ่ศาสนธรรมสำหรับฆราวาส ผลสำเร็จของโครงการโดยภาพรวมสามารถสรุปได้ ดังนี้

๑. ด้านปริมาณ พบว่า ภาระงานของวัดที่เพิ่มมากขึ้นและมีจำนวนผู้สนใจทั่วไปที่เข้าร่วมฝึกอบรมในโครงการที่เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องตลอดทุกปี ซึ่งเป็นผลมาจากกระบวนการจัดการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ โดยประเมินผลได้จากสถิติข้อมูลการพัฒนาของโครงการจัดการเรียนรู้และเผยแผ่ศาสนธรรมสำหรับพระภิกษุ สามเณร และโครงการจัดการเรียนรู้และเผยแผ่ศาสนธรรมสำหรับฆราวาส

๒. ด้านคุณภาพ พบว่า คุณภาพของการฝึกอบรมตามโครงการจัดการเรียนรู้และเผยแผ่ศาสนธรรมสำหรับพระภิกษุ สามเณร และโครงการจัดการเรียนรู้และเผยแผ่ศาสนธรรมสำหรับฆราวาส ประเมินผลได้จาก ๑) ผลตอบรับในการเข้าร่วมกิจกรรมของผู้เข้ารับการฝึกอบรมของทั้ง ๒ โครงการที่อยู่ในระดับดี ๒) การสังเกตพฤติกรรมของผู้เข้ารับการอบรมในการเข้าร่วมกิจกรรมที่มีพัฒนาการที่ดีขึ้น และ ๓) ประโยชน์จากการฝึกอบรมตามหลักบูรณาการไตรสิกขา ๓ ด้าน ได้แก่ การพัฒนาตนด้านพฤติกรรม การพัฒนาตนด้านคุณภาพจิต และการพัฒนาตนด้านสติปัญญา ซึ่งทางวัดถือว่าการปลูกสร้างคุณงามความดีให้เป็นฐานแก่ผู้เข้ารับการฝึกอบรม

ผลการจัดการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาของวัดปัญญานันทารามโดยภาพรวมทั้งในเชิงปริมาณและคุณภาพ พระปัญญานันทมุนี (ส.ณ. สุกโร) เจ้าอาวาสวัดปัญญานันทารามองค์ปัจจุบัน ท่านได้กล่าวสรุปว่า ถือได้ว่าเป็นความภาคภูมิใจในเรื่องของการช่วยพัฒนาคนวัดเป็นส่วนหนึ่งที่ได้ช่วยให้คนออกจากความยุ่งยากหลากหลาย แล้วกลับมาใช้ชีวิตให้มีส่วนกับศาสนาให้มากขึ้น การศึกษาที่จัดในระบบการศึกษาตามแบบชั้นเรียนก็เพื่อเป็นเครื่องมือในการประกอบอาชีพ แต่ถ้าการศึกษาเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา เป็นการศึกษาเพื่อดับทุกข์ในทุกขณะๆ เพราะสิกขา แปลว่า เห็นตนเอง เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นกับตนเอง รู้เห็นเข้าใจตามความจริงของธรรมชาติตามธรรมดาด้วยตนเอง และกระบวนการของการจัดการศึกษาก็ให้ได้ผลตามธรรมดาของความจริงตามหลักการทางพระพุทธศาสนาที่มีชื่อว่า ศีล สมาธิ ปัญญา เรียกว่า

ไตรสิกขา ดังที่ พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต)^{*} ได้กล่าวถึงผลสัมฤทธิ์ของการฝึกอบรมตามหลักไตรสิกขาไว้ดังนี้ “การศึกษาเป็นการพัฒนาคนให้มีความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ทำให้คนเป็นผู้ได้รับการพัฒนาแล้ว และหมายถึงการพัฒนาที่รอบด้าน คนที่ได้รับการศึกษาจึงเป็นผู้ที่ได้รับการพัฒนาแล้วครบทั้ง ๔ ด้าน คนที่ได้รับการพัฒนาแล้ว เรียกว่า ภาวิตัตตะ แปลว่า มีตนที่ได้รับการอบรมแล้ว หรือได้พัฒนาแล้ว”

ดังนั้นจึงกล่าวสรุปได้ว่า การเรียนรู้ในพระพุทธศาสนามุ่งเน้นให้ความสำคัญต่อการฝึกอบรม “คน” ทั้งในลักษณะที่เป็นปัจเจกชน (คือคนแต่ละคน) และการพัฒนา “กลุ่มคน” ให้อยู่ร่วมกันได้อย่างสันติ เมื่อ “คน” มีความสำคัญที่สุดของการเรียนรู้ วิธีการฝึกฝนอบรมจึงเป็นการพัฒนาทุกองค์ประกอบของความเป็น “คน” ทั้งทางกาย จิต และปัญญา ให้มีความสมบูรณ์พร้อมตามคุณสมบัติที่พึงประสงค์ คือการฝึกฝนตนเองตามหลักของศีล สมาธิ ปัญญา ซึ่งเรียกว่า “ไตรสิกขา” การเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขา เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่เป็นระบบอย่างชัดเจน คือ

ขั้นที่ ๑ ขั้นศีล เป็นขั้นที่ผู้เรียนต้องพึงครุ ผู้เรียนต้องเรียนรู้ธรรมชาติวิชา ลงมือฝึกปฏิบัติตามหลักทฤษฎี และเรียนแบบครู คือ ต้องศึกษาข้อมูล ข้อเท็จจริง ทฤษฎี หลักการ

ขั้นที่ ๒ ขั้นสมาธิ เป็นขั้นที่ผู้เรียนเริ่มสร้างรูปแบบการคิดของตนเอง โดยอาศัยหลักการทฤษฎีที่เรียนรู้จากภายนอก เข้าไปสู่การคิด วิเคราะห์ ทบทวน ลงมือฝึกปฏิบัติ ฝึกฝนวางแผน สร้างโครงการ โครงการเพื่อการค้นหาคำตอบด้วยตนเอง

ขั้นที่ ๓ ขั้นปัญญา เป็นขั้นที่ผู้เรียนใช้ความคิดในการสร้างรูปแบบใหม่สร้างงานใหม่ ผลของงานด้วยความคิด ด้วยปัญญาของตนเอง ถือเป็นการเรียนรู้อย่างแท้จริง เป็นการเรียนรู้ที่บูรณาการกัน ระหว่างความรู้รอบและความรู้ลึกจากการรับข้อมูล แหล่งความรู้ภายนอกตัว ความรู้รอบและรู้ลึกจากความคิด กระบวนการทำงานของจิตภายในตัว และความรู้รอบและความรู้ลึกจากการลงมือปฏิบัติ

เป็นการจัดวางรูปแบบขึ้นโดยมุ่งให้เกิดผลขึ้นตามหลักปฏิบัติแห่งอริยมรรค เพื่อให้เกิดความเจริญงอกงามในชีวิต คือ

๑. ประโยชน์ในปัจจุบัน หรือประโยชน์ที่เกิดขึ้นเฉพาะหน้า เป็นการแสวงหาด้วยกำลังความเพียรพยายามและสติปัญญาของตนโดยทางชอบธรรมไม่เกิดจากการ เบียดเบียนผู้อื่น หรือสร้างความเดือดร้อนแก่สังคม จึงอาศัยการศึกษาในด้านที่ทำหน้าที่ถ่ายทอดศิลปวิทยา ประโยชน์ขั้นนี้เรียกว่าทฤษฎีธรรมมีกัตตะ

๒. ประโยชน์ในอนาคต หรือประโยชน์เบื้องหน้า เป็นความเจริญงอกงามของชีวิตจิตใจที่ก้าวหน้าพัฒนาขึ้นด้วยคุณธรรม การพัฒนาคุณธรรมภายในจิตใจและความประพฤติ

^{*} พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), การศึกษาที่สากลบนฐานแห่งภูมิปัญญาไทย, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท อัมรินทร์ ปริ้นติ้ง กรุ๊ป จำกัด, ๒๕๓๒), หน้า ๒๑๖-๒๑๗.

ที่ขอบธรรมจึงอิงอยู่กับการศึกษา ในด้านทำหน้าที่แนะนำวิธีดำเนินชีวิตที่ถูกต้องและพัฒนาตนให้เป็นคนที่สมบูรณ์ ประโยชน์ขั้นนี้เรียกว่า สัมปรายิกัตตะ

๓. ประโยชน์สูงสุด หรือประโยชน์ที่เป็นสาระแท้จริงของชีวิต คือ ความมีจิตใจเป็นอิสระปลอดโปร่งผ่องใส เบิกบาน ปราศจากกิเลสเผละนที่ทำให้เศร้าหมองขุ่นมัวอยู่อย่างไร้ทุกข์ ได้ประจักษ์ความสุขประณีตภายในที่บริสุทธิ์ ซึ่งเป็นภาวะที่เข้าถึงได้ด้วยการรู้จักสภาวะของสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง รู้เท่าทันคติธรรมดาของสังขารธรรมทั้งหลาย ไม่ตกเป็นทาสของโลกและชีวิต จึงต้องอาศัยการพัฒนาปัญญาอย่างสูงสุด ประโยชน์ขั้นนี้เรียกว่า ปรมัตตะ

การจัดการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาของวัดปัญญานันทาราม ได้นำทุนเดิมทางสังคมที่มีอยู่และเป็นวัฒนธรรมรากฐานในสังคมไทยที่แทรกซึมอยู่ในวิถีชีวิต คือ พระพุทธศาสนา มาประยุกต์ใช้เพื่อฝึกอบรมคนโดยคำนึงถึงการพัฒนาทั้งทางด้านพฤติกรรม จิตใจ และสติปัญญาของคน มุ่งพัฒนาสู่ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ จึงมีปรัชญาในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้หรือฝึกอบรมคือ “การสร้างความดี เพื่อควบคุมคนเก่ง” และมั่นใจว่า “ทุกคนพัฒนาได้ถ้าให้โอกาส” โดยได้บูรณาการหลักไตรสิกขาหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาให้เป็นกระบวนการเรียนรู้เพื่อพัฒนาทั้งผู้สอน ผู้เรียน และสิ่งแวดล้อมที่เกี่ยวข้อง พัฒนาจากความเป็นผู้ไม่รู้สู่ความเป็นผู้รู้ เป็นการเรียนรู้โดยยึดหลักความเหมาะสมและสอดคล้องกับชีวิตจริงที่ต้องดำเนินตามหลักเกณฑ์ทางธรรม คือ การฝึกตนตามหลักไตรสิกขา เรียนรู้ทั้งในด้านความประพฤติ จิตใจ และปัญญา โดยมุ่งฝึกการเป็นอยู่ที่เรียบง่าย ประโยชน์สูง ประหยัดสุด และถูกต้องตามพระธรรมวินัย เรียนรู้หลักเกณฑ์ทางโลกเพื่อสร้างทักษะชีวิตและเรียนทางธรรมเพื่อเรียนรู้ความเป็นคนที่สมบูรณ์ พัฒนาจิตภาวนาให้รู้แจ้งตามความเป็นจริงและดำเนินชีวิตตามหลักเหตุและผล และสามารถทำหน้าที่ศาสนทายาทที่ดีเพื่อการเผยแผ่พระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า ฝึกอบรมและพัฒนาคนในสังคมให้เป็นคนดี เอื้อเพื่อเอื้อแผ่ต่อกัน ลดการแก่งแย่งและแข่งขัน นำไปสู่การพัฒนาสังคมสันติสุขอย่างแท้จริง

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

ผลจากการศึกษาวิจัยเรื่อง “การจัดการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา : ศึกษาเฉพาะกรณี วัดปัญญานันทาราม อำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี” ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะการจัดการเรียนรู้และเผยแผ่ศาสนาธรรมทั้งในส่วนที่เป็นระดับนโยบาย ส่วนระดับปฏิบัติการของวัด และส่วนที่เป็นข้อเสนอแนะในการศึกษาวิจัยครั้งต่อไป ดังนี้

๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

สำหรับระดับนโยบาย

๑. ภาครัฐและเอกชนควรมีส่วนร่วมในรณรงค์และส่งเสริมให้ประชาชนมีค่านิยมของการเป็นแบบอย่างที่ดีในการประพฤติปฏิบัติธรรมทั้งแก่คนในครอบครัว คนในสังคมหรือในองค์กร และเพื่อการเป็นแบบอย่างของพุทธศาสนิกชนที่ดีในการร่วมสืบสานพระศาสนา ประเพณี วัฒนธรรมอันดีงามของชาติ

๒. ภาครัฐและเอกชนควรเข้ามามีส่วนร่วมสนับสนุนส่งเสริมกิจกรรมโครงการฝึกอบรมคุณธรรมทั้งด้านงบประมาณ บุคลากร ตลอดจนแนวทางการดำเนินงานและการขยายผลโครงการนี้สู่สังคมโดยกว้างขวางออกไป

๓. ภาครัฐและเอกชนควรสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาว่า มียุทธวิธีใดบ้างที่ได้ดำเนินการในส่วนที่มีการศึกษาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ หรือทำการศึกษาวิจัยเพื่อสร้างยุทธศาสตร์ในการแก้ไขปัญหาภาวะวิกฤตสังคม โดยใช้พระพุทธศาสนาเป็นแกนนำ

๔. ควรส่งเสริมให้มีการนำอุดมการณ์ซึ่งเป็นหลักในการปฏิบัติ คือ หลัก ๕ ดีเพื่อชีวิต เพื่อการรู้จักตนเอง คือ “คิดดีเป็น พูดดีเป็น ทำดีเป็น คบคนดีเป็น และไปสู่อุทยานที่ดีเป็น” และหลัก ๕ ดีเพื่อสังคม คือ “เพื่อเป็นลูกที่ดีของพ่อแม่ เป็นศิษย์ที่ดีของครูอาจารย์ เป็นเพื่อนที่ดีของเพื่อน เป็นพลเมืองที่ดีของประเทศไทย และเป็นศาสนิกที่ดีของพระศาสนา” ไปประกอบการพิจารณาการจัดทำหลักสูตรการเรียนการสอนในสถานศึกษา

สำหรับระดับปฏิบัติการของวัด

๑. ผู้บริหารควรเน้นการบริหารแบบมีส่วนร่วมภายใต้นโยบายของวัดที่ว่า ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมวางแผน ร่วมสร้าง เพื่อเปิดโอกาสให้หน่วยงานศึกษาภาคส่วนต่างๆ หรือบุคลากรที่มีความรู้ความสามารถให้ได้เข้ามามีส่วนเพื่อให้เกิดพัฒนาโครงการฝึกอบรมหรือกิจกรรมของวัด

๒. ควรมีนโยบายการพัฒนาประชาสัมพันธ์ ด้านข้อมูล ข่าวสาร ความรู้ความเข้าใจ ในบทบาทภารกิจที่กำลังดำเนินการอย่างครอบคลุม เพื่อสร้างเครือข่ายทางสังคม และตั้งทรัพยากรทางพระศาสนาที่มีอยู่อย่างมากมายมาช่วยเหลือนับสนับสนุนในการจัดกิจกรรม

๓. ควรจัดทำแผนงานพัฒนาเพื่อการพัฒนาฝึกอบรมและแผนงานจัดสร้างพระวิทยากรประจำองค์กรที่เป็นส่วนของตนเอง เพื่อการสรรค์สร้างพระวิทยากรสถานท้องถิ่น อีกทั้งเพิ่มความสามารถในการเป็นผู้นำวิทยากร และการพัฒนารูปแบบงานกิจกรรมการเรียนรู้ให้เป็นไปอย่างต่อเนื่อง

๔. ควรสนับสนุนส่งเสริมให้พระภิกษุ สามเณร หรือบุคคลที่มีจิตสาธารณะ/จิตอาสาเป็นพุทธอาสาเข้ามามีส่วนร่วมในการร่วมคิด ร่วมทำ และร่วมส่งเสริมโครงการจัดเรียนรู้และเผยแผ่ศาสนธรรม หรือกิจกรรมปลูกสร้างคุณธรรมจริยธรรมที่ดั่งามอื่นๆ ของวัด

๕. ควรมีการจัดสรรสวัสดิการหรือผลตอบแทนที่เหมาะสมให้กับกลุ่มพระวิทยากร หรือบุคคลผู้ที่มีจิตสาธารณะ/จิตอาสาเข้าร่วมในกิจกรรมของวัด เพื่อให้เกิดความมั่นคง ปลอดภัยและเป็นกำลังใจในการสรรค์สร้างงาน และเพื่อลดปัญหาการขาดแคลนพระวิทยากร และบุคลากรในอนาคต

๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะเชิงการวิจัย

จากผลการวิจัยทำให้พบว่า ยังมีประเด็นที่สามารถนำไปพัฒนาต่อยอด หรือ ศึกษาวิจัยเพื่อให้เกิดการเรียนรู้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา และเพื่อนำไปเป็นหลักในการ พัฒนาชีวิตที่ดียิ่งต่อไป ดังนี้

๑. ควรศึกษาการพัฒนาโครงการฝึกอบรมไปสู่กลุ่มบุคคลให้มากขึ้น เพราะ กระบวนการใช้ปัญญาแก้ปัญหาหรือทุกข์สามารถใช้ได้กับทุกเพศทุกวัย และควรมีการติดตาม ผลกับผู้เข้ารับการฝึกอบรมหลังการอบรมให้ครบทุกด้านสักระยะหนึ่ง เพื่อดูพฤติกรรมและความ คงทนในการเรียนรู้และนำไปใช้ในชีวิตจริง

๒. ควรศึกษาแนวทางการพัฒนาตามแนวพุทธวิธี โดยเน้นเฉพาะกลุ่ม เช่น สถานภาพที่มีความแตกต่างกันระหว่างผู้เข้ามาบวช จะมีความสามารถในการพัฒนาตามแนว พุทธวิธีแตกต่างกันหรือไม่

๓. ควรศึกษาหลักการสอนและเทคนิควิธีการถ่ายทอดหลักธรรมคำสอนทาง พระพุทธศาสนา ของศูนย์ฝึกอบรมหรือกลุ่มงานพระวิทยากรที่ได้รับการยอมรับจากสังคม เพื่อ ใช้เป็นแนวทางในการจัดการเรียนรู้และเผยแผ่ศาสนาธรรมให้กับประชาชน

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย :

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____ . พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาลักษณ์. พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถา แปล. ชุด ๙๑ เล่ม. กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาลักษณ์, ๒๕๓๔.

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒. ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ ๑๑๖

ตอนที่ ๗๔ ก. ลงวันที่ ๑๙ สิงหาคม ๒๕๔๒.

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๔๕. ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ ๑๑๙

ตอนที่ ๑๒๓ ก. ลงวันที่ ๑๙ ธันวาคม ๒๕๔๕.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ

เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์, ศ.ดร.. เรียบเรียง: ใช้ข้อมูลอย่างผู้ชนะ. กรุงเทพมหานคร :

ซัคเซส มีเดีย, ๒๕๕๑.

คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. ปฏิรูปการเรียนรู้ผู้เรียนสำคัญที่สุด. พิมพ์ครั้งที่ ๑.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๔๓.

โจเซฟ ดี. โนแวก และโกวิน ดี. บ็อบ. ศิลปะการเรียนรู้. แปลโดย ดร.สวณิต ยมาภัย

และ ดร.สวัสดี ปทุมราช. งานแปลของสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ

อันดับที่ ๑๓๖. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๓๔).

ชุติมา เวทการ. การจัดการเรียนรู้สาระทัศนศิลป์บนพื้นฐานวัฒนธรรมชุมชน.

กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

ชาติชาย พิทักษ์ธนาคม, ดร.. จิตวิทยาการเรียนรู้การสอน. กรุงเทพมหานคร :

ภาควิชาปริยัติธรรมและจริยศึกษา คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ

ราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔.

ถวิล ธาราโกชน, รศ. และ ศรัณย์ ดำริสุข, ผศ.. จิตวิทยาทั่วไป. กรุงเทพมหานคร :

หจก.ทิพย์วิสุทธิ, ๒๕๔๘.

- ทศนา แหมมณี, ศาสตรแห่งการสอน : องค์ความรู้เพื่อการจัดการกระบวนการเรียนรู้ที่มี
ประสิทธิภาพ. พิมพ์ครั้งที่ ๑๔. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๔.
- รัชชัย ชัยจิรฉายกุล. จุดหมายสำหรับการเรียนการสอน และพัฒนาหลักสูตร : แนวคิด
และแนวปฏิบัติ. กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๗.
- ปรีดี พนมยงค์, ดร.. หนังสือวาทะการศึกษา. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สายใจ, ม.ป.ป..
อ้างใน สุมณ อมรวิวัฒน์. การพัฒนาการเรียนรู้ตามแนวพุทธศาสตร์ ทักษะ
กระบวนการเผชิญสถานการณ์. พิมพ์ครั้งที่ ๑. นนทบุรี :
โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๔๒.
- ปรียาพร วงศ์อนุตรโรจน์, รศ.ดร.. จิตวิทยาการศึกษา. กรุงเทพมหานคร : ศูนย์สื่อเสริม
กรุงเทพ, ๒๕๔๘.
- พรพิมล พรพีระชนม์, ดร.. การจัดการกระบวนการเรียนรู้. สงขลา : เทมการพิมพ์สงขลา
ภาคหลักสูตรและการสอนคณะศึกษาศาสตร์, ๒๕๕๐.
- พุทธทาสภิกขุ. ธรรมสำหรับครู. กรุงเทพมหานคร : การประถมศึกษาแห่งชาติ, ๒๕๒๙.
- _____. การศึกษาคืออะไร. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมบุชา, ม.ป.ป.
- _____. การศึกษากับศีลธรรม พุทธทาสธรรม ๗. กรุงเทพมหานคร :
สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๔๙.
- _____. พุทธทาสธรรม ๘ เยาวชนกับความอยู่รอดของสังคม. กรุงเทพมหานคร :
สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๔๙.
- พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต). การศึกษาที่สากลบนฐานแห่งภูมิปัญญาไทย.
กรุงเทพมหานคร : บริษัท อัมรินทร์ พรินติ้ง กรุ๊ป จำกัด, ๒๕๓๒.
- _____. รุ่งอรุณของการศึกษา. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิกเชียงใหม่,
๒๕๓๓.
- พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ). ร้อยธรรมคำกลอน “กัลยาณชน”. กรุงเทพมหานคร :
ธรรมสภา, ๒๕๓๗.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). จิตวิทยาเพื่อพัฒนาคนตามแนวธรรมชาติ.
กรุงเทพมหานคร : สมาคมจิตวิทยาแห่งประเทศไทย, ๒๕๓๙.
- _____. การศึกษาเพื่ออารยธรรมที่ยั่งยืน. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร :
มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๙.
- _____. ทางสายอิสราของการศึกษาไทย. พิมพ์ครั้งที่ ๒. (กรุงเทพมหานคร :
บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๑).

- _____ . หนังสือพุทธวิธีแก้ปัญหาเพื่อศตวรรษที่ ๒๑. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๕๒.
- _____ . พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์. พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖.
- _____ . พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. พิมพ์ครั้งที่ ๑๒. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖.
- _____ . พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัทสหธรรมิก จำกัด, ๒๕๕๖).
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). ธรรมนุญชีวิต. กรุงเทพมหานคร : บริษัท สำนักพิมพ์ เพชรกระริต จำกัด, ๒๕๕๘.
- _____ . รู้หลักก่อนแล้วศึกษาและสอนให้ได้ผล. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม, ๒๕๕๑.
- _____ . คู่มือชีวิต. พิมพ์ครั้งที่ ๒๖. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ Awakebooks, ๒๕๕๕.
- พระมหาเตี๊ต เตชเมธี, พระมหาเฉลิม ปิยทสฺสี, พระมหาสุริยันต์ ธมฺมทสฺสี, อาจารย์สุคนธ์ สินธพานนท์, อาจารย์แมนเดียน สุขบำรุง, อาจารย์จำแลง เชื้อภักดี และนางจินตนา วีระเกียรติสุนทร. สืบสานปณิธานวัดปัญญานันทาราม ชุดธรรมสมโภช ๑๐๐ ปี พระพรหมมิ่งคลาจารย์ (ปัญญานันทภิกขุ). ม.ป.ท., ม.ป.ป..
- พระมหาจรรยา สุทธิญาณ, ดร.. พุทธปัญญากับการศึกษา. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๓๘.
- พระราชวรมนี (ประยูร ปยุตฺโต). ปรัชญาการศึกษาไทย. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์ พิมพ์โดยเสด็จพระราชกุศลในการเสด็จพระราชดำเนินพระราชทานเพลิงศพพระธรรมวรนายก (จนฺทกเถร) ๓๐ พฤษภาคม ๒๕๓๐.
- _____ . พุทธธรรม สมานและแนวปฏิบัติ. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖.
- พระราชวรมนี (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). ขอบฟ้าแห่งความรู้. กรุงเทพมหานคร : กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๔๑.

พระอัครวงศาจารย์. สัททนีติปกรณ์ ธาตุมาลา รุทธาภิเษก รุทธาภิเษก. แปลโดยมูลนิธิ

ภูมิพลโลกิย. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิภูมิพลโลกิย, ๒๕๒๓.

อ้างใน พระราชวรมุนี (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). ขอบฟ้าแห่งความรู้.

กรุงเทพมหานคร : กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๔๑.

ระวี ภาวิไล, ศ.ดร.. หนังสือวาทะการศึกษา. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สายใจ, ม.ป.ป.

อ้างใน สุมณ อมรวิวัฒน์. การพัฒนาการเรียนรู้ตามแนวพุทธศาสตร์ ทักษะ

กระบวนการเผชิญสถานการณ์. พิมพ์ครั้งที่ ๑. นนทบุรี :

โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๔๒.

ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒. กรุงเทพมหานคร :

นานมีบุ๊คส์พับลิชเคชั่นส์, ๒๕๔๖.

วนิช สุรารัตน์, ผศ.. เอกสารคำสอน รายวิชาการประยุกต์จิตวิทยาเพื่อการเรียนรู้.

พระนครศรีอยุธยา : คณะครุศาสตร์ สถาบันราชภัฏพระนครศรีอยุธยา, ๒๕๕๔.

สนิท ศรีสำแดง. พระพุทธศาสนากับการศึกษา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณ

ราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

สุภาส เครือเนตร. ปฏิรูปการศึกษาผ่านหลักศาสนา. กรุงเทพมหานคร : บริษัทเคล็ดไทย

จำกัด, ๒๕๔๒.

สุมณ อมรวิวัฒน์. การสอนโดยสร้างศรัทธาและโยนิโสมนสิการ. พิมพ์ครั้งที่ ๒.

กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๐.

_____. การพัฒนาการเรียนรู้ตามแนวพุทธศาสตร์ ทักษะกระบวนการเผชิญ

สถานการณ์. พิมพ์ครั้งที่ ๑. นนทบุรี : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช,

๒๕๔๒.

สุรางค์ ไคว่ตระกูล. จิตวิทยาการศึกษา. พิมพ์ครั้งที่ ๙. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์แห่ง

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๓.

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ. เอกสารชุดโครงการวิจัยและ

ส่งเสริมวัดเพื่อการพัฒนาการศึกษาและเผยแผ่ศาสนาธรรม ลำดับที่ ๕

วัดปัญญานันทาราม อำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี การเผยแผ่

ศาสนธรรมดีเด่น. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : บริษัท พิมพ์ดีการพิมพ์

จำกัด, ๒๕๔๙.

สอาดลักษณ์ จงคล้ายกลาง. วัดปัญญานันทาราม อำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี

การเผยแผ่ศาสนธรรมดีเด่น. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร :

บริษัท พิมพ์ดีการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๔๙

อารี พันธุ์ณี, รศ.ดร.. จิตวิทยาการเรียนรู้ การสอน. กรุงเทพมหานคร : บริษัท ดันอ้อ ๑๙๙๙
จำกัด, ๒๕๕๒.

อุดม นิลแสง. เอกสารประกอบการสอน รายวิชาการศึกษาไทย. พระนครศรีอยุธยา :
คณะครุศาสตร์ สถาบันราชภัฏพระนครศรีอยุธยา, ๒๕๕๓.

(๒) วิทยานิพนธ์

ธิตินันท์ บุญปก. “การพัฒนาเยาวชนตามแนวพุทธวิธี : ศึกษาผลสัมฤทธิ์โครงการฝึกอบรม
คุณธรรม ค่ายพุทธบุตร ของวัดปัญญาบันฑาราม ตำบลคลองหก อำเภอคลองหลวง
จังหวัดปทุมธานี”. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. โครงการบัณฑิตศึกษา
มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร, ๒๕๕๒.

ปรีชา สายสกล. ความพึงพอใจของพุทธศาสนิกชนที่เข้าร่วมโครงการวัดวิถีพุทธเฉลิม
พระเกียรติ ๘๐ พรรษา : กรณีศึกษา วัดปัญญาบันฑาราม.
วิทยานิพนธ์บริหารธุรกิจมหาบัณฑิต. คณะบริหารธุรกิจ
มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี, ๒๕๕๒.

พระมหาชินวงศ์ ชาลี. ทศนะของผู้เข้ารับการอบรมต่อการดำเนินงานโครงการฝึกอบรมคุณธรรม
ค่ายพุทธบุตร-พุทธธรรม วัดปัญญาบันฑาราม จังหวัดปทุมธานี. วิทยานิพนธ์
สังคมสงเคราะห์ ศาสตรมหาบัณฑิต. คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๕.

พระศรัย วังคำ. การประเมินผลสัมฤทธิ์หลักสูตรฝึกอบรมคุณธรรม “ค่ายพุทธบุตร –
พุทธธรรม”. วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต. คณะครุศาสตร์อุตสาหกรรม
มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี, ๒๕๕๓.

พระอาทิตย์ ยานันท์. “การพัฒนาอุปาสกอุปาสิกาตามแนวพุทธวิธี : ศึกษาผลสัมฤทธิ์โครงการ
เพิ่มโอกาสบวชนกขัมมบารมีของวัดปัญญาบันฑาราม ตำบลคลองหก
อำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี”. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต.
โครงการบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร, ๒๕๕๒.

(๓) รายงานการวิจัย

คณะกรรมการนานาชาติว่าด้วยการศึกษาในศตวรรษที่ ๒๑ ประกอบด้วย ฌาคส์ เดอลลอร์ส,
อินัม อัล มุฟติ, อีซาอะ อมากิ, โรแบร์โต การ์เนโร, เฟ ชุง, โปรนิสลอร์ กิริเม็ก,
วิลเลียม กอร์แฮม, อเล็กซานดร้า คอร์เนาเซอร์, ไมเคิล แมนลีย์,
มารีเวลา ปาตรอน เกวโร, มารี-อังเจลิค ซาวาเน่, การ์น ซิงค์,
โรดอล์ฟ สตาเฟนเนเกน, มยง วอน ซูร์, โจว หานาโจว.

รายงานเสนอต่อยูเนสโก เรื่อง การเรียนรู้: ชุมทรัพย์ในดิน (ฉบับภาษาไทย).

กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, ๒๕๕๐

คณะผู้วิจัยโครงการฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการ หลักสูตร การวิจัยเชิงคุณภาพ รุ่นที่ ๑ ประกอบด้วย พระครูปลัดสัมพิพัฒน์วิริยาจารย์ (สุเทพ), พระครูพิศิษฐ์ธรรมนิเทศ (จารุวัฒน์ จันทะพรหม), พระมหาอุบล สัจจญาณ (มุขอาสา), พระครูอดุลสารนิเทศ, พระมหาวิวัฒนา สุรจิตโต (ขันทะชา), พระมหาปณณสมบัติ ปากาโร (บุญเรือง), พระมหาวิโรจน์ คุดตวีโร (ธาระพุด). รายงานการวิจัยเชิงคุณภาพ การบริหาร และการดำเนินงานอบรมศีลธรรมและจริยธรรมค่ายพุทธบุตร ของวัด ปัญญานันทาราม ต.คลองหก อ.คลองหลวง จ.ปทุมธานี. กรุงเทพมหานคร : สถาบันวิจัยญาณสังวร มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘.

ศิริพร แยมนิล, ดร., พระมหาประจวบ ฐมมธีโร, พระสุนันตันท สุกโร. รายงานการวิจัย เรื่องรูปแบบการจัดการศึกษาและการเผยแผ่ศาสนาธรรมของวัดใน พระพุทธศาสนา ประเภทการเผยแผ่ศาสนาธรรม : กรณีศึกษา วัดปัญญานันทาราม อำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี. กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วน จำกัด ภาพพิมพ์, ๒๕๕๘.

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. รายงานการอภิปรายเรื่องพุทธธรรมนำ การศึกษาได้อย่างไร. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ. รายงานการประชุมความคิดเห็นเพื่อ แลกเปลี่ยนข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะเรื่อง วัดจะมีส่วนร่วมรับภาระและ จัดการศึกษาตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติได้อย่างไร.

กรุงเทพมหานคร : บริษัท ภาพพิมพ์ จำกัด, ๒๕๕๖.

(๔) วารสาร

นาถรัตน์. “ความเป็นมาพระราहुล”. ปัญญาสาสน์. ฉบับที่ ๑ (มกราคม – มีนาคม ๒๕๕๓) :

๔๘ – ๔๙.

แสง จันทรงาม. “ญาณวิทยาในพุทธปรัชญาเถรวาท”. วารสารธรรมศาสตร์. ปีที่ ๑๐ ฉบับที่ ๑ (๒๕๒๑) : ๒๑.

สุนน อมรวิวัฒน์. “หลักการเรียนรู้ตามแนวพุทธศาสตร์”. วารสารสุขุทัยธรรมมาธิราช.

ปีที่ ๑๒ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-เมษายน ๒๕๕๒) : ๒๗.

(๕) เอกสารที่ไม่ได้ตีพิมพ์เผยแพร่

วัดปัญญานันทาราม. เอกสารทะเบียนสถิติของผู้เข้าร่วมโครงการจัดการศึกษาสำหรับ
พระภิกษุสามเณร จำนวน ๕ โครงการ, ๒๕๕๕.

วัดปัญญานันทาราม, เอกสารทะเบียนสถิติของผู้เข้าร่วมโครงการจัดการศึกษาสำหรับ
เยาวชน นักเรียน นักศึกษา ประชาชนทั่วไป จำนวน ๑๙ โครงการ, ๒๕๕๕.

๒. สารสนเทศออนไลน์ :

ภาณุ อดุลย์, เป้าหมายของการเรียนรู้ของบลูม. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <http://www.researchers.in.th/blogs/posts/4232> (๒๐ ก.พ. ๒๕๕๕)

๓. ภาษาอังกฤษ

Bigge, M.L.. **Learning theories for teachers**. New York : Harper & Row., 1964.

อ้างใน ทิศนา แขมมณี. ศาสตร์แห่งการสอน : องค์ความรู้เพื่อการจัด
กระบวนการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ. พิมพ์ครั้งที่ ๑๔. กรุงเทพมหานคร :
สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

C. T. Morgan. **Introduction to Psychology**. United States of America : McGRAW-Hill
Book Company, Inc., 1956.

Cronbach, L.J.. **Educational to Psychology**. New York : Harcourt, Brace and World Inc,
1963.

Lefrancois, Guy R. **Psychology for Teaching**. Sixth Edition. Belmont, California :

Wadsworth, 1988. อ้างใน ผู้ช่วยศาสตราจารย์ วณิช สุรรัตน์. เอกสารประกอบ
คำสอนรายวิชาการประยุกต์จิตวิทยาการเรียนรู้. พระนครศรีอยุธยา :
คณะครุศาสตร์ สถาบันราชภัฏพระนครศรีอยุธยา, ๒๕๔๔.

Woolfolk, Anita E. **Educational Psychology**. Seventh Edition. Boston : Allyn and

bacom, 1988. อ้างใน ผู้ช่วยศาสตราจารย์ วณิช สุรรัตน์, เอกสารคำสอน
รายวิชาการประยุกต์จิตวิทยาเพื่อการเรียนรู้. พระนครศรีอยุธยา :
คณะครุศาสตร์ สถาบันราชภัฏพระนครศรีอยุธยา, ๒๕๕๔.

ภาคผนวก ก

หนังสือขออนุญาตสัมภาษณ์

ที่ ศธ ๖๑๐๑/๔๓๑

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

๖ กรกฎาคม ๒๕๕๕

เรื่อง ขออนุญาตให้นิสิตสัมภาษณ์

เรียน พระปัญญานันทมุนี

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ จำนวน ๑ ฉบับ

ด้วย นางสาวชุตिकाญจน์ นามสกุล ผลบุตร นิสิตปริญญาโท สาขาวิชา
พระพุทธศาสนา เลขประจำตัวนิสิต ๕๐๖๑๔๐๕๐๗๕ ได้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “การเรียนรู้ตาม
แนวพระพุทธศาสนา : ศึกษาเฉพาะกรณีวัดปัญญานันทาราม อำเภอกลองหลวง จังหวัด
ปทุมธานี” โดยในการทำวิทยานิพนธ์เรื่องนี้ มีความจำเป็นต้องสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิเพื่อนำ
ข้อมูลมาประกอบการทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เพื่อการนี้ จึงเรียนมาเพื่อขออนุญาตให้นิสิตได้สัมภาษณ์ท่าน ซึ่งวัน เวลาและสถานที่
นิสิตจะเป็นผู้มาประสานด้วยตนเองและหวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความอนุเคราะห์จากท่านเป็น
อย่างดี จึงขอขอบคุณล่วงหน้า ณ โอกาสนี้

เรียนมาด้วยความนับถือ

(พระสุธีธรรมานุวัตร)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

โทร./โทรสาร ๐-๒๒๒๒-๐๖๘๐

<http://gds.mcu.ac.th>, E-mail: grads@mcu.ac.th

ผู้ประสานงาน : พระมหาธนวุฒิ โชติธมโม โทร. ๐๘๔-๙๒๙๗๕๙๙, ๐๘๗-๐๘๒๕๓๖๑.

ที่ ศธ ๖๑๐๑/๔๓๑

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
 ๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอลำไทร
 จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
 โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
 www.mcu.ac.th

๖ กรกฎาคม ๒๕๕๕

เรื่อง ขออนุญาตให้นิสิตสัมภาษณ์

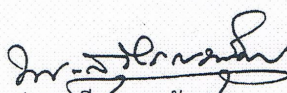
เรียน พระมหาสมพงษ์ กนฺตธมฺโม

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ จำนวน ๑ ฉบับ

ด้วย นางสาวชุตिकाญจน์ นามสกุล ผลบุตร นิสิตปริญญาโท สาขาวิชา
 พระพุทธศาสนา เลขประจำตัวนิสิต ๕๐๖๑๔๐๕๐๗๕ ได้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “การเรียนรู้ตาม
 แนวพระพุทธศาสนา : ศึกษาเฉพาะกรณีวัดปัญญานันทาราม อำเภอกลองหลวง จังหวัด
 ปทุมธานี” โดยในการทำวิทยานิพนธ์เรื่องนี้ มีความจำเป็นต้องสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิเพื่อนำ
 ข้อมูลมาประกอบการทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เพื่อการนี้ จึงเรียนมาเพื่อขออนุญาตให้นิสิตได้สัมภาษณ์ท่าน ซึ่งวัน เวลาและสถานที่
 นิสิตจะเป็นผู้มาประสานด้วยตนเองและหวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความอนุเคราะห์จากท่านเป็น
 อย่างดี จึงขอขอบคุณล่วงหน้ามา ณ โอกาสนี้

เรียนมาด้วยความนับถือ

 (พระสุธีธรรมานุวัตร)
 คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

โทร./โทรสาร ๐-๒๒๒๒-๐๖๘๐

http://gds.mcu.ac.th, E-mail: grads@mcu.ac.th

ผู้ประสานงาน : พระมหาธนวุฒิ โชติธมฺโม โทร. ๐๘๔-๙๒๙๗๕๙๙, ๐๘๗-๐๘๒๕๓๖๑.

ที่ ศธ ๖๑๐๑/๔๓๑

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
 ๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
 จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
 โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
 www.mcu.ac.th

๖ กรกฎาคม ๒๕๕๕

เรื่อง ขออนุญาตให้นิสิตสัมภาษณ์

เรียน พระมหาเฉลิม ปิยทสฺสี

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ จำนวน ๑ ฉบับ

ด้วย นางสาวชุตिकाญจน์ นามสกุล ผลบุตร นิสิตปริญญาโท สาขาวิชา
 พระพุทธศาสนา เลขประจำตัวนิสิต ๕๐๖๑๔๐๕๐๗๕ ได้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “การเรียนรู้ตาม
 แนวพระพุทธศาสนา : ศึกษาเฉพาะกรณีวัดปัญญานันทาราม อำเภอกลองหลวง จังหวัด
 ปทุมธานี” โดยในการทำวิทยานิพนธ์เรื่องนี้ มีความจำเป็นต้องสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิเพื่อนำ
 ข้อมูลมาประกอบการทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เพื่อการนี้ จึงเรียนมาเพื่อขออนุญาตให้นิสิตได้สัมภาษณ์ท่าน ซึ่งวัน เวลาและสถานที่
 นิสิตจะเป็นผู้มาประสานด้วยตนเองและหวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความอนุเคราะห์จากท่านเป็น
 อย่างดี จึงขอขอบคุณล่วงหน้ามา ณ โอกาสนี้

เรียนมาด้วยความนับถือ

(พระสุธีธรรมานูวัตร)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

โทร./โทรสาร ๐-๒๒๒๒-๐๖๘๐

<http://gds.mcu.ac.th>, E-mail: grads@mcu.ac.th

ผู้ประสานงาน : พระมหาธนวุฒิ โชติธมฺโม โทร. ๐๘๔-๙๒๙๗๕๙๙, ๐๘๗-๐๘๒๕๓๖๑.

ภาคผนวก ข
ประเด็นปัญหาที่ข้อสัมภาษณ์

ค. แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (สำหรับผู้บริหาร)

การเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา: ศึกษาเฉพาะกรณีวัดปัญญานันทาราม
อำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี

ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไป

ผู้ให้สัมภาษณ์ ชื่อ..... ฉายา.....นามสกุล.....
อายุ.....ปี สถานภาพ ☐ พระภิกษุ ☐ ภรรยา
วุฒิทางโลก.....วุฒิทางธรรม.....
ตำแหน่งหน้าที่ในโครงการ.....

ตอนที่ ๒ ความคิดเห็นเกี่ยวกับการเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขา

๑. ความคิดเห็นเกี่ยวกับวัตถุประสงค์ของการจัดการศึกษา และการเผยแผ่ศาสนาธรรม
๒. ความคิดเห็นเกี่ยวกับรูปแบบหรือลักษณะของการจัดการศึกษา และการเผยแผ่ศาสนาธรรม
๓. ความคิดเห็นเกี่ยวกับบุคลากร งบประมาณ และระยะเวลาของการจัดการศึกษา และการเผยแผ่ศาสนาธรรม
๔. ความคิดเห็นเกี่ยวกับเป้าหมายของการจัดการศึกษา และการเผยแผ่ศาสนาธรรม
๕. ความคิดเห็นเกี่ยวกับผลสัมฤทธิ์โดยภาพรวมของการจัดการศึกษา และการเผยแผ่ศาสนาธรรม
๖. ความคิดเห็นเกี่ยวกับปัญหาและอุปสรรคของการจัดการศึกษา และการเผยแผ่ศาสนาธรรม
๗. ข้อเสนอแนะ/ความคาดหวัง เพื่อการพัฒนาการจัดการศึกษา และการเผยแผ่ศาสนาธรรม

ขอขอบคุณทุกท่านที่ให้ความร่วมมือในการตอบแบบสัมภาษณ์

นางสาวชุตติกาญจน์ ผลบุตร

นักศึกษาปริญญาโท หลักสูตรปริญญาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ก. แบบสัมภาษณ์เชิงลึก

การเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา: ศึกษาเฉพาะกรณีวัดปัญญานันทาราม
อำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี

ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไป

ผู้ให้สัมภาษณ์ ชื่อ..... ฉายา..... นามสกุล.....
อายุ.....ปี สถานภาพ ☐ พระภิกษุ ☐ สามเณร
วุฒิทางโลก..... วุฒิทางธรรม.....
ตำแหน่งหน้าที่.....

ตอนที่ ๒ ความคิดเห็นเกี่ยวกับการเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขา

๑. การจัดการเรียนรู้พระพุทธศาสนาตามโครงการสำหรับพระภิกษุ-สามเณร ที่เกี่ยวกับการพัฒนาตนในด้านศีล

๑.๑ วัตรปฏิบัติ/กิจวัตรประจำวันที่ทางวัดจัดให้ท่านในแต่ละวันเป็นอย่างไร?

.....
.....

๑.๒ ท่านมีหลักปฏิบัติที่ใช้ในการประพฤติ ปฏิบัติ ฝึกอบรมตนในการอยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างไร?

.....
.....

๑.๓ ท่านได้รับประโยชน์ จากวัตรปฏิบัติ/กิจวัตรประจำวัน และสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้อย่างไร?

.....
.....

๑.๔ ปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้นในการทำวัตรปฏิบัติ/กิจวัตรประจำวัน และการปฏิบัติตนในการอยู่ร่วมกับผู้อื่น?

.....
.....

๑.๕ ข้อเสนอแนะต่อการจัดกิจกรรมวัตรปฏิบัติในแต่ละวัน

.....
.....

๒. การจัดการเรียนรู้พระพุทธศาสนาตามโครงการสำหรับพระภิกษุ-สามเณร ที่เกี่ยวกับการพัฒนาตนในด้านพัฒนาคุณภาพจิต

๒.๑ กิจกรรมเกี่ยวกับการฝึกปฏิบัติสมาธิภาวนาที่ทางวัดจัดให้ท่านในแต่ละวันเป็นอย่างไร?

.....

.....

๒.๒ ท่านได้รับประโยชน์จากการฝึกปฏิบัติสมาธิภาวนา และสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้อย่างไร?

.....

.....

๒.๓ ปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้นจากกิจกรรมการฝึกปฏิบัติสมาธิภาวนา?

.....

.....

๒.๔ ข้อเสนอแนะต่อการจัดกิจกรรมฝึกปฏิบัติสมาธิภาวนา

.....

.....

๓. การจัดการเรียนรู้พระพุทธศาสนาตามโครงการสำหรับพระภิกษุ-สามเณร ที่เกี่ยวกับการพัฒนาตนในด้านสติปัญญา

๓.๑ ท่านได้รับประโยชน์จากการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่ทางวัดจัดให้ในการพัฒนาตนในแต่ละด้านตามหลักไตรสิกขา และมีความพึงพอใจมากน้อยเพียงใด?

.....

.....

๓.๒ ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการจัดกิจกรรมเรียนรู้เพื่อพัฒนาตนตามหลักไตรสิกขา?

.....

.....

ขอขอบคุณทุกท่านที่ให้ความร่วมมือในการตอบแบบสัมภาษณ์

นางสาวชุตติกาญจน์ ผลบุตร

นักศึกษานิเทศศาสตร์ หลักสูตรปริญญาพุทธศาสนมหาบัณฑิต

สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ข. แบบสัมภาษณ์เชิงลึก

การเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา: ศึกษาเฉพาะกรณีวัดปัญญานันทาราม
อำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี

ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไป

ผู้ให้สัมภาษณ์ ชื่อ.....นามสกุล.....
อายุ.....ปี เพศ ☐ ชาย ☐ หญิง สถานภาพ ☐ โสด ☐ สมรส
ระดับการศึกษา.....
ตำแหน่งหน้าที่/อาชีพประจำ.....

ตอนที่ ๒ ความคิดเห็นเกี่ยวกับการเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขา

๑. การจัดการเรียนรู้พระพุทธศาสนาตามโครงการสำหรับประชาชน ที่เกี่ยวกับการพัฒนาดนใน
ด้านศีล

๑.๑ กิจวัตร/การฝึกอบรมตนประจำวันทางวัดจัดให้ท่านฝึกปฏิบัติในแต่ละวันเป็น
อย่างไร?

.....

๑.๒ ท่านมีหลักปฏิบัติที่ใช้ในการประพฤติ ปฏิบัติ ฝึกอบรมตนในการอยู่ร่วมกับ
ผู้อื่นอย่างไร?

.....

๑.๓ ท่านได้รับประโยชน์จากกิจวัตร/การฝึกอบรมตนประจำวัน และสามารถนำมา
ประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้อย่างไร?

.....

๑.๔ ปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้นในการทำกิจวัตร/การฝึกอบรมตนประจำวัน และ
การปฏิบัติตน ในการอยู่ร่วมกับผู้อื่น?

.....

๑.๕ ข้อเสนอแนะต่อการจัดกิจกรรมในแต่ละวัน

.....

๒. การจัดการเรียนรู้พระพุทธศาสนาตามโครงการสำหรับประชาชน ที่เกี่ยวกับการพัฒนาดนในด้านพัฒนาคุณภาพจิต

๒.๑ กิจกรรมเกี่ยวกับการฝึกอบรมสมาธิภาวนาที่ทางวัดจัดให้ท่านในแต่ละวันเป็นอย่างไร?

.....

.....

๒.๒ ท่านได้รับประโยชน์จากกิจกรรมการฝึกอบรมสมาธิภาวนา และสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้อย่างไร?

.....

.....

๒.๓ ปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้นในการทำกิจกรรมฝึกอบรมสมาธิภาวนา?

.....

.....

๒.๔ ข้อเสนอแนะต่อการจัดกิจกรรมฝึกอบรมสมาธิภาวนา

.....

.....

๓. การจัดการเรียนรู้พระพุทธศาสนาตามโครงการสำหรับประชาชน ที่เกี่ยวกับการพัฒนาดนในด้านสติปัญญา

๓.๑ ท่านได้รับประโยชน์จากการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่ทางวัดจัดให้ในการพัฒนาดนในแต่ละด้าน ตามหลักไตรสิกขา (ศีล สมาธิ ปัญญา) และมีความพึงพอใจมากน้อยเพียงใด?

.....

.....

๓.๒ ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการจัดกิจกรรมเรียนรู้เพื่อพัฒนาดนตามหลักไตรสิกขา

.....

.....

ขอขอบคุณทุกท่านที่ให้ความร่วมมือในการตอบแบบสัมภาษณ์

นางสาวชุตติกาญจน์ ผลบุตร

นักศึกษาปริญญาโท หลักสูตรปริญญาพระพุทธศาสนามหาบัณฑิต

สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ภาคผนวก ค

ภาพบรรยากาศและกิจกรรมการจัดการเรียนรู้

วัดปัญญานันทาราม อำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี

ภาพบรรยากาศและกิจกรรมการจัดการเรียนรู้
วัดปัญญานันทาราม อำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี

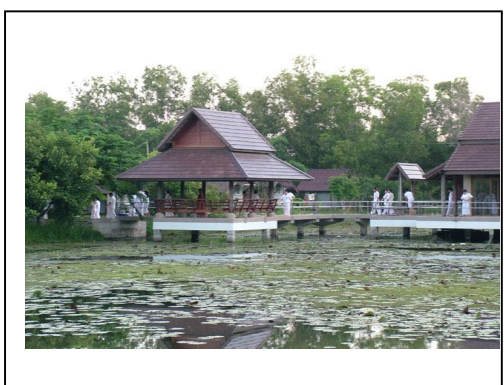
ป้ายทางเข้าวัดปัญญานันทาราม

เจดีย์ระฆังสันติภาพ Bomb to Bell

อาคารเฉลิมพระเกียรติ

โบสถ์ธรรมชาตวัดปัญญานันทาราม

ศาลากลางน้ำ เขตกัมมัญฐาน

กุฏิอนุคาริกรรมาตรม (กุฏิเล่าหุม)

พระแก้วปรากฏกายในศาลากลางหน้า

บรรยากาตภายในโบสถ์ธรรมชาติ

บรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อน

กิจกรรมเปิดวัดวันอาทิตย์ใกล้พระศาสนา

กิจกรรมการฟังธรรม

ลานหินโค้งลานธรรมลานใจ

ภาพผู้วิจัยสัมภาษณ์พระปัญญานันทมุนี (ส.ณ. สุขโร)
 เจ้าอาวาสวัดปัญญานันทาราม อำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี
 ณ สำนักงานกลาง วันที่ ๘ กรกฎาคม ๒๕๕๕

ประวัติผู้วิจัย

- ชื่อ : นางสาวชุตติกาญจน์ ผลบุตร
- เกิด : วันที่ ๒๐ พฤศจิกายน ๒๕๑๒
- การศึกษา : พ.ศ. ๒๕๓๕ จบปริญญาบริหารธุรกิจบัณฑิต (การเงินและการธนาคาร)
จากมหาวิทยาลัยรามคำแหง
- : พ.ศ. ๒๕๔๘ จบปริญญารัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต (รป.ม.)
จากมหาวิทยาลัยสยาม
- หน้าที่ : พนักงานปฏิบัติการระดับ ๗ ธนาคารออมสินสาขาก่อนจันทน์
- เข้าศึกษา : ๒ มิถุนายน ๒๕๕๐
- สำเร็จการศึกษา : ๒๗ มีนาคม ๒๕๕๖
- ที่อยู่ปัจจุบัน : ๕๘๕/๑ ซอยสาธุประดิษฐ์ ๔๕ ถนนสาธุประดิษฐ์
แขวงช่องนนทรี เขตยานนาวา กรุงเทพฯ ๑๐๑๒๐